

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

DOKTORI (PhD) ÉRTEKEZÉS

FALK NÓRA

A RÉNTARTÁS ÉS TERMINOLÓGIÁJA AZ ÉSZAKI LAPPBAN

Nyelvtudományi Doktori Iskola

(vezetője: Dr. É. Kiss Katalin)

Finnugor Műhely

(vezetője: Dr. Csúcs Sándor)

Témavezető: Dr. Csúcs Sándor DSc.

Piliscsaba, 2013

TARTALOM

0. BEVEZETÉS	6
0.1. Az értekezés célja, rövid áttekintése.....	6
0.2. A nyelvészeti vizsgálat alapjául szolgáló források.....	7
0.3. Hasonló tematikájú munkák. A vizsgált szóanyag körülhatárolása	8
1. RÉN ÉS RÉNTARTÁS	10
1.1. Rangifer tarandus	10
1.2. A rén elnevezései a magyar nyelvben	12
1.3. A réntartás története. Kialakulásának módja, helye, ideje	14
1.4. Uráli népek réntartása	18
1.5. A lapp réntartás történetéről	21
1.6. A réntartás korlátai	26
1.6.1. Állami szabályozás	26
1.6.2. Természeti korlátok	29
1.7. A rének és pásztoraik éves menetrendje	31
1.7.1. A rének táplálkozása	35
1.7.2. Őszi összetereelés	39
1.7.3. A rének szétválogatása és megjelölése	39
1.7.4. Kasztrálás.....	41
1.7.5. A párzási időszak	42
1.7.6. Költözés	44
1.7.7. Az ellési időszak	46
1.7.8. A tehenek fejése.....	48
1.7.9. Szúnyogok és bagócsok	49
1.7.10. A rének szőrzete, prémje	50
1.7.11. A rének agancsa	51

2. A RÉNTARTÁS TERMINOLÓGIÁJÁNAK NYELVÉSZETI VIZSGÁLATA	54
2.1. Szemantikai vizsgálat	54
2.1.1. Elemzési módszerek alkalmazhatósága a réntartás terminológiájának szemantikai vizsgálatában	54
2.1.2. A lexikográfiai feldolgozás nehézségeiről	55
2.1.3. A megoldás: onomasziológia	57
2.1.4. A réntartás északi lapp terminológiájának fogalmi csoportosítása	58
2.1.5. A nyelvi ökonómia szempontjai	87
2.2. Morfológiai vizsgálat	90
2.2.1. Képzőtlen tőszavak	90
2.2.2. Képzett szavak	93
2.2.2.1. Deverbális képzők (-n; -u, -i, -(a)t; -las, -nas, -ahkes; -eaddji; -a)	93
2.2.2.2. Denominális képzők	95
2.2.2.2.1. Főnevekhez kapcsolható képzők (-i, -heapmi, -t, -las).....	95
2.2.2.2.2. Melléknevekhez kapcsolható képzők (-t [(-a)t, -(u)t], -š)	96
2.2.3. Összetett szavak	98
2.2.3.1. Kéttagú összetételek	99
2.2.3.1.1. Főnévi alaptagú összetételek	99
2.2.3.1.1.1. Főnévi alaptagú összetételek: alaptag szerinti típusok	99
2.2.3.1.1.2. Főnévi alaptagú összetételek: meghatározó tag szerinti típusok .	113
2.2.3.1.2. Melléknévi alaptagú összetételek	116
2.2.3.1.2.1. Melléknévi alaptagú összetételek: alaptag szerinti típusok	116
2.2.3.1.2.2. Melléknévi alaptagú összetételek: meghatározó tag szerinti típusok	117
2.2.3.2. Többszörös – kettőnél több tagú – összetételek	117
2.2.3.2.1. Háromszoros összetételek, amelyeknek az utótagja összetett szó.....	117
2.2.3.2.2. Háromszoros összetételek, amelyeknek az előtagja összetett szó	118
2.2.3.2.3. Négyyszeres összetétel, amelynek az előtagja és az utótagja is összetett szó	120
2.3. Etimológiai vizsgálat	121
2.3.1. A réntartás északi lapp terminológiájának ősi elemei	123
2.3.1.1. Ősi, közlapp rekonstrukcióval nem rendelkező elemek	123
2.3.1.2. Ősi, közlapp rekonstrukcióval is rendelkező elemek.....	124

2.3.1.3. Csak közlapp rekonstrukcióval rendelkező elemek.....	129
2.3.2. Jövevényszavak a réntartás északi lapp szókincsében	132
2.3.2.1. Közlapp rekonstrukcióval rendelkező, idegen (finn, finnségi, balti, skandináv, germán) eredetű elemek	132
2.3.2.2. Közlapp rekonstrukcióval nem rendelkező, idegen (finn, finnségi, skandináv) eredetű elemek	134
2.4. Összegzés	136
3. A RÉNTARTÁS ÉSZAKI LAPP TERMINUSAI – Szójegyzék.....	146
Irodalomjegyzék	203
Rövidítések	211

0. BEVEZETÉS

0.1. Az értekezés célja, rövid áttekintése

Értekezésemben – és az ennek részét képező szójegyzék összeállításával – célom, hogy átfogó képet nyújtva bemutassam a lappok (számik) által hagyományosan művelt, a mindennapokban és a gazdaságban, múltban és jelenben egyaránt központi szerepet betöltő réntartás mibenlétét, és megvizsgáljam a réntartáshoz s az ezzel járó nomadizáló életmódhoz kapcsolódó terminológiát, a réntartással kapcsolatos szakszavakat. Munkám a téma interdiszciplináris volta miatt két fő részből áll:

- ismertetem a réntartás történetét, állami és természeti korlátait, valamint a rének és pásztoraik éves menetrendjét, teret engedve a réntartás néprajzi-kultúrtörténeti aspektusának is;
- a nyelvészeti vizsgálat során a témakörhöz tartozó északi lapp¹ elemek – melyeknek gazdagsága és célszerűsége ámulatba ejtő – lehetséges jelentéstani csoportosítását nyújtom, elvégzem a rén elnevezéseinek morfológiai elemzését, végül megvizsgálom a réntartás északi lapp terminológiájának etimológiai rétegződését.

Szemantikai elemzésem a szemantikai mezők vizsgálatának problémáira, a szóban forgó terminusok jelentéstani szintjeire és (át)alakulására irányul. Jelentéstani kategóriákba sorolom a réntartásnak a forrásmunkáimban (EIRA 1984, 1994) fellelhető északi lapp terminológiáját, hiszen már egy, kizárólag a rének bizonyos szempontok (kor, nem, viselkedésbéli és testi jellegzetességek mint szín, agancs mérete és alakja, testfelépítés stb.) szerint való elnevezéseire irányuló vizsgálat során is megdöbbenően pontos terminológiára lelünk. Hasonlóan nagy számban ismeretesek a réntartás egyes mozzanatait, munkafázisait (legeltetés, szétválasztás, kasztrálás, jelölés stb.), valamint az ezek során használatos eszközöket (pl. karámok, füljelek stb.), a rének táplálékát jelölő szavak is.

A morfológiai vizsgálat során szólok a rénelnevezések között található képzőtlen tőszavakról – kitérve a metonímiára és a metaforára mint a jelentésbővülésen alapuló

¹ A lapp nyelv területi változatairól (nyelvjárásairól), földrajzi elterjedtségükről és a köztük fennálló nyelvi különbségekről, valamint az északi lapp nyelv(járás) tagolódásáról részletes leírást nyújt SAMMALLAHTI 1998: 6–38, különösen 9–17. A lappok lélekszámát nehéz, majdhogynem lehetetlen pontosan meghatározni: van, aki mintegy 40–60 ezerre (NAGY 2000: 229), sőt olyan is akad, aki kb. 70 ezerre (BOGÁR 1998: 211) becsüli a számukat. Bereczki András úgy fogalmaz: „A lappok számát kb. 70–80 ezerre becsülik, akiknek nagyjából a fele beszéli ősei nyelvét” (BERECZKI A. 2000: 73). Kerecsi Ágnes szerint „a kb. 70–80 ezer fős lapp népből a nyelvet beszélők száma csaknem 35 ezer” (KERECSI 2009: 266). Mindenképpen érdemes különbséget tenni a lappok lélekszáma és a lapp nyelvet beszélők száma között: ez utóbbi kritérium alapján a lappok száma 20–35 ezerre (NAGY 2000: 229), óvatosabb becslés szerint valamivel több mint 20 ezerre (SAMMALLAHTI 1998: 2) tehető. Mintegy háromnegyedük az északi (vagy más terminológia szerint norvég-)lapp nyelvjárást beszéli (vö. TAAGEPERA 2000: 126).

névalkotási módra –, majd a képzett rénelnevezések leggyakrabban előforduló képzőelemeit, illetve az alaktanilag összetett terminusok főbb típusait mutatom be.

Az etimológiai elemzés során a réntartás északi lapp terminológiájának eredetét keresve a vizsgált szóanyag legősibb rétegét képviselő szavak között találunk az uráli korig visszavezethető szavakat, míg másoknak a finnugor, finn-permi vagy a finn-volgai kori alakja rekonstruálható. A réntartás északi lapp szókincsének – miként a teljes lapp szókészletnek is – az idegen eredetű elemei finn vagy egyéb finnségi, balti, skandináv illetve germán jövevényszavak.

A réntartás északi lapp szókincsének nyelvészeti szempontok alapján történő bemutatása mindezidáig nem történt meg, jóllehet a szóanyag szinkrón és diakrón vizsgálata fényt deríthet többek között azokra a változásokra is, melyek az adott szavak és a mögöttük rejlő fogalmak viszonyában az elmúlt évtizedek során – a réntartás technikai fejlődésével párhuzamosan – bekövetkeztek.² Magam 1997-ben *A réntartás terminológiája a norvég-lappban – az UEW és egy jolkagyűjtemény alapján* címmel készítettem el szakdolgozatomat (FALK 1997). Akkori munkám középpontjába a rénnek a lappok életében betöltött szerepét, illetőleg ennek a folklórban való tükröződését helyeztem, mégpedig a lapp népköltészet magját alkotó jolkák dallamtól megfosztott szövegeinek segítségével. Forrásom akkor az *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* (UEW = RÉDEI 1988–1991), illetve Szomjas-Schiffert György jolkagyűjteménye (SZOMJAS-SCHIFFERT 1996) volt.³

0.2. A nyelvészeti vizsgálat alapjául szolgáló források

A most felhasznált források részben nyelvészeti-lexikográfiai jellegűek [kétnyelvű szótárak: NIELSEN (1932–38), LAGERCRANTZ (1939), SAMMALLAHTI (1989, 1993); szófejtő szótárak: SKES, SSA, UEW; etimológiai szójegyzékek: LEHTIRANTA (1989), KORTESALMI (1996); számítógépes adatbázisok: Álgu-tietokanta], részben pedig egyéb szakterületekhez kapcsolódóak [állatgazdálkodáshoz: ALARUIKKA (1964); néprajzhoz: COLLINDER (1984); művelődéstörténethez: NIELSEN – NESHEIM (1956), AIKIO – HELLE (1985)].

² A 18–19. század fordulóján Rudolf Meringer, Wilhelm Meyer-Lübke és Hugo Schuchardt dolgozta ki az ún. Wörter und Sachen módszert. A 'szavak és dolgok' kölcsönös kutatásán alapuló metódus szerint a kölcsönözavak vizsgálata során a nyelvi tények (pl. hangtörvények, a szavak jelentése) tanulmányozásán kívül vizsgálni kell a szavak által jelölt dolgokat és tárgyakat is, természetesen a művelődéstörténeti tényezők figyelembevételével (LLOYD 2005: 1286; KISS L. 1976: 31–32).

³ Az UEW-ben összesen 86 réntartással kapcsolatos szó szerepel, s ebből a Szomjas-Schiffert György által közzétett, a Finnország területén lévő és északi lapp nyelvjárást beszélő Nunnanen faluban gyűjtött jolkákban mindössze 6 szó (7%) fordul elő, tíz szövegben. Az UEW 86 ide vonatkozó szava között 31 (biztos vagy kérdőjeles) uráli, 21 finnugor kori, 8 (biztos vagy kérdőjeles) finn-permi, 17 finn-volgai kori szó, továbbá 9 finn jövevényelem található.

A dolgozatom alapjául szolgáló lapp szókincs fő forrása Nils Isak Eira két, északi lapp nyelvű munkája (EIRA 1984, 1994), melyek közül a később napvilágot látott kötet a korábbinak egy továbbfejlesztett, bővített formában való megjelenítése. A szerző egy nagy múltú, észak-norvégiai (kautokeinói) lapp réntartó család tagja,⁴ író, műfordító. A réntartás hagyományait, szokásait, körülményeit és nem utolsósorban szókincsét bemutató könyvének (*Bohccuid luhtte* [Rének körében]) – melyben egy fejezetet Mikkel Nils Sara jegyez – megírásában rokonai és munkatársai segítségével saját tapasztalatait foglalja össze. Eira kötetének alcíme – *gulahallat ja ollašuhhtit siidadoalu* [a réntartás megértése és gyakorlása] – elméleti és gyakorlati ismereteket ígér az olvasójának. A 151 oldalas mű nem szótár, nem is néprajzi leírás, hanem elsősorban gyakorló réntartók számára hasznos kötet. Nem gazdasági-állatgazdálkodási szakkönyv, de szemléletes leírásainál fogva több, mint egy ún. ismeretterjesztő mű. A kötetben található számos fotó és egy szólista is, mely utóbbi természetesen nélkülözhetetlen volt számomra.

0.3. Hasonló tematikájú munkák. A vizsgált szóanyag körülhatárolása

Egy-egy szócsoport összegyűjtése és bemutatása, a szemantikai mezők vizsgálata kedvelt területe a finnugrisztikai kutatásoknak. Hogy csak két lapp vonatkozású példát emeljek ki: Máté József a lapp növénynevek (MÁTÉ 2003), Bogár Edit pedig a lapp madárnevek rendszerét választotta vizsgálódása tárgyául (BOGÁR 2009).

Az általam választott szócsoport bizonyos szempontból szűkebb, bizonyos szempontból bővebb, mint számos hasonló jellegű munka anyaga. Összevetésül, az önálló, monografikus művekre szorítkozva: Kálmán Béla az obi-ugor állatneveket (KÁLMÁN 1938), Anu-Reet Hausenberg, Reingart Broicher-Schmidt, valamint A. N. Rakin az állatok zürjén (komi) elnevezéseit rendszerezte munkájában (HAUSENBERG 1972, BROICHER-SCHMIDT 1975, RAKIN 1995). Az állatok egy adott csoportját, tehát szűkebb kategóriát dolgoznak fel például a madarak elnevezéseiről – ugyancsak több nyelven – született tudományos művek: a már említett Bogár Editén kívül talán elég Mart Mäger észt (MÄGER 1967, 1969), Kiss Jenő magyar (KISS J. 1984), Heikkiarmas Lukkari és Aage Solbakk, valamint Anja Vest-Aikio, Jouni Aikio és Esko Aikio lapp (LUKKARI, H.–SOLBAKK, Aa. 1982; VEST-AIKIO–AIKIO, J.–AIKIO, E. 1997) vagy Kaisa Häkkinen finn madárnevekről (HÄKKINEN 2004) írt munkáját említeni.

⁴ *Boazolihkku* ('rénszerencse') címmel a Norvég Televízió dokumentumfilmet készített (2007). Az északi lapp nyelven forgatott film az Eira-család életét követi nyomon egy éven keresztül.

Az én munkám szóanyaga a fentiekéhez képest szűkebb, hiszen a rén csupán egy az (emlős) állatok közül. Bővebb viszont abból a szempontból, hogy a 604 szócikk nem csupán főneveket (például a rén valamely tulajdonsága alapján való elnevezéseit), hanem melléneveket (a rének jellemzőit; 23 szócikk) és igéket (a rének és pásztoraik tevékenységeit; 80 szócikk), sőt egy határozószót is tartalmaz. Az állattartással kapcsolatos nyelvészeti és néprajzi munkákban értelemszerűen hasonló szófaji sokszínűséggel találkozhatunk. Ismét csak néhány példát kiemelve: Herman Ottó a pásztorkodással kapcsolatos magyar kifejezéseket, állathívogató és -terelő szavakat mutatja be (HERMAN 1914), Erkki Tiesmaa a réntartás finn (TIESMAA 1965), Szofia Onyina pedig az osztják (hanti) szókincsét dolgozza fel (ONYINA 2003).

Nehéz és a szerzőt önkényességre kényszerítő feladat annak meghatározása, mi is tartozik a réntartás terminológiájához, azaz hol húzhatók meg a vizsgálandó szókincs határai. Magam némileg szűkítettem a fellelhető szóanyagot, mégpedig a következőképpen: szemantikai és morfológiai vizsgálatomban nem szerepelnek a rének lehetséges betegségei, a nomád életmódot folytató réntartó lappok számára nélkülözhetetlen szállítóeszközök és azok alkatrészei, szerszámok és alkatrészeik, a rénfeldolgozás mozzanatai, eszközei és termékei, valamint a tulajdonnevek.⁵ A figyelmes olvasó azonban e törekvésem ellenére is találkozhat olyan szavakkal, amelyek szerepeltetése a fenti szempontok alapján indokolatlannak tűnhet. Példaként hadd említsem a lpN *avohas* szót. Ez elsődlegesen a rén hámjának az állat hátán futó (gyakran díszes) sziját jelöli, ám olyan, szürkés vagy világosabb árnyalatú rén megnevezésére is használatos, amelynek hátán – e szijhoz hasonlatos – abroncsszerű, sötét csík vagy sáv húzódik. Az *avohas* szó felvételét tehát másodlagos jelentése indokolja. A szavak eredetét taglaló fejezetben viszont minden olyan, a nyelvészeti forrásokban fellelhető elemmel igyekszem foglalkozni, amely kapcsolódik a réntartáshoz. Például a lpN *sárja* 'szán léce(i)' finn jövevényszó, ezért – jóllehet jelentése alapján ütközik a szóanyag szűkítésének említett szempontjaival – felvettem.

⁵ Rének lapp nyelvben használatos tulajdonneveiről ld. ITKONEN, T. I. (1948: II. 111–114), osztják nyelvi példákat közöl ONYINA (2003), rének finn tulajdonneveiről ír TIESMAA (1965: 57–101).

1. RÉN ÉS RÉNTARTÁS

1.1. Rangifer tarandus⁶

A vadrén (fi. *peura*, lpN *goddi*) a sarkvidéken élő, a Természetvédelmi Világszövetség (IUCN) veszélyeztetett állatokat és növényeket tartalmazó Vörös Listáján szereplő szarvasfaj. Alfajait⁷ Eurázsiaiában taránszarvas, Észak-Amerikában karibu néven ismerjük. Skandináviában, Oroszország északi területein, valamint Kanadában és Alaszkában honos, Grönlandra és Izlandra betelepítették. Legdélebbi alfajuk a mongol Ujgur földön él. A déli féltekén nem sikerült meghonosítani. A fennoskandináviai ún. hegyi rén- vagy taránszarvas (*Rangifer tarandus tarandus*) nyáron sötétszürkés-barnás, télen világosabb színű (télen hosszabb is a szőrzet), nyakán hosszú, világos szőrrel. Testének átlagos hosszúsága (farkától az orra hegyéig) 150–210 cm, marmagassága 90–120 cm, súlya nőstények esetén 60–100 kg, hímeknél 90–180 kg között van (az újszülött borjak súlya átlagosan 4–6 kg), farkának hossza 10–15 cm, míg füle kb. 9–12 cm.⁸

A közép-európai paleolit kor utolsó szakaszát vadrén-korszaknak is nevezik, mivel ekkoriban a vadászat fő célpontja a vadrén volt (ITKONEN, T. I. 1948: II. 69). A Pireneusokban és az Alpokban is éltek vadrének. A mai Franciaország területére helyezhető – és Fennoskandinávia halász-vadász őslakosaihoz köthető – régészeti kultúra, az ún. magdaléni

⁶ A modern tudományos rendszerezés alapelveit, a rendszerezés kategóriáit (a taxonokat) Carl von Linné (eredetileg Carolus Linnaeus, 1707–1778) svéd természettudós, orvos és botanikus dolgozta ki. *Systema Naturae* című művének 10. kiadásától (1758) kezdve az általa kialakított kettős nevezéktan, az úgynevezett binominális nomenklatúra használatos a biológiában: élőlények tudományos, latin elnevezéseként két tagból álló nevet használunk, amely a genus (nem, nemzetség) és a species (faj) megjelölését tartalmazza (<http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Linn%C3%A9&redirect=no>); ennek alapján a rénszarvas neve *Rangifer tarandus*. Tágabb rendszertani kategóriákba való besorolását tekintve az emlősök (*Mammalia*) osztályába, a párosujjú patások (*Artiodactyla*) rendjébe, a kérődzők (*Ruminantia*) alrendjébe, a szarvasfélék (*Cervidae*) családjába tartozik (<http://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A9nszarvas>).

⁷ Svalbard rénszarvas (*Rangifer tarandus platyrhynchus*) – Spitzbergák; a rénszarvas legkisebb méretű alfaja
 Novaja-Zemlja rénszarvas (*Rangifer tarandus pearsoni*) – Novaja Zemlja
 Hegyi rénszarvas (*Rangifer tarandus tarandus*) – Eurázsia tundra-övezete
 Szibériai tundrai rénszarvas (*Rangifer tarandus sibericus*) – Szibéria északi része
 Szibériai erdei rénszarvas (*Rangifer tarandus valentinae*) – Urál és Altaj hegység
 Mandzsúriai rénszarvas (*Rangifer tarandus phylarchus*) – Mandzsúria, Usszuri föld, Amur-vidék, Kamcsatka és Szahalin-sziget
 Finn erdei rénszarvas (*Rangifer tarandus fennicus*) – Finnország
 Erdei karibu (*Rangifer tarandus caribou*) – Észak-Amerika erdős területei
 Peary karibu (*Rangifer tarandus pearyi*) – Kanada sarkvidéki részei; fehér szőrzete miatt majdnem teljesen kiirtották
 Hegyi karibu (*Rangifer tarandus groenlandicus*) – Észak-Kanada és Grönland
 Grant karibu (*Rangifer tarandus granti*) – Alaszka és Északnyugat-Kanada
 Sarkvidéki rénszarvas (*Rangifer tarandus eogroenlandicus*) – Kelet-Grönland; mára kipusztult
 Queen-Charlotte szigeteki karibu (*Rangifer tarandus dawsoni*) – Queen-Charlotte-szigetek a nyugat-kanadai partok mentén; mára kipusztult
 (<http://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A9nszarvas>, vö. BREHM 2003)

⁸ http://www.paliskunnat.fi/PoroNet2/attachments/poro_suomi_web.pdf: 4 (vö. ITKONEN, T. I. 1948: II. 69; <http://hu.wikipedia.org/wiki/R%C3%A9nszarvas>)

kultúra barlangfestményei a rén- és jávorszarvas-vadászat ismeretét igazolják, az itt talált állati csontok 80–90 százaléka taránszarvastól származik. A halász-vadász népesség a jégkorszak végén, az állatokat követve egyre északabbra húzódott, egészen a skandináv tundrákig. Vándorlási útvonaluk az ún. hamburgi kultúra (mai Észak-Németország, Hollandia, Belgium területe), a nyugat-svédországi Hensbacka-kultúra, az észak-norvégiai Fosna-kultúra, majd még északabbra a – már a lappoknak tulajdonított – Komsa-kultúra leletei alapján rekonstruálható. Ez utóbbihoz tartoznak az 1972-ben megtalált altai sziklarajzok, melyek között egy fejlett félpásztor kultúra nyomaiként a réntartás ismeretére utaló karámábrázolások is vannak. A több mint 5000 rajz⁹ közül a legfiatalabb korát 2500, míg a legkorábbiét 6200 évre becsülik, keletkezésük ideje hozzávetőleg a Kr. e. 4200 és Kr. e. 500 közöttre tehető. Motívumaik azonosak a magdaléni és hamburgi motívumokkal, illetve a lapp sámándobok motívumaival (TAMÁS 2007: 30–31).

A glaciálisok idején¹⁰ Lengyelországban, sőt a mai Magyarország területén is előfordult. Például a Bükk-hegységben, Répáshuta mellett található, az ún. szeleta-kultúrát képviselő, fokozottan védett Balla-barlang (más néven: Szent István- vagy Kutya-barlang) feltárása során felső paleolit kori kőeszközökön és egy kőkorszaki gyermek koponyáján kívül taránszarvas-csontokat is találtak – barlangi medve, barlangi hiéna, szibériai pocok, ősbölgény maradványai mellett.¹¹

A vadrén általában világosabb színű és nagyobb termetű, mint a házasított rén. A rén a vadrénből „nemesített” állat, mégsem hasonlítható a többi háziállathoz. Mivel azonban a rének magántulajdonban vannak, státuszuk a vadállományéval sem vethető össze, akkor sem, ha táplálékukat túlnyomórészt közvetlenül a természetből szerzik be. Annak, hogy a rénből a mai napig nem vált klasszikus értelemben vett háziállat, éppen az lehet az oka, hogy végső soron egész évben képes önállóan, emberi segítség nélkül elegendő táplálékhoz jutni.

Jelen dolgozatban a rénszarvas elnevezés a szelídített (házasított) taránszarvast (lpN *boazu*, fi. *poro*) jelenti.

⁹ 1985 óta a Világörökség részét képezik.

¹⁰ Az utolsó glaciális, azaz jégkorszak (Würm) befejeztével, mintegy 10 000 évvel ezelőtt kezdődött a mezolitikum (középső vagy átmeneti kőkor). Ez a történeti-régészeti kor (kb. Kr. e. 8000–4000) „átmenet” egyrészt a mezolitikumot megelőző paleolitikum (ős- vagy pattintott kőkor) és a neolitikum (új- vagy csiszolt kőkor) között, másrészt pedig a halász-vadász-gyűjtögető és a letelepedett, földművelő-állattartó életmód között (<http://hu.wikipedia.org/wiki/Glaci%C3%A1lis>; <http://hu.wikipedia.org/w/index.php?title=Mezolitikum&redirect=no>).

¹¹ <http://www.fsz.bme.hu/mtsz/barlang/4tinfo/mo/bukk/balla.htm>

1.2. A rén elnevezései a magyar nyelvben

A több uráli nép között a lappok által is hagyományosan művelt, a mindennapokban és a gazdaságban, múltban és jelenben egyaránt fontos szerepet betöltő réntartás szakszavainak felkutatása, az e tevékenységhez és az ezzel járó nomadizáló életmódhoz kapcsolódó északi lapp (és finn) terminológia vizsgálata során a nyelvészeti, néprajzi, biológiai szakirodalom tanulmányozása mellett olykor szépirodalmi adatok is a vizsgálódó látókörébe kerülnek. Ezek a gyakran üdítő élményt jelentő adalékok részben szórakoztató nyelvi csemegék és fordítói bravúrok, sajnos azonban akad köztük számos olyan is, melyekből a fordítás nehézségei is kiviláglanak, s melyekből a fordíthatóság problémáinak valóságos példatárát lehetne összeállítani. Az alábbiakban a rénszarvas egykor és ma használatos magyar nyelvi elnevezéseinek rövid áttekintésére, valamint a rének bizonyos csoportjának és nemének kifejezési lehetőségeire szorítkozom.

A mai magyar köznyelvben általánosan elterjedt és mára szinte minden korábbi elvevezést kiszorító *rénszarvas* összetétel előtagja a germán eredetű *Ren* ‘szarvas, kos’ főnévre vezethető vissza. A csupán 1882-től adathozható magyar szó kialakulására az azonos jelentésű német *Rentier* (*Ren* ‘rén, rénszarvas’ + *Tier* ‘állat’) lehetett hatással (EWUng 1252).

Csaknem száz évvel korábbról, 1798-tól adathozható az *iramszarvas* összetétel. A német *Rentier* ‘rénszarvas’ előtagját tévesen a német *rennen* ‘fut, rohan; szaladgál’ igéből származónak vélve, tudatos szóalkotással keletkezett. Előtagja nyelvújítás kori elvonás a *fut* igével azonos jelentésmezőbe sorolható *iramlik*, *iramodik* igékből. Jankó János például, aki 1897-ben gróf Zichy Jenő expedíciójával indult Osztyájköldre, naplójában egyebek mellett iramsordákról, iramházzról, iramhámról és irambékóról is részletes leírást ad (idézi: KODOLÁNYI 1965: 76, 78).

A nyelvújítás másik, ma már mosolyt fakasztó, jóllehet kétségkívül leleményes próbálkozása volt *nyargalóc* szavunk. A *nyargal* ige (amely a *jár* ige -g és -l gyakorító képzővel ellátott alakja) -c kicsinyítő képzős származéka manapság Romhányi József verseiben ugyan megállná a helyét, azonban ma már nem használatos, miként a nyelvújítás két másik, hasonlóan rövid életűnek bizonyult kísérlete sem: a kengurut jelölő *ugrány* és a *(foltos) nyakorján* mint a zsiráf megnevezése – hogy az állatneveknél maradjunk.

A ma már ugyancsak egyre ritkábban felbukkanó *taránd*, *tarándszarvas* szavaink mögött a rénszarvas latin nyelvű tudományos elnevezése, a *Rangifer tarandus* állhat. A magyar nyelvhasználatban a tarándszarvas az eurázsiai, a Spitzbergáktól Mongóliáig előforduló alfajok összefoglaló neve, az Észak-Amerikában előforduló alfajokat karibunak nevezzük. Sajnovics János, aki csillagásként került az “Európa véghatárán” élő lappok közé,

egyik levelében többek között ezt írja a “nyomorúlt éghajlat alatt” rénjeiktől függő nyelvrokonainkról: “gazdagságuk és mindenök a tarándszarvas”, illetve “némelykor járványos a tarándszarvas kidőlése, és végínségre jut ekkor sok lapp is” (SZÍJ 1990: 221–226, 690405. számú levél).

A fenti elnevezések közül – mint már említettük – a *rénszarvas* szinte teljesen kiszorította a használatból a jellemzően inkább néprajzi témájú írásokban előforduló *taránd*-, illetve *iramszarvas* szavakat. Ám a szépirodalmi művek magyar nyelvű interpretációiban sem látjuk, hogy a fordítók kiaknáznák – vagy legalább törekednének erre, akár az elavulóban lévő szavak használatának kockázatát is vállalva – a nyelvünk gazdagsága nyújtotta lehetőségeket. Mintha csak ismernék azt a Szomjas-Schiffert György által gyűjtött jóját, melynek szövege szerint “a rén az rén, a vadrén az vadrén” (SZOMJAS-SCHIFFERT 1996: 124, 28. számú jójka). Az adatközlő Martti Stoor szerint ez a jójka a valóságról szól, egy becsületes rénpásztornak mondanak benne köszönetet, amiért nem akarta bevágni saját jelét idegen, még jelöletlen állatok fülébe (vadréneken itt tehát jelöletlen, ép fülű rént kell érteni; vö. lpN *goddi*). Korántsem arra biztat, hogy ne lépjünk túl a rén és a vadrén megkülönböztetésén, még akkor sem, ha abban a nyelvben, amelyre adott esetben egy lapp (vagy egy finn) szöveget kívánunk lefordítani, egy-egy terminus esetén hiányzik az azt jelölő szó. Természetesen a különböző kultúrák (például a lapp és a magyar) fogalmi rendszereiben vannak eltérések. Ennek szélsőséges példái az úgynevezett nyelvi reáliák (nonekvivalens lexémák, azaz lefordíthatatlan elemek), amelyekben egy adott kultúrközösség sajátos ismeretanyaga fejeződik ki (LENDVAI 2005: 68).

A lapp (és a finn) nyelvben az ‘állatok (rének) egy csoportja’ jelentésben használatos szavak (például lpN *eallu*, *čora*, fi. (*poro*-)karja, *lauma*, *partti*, *tokka*, *sorakka*) többsége utal a csoport méretére. Ezek magyar fordításaiként a *csorda* és a *nyáj* szavaink jelennek meg, minden következetesség nélkül, inkább a szöveg ritmusára, mint a rének számára ügyelve. Jelen sorok írójának azt súgná nyelvérzéke, hogy a nyáj nagyobb létszámú, több állatot foglal magában, mint a csorda. A Magyar értelmező kéziszótár második, átdolgozott kiadása a *nyáj* címszónál megfogalmazott definícióban utal is erre (‘juhok, kecskék, ritkán disznók összetartozó [nagyobb] csoportja’, ÉKsz²: 986), azonban például az Értelmező szótár + ezt egyetlen utalással sem támasztja alá (*csorda* ‘növényevő állatok csoportja’, *nyáj* ‘juhok, kecskék, ritkán disznók legelésző csoportja’, EÖRY 2007: 217, 1149).

De nem csupán a rének száma, hanem a nemük is okozhat fejtörést a fordítóknak. A *bika* mellett ott van az *ökör*, azaz a herélt hím. Teherhordásra és igavonásra ezeket fogják-fogták be a lappok, ezért van kellemetlen utóíze például a “felnyergelték a rénbikát”

mondanak a Finnugor–szamojéd (uráli) regék és mondák című kötetben (DOMOKOS P. 1984: 230). A *tehén* mellett pedig – Domokos Johanna kitűnő fordításaiban is – ott van az *ünő* vagy *üső*, a fiatal (még nem borjazott) nőtény. Tudjuk, hogy “a különböző nyelvek közötti átjárhatóságnak az eltérő fogalomrendszerek pontos ismerete az alapja” (FÓRIS 2006), a hiteles és irodalmi élményt jelentő fordításnak tehát a célnyelv ismerete is elengedhetetlen feltétele. Csak ennek birtokában szülehetnek olyan szívet melengető fordítások, amelyben például “csupasz kövön csattan a (rén) patája, *eliramodik*. (...) Ihol fut (...) ihol ni, a Nyári Sárrét felé *nyargal* máris” (DOMOKOS P. 1984: 217), vagy amelyben “az ügetés *jojkuvá iramlik*” (VALKEAPÄÄ 2004: 51).

1.3. A réntartás története. Kialakulásának módja, helye, ideje¹²

A réntartást mindig is távoli vidékek művelésre alkalmatlan földjein űzött tevékenységnek tekintették, története meglehetősen gyéren dokumentált. Kialakulásának és fejlődésének kérdése a kései középkorig csak teoretikus szinten merült fel, teljes bizonyossággal mindössze annyit állíthatunk, hogy jellegzetesen eurázsiai jelenség. Eurázián kívül a nagybani réntartás csupán Észak-Amerikában ismert, ahol azonban csak az 1890-es években terjedt el ez a megélhetési mód. (Ekkor Sheldon Jackson doktor az alaszakai eszkimók bálnavadászatát 171 szelíd rénszarvas beszerzésével gondolta segíteni. A réntartás fortélyainak megtanítására csukcs réntartókat fogadott.) Az eurázsiai cirkumpoláris¹³ övezeten kívül, miként például Grönlandon, a réntartás modern újításnak tekintendő.

Az eurázsiai réntartás történetét két szakaszra oszthatjuk: a korai kiscsordás („háztáji”), illetve a későbbi nagycsordás („nagybani”) réntartás korszakára. Földrajzilag igen széles körben elterjedt gazdasági forma, ám a rén domesztikálásának, háziasításának módja, ideje és helye nehezen határozható meg. Annyi bizonyos, hogy a rén a vadrén leszármazottja. A háziasítás módját illetően két elképzelés merült fel.¹⁴

Az egyik elmélet szerint vadászok a párzás idején befogott vadréneket használtak csaliállatnak, s később ezekből váltak – só és emberi vizelet segítségével – az első szelídített

¹² A kérdést tárgyalja ITKONEN, T. I. 1948: II. 72–75; KODOLÁNYI 1975: 141–167; KORTESALMI 2008.

¹³ A sarkvidékeken élő fajokat cirkumpoláris, azaz pólus körüli élőlényeknek nevezik; az északi sarkvidék környékén (Euráziában és Észak-Amerikában) élő fajokat gyakran cirkumboreális fajokként említik.

¹⁴ Egy lapp mese a következőképpen írja le a rén háziállattá válását (VOIGT 1966, ford. N. Sebestyén Irén): „A rénszarvas és a juh elhatározta, hogy versenyt futnak: amelyikük előbb jut be a meleg házba, az fog a házban lakni. Egymás mellé álltak, és futni kezdtek. A rénszarvas gyorsan futott, a juh lassabban. A rénszarvas rohan, a juh lemarad mögötte. Hanem van ám esze a juhnak. Mikor látja, hogy lemaradt, odakiált a rénszarvasnak: - Öcsém, öcsém, fehér a farod! A rénszarvas megáll: ő bizony megnézi. Közben a juh befutott a meleg házba, és a meleg házban lakik a mai napig, a rénszarvas pedig kóborol a kopár dombokon.”

állatok. Toivo Itkonen úgy véli, a vadrént nem csordában, hanem egyenként szelídítették meg (ITKONEN, T. I. 1948: II. 73). Itkonen összefoglalása szerint tehát a szelídítés első lépcsőfoka a vadrén befogása és csaliállatként való alkalmazása lehetett. A rénvadászat szempontjából a késő őszi időszak volt a legfontosabb, hiszen a nyári legelőkön megerősödött rének a már vadászai által is jól ismert csapásaikon ekkor tértek vissza téli területükre. Az egyébként félénk rének, amelyekben a megszokott útvonalhoz való ösztönös ragaszkodás erősebb volt az ellenségtől való félelemnél, könnyen prédává válhattak. A párzasi időszakban a lappok egy vagy több réntehénnel közelítették meg a vadréncsordákat, hogy a vadrénbika a tehének nyomába eredve könnyebben a vadász áldozatává válhasson. Egykor a sítalpon közlekedő vadászok fiatal, alig egy éves nőtény vadréneket vagy borjakat fogtak el, amelyek könnyebben hozzászoktak az emberhez. Az ilyen fiatal vadréneket hosszú időn keresztül kipányvázva kellett tartani. A szelídítést megkönnyíthette a rének és a vadrének azon közös tulajdonsága, hogy igen kedvelik az emberi vizeletet – a vizeletre legmohóbban vágyó vadrének szabadon engedve is az emberek lakóhelyének közelében maradnak. Ugyancsak elősegítette a vadrének ház köré csábítását, ha a szúnyogok elűzésére tüzeket, füstölőket gyújtottak. Az igavonásra és teherhordásra is alkalmas rének szaporulatából alakultak az első szelíd réncsordák. Ezzel együtt természetesen a rén jelentősége is megnőtt, szerepe megváltozott: kiegészítő tevékenységből fokozatosan közvetlen megélhetési forrássá vált.

A másik elmélet szerint a réntartás a (vadrén)vadászat fokozatos fejlődésével, a vadréncsordákkal való egyre szakszerűbb és eredményesebb bánásmód révén alakult ki (vö. KODOLÁNYI 1975: 158). Mindig a legvadabb példányok váltak a vadászok zsákmányává, a megmaradt vadrénállomány egyre szelídebbé vált. Ezt az elképzelést látszik támogatni az a tény, hogy a vadrénvadászatban és a réntartásban hasonló technikákat alkalmaznak (pl. vezetőkarámok és -kerítések).

A természet téli zordságának kiszolgáltatott emberek – felismervén a vadállomány folyamatos csökkenését – csoportokba tömörülve óvták immár közössé lett tulajdonukat az idegenek kizsákmányolásától, illetőleg a ragadozók, elsősorban a farkas és a rozsomák pusztításától. A vadászat szabályozása már a pásztorkodás egy kezdeti állomása volt, amiből a társadalmi rend lassú fejlődésével párhuzamosan fokozatosan kibontakozott a magántulajdon jelensége. Ennek védelmében indultak el a lappok nomád vándorútjaikra, ki-ki követvén saját, ám vándorösztönétől megfoszthatatlan, s így voltaképpen teljes egészében nem szelídíthető állatait. Kezdetben mondhatni a rének irányították „pásztoraikát”, akik mindig az elcsatangolásra leginkább hajlamos, azaz a legfélénkebb, a magányt legjobban kedvelő réneket vágták le elsőként táplálékuk biztosítására. Így sikerült kialakítaniuk egy jobban

összetartó, a már ismert területet megszokott állományt. A vándorlás alkalmat adott a rének számának emelésére, hisz általa jelentősen megnőtt a legeltetésre használható terület.

Mindkét elmélet gyenge lábakon áll, sok a bizonytalansági tényező. Párzás idején egy vadréntehén jellemzően a párzásra kész bikákat vonzza maga köré. Ugyanakkor azonban az is ismert tény, hogy ilyenkor az állatok húsa kellemetlen mellékízzel bír (éppen ezért tilos is a párzási időszakban levágott állatok húsát árusítani).

A házi rének természetes szaporodásához eleinte valószínűleg a vad bikák párzás idején tett látogatásai is hozzájárultak. Az így született hím borjak már valamelyest szelídíthetőek voltak vizelet és szűnyogűző tűzrakás segítségével, de a hímeket mindig hosszabb ideig kellett kipányvázva tartani, mint a nőstényeket. Lépésről lépésre, fokozatosan jutottak el odáig, hogy már a hímek sem feltétlen kerültek az embert. Az idő múlásával az igavonáshoz is hozzászoktatták a réneket. Erre a nőstények és a hímek egyaránt alkalmasak, a legjobb igavonó azonban a herélt hímekből válik.

Igavonónak csaliállatokat valószínűleg nem használták. Erre egykor kutyákat alkalmaztak. A pásztorkodás segítőjévé csupán azt követően vált a kutya, hogy a csordák egyre nagyobbakká duzzadtak, és a lappok egy része fő megélhetéseként kezdte üzni a réntartást.

Meglehet, hogy a csaliállatát teherhordásra is használta a vadász. Tevékenysége során azonban nem volt szüksége sok szelídített állatra, szelíd csordára végképp nem, hiszen hússzükségletét vadrének és egyéb vadak elejtésével fedezni tudta.

Szintén nehezen hihető, hogy a hajdani vadászok mindig a vadréncsordák legvadabb egyedeit szemelték volna ki áldozatul. Épp az ellenkezője tűnne logikusnak, hiszen a szelídebb, gyámoltalanabb, illetve az embertől kevésbé féltő állatokat könnyebb elejteni.

A lappok, a szibériai népek, az amerikai indiánok és az eszkimók vadren-vadászatáról szerzett ismeretek mind arról tanúskodnak, hogy bármennyi állatot is cserkésztek be, azokat mindig meg is ölték. Ráadásul egy vadréncsorda karámban tartása és hosszú távú etetése erőn felüli terheket rótt volna a vadászokra. Wiklund feltevése szerint – mint Toivo Itkonen idézi (ITKONEN, T. I. 1948: II. 72–73.) – a lappok már az igen korai időkben követték a vadréneket a szokásos éves útvonalukon a tarhegyekről a Jeges-tenger partjaira, hasonlóképpen, mint egyes kanadai indián törzsek követik a karibukat. A rén és az ember közötti viszony fokozatosan szimbiózissá vált, mely mindkét fél számára előnyös volt (az állatok számára elsősorban télen jelentett egyfajta biztonságot az ember). Ezzel párhuzamosan valóságos tulajdonjogok is kialakultak: egy – vagy több – család a tulajdonába tartozónak kezdte érezni az általa felügyelt csordát. A tulajdonjog hathatósabb kifejezésének volt módja, hogy a

borjakat füljellel kezdték ellátni (ITKONEN, T. I. 1948: II. 73). Azonban a rének életmódja nem változott meg a pásztorkodás hatására, az állatok változatlanul folytatták megszokott vándorútjukat, a pásztorok pedig követték őket, miként korábban a vadászok a kiszemelt zsákmányt.

Bár ez az elmélet első hallásra elfogadhatónak tűnhet, mégis gyengíti az a korábban már említett tényező, hogy az egykori vadászokra nem volt jellemző, hogy az erdei vadaknak gondját viselték volna vagy védelmezték volna azokat.

A hasonló technikák alkalmazását sem tekinthetjük kellően megalapozott érvnek. Ez ugyanis inkább azzal magyarázható, hogy az egyaránt csordákban élő vadrén és a szelídített rén hasonló körülmények között hasonló módon viselkedik. A vadrén megszelídítésének logikusabb, kézenfekvőbb – bár szintén nem bizonyítható – módjának tűnik a vadrénborjak befogása és azok fokozatos emberhez szoktatása, lassú megszelídítése – akár só segítségével.

A rén megszelídítésének helye és ideje ugyancsak nehezen állapítható meg.

A segítségül hívható régészeti leletek közül meg kell említeni egy közel 2000 évesnek vélt, Közép-Finnországban talált szántalpat. Alakja egy jurák (nyenyec) típusú rénszán talpára emlékeztet, mérete miatt azonban valószínűsíthető, hogy nem rén-, hanem kutyaszán talpa. A vadrénről az első írásos emlék a Kr. e. 4. évszázadból, Teofrastos (Kr. e. 372–287/286) művéből való, a szelíd rén tartásáról szóló első adatok 499-ből származnak: kínai feljegyzések szerint a Bajkál vidékén (Fusang területén) már ekkor szokás volt fejni a vadréneket (ITKONEN, T. I. 1948: II. 74–75). Mivel a tejfeldolgozás a réntartás újabb fejleményei közé tartozik, az említett adat arra utal, hogy akkoriban a réntartás már egy magasabb fejlettségi szinten állhatott. Világos azonban, hogy a réntartás gyökerei sokkal korábbra nyúlnak vissza, talán egészen a Krisztus előtti évezredig.

A réntartás kialakulását taglaló elméleteket alátámasztani hivatott források vajmi kevés bizonyító erővel bírnak. Abban mégis biztosak lehetünk, hogy a kiscsordás réntartás igen hosszú múltra tekint vissza. A réntartás e típusának létrejöttét elsősorban az arktikus övezet népességének hús-, prém- és bőrszükséglete, valamint a szállítást könnyítő igásállatokra való igénye motiválta. A réntartás kialakulásában minden bizonnyal szerepe volt a rénszarvas kereskedelmi értékévé, sőt csereeszközzé válásának, valamint a Skandináviában nagy méreteket öltött juhtartás hatásának és példájának.

A specializálódott, alapvető megélhetési módot jelentő nagybani réntartás az ősi halász-vadász kultúrához mérten fiatal jelenség a lappok történelmében. Kialakulási helye nem határozható meg pontosan, nem köthető egy adott helyhez. Vitatott kérdés, hogy az

eurázsiai népek réntartása közös eredetű-e, vagy sem. Elképzelhető, hogy a különböző vidékeken, ám azonos éghajlati adottságok között élő népek egymástól függetlenül, s nem is egy időben járták végig a réntartás fejlődésének fentebb vázolt szakaszait. Azt, hogy a lappok Szibériából, az ott élő réntartó népességtől vették volna át a rénszelídítés szokását, mégsem állíthatjuk. Valószínűbb annak feltételezése, hogy más réntenyésztő népektől függetlenül sajátították el ezen életforma fortélyait, azaz már a Fennoskandinávia területén való letelepedésük után. Egy nyenyec réntartó például ugyanúgy használ munkája során füljeleket, lasszót, kutyát, sít, mint egy lapp gazda, a nyenyecék réntartó kultúrájának kialakulását mégis 100–200 évvel későbbre datálják (a 18. századra), mint a lappokét. A réntartáshoz kapcsolódó terminológia e két nép esetében teljesen különböző; a néhány közös szó kivétel nélkül a vadrén-vadászat korából ered (vö. KODOLÁNYI 1975: 162–166).

1.4. Uráli népek réntartása

Az uráli népek közül – a lappokon kívül – az északi szamojédok,¹⁵ az obi-ugorok és a zürjének tartanak rént.

Fodor István szerint az északi szamojéd népek (jurákok v. nyenyecék, jenyiszejiek v. enyecék, tavgik v. nganaszanok) körében a vaskorban, a Kr. e. 8. század és a Kr. e. 1. század között terjedt el a réntartás (FODOR 2000: 22).

A tundrai nyenyecék körében a nagycsordás, nomadizáló réntartás alakult ki. A nyenyecéknél egy-egy csordába akár több ezer rén is tartozhatott, s a családok együtt vándoroltak a csordákkal. Fodor szerint részben ezen életmód következménye, hogy a nyenyecék lakóterülete hatalmas távolságokra terjedt ki Szibériától Skandináviáig (FODOR 2000: 22). A nyenyecék a Jenyiszej torkolatától nyugat felé egészen a Jamal-félszigetig vonultak, és birtokba vették a Tajmir- és a Jamal-félsziget közé eső észak-szibériai területeket. Később (a 11. században) behatoltak Európába is, eljutottak a Pecsora bal partjáig, megtelepedtek Novaja Zemlján, valamint a Fehér-tenger keleti partvidékén.

Az Obtól keletre elterülő tajga övezetében telepedtek meg az erdei nyenyecék. Az ő réncsordáik kisebbek. Számukra a halászat és a vadászat fontosabb gazdasági tevékenység, mint a réntartás. Nem nomadizálnak, a 20–30 rénből álló csordákat csak ősszel terelik össze, nyáron hagyják szabadon legelni.

¹⁵ A szamojéd népek történelmének tömör ismertetését nyújtja HELIMSZKIJ 1996; a nyenyecék 20. századi réntartását ismerteti TUISKU 2005: 223–242.

Történetük során a nyenyeczek kapcsolatba kerültek más nyelvrokonainkkal is. A réntartó nyenyeczek leginkább az obi-ugorokkal és a zürjénekkal tartottak fenn kapcsolatokat, azonban a többi északi szamojédal sem szakadt meg az érintkezés. A nyenyeczek és az enyeczek, valamint az enyeczek oldalán harcoló nganaszanok között heves összecsapásokra is sor került. A 17–19. század folyamán a nyenyeczeknek jelentős földterületeket sikerült elhódítani az enyecpektől és a nganaszanoktól, és így ezeket a népeket eredeti lakóhelyükről kiszorították. Az enyeczek és a nganaszanok a Jenyiszej jobb partján kénytelenek voltak északabbra vándorolni.

Ezeknek az összeütközéseknek a 19. században megerősödött cári adminisztráció vetett véget. Először az európai nyenyeczek lettek az oroszok adófizetői, a szibériai nyenyeczeket csak később érte orosz hatás. A 17. századig prémekben fizették az adót, ezt követően pénzben kellett leróniuk. Az orosz adminisztráció és a túlzott adószedés ellen több felkelésre is sor került. Ezek között a legjelentősebb – s a rénállományt is érintő – a Vavlo Nyenang által 1825-ben kirobbantott felkelés, melynek során a felkelők elhajtották a nagygazdák rénjeit.

Az enyeczek esetén is két etnikai csoportot különböztetünk meg, a tundrai és az erdei enyeczeket, melyek között kulturális és nyelvjárási eltérések is vannak. A tundrai enyeczek többsége ma Voroncovóban, az erdeiek nagy része Potapovóban él, a Jenyiszej torkolatának közelében, vegyes etnikumú (orosz, nyenyec, dolgan, nganaszan) falvakban. Fő foglalkozásuk egykor a vadászat (coboly, hermelin, nyuszt és más nemes prémű állatok) volt, gazdaságukban a halászat és a réntartás csak másodlagos szerepet játszott. A 19. század végére, az egyre erősödő nyenyec hatásra azonban náluk is jelentősen megnőtt a réntartás szerepe, és vezető gazdasági ágazattá vált.

A régészeti leletek tanúsága szerint az ugor népek (vogulok, osztjások, magyarok ősei) körében a Kr. e. 2. évezred első felében a földművelés és az állattartás már túlsúlyban volt a halászával és a vadászattal szemben. Ismerték a lótartást, ezt bizonyítják az olyan közös kifejezések, mint *ló*, *nyereg*, *fék*, *másodfű* ('kétéves') *ló*, *harmadfű* ('hároméves') *ló*. A Kr. e. 2. évezred vége felé az éghajlat szárazabbá válása miatt az ugor népcsoport kettévált. Egy csoportjuk (a magyarok elődei) megmaradt korábbi élőhelyén, és fokozatosan áttért a nomadizáló állattartásra. A másik csoport (az obi-ugor népek elődei) viszont észak felé húzódott, a csapadékosabb területekre. A vogulok és az osztjások anyagi és szellemi kultúrája igen hasonló, s történelmük is szorosan összefügg. Hatalmas területen szóródtak szét: észak–déli irányban az Ob torkolatvidékétől a sztyepp és a ligetes sztyepp határáig, kelet–nyugati irányban pedig az Ob medencéjétől az Urál európai oldaláig. Legészakibb területeiken egyre

dominánsabbá vált a halászat és a vadászat, s a Kr. u. 1. évezred vége felé elterjed a házi réntartás is (FODOR 2000: 19–22).

A zürjén réntartás minden bizonnyal szamojéd hatásra alakult ki. A rénszarvas gyűjtőneve, a zrj. *kōr* szó eredetének kérdése azonban izgalmas vitát indított a Nyelvtudományi Közlemények hasábjain.

Rédei Károly szerint a szó jurák eredetű (RÉDEI 2000: 147–149), és hasonló véleményen volt Yrjö Wichmann is (WICHMANN 1902–1903: 165–183). Később e gondolat mellé állt Paasonen is (PAASONEN 1917), s ugyanez olvasható Wichmann később kiadott, *Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre* című művében (WICHMANN 1942). Rédei szerint a zrj. *kōr* 'rénszarvas' a jur. *χora* 'Männchen, wilder Rentierbulle, Stier' átvétele, és mai jelentését jelentésbővüléssel ('rénbika' → 'rénszarvas') nyerhette. A látszólag "felesleges idegen szónak" ható *kōr* átvételét presztízisokokból történő, azaz a kétségtelenül magas szintű szamojéd réntartó kultúra hatásával magyarázható szókölcsönzésnek tekinti.

Arra vonatkozóan, hogy hogyan hívták a zürjének a rénszarvast a *kōr* szó átvétele előtt, Rédei nem tudott biztos adatokkal szolgálni. Csupán feltételezett egy **pož-* vagy **puž-* tövet, mégpedig a zürjén közeli rokon nyelvében, a votjában ismeretes, *-ej* képzőelemet tartalmazó votj. *pužej* 'Rentier, wildes Rentier' szó tövének megfelelőjeként. A votják szó többek között a lpN *boazu* (és esetleg a fi. *poro*) szóval is etimológiai összefüggésbe hozható (vö. FU, ?U *poča* 'Rentier(kalb)', ld. UEW 387; vö. SL 232, LpWsch 5115, YS 967, SSA 2: 399, LHF 505).

Vászolyi Erik ezzel szemben azt állítja, hogy a zürjén *kōr* 'rénszarvas' szó már az őszürjénben vagy az előzürjénben meglehetett (VÁSZOLYI 1999: 152). Rédei elképzelését vitatva felveti azt a kérdést, hogy amennyiben a zürjén szó valóban jurák-szamojéd eredetű, akkor hogyan kerülhetett be a legdélebbi zürjén nyelvjárásokba is. A közvetlen kölcsönzést a nagy földrajzi távolság miatt kizártnak, a szó dominóelv-szerű, fokozatos terjedését – amit Rédei feltételez – valószínűtlennek tartja. A zürjén-szamojéd kölcsönhatás a 16. század végétől, 17. század elejétől vált intenzívvé. Vászolyi komolytalan feltételezésnek tartja, hogy ezt megelőzően a zürjéneknek nem volt – meggyőzően bizonyítható – szavuk az életük igen fontos részét képező rénszarvasra. Őszürjén-szamojéd, a Kr. u. 8–10. századra tehető kapcsolatok pedig Vászolyi szerint nem léteztek.

A zürjének kezdetektől fogva ismerték a rénszarvast, vadásztak rá – erre néprajzi, régészeti leletek engednek következtetni. Nyilvánvaló, hogy szavuk is volt rá, mégpedig az áhított vagy lehetséges zsákmányállatot jelölő általános elnevezés. A réntartás terminológiája lehet későbbi, valóban szamojéd átvétel, melyre akkor támadt igény, amikor az északi (izsmi)

zürjének ellesték a nyenyec réntartók munkájának csinját-bínját, s vadászat helyett vagy mellett maguk is a rén tenyésztésére tértek át. Az 1870–80-as években nagy lépfenejárványok pusztították a nyenyec és zürjén rénnnyájukat. Az 1930-as évektől a zürjén réntartók tevékenysége egyre nehezebbé vált, a kolhozok (ún. artyelek) létrehozása ugyanis a legelők kényszerű felosztásával járt. Később, az 1960-as évektől a különböző gazdasági ágazatok (réntartás, halászat, vadászat) egyesítésével és óriáskolhozok kialakításával a helyzet tovább romlott (vö. VÁSZOLYI 1964: 17–34).

1.5. A lapp réntartás történetéről¹⁶

A lappokat két szempont szerint lehet csoportosítani: egyrészt lakóhelyük – s ennek megfelelően az általuk beszélt nyelv(járás) –, másrészt életmódjuk, foglalkozásuk alapján.

A lappok Svédország, Norvégia, Finnország és Oroszország (Kola-félsziget) területén élnek. Egy részüknek ma is elsősorban a halászat és a földművelés biztosít megélhetést, ők a réntartást csupán esetlegesen és mellékesen űzik. Ide tartoznak Norvégiában és Finnországban az ún. folyami lappok (pl. Karasjok, Kautokeino, illetve Utsjoki), a norvégiai tengeri lappok, az inari ún. tavi lappok, a kolтта és a kolai lappok, valamint a svédországi erdei lappok egy csoportja.

A norvégiai folyami lappok gazdasági berendezkedésében a rénszarvas nem játszik említésre méltó szerepet. Fontosabb megélhetési forrás számukra a juh- és szarvasmarhatenyésztés.¹⁷ Emellett halásznak is, elsősorban lazacot. Hasonlóképpen halászatból és gazdálkodásból tartják fenn magukat a finnországi folyami lappok Utsjokiban. Némelyik családnak van kisebb, száz állatot meg nem haladó rénszarvascsordája.

A földművelés a lappok legfiatalabb megélhetési ága, míg a halászat és a vadászat kétségkívül a legősibb. Ha egy réntartó lapp elszegényedik, legkézenfekvőbb megoldás számára halászéletet kezdeni valamelyik tó vagy a norvég fjordok partján. A norvég tengeri lappok főleg ilyen hegyi, azaz – mint hamarosan látni fogjuk – réntartó lappok leszármazottai (vö. NICKUL 1970: 178).

Az inari lappok egész évben faházakban élnek, helybenlakóknak mondhatók, bár nagy területen szétszórtan vannak halásztanyáik; nyaranta ezeken tartózkodnak. Sokuknak viszont nagyszámú rénszarvasa is van. Az inari réntartók csupán az 1800-as évek végén, 1900-as évek elején növelték állományukat, s ekkortól már a nagybani réntartók mintáját, gyakorlatát követték. Télen kipányválták őket, igény szerint – vagyis a zuzmó fogyására figyelve –

¹⁶ Részletesen tárgyalja ITKONEN, T. I. 1948: II. 115–171.

¹⁷ Vö. *A rénszarvas és a juh* című mese (VOIGT 1966; ld. a 14. lapon).

mindig új és újabb fához. Nyáron viszont szabadon engedték állataikat (ITKONEN, T. I. 1948: II. 121).

A kolttalappok is főleg halászok. Tavasszal, nyáron, ősszel, éppúgy, mint a keletebbre lakó „oroszlappok, vizek mellett ütnek tanyát, tél derekán pedig nagyobb falvakban gyűlnek össze. Egykor a kolttalapp réntartók (Paatsjoki, Petsamo, Suonikylä) még kisebb állományokkal rendelkeztek, mint az inariak. Gyakran karjalaiak és oroszok, az 1852. évi határzárás után ősszel, tél elején a norvég területek állatait is felügyelték. 1920-ban Suonikylä elveszítette területének mintegy egynegyedét. A finnországi kolttalapp állománya nagyon megcsappant, 1927-ben mindössze 325 állatuk volt (ITKONEN, T. I. 1948: II. 140–142).

A kolai lappok híven megőrizték őseik életmódját, eltekintve a vadrénszarvasvadászattól. Ez régen minden lappok lakta vidéken fontos megélhetési forrás volt. A félsziget keleti partján egykor a főkavadászat is nagy szerepet játszott a halászat mellett.

Az ún. erdei lappok életében a halászat és a vadászat már régóta nagyobb szerepet játszik, mint a kifejezetten réntartó (hegyi) lappokéban. A legtöbb erdei lapp ugyanúgy él, mint svéd vagy finn szomszédai. A mellékesen űzött réntartással és a saját szükségleteiket fedező halászattal egybekötött gazdálkodás nem ritka megélhetési mód a körökben. Egy-két falu réntulajdonosai gyakran összezsapják állataikat egy közös csordába, s azt rendszerint maguk közül veszi valaki gondjaiba. A svédországi Lappföldön élő erdei réntartók évenkénti költözése csakis erdővidéket érint, lakóhelyük rendszeres változtatása általában kisebb méretű, mint a hegyvidéki nomádoké.

A réntartásra szakosodott lappokat tehát – elnagyolt csoportosítással – két fő típusra lehet osztani:

- az erdei réntartók csak ősztől tavaszig,
- a hegyi vagy hegyvidéki rénpásztorok viszont egész, vagy majdnem egész évben őrzik nyájukat.

A lapp – földrajzi értelemben: skandináviai – réntartás kezdetleges formáját jelentette az ún. erdei lappok vadász kultúrája. A vadrén egykor nagy, több száz állatból álló nyájakban élt Lappföldön, később, a 19. század végén azonban már csak kisebb csordákban. Sallában 1903-ban láttak utoljára vadréneket (ITKONEN, T. I. 1948: II. 71), olyanokat, amelyek nyilvánvalóan a Kola-félszigetről érkeztek. Az inari Iijärvi környékén állítólag még a 19. és 20. század fordulóján is éltek vadrének. Valószínűleg elvadult rének utódai lehettek, hiszen a háborúk idején a megölt réntartók csordái gazdátlanul maradtak és elvadultak.¹⁸

¹⁸ Vö. *Miten porosta tuli peura* című mese (AIKIO, A. – AIKIO, S. 1978: 110–111).

Egy 1844-es feljegyzés szerint Kittiläben korábban, amikor a finnmarki lappok telente még nem költöztek át az említett vidék erdeibe, évente 200, később azonban mindössze 10–20 vadrén fordult meg. Ezek borjait befogták, és bizonyos ideig kipányvázva tartva szelídítették őket. Ezt a célt szolgálta az is, hogy időnként (hónaljából nyert) emberi verítékkal dörzsölték az ilyen borjak szaglószerveit. Az ilyen módon háziasított rén mindig félnébb társainál, és vad rokonai szokását megtartva, lopva folyamatosan szemmel tartja környezetét. Ha ember közeledik felé, fejét elfordítja; ha lasszót dobnak rá, hátrálva ellenkezik, nem pedig körbe-körbe ugrándozva, ahogy azt a szelíd rének teszik.

A rén igavonóvá szelídítését, betanítását jelentő lapp *dápmat* (> fi. *taamo* 'ua.') szó ősi skandináv átvétel (vö. norv. *tämja* 'ua.', SSA 3: 248.), amiből mégsem következik, hogy a rén szelídítése skandináv mintára történt volna: a koltták e szó mellett ismerik az azonos jelentésű, de nem idegen (skandináv vagy szamojéd) eredetű *vuøállad* szót is (ITKONEN, T. I. 1948: II. 74).

A lapp réntartás első írásos emléke Norvégia első királya, Széphajú Harald (Harald Hårfagre, 860–930) idejéből való: a norvég Halogalandi Ottar 892-ben kelt, Alfréd angol királyhoz intézett levele. Ebben Ottar említést tesz 600 rénjéről és 6 értékes csalirénjéről. Mivel ekkoriban tudomásunk szerint Skandináviában kizárólag a lappok tartottak rént, valószínűleg nem Ottar saját, hanem az általa megadóztatott lappok állatairól van szó.

A nagyobb állományok tartása legkésőbb az 1500-as években terjedhetett el a mai Norvégia és Svédország területén, ahol gyökerei – mint láthattuk – a középkorig nyúlnak vissza. Valószínűleg ekkoriban kezdték alkalmazni a rénterelő kutyákat, s ekkor alakulhatott ki a rének fejésén alapuló tej- és sajtgazdálkodás. Megjelentek a füljelek, melyeket minden bizonnyal a maihoz hasonló módon alkalmaztak, noha ennek az első időszaknak a jelölési szokásairól nincsenek adataink. Annyit azonban bizton állíthatunk, hogy az ilyenkor karókból vagy kövekből épített karámokba összeterelt állatokat meg is számlálták.

A 16. és 17. századi adójegyzékek már nagy rénnýajokról tanúskodnak Svédország és Norvégia területén – a lappoktól a 9. századtól kezdve szednek adót –, azaz a nagybani réntartás már a 16. és 17. század fordulója előtt kialakulhatott.

A hegyi lappok nagybani réntartásának kialakulásában szerepet játszhatott az 1349. évi, Kilpisjärvi (Finnország) környékén pusztított pestisjárvány, amely miatt elnéptelenedtek a hegyi települések. A fekete halál véget vetett a vadrén-vadászatnak, a megmaradt népesség fokozatosan áttért a nagyobb biztonságot adó réntartásra.

Egy másik elképzelés szerint a hegyi lappok nagybani réntartása a vefseni területeken (Norvégia) alakult ki a 14. században, a Skandináviában ekkor már elterjedt és mind

szélesebb területeken ismertté vált kecske- és juhtenyésztés hatására (LINKOLA 1985: 171). Ennek nyelvi bizonyítékának tekinthető az a tény, hogy a tejfeldolgozás északi lapp terminológiája többnyire indoeurópai (ős-skandináv) átvétel, valószínűleg a Kr. u. 200–800 körüli időkből.

A mai finn Lappföldre tartozó területek réntartásáról egészen a 16. századig alig van adat (ITKONEN, T. I. 1948: II. 115). Finnország – ahol mára a réntartás nem kizárólag a lappok kiváltsága, miként Svédországban és Norvégiában – első réntartó gazdái is lappok voltak. Elsőként Enontekiö és az Inari-tó környékén terjedt el ez a gazdasági forma, de az 1600-as években – IX. Károly svéd király intézkedései nyomán – Közép-Finnország (pl. Iisalmi) lakosai számára is a megélhetés fontos forrásai voltak a rének. A réntartás gyorsan terjedő életmód volt. Hirtelen meggazdagodás és elszegényedés egyaránt járhatott vele.

A nagyszámú nyáj egyfajta státuszszimbólum lehetett. Az újszülött gyermeket gyakran már a világra jöttkor rénnel ajándékozták meg, majd keresztelesekor, az első foga kibújásakor – hiszen ettől kezdve már rénhúst is ehetett – újabb állatokat kaphatott, csakúgy, mint az esküvőjén. Nagy becsben tartották a fehér, félagancsú vagy agancs nélküli rént, ezt ugyanis a gazdagság és szerencse jelképének tekintették (TAMÁS 2007: 64). Egy finnországi lapp menyecske minden tűzrölpattantságánál többet ért saját füljele és csordája. A legtöbb lapp leánynak így már gyermekkorától kezdve megvoltak a saját állatai, amiknek számát egy szegényebb, ám jó apa százig is növelhette, míg egy gazdag szülő akár 3–700 rént is adhatott eladósorba került lányának. A vőlegény is választhatott rént az öt megajándékozó csordájából, ám ha erre a látogatásra pálinka nélkül érkezett, kénytelen volt ajándék nélkül távozni.

A rének szétválasztása és jelölése során nyert számadatok természetesen viszonylagosak, a számlálás nehézségeiből adódóan. Az adóztatástól félve ugyanis nem minden rén került karámba a számlálás végett.

Pontosabb ismeretek csupán a 17. századtól állnak rendelkezésünkre, ekkor vált szükségessé a rének precízebb nyilvántartása. Tudjuk például, hogy 1740 és 1750 között Enontekióból 60 lapp és 5000 rén, míg Utsjokiból 35 lapp és mintegy 4400 rén vándorolt minden évben a norvég tengerpartra (ITKONEN, T. I. 1948: II. 116). Enontekióból Mária-nap után (általában csak februárban), Utsjokiból májusban indultak el, és nagyjából Szent Iván napjáig tartózkodtak ott. A helyváltogatásnak négy oka volt: a rének ösztöne, kevesebb szűnyog a tenger mellett, a partvidék dúsabb legelői, valamint a tenger nyújtotta halászati lehetőség. További, ám hivatalosan be nem ismert motivációt jelentett, hogy a réntartó gazdák nyáron adták el vágóállataikat a norvégoknak.

Oroszország területén kolhozok, szovhozok formájában kollektivizálták a réntartást, a finnországi réngazdák pedig szakmai érdekképviseleti társaságokba tömörültek.¹⁹ Máig ezek a réntartó szövetkezetek (lpN *bálges*, *bálggus*, fi. *paliskunta*) szabályozzák a réntartást, hatáskörük a karámok helyének kijelölésétől egészen a rének legmagasabb engedélyezett számának meghatározásáig terjed.²⁰

Lapp megye 41 és Oulu megye 16 szövetkezetének közös képviseleti szerve az a 16 fős szervezet, melynek feladata az ország réngazdálkodásának irányítása és az erre vonatkozó törvények betartásának felügyelete, továbbá a különböző kutatások, fejlesztések lebonyolítása, a rének vonulását jó szándékkal befolyásoló kerítések építése és karbantartása, sőt a füljelek nyilvántartása is. Ma Finnország lakosságának mindössze nyolc százaléka él azon a 122 936 négyzetkilométernyi területen, melyen réntartással foglalkoznak. Ez az ország területének 36 százaléka: Lapp megye egésze, valamint Oulu megye északi része. 1990-ben az 1866 finnországi gazda (1756 férfi, 110 nő) rénállományát 364 ezer állat alkotta, 1997-ben pedig 425 ezer rén jelentette 1800 család fő kereseti lehetőségét, 54 szövetkezetbe tömörülve.²¹ Oulu megyében egy-egy nyáját 2 és 16 ezer közötti rén alkot. Észak-Lappföld három körzetében, Inariban, Utsjokiban és Enontekióban az 1999–2000-es évben összesen 69 579 rént tartottak nyilván, amelyek 1201 réntartó gazda tulajdonába tartoztak. A gazdák körzetenként 12 réntartó szövetkezetbe tömörültek (SANDSTRÖM et al. 2000: 75).

¹⁹ Ezt az 1898 óta működő rendszert a lappföldi finnek fejlesztették ki, mára azonban minden réntartót magában foglaló hálózattá alakult. A szövetkezetek önállóan működnek, élükön egy-egy elismert, három évre megválasztott réngazda áll. Egyes szövetkezetek kerítésekkel veszik körbe saját területüket. Olykor az egész szövetkezet összes rénjét egyetlen közös nyájként kezelik, a vezető réngazda és az általa felügyelt, fizetett rénpásztor irányításával, vagy pedig bérbe adják önállóan működő pásztoroknak (ITKONEN, T. I. 1948: II. 128).

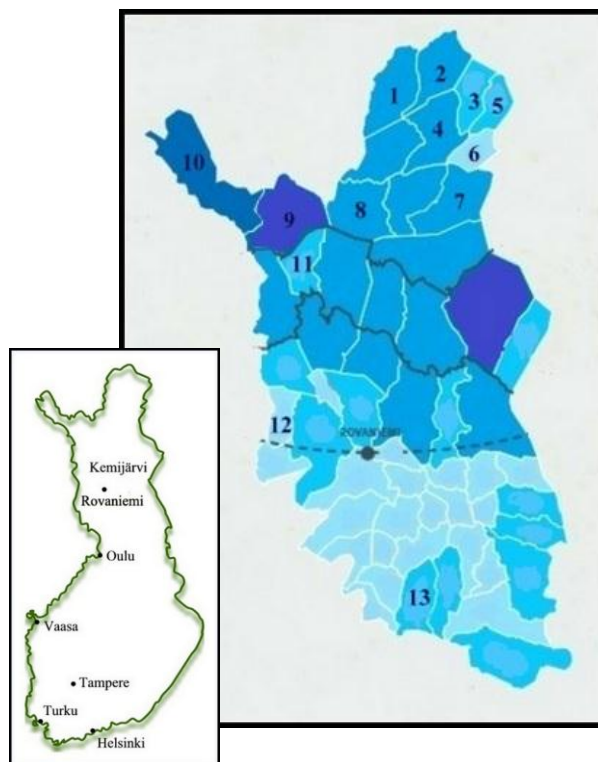
²⁰ http://www.paliskunnat.fi/PoroNet2/attachments/poro_suomi_web.pdf: 9–12.

²¹ Az 1990. és 1997. évi adatok Hannu Kropula ranuai (finn) réntartó gazdától származnak.

1. sz. térkép**Finnország réntartó szövetkezeteinek földrajzi elhelyezkedése.**

Az értekezésben említett területek:

1. Paistunturi
2. Kaldoaivi
3. Näätämö
4. Muddusjärvi
5. Vätsäri
6. Paatsjoki
7. Ivalo
8. Sallivaara
9. Näkkälä
10. Käsivarsi
11. Kyrö
12. Orajärvi
13. Pudasjärvi

[http://www.paliskunnat.fi/PoroNet2/attachments/poro_suomi_web.pdf: 11. felhasználásával]

1.6. A réntartás korlátai**1.6.1. Állami szabályozás²²**

Hajdanán az országhatárok nem jelentettek akadályt a lappok éves vándorútjai során. Ma Svéd- és Finnországban, Norvégiában, illetve Oroszország területén egyaránt élnek réntartó lappok. Régi útvonalaik megváltoztak, Finnország területén majdhogynem teljesen megszakadtak. A hegyi lappok erdős területekről a tengerpartra és vissza vezető évenkénti költözködése akképp válhatott elfogadott hagyománnyá, hogy a réntartók lakta terület három állam (Svédország, Norvégia, Finnország) közös földjévé vált, ahol kölcsönös egyezmények révén biztosították a rének és gazdáik vándorlásának lehetőségét. A költözési jog nem csupán a béke, hanem a háborúk idejére is vonatkozott.

Míg nyaranta a Jeges-tengerhez,²³ a legelőkben gazdagabb, viszont szúnyogokban “szegényebb” partvidékre vonultak a rének, a teleket az erdőkben, hegyekben, tavak partján

²² Részletesen tárgyalja ITKONEN, T. I. 1948: II. 125–171.

²³ A Jeges-tenger partvidékéig nem csupán a rének vitték a lappokat, hanem az emberek táplálékának keresése is. A halászat ugyanis – a vadászathoz hasonlóan – fontos része volt életüknek, nyári eleségük zömét a halak jelentették. A rénállomány csak az 1700-as években öltött olyan méreteket, hogy az állatok táplálékhoz jutása érdekében is hosszú vándor- és legeltető utakra kellett vállalkozniuk. Ekkor azonban még mindig a vadrént vadászat volt a legfontosabb megélhetési mód, noha az idők múlásával csökkent a vadrének száma, s kénytelenek voltak egyre több szelídített rént tartani.

töltötték: ilyenkor a norvég²⁴ és svéd területek rénjei vonultak át a finn Lappföldre. Ez együtt járt az enontekiői, utsjoki és inari rénállomány megcsappanásával, mivel ez utóbbiak egy része gyakran beolvadt az idegen nyájakba (az Inari környéki gazdák éppen ezt elkerülendő előszeretettel terelték szigetekre saját állataikat), ők pedig elhasználódott zuzmómezőket hagytak hátra.

1751 fontos év a lappok történelmében: ekkor kötött meg a Svédország (amelyhez Finnország akkor tartozott) és Norvégia közötti strömstadi szerződés, ekkor jelölték ki Svédország és Norvégia mai határát. A lappok szempontjából különös jelentőséggel bír az egyezményhez csatolt kiegészítő jegyzőkönyv,²⁵ amely hivatalosan rögzítette a lappok bizonyos jogait, és teljes semlegességet garantált számukra a szerződő felek közötti esetleges háborúban. A lappok a régi szokás szerint szabadon, az országhatároktól függetlenül mozoghattak a tengerpart és a belsőbb területek között, s joguk volt a vadászathoz, rénlegeltetéshez, kereskedéshez. A finn területeken élő lappok halászhattak is a norvég tengerparton.

A pudasjárviiek 1769-ben aláírtak egy szerződést, melyben döntést hoztak a rének közös összetételéről és megjelöléséről. Minden tulajdonos köteles volt rénjei fülébe belevágni saját jelét. A vásárolt réneknek, amiknek az eredeti jelét nem lehet megváltoztatni, a nyakába falemezt erősítettek, rajta az új tulajdonos jelével. Egy füljel nem pusztán a rén „törzskönyve”, hanem gazdájának meghatározója is egyben. A jelöléseket ugyanis a huszonkét alapjel és az egyes gazdák személyi jeleinek kombinációi alkották.

1789-ben az enontekiői hatóságok több mint öt tallér bírságot követeltek attól, akinél fül nélküli rénbőrt találtak. Néhány évvel később azt a birtokoktól való távolságot is megszabták, aminél közelebb rének nem legelhettek. Sőt hamarosan a földművelő gazdákat is kötelezték szénájuk bekerítésére, letakarására, vagy pedig a mezőkről való behordására, a rének esetleges dézsmálását, kártevését megelőzendő.

²⁴ Egy 1844-es adat szerint 20 norvégiai lapp évente 15 000 rént legeltetett finn területeken (ITKONEN, T. I. 1948: II. 124).

²⁵ Részlet a strömstadi szerződés kiegészítő jegyzőkönyvéből (10. §) [finnből ford. F.N]:

“Mivel a lappoknak szükségük van mindkét állam [értsd: Svédország és Norvégia] földterületére, joguk van ahhoz, hogy régi szokás szerint ősszel és tavasszal a rénjeikkel átköltözzenek a másik állam területére, és ettől kezdve, miként korábban, az ország alattvalóiként használhassák a földeket és a partvidéket az állataik és a saját megélhetésük érdekében. Barátságos fogadtatásban kell őket részesíteni, oltalmazni és támogatni kell őket, háborús időkben is, melyek semmiféle változást nem okozhatnak a lappok körülményeiben; legkevésbé a vendég lappokat tehetjük ki a háborúk pusztításának vagy bármiféle kényszernek, erőszaknak. Mindig úgy kell hozzájuk viszonyulnunk, mint saját alattvalóinkhoz, bármely oldalról érkezzenek is.”

A paragrafus eredeti szövegét ld. <http://www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/vahemmis/dok/vahdok1.html>.

A lappok helyzete az 1800-as években döntő fordulatot vett: Lappföldet (IpN *Sápmi*), a lappok lakta területet az újonnan kijelölt államhatárok négy részre szabdalták. Finnország 1809-ben orosz fennhatóság alá került, ezzel a finn–svéd határon fekvő lapp települések feldarabolódtak és különböző államokhoz kerültek. 1826-ban az orosz–finn–norvég határ megállapításakor az addig finn területeken (Näätämö) élő kolta lappok elhagyták lakóhelyüket, és keletebbre húzódtak. A norvégiai lappoknak jogot biztosítottak a finn területeken való legeltetésre, aminek fejében Inari és Utsjoki lakossága halászhatott és pásztorkodhatott Varangerfjordnál.

A Norvégia és Oroszország közötti folyamatos nézeteltérések azonban oda vezettek, hogy 1852-ben Oroszország lezárta a norvég–finn határt. A strömstadi szerződés érvényét veszítette. Ebben az évben tiltotta meg Norvégia Finnország alattvalóinak a Finnmark területén való legeltetést és halászatot. Két évvel később Norvégia megerősítette, hogy a finn és norvég területek réntartói nem léphetik át az országhatárokat.

1853 és 1871 között norvég-lappok egy csoportja, összesen 274 személy, mintegy 20 ezer rénjével Kautokeinóból áttelepült Svédország területére, s így mint svéd alattvalók tovább legeltethették rénjeiket Finnországban, Enontekiőben. Ezen nagy költözési hullám következtében a Tornio vidéki legelők túlszűfoltakká váltak, és zavar támadt a területek használati jogai körül.

1889-ben lezárták a svéd–finn határt is: Finnország kapui bezárultak a svédországi lappok előtt, a svédországi réntartóknak is megtiltották, hogy finn területeken legeltessenek. A torniói lappok elvesztették az 1809-ben nyert jogukat: az egykori Enontekiő körzetét felosztották Svéd- és Finnország között. Kaaresuvanto és Kautokeino között, bizonyos időszakokban (szeptember–októberben, illetve április–májusban) ugyan továbbra is biztosított volt az átjárás, később azonban ezt a lehetőséget is megszüntették. Ezt követően tehát a finnországi rének – hivatalosan – nem juthattak át norvég és svéd területekre, a norvég és svéd réntartók pedig nem használhatták a finn legelőket.

Az 1852. évi norvég–finn, majd az 1889. évi svéd–finn határzárás a nomád réntartás fokozatos hanyatlásához vezetett. A nagy rénnyájak egyre kisebb létszámúakká váltak. A kellő mennyiségű és minőségű legelő hiánya, illetve a rének csökkenő száma miatt az addig kiegészítő szerepű gazdasági tevékenységek mind nagyobb szerepet kaptak.²⁶ Az addig nomadizáló, évente többször lakhelyet váltó lappok egyre hosszabb időt töltöttek ugyanazon a

²⁶ Az állattenyésztés határa Sodankylától délre húzódott. Akár egyetlen tehén elegendő volt a megélhetéshez, két állat tulajdonlása már-már gazdagságnak számított. A Sodankylától északabbra fekvő területekre csupán az 1670-es évektől kezdve csábítottak új letelepülőket, akiknek XI. Károly svéd király földet, 15 éves adómentességet és a katonai szolgálat alóli felmentést ígért (vö. <http://fi.wikipedia.org/wiki/Lantalaiset>).

helyen. Szálláshelyeiket megszüntették, és új, központi településeket létesítettek. Megingott a hagyományos lapp társadalom egyensúlya is. Az ősi lapp közösségek²⁷ feladatait az egyes államok, illetve községek helyi közigazgatása látta el, a hagyományos lapp közösségek jogai háttérbe szorultak.

A határok tehát nem követték az ősi költözési útvonalakat, a rének csapásait. A gazdáknak csakis kizárólag abban az országban volt szabad legeltetniük, amelyhez az összeírás szerint tartoztak. A határzárát csak fokozta az ún. rablástörvény, amely szerint az idegen ország területén talált rének közül minden tizediket lefoglalják a hivatalos szervek. Lassanként alkalmazkodni kellett a délről adott rendeletekhez, s a rének is beletanultak az új legelők használatába. Évszázadokon keresztül az ősi szokás szerint tartották a réneket erdőkben és hegyvidéken, módszereik nem változtak, a lapp – és számos finn – réngazda csupán a természet rendjéhez igazodott. Az életmódjukban bekövetkezett változásokat felülről és távolról adott rendelkezések okozták.

Számos réntartó család élettere olyannyira beszűkült, hogy kénytelen volt új lakóhelyet keresni magának, mégpedig Svédország és Finnország legészakibb területein. Sodankylä réntartó lapp lakosságának nagy része például ekkor, a határok lezárásakor települt át Enontekiöből. Inari rénállománya fokozatosan nőtt. 1855 és 1880 között számos kautokeinoi gazda, akik a teleket rendszeresen Enontekióban töltötték, véglegesen odaköltözött. Ugyanakkor sok enontekiói lakos költözött Svédország délebbi vidékeire, ám a finn területeket ekkor még (1889-ig) használhatták. Sokan áttértek a folyami lappok életmódjára, és halászattal kezdtek foglalkozni (ITKONEN, T. I. 1948: II. 124).

1.6.2. Természeti korlátok

Nem csupán a politika, a természet is erősen meghatározhatja a rének, s ekképp gazdáik életét. Bár a rének természetes szaporulata nagy – a nyájban túlsúlyban lévő tehének normál körülmények között évente egy borjat hoznak a világra –, van néhány olyan külső tényező, amely szabályozza az állomány növekedését.

Az állomány fokozatos növekedésével világos szabályokra volt szükség a technika fejlesztése, illetve a rend fenntartása érdekében. A rénszarvas-pásztorkodás – külterjes természetéből adódóan – meglehetősen nagy területeket igényel. A hivatalos rendeletek azonban egyre szűkítették a rénpásztorok életterét: az államhatárok betartásán túlmenően

²⁷ BERECZKI A. (2000: 74) szerint egykor „a számi társadalom alapját a családok közössége (IpN *siida*) alkotta; [...] a földet családonként vagy nemzetségenként osztották fel” (vö. KEREZSI 2009: 269).

nagy figyelmet kellett fordítaniuk a délebbi lakosok földjeire is, melyek szigorúan kerülendők voltak. Életmódjukban egyre kisebb teret kapott a természetszerűség.

Az állomány száma az erdők fiatalításával is „szabályozható”: az újonnan telepített erdőkben ugyanis a zuzmó is kevesebb, mint a százévesekben. A rének számát a legelők minősége is befolyásolja: silányabb minőségű rétek esetén nyilvánvalóan valamiféle új módon kell megoldani – legalábbis részben – a rének élelemhez juttatását.

A tolvajok²⁸ és a ragadozók – főként a farkasok és rozsomákok – szintén elvégzik a maguk pusztítását.

A rént érhető betegségek száma is meglehetősen nagy, s ezek túlnyomórészt gyógyíthatatlanok.²⁹ Az igen gyakori szájfertőzést manapság antibiotikum-injekcióval kezelik. Telente az éhhalál is csapatostul szedheti áldozatait, ha az őszi hó ellatyakosodva, majd ismét kemény kéreggé fagyva elfedi a zuzmót, amit így a rén nem bír kikaparni. Ezt a kárt úgy próbálják megakadályozni, hogy mohával benőtt fákat vágják ki a rének táplálékának biztosítására, vagy maguk a pásztorok gyűjtenek zuzmót. Az ellési időszakban váratlanul érkező, szigorú télutó is számos gyenge borjat pusztíthat el. A hosszan tartó, egy irányból fújó szelek ugyancsak végzetesek lehetnek a réngazdákra nézve, hiszen a rén a szűnyogoktól kínoztatva – és egyébként is – hajlamos széllal szemben haladni. Ha nincs karám vagy természetes akadály, akkor a rének elcsatangolhatnak távoli legelőkre, akár egészen az országhatárig is, s visszaterelésük majdhogynem teljességgel lehetetlen. Az utóbbi évtizedekben sajnos egyre több veszteséget okoznak a vonattal és autóval történő gázolások, noha a biztosító ilyen esetekben mind a járműben, mind az állatállományban keletkezett kárt megtéríti. Nem úgy, mint a csernobili katasztrófa (1986) és a savas esők pusztítása esetében: e csapások ellen a réntartóknak nem áll módjukban védekezni. Így aztán nem csoda, hogy számos gazdag réntulajdonos kényszerült a gazdálkodás újrakezdésére, sőt akár halászni is, néhány rövid év alatt teljesen elszegényedve. Az ellenkezőjére is akadt azonban példa: egy kezdetben szegény gazda, szorgalmának és szerencséjének köszönhetően, lassacskán tetemes vagyonra tehetett szert.

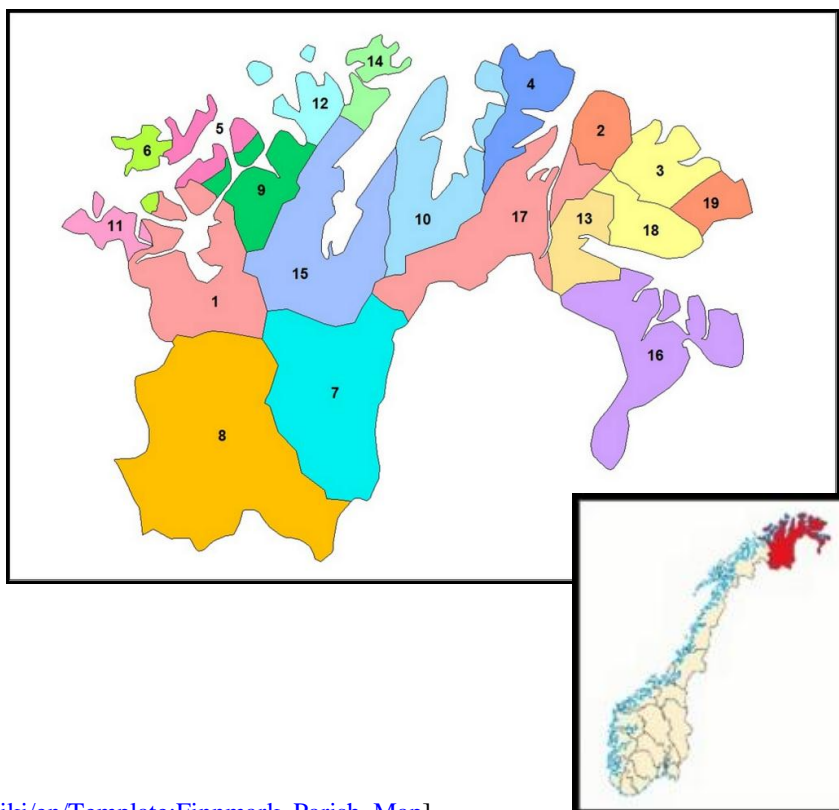
²⁸ Igen gyakran adták fejüket tolvajlásra a suonikyläi koltták. Egymástól, a sodankyläi lappoktól és finnektől, valamint az inariaktól loptak állatokat (ITKONEN, T. I. 1948: II. 141).

²⁹ A rénbetegségekről ld. ITKONEN, T. I. 1948: II. 86–93, valamint TURI 1983: 41–42.

A rének túlzott terhelése is okozhat problémákat. A rének lába jellemzően három helyen sérülhet: a térdhajlatok, az inak és a paták a legérzékenyebbek. Ha egy rén lába kibicsaklik, emberi erővel helyre lehet tenni. A törött végtagokat régen nyírfakéreggel kötözték be és fálécekkel rögzítették (ITKONEN, T. I. 1948: II. 87–88).

2. sz. térkép Norvégia, Finnmark tartomány.

1. Alta
2. Berlevåg
3. Båtsfjord
4. Gamvik
5. Hammerfest
6. Hasvik
7. Kárášjohka / Karasjok
8. Guovdageaidnu / Kautokeino
9. Kvalsund
10. Lebesby
11. Loppa
12. Måsøy
13. Unjárga / Nesseby
14. Nordkapp
15. Porsángu / Porsanger
16. Sør-Varanger
17. Deatnu / Tana
18. Vadsø
19. Vardø

[forrás: https://familysearch.org/learn/wiki/en/Template:Finnmark_Parish_Map]

1.7. A rének és pásztoraik éves menetrendje³⁰

A rénszarvas és pásztora életritmusát az állat ösztönei, évszázados szokásai, illetve néhány természeti körülmény határozza meg. A rén „menetrendszerű” költözésének az évszakokhoz és az azokra jellemző viszonyokhoz igazodó, éves vándorlásának okát elsősorban a táplálékszerzési viszonyokban kell keresnünk. Igen kiterjedt legelő-területekre van ugyanis szükségük, egyrészt azért, mert élőhelyükön gyér a növényzet, másrészt pedig mert évszakonként más-más helyen találnak maguknak táplálékot.

Az erdei lappok egész évben az erdős területeken tartózkodnak. Minden esetben már a nyári napfordulót követően elkezdik összetereelni az állatokat. A teheneket naponta kétszer-háromszor is fejik. Augusztus végéig, amikor is a rének szétszélednek, pásztorkodnak, egészen a párzási időszak elérékéig. Szeptemberben aztán újra összegyűjtik állataikat, s – legalább a teheneket – kikötve tartják őket, télen viszont szabadon. A csorda legfeljebb három mérföldnyire van a szállástól, mindössze néhány teherhordó, igavonó rén van otthon. Tavasszal, az ellés idejére, három-négy hétre ismét kipányvássák a teheneket, a bikák azonban, amiket már nem fognak be, mehetnek a maguk útján.

³⁰ Részletesen ismerteti ITKONEN, T. I. 1948: II. 75–95.

A hegyi lappok állatai az évszakok váltakozásával a legelőhelyeiket is változtatják. A rének évről évre ugyanarra a helyre térnek vissza legelni. A teleket az erdőkben, hegyekben töltik, míg nyaranta a Jeges-tenger partjaihoz vonulnak, ahol kevesebb szűnyog és gazdagabb legelők várják őket. Egyes rének – főleg a herélt hímek – szeretnek a nyáj középpontjában lenni (lpN *guovddat*), az öregebb bikák és a félnék természetű nőtények épp ellenkezőleg, a nyáj peremén, magányosan keresik táplálékukat (lpN *ravda/boazu, ravddat*). Nyár végén, amikor már a belsőbb területeken is megfogyatkoznak a rovarok, és amikor megjelenik a rénszarvas kedvenc csemegéje, a gomba, ismét szétszéled a nyáj, s a pásztornak rögtön több dolga támad. A hegyi lappok őszi szálláshelye az erdőhatáron van, ahová augusztus és szeptember fordulóján érkeznek meg.

Tehát jóllehet, a réntartás szokásai minden területen nagyjából azonosak, az erdei és a hegyi lappok pásztorkodása között megfigyelhető a fentebb vázolt eltérés, sőt állataik is két, egymástól világosan elkülöníthető fajt látszanak alkotni. Fennoskandináviában a rének két fajtája él: az ún. erdei (*Rangifer tarandus fennicus*, lpN *vuovde/boazu*, fi. *metsä/poro, outa/poro*) és az ún. hegyi rén (*Rangifer tarandus tarandus*, lpN *duottar/boazu*, fi. *tunturi/poro*) (ITKONEN, T. I. 1948: II. 75).

A nagyobb termetű erdei rén teste hosszabb, az oldala laposabb. Pofája egyenes, prémje vékonyabb. Elsődleges élőhelye ma a Kola-félsziget, korábban Közép-Finnország (az 1830-as évekig), Kelet-Karjala, valamint a Ladoga-tó vidékének (a 20. század elejéig) erdei. Finnországban az erdei rén két változatával találkozhatunk. A Tornio folyó völgyében élő rén ugyanaz a típus, mint a svédországi erdei rén: alacsony, zömök, sötétebb színű, jóllehet talán valamivel közelebb áll a hegyi rénhez, mint a keleti erdei rén, amely jellemzően hosszabb lábú, színe gyakran barnás árnyalatú.

A hegyi rén kisebb termetű, világosabb színű, szőrzete sűrűbb, tömöttebb, lábai rövidebbek. Pofája hosszabb, kissé lefelé hajló, agancsa rövidebb törzsű, görbébb és ritkább, zápfogai kisebbek, jóllehet a koponyája nagyobb. A hegyi rének között – amilyenekkel a finnmarki hegyvidéken, Enontekiö, Utsjoki környékén, illetve Inari és Sodankylä körzetének északi területein találkozhatunk – sok a fehér (Karasjok környékére kifejezetten jellemző) és a tarka. Az enontekiői rén, még ha alapvetően hegyi rén is, sötétebb színű, mint az utsjoki, de mégsem annyira, mint a svédországi rén, amely a legkisebb mind között. (A rének egyre kisebb méretét – sőt egyes megfigyelések szerint színük sötétedését is – a rossz minőségű, alacsony növésű, földdel keveredett zuzmó okozhatja, vö. ITKONEN, T. I. 1948: II. 75).

Finnország területén e két (az erdei és a hegyi) típus természetesen keveredhetett egymással, hiszen a hegyi réntartók – mint hamarosan látni fogjuk – az év egy részét az erdős

vidékeken töltik. Tehát nem minden finnországi rén hegyi rén: főként Inari és Sodankylä körzetében keveredtek az erdei rénekkel.

A különbségek ellenére minden rén, illetve réntartó életében biztos pont ősszel a gombák keresése, az állatok összeterelése és a pázás, tavasszal az ellési időszak, a nyári legeltetés, továbbá a rének néhány szokása, például a napi 3–4 pihenő, a széllel ellentétes irányba való vonulás stb.

Manapság a rénekkel kapcsolatban már nem beszélhetünk a hagyományos értelemben vett pásztorkodásról. Az 1960-as évektől alkalmazott terelőkerítések tulajdonképpen feleslegessé teszik a folyamatos pásztorkodást. A szövetkezeteket a legtöbb esetben kerítésekkel határolják el egymástól, az államhatárokon pedig kötelező a kerítések építése. Több szövetkezet további kerítések felhúzásával két-három részre (Sallivaarában például nyári, őszi és téli legelőre) osztja a saját területét (SANDSTRÖM et al. 2000: 78). Finnország területén az egész éves, állami földterületeken való ingyenes legeltetés egy 1877-ben, az erdőgazdálkodás vezetői és a réntartók között létrejött megállapodás óta jogszerű. Azonban már ekkor léteztek bizonyos korlátozások: például a frissen telepített erdőket körbe kellett keríteni.

Az 1990. évi, réngazdálkodást szabályozó törvény szerint tilos az állami kézben lévő földeket oly módon használni, hogy károkat okozzanak a réngazdaságban. Földet átruházni vagy bérbe adni kizárólag azzal a feltétellel szabad, hogy a földtulajdonos vagy a bérlő semmilyen esetben sem jogosult kártérítésre a rének által esetlegesen okozott károk esetén. Kiemelt jelentőségű a törvény 53. §-a, amely kötelezi az erdőgazdálkodás vezető szerveit a réntartók képviselőivel való egyeztetésre minden olyan esetben, amikor a réntartást alapvetően befolyásoló intézkedéseket terveznek (SANDSTRÖM et al. 2000: 78).

Az erdőgazdaság és a réntartás viszonya a mindennapi gyakorlatban is számos kérdést felvet. Előbbi ugyanis egyaránt lehet pozitív és negatív hatással a rénlegelők állapotára, minőségére, mennyiségére. A rén több mint 200 (SANDSTRÖM et al. 2000: 79), más vélemény szerint több mint 300 különféle növénnyel táplálkozik,³¹ amelyekre az erdőgazdasági (fakitermelési, -telepítési) tevékenységek különbözőképpen hathatnak. A fakitermelés munkálatai során például súlyosan sérülhetnek az erdei zuzmómezők. Az efféle károk megelőzhetők, ha a fakitermelést a zuzmót takaró, így védelmező hórteleg idejére, azaz télre időzítik – bár a hó letaposása megnehezíti a rének táplálékhoz jutását. Ugyanakkor a nyári

³¹ http://www.paliskunnat.fi/PoroNet2/attachments/poro_suomi_web.pdf: 7.

fairtásoknak is megvan a maguk haszna: a zuzmó gyorsabb ütemben növekszik a megritkított erdőben, hiszen több fény éri.

A luc- és erdei fenyők törzsén és ágain növő lombosmohák a meglehetősen ínséges télutó egyik legfontosabb, s magas fehérjetartalma miatt igen értékes élelemforrása.³² Az ilyen erdők kivágását a tél végére halasztva az erdőgazdálkodás nagyban támogatni tudja a rének táplálékhoz jutását.

A tapasztalatok szerint a rének legelése annál intenzívebb, minél ritkább az erdő. A rének ugyanis azokat a helyeket részesítik előnyben, ahol a látási viszonyok lehetővé teszik az esetleges veszély (pl. ragadozók közeledte) gyors észlelését. Az erdők ritkítása a zuzmómezőknek is kedvez, hiszen a zuzmót elnyomni hajlamos mohák nem kedvelik a sok napfényt.

Az utak építése szintén kettős megítélés alá esik. A réngazdák mozgását természetesen megkönnyíti, az állatokra azonban veszélyt jelenthetnek a közlekedési eszközök. A kutyafogatok, amelyek előszeretettel használják a réngazdák által kitaposott ösvényeket, szintén okozhatnak károkat, ugyanis a rén ösztönösen menekül az idegen kutyáktól. Sőt, vadászkutyák gyakran tépnek szét réneket. A motoros szánokhoz mára hozzászoktak a rének, a legelésben sem zavarják őket.

Észak-Lappföld területének közel egésze rénlegelő. Mindössze a köves helyek, a szakadékok, az utak és a nagyobb települések képeznek kivételt. Az összes többi területen a rén számára táplálékot jelentő növényzet jellemző.

A legelők – ellentétben az állatokkal – közös tulajdonban vannak. Egy-egy réntartó szövetkezet gazdáinak egyenlő legeltetési jogaik vannak, függetlenül attól, hogy az általuk használt legelő területe magán- vagy állami kézben van. A réngazdálkodást épp e sajátos vonás (saját állomány, közös legelők) teszi minden más gazdasági formától különbözővé.

A növények természetes megújulási képessége biztosítja, hogy a legelőket folyamatosan használni lehessen. A rén igen sokoldalúan aknázza ki a legelők kínálta lehetőségeket. Évszakonként más és más növények jelentenek számára táplálékot.

Általánosan elfogadott nézet, hogy a rénállomány növekedésével párhuzamosan folyamatosan romlott a legelők állapota, minősége. A kövel, kavicsokkal vegyült zuzmó a fogazat idő előtti elkopásához vezethet. Egyelőre megválaszolatlan a kérdés, hogy mekkora lenne a gazdasági (ökológiai) szempontból optimális állomány, s hogy azt hogyan lehetne

³² A réntartás és az erdőgazdálkodás összefüggéseiről ld. SANDSTRÖM et al. 2000: 78–81.

elérni. Hasonlóképpen aggályokat vethet fel a túlzott legeltetés kisemlősökre és az azokkal táplálkozó ragadozó madarakra gyakorolt hatása.

A rének maximális számát – az általános felfogás szerint – a téli legelők minősége és mennyisége határozza meg. A legelők állapota szövetkezetenként más és más, függ többek között a természeti adottságoktól (pl. a zuzmómezők mennyiségétől) és a legeltetés intenzitásától. Vannak olyan szövetkezetek (pl. Vätsäri), amelyek pedig épp nyári legelőkben szűkölködnek. A téli legelők számát és minőségét tekintve jelentős eltérések lehetnek. Például Paistunturi, Kaldoaivi, Näkkälä és Käsivarsi szövetkezeiben³³ a rénállomány nagyságához képest kevés a zuzmómező, míg például Vätsäri szövetkezetében rendkívüli mennyiségű zuzmó található (SANDSTRÖM et al. 2000: 77). Näätämö és Paatsjoki környékén szintén viszonylag sok a zuzmó, azonban – elsősorban Paatsjokiban – ezt alig használják ki a rének. A terület ugyanis jellemzően sík vidék, ezért kevés a meredek hegyoldal, ahol a zuzmót takaró hóréteg vékonyabb, s így az állatok könnyebben kiássák.

1.7.1. A rének táplálkozása

Ha a tél elején hullott hó az időjárás váratlan enyhülésével elolvad, majd az így keletkezett latyak ismét megfagy, nehéz idők elé néz a rén, hiszen patájával nem képes feltörni a zuzmót takaró jeget. Ilyenkor a gazdák fennsíkokra vagy déli fekvésű hegyoldalakra terelik rénjeiket, ahol a cserjék alatt vagy hómentes helyeken bőven találnak zuzmót. Az ilyen inséges évben született borjak rendszerint gyengék és gyakran nem élik túl a telet.

Télen az elsődleges cél az életben maradás, ilyenkor a zuzmót (lpN *jeagil*) adó erdőkből legelnek. A különböző zuzmófajok (lat. *Cladonia*) mellett lombosmohákkal (lat. *Bryophyta*) és áfonyák (lat. *Vaccinium*) vesszőivel táplálkoznak (SANDSTRÖM et al. 2000: 76–77).

Az ideális téli legelőhelyet biztosító hosszú, illetve magas zuzmó jellemzően az erdeifenyő-erdőkben, hegygerinceken, domboldalakon, köves hegyoldalakon nő, kisebb mértékben nyírfaerdőkben. A friss, ép, jó minőségű zuzmó sűrű növésű, és akár 15 cm magas is lehet, de általában csupán 2–5 cm-t ér el. A rén jellemzően csak a zuzmó csúcsát, az úgynevezett virágját rágja le. A zuzmó kb. egyharmad része a letaposott hó alatt marad. A rén széles, kétágú, lapátszerű patájával (lpN *guobir*) – nem az agancsával! – mély gödröt ás a hóban (lpN *guohtun*), amibe aztán annyira bedugja a fejét, hogy sokszor csak az állat tompora látszik ki a hóból. Ásás közben a rén folyamatosan figyel, nem fenyegeti-e bármiféle veszély.

³³ Ld. az 1. sz. térképet a 26. lapon.

A borjak mindig ugyanabból a gödörből esznek, mint az anyjuk. Ha a borjú gyenge, az anyja nagyobb területet ás ki, s ő maga a gödör szélén maradva eszik. A rén, orrát a hóba dugva, vastag hórétegen keresztül is megérzi a zuzmó illatát. Ha egy zuzmómezőt különös alaposággal rágnak le a rének (lpN *čiegar*), 6–10 évbe telik, míg ismét legelésre alkalmassá válik, és 12–15 év is szükséges ahhoz, hogy az adott területen ismét teljes hosszúságú, kifejtett zuzmó nőjön. A túl alapos lelegelés természetesen csak vékony hóréteg borította vagy hómentes helyen lehetséges. (Ha egy nyári futótűz tövig égeti a zuzmómezőt, akár 40–50 év is eltelhet, mire regenerálódik.)

A zuzmót gyűjteni (lpN *bardit*) és tárolni is szokták: bokrok, alacsony cserjék tetejére hordanak zuzmót, vagy kb. 40–50 cm átmérőjű, hengeres alakú, lapos rakásokba (lpN *limpu*) gyűjtik; olykor földbe szúrt póznák vagy élő fák köré kupacolják. Ez a munkálat jellemzően az augusztus végi esőzések után, helyenként Jakab napja (júl. 25.) után kb. két héttel kezdődik. November végén a megdermedt zuzmókötegeket átlagosan 2 x 2 méteres halomba gyűjtik, ahonnan a tél folyamán szükség szerinti adagokban hordják a rének etetésére. Egy rénnek egy napra 3–4 zuzmóköteg elegendő ételmezt biztosít.

A tél a pásztorok számára a legkönnyebb időszak, ugyanis vastag hótakaró idején az őszi bőség után jó erőben lévő rének maguktól is együtt maradnak. A pásztoroknak elég naponta egyszer körüljárni a nyáját. Vékony hóréteg esetén néhány rént kipányváznak (lpN *veaddit*) – póznához vagy élő fához kötnek –, hogy a többi állat körülöttük, s így jó legelőhelyen maradjon. Két állat között kellő távolságot, mozgásteret hagynak, a környező fák alsó ágait pedig levágják, hogy a kötél (lpN *báddi, leanggat*) ne tekeredjen rájuk (vö. lpN *bonjadahkes*). Naponta két-három alkalommal újabb fához, azaz újabb legelőterületre kötik őket. Kedvezőtlen terep- és legelőviszonyok között – amikor a hó túlságosan nagy vagy kemény, vagy amikor a talaj el van jégese, s ezért a zuzmó kiásása nehéz vagy lehetetlen – a rének rá vannak utalva a fatörzseken élő, jóval gyéribben található mohákra (lat. *Bryophyta*). Ilyenkor nyugtalanul viselkednek, hajlamosak jobban szétszóródni. A fagyott zuzmót a rén nem kedveli, ezért nyáron mindig alaposabb pusztítást végez egy-egy zuzmómezőn.

Legnehezebb időszak a kora tavasz, amikor a hórétegen kemény kéreg képződik. Tél végén ezért keresi a rénszarvas a nyírfa-öveget: ott ez a kérgesedés később, az olvadás pedig hamarabb indul meg, mint a túlevelű erdőkben.

Olvadás után a zuzmó hamar elszárad és megkeményedik, úgyhogy a rén számára többé nem alkalmas tápláléknak. A hó elolvadtával alacsonyabban fekvő területekre húzódnak, fenyvesek lábait és víz-ereit keresik fel. Tavasszal sédbúza-féléket (lat.

Deschampsia), csenkesz-féléket (lat. *Festuca*), különböző fajtájú sásokat (lat. *Carex*), gyapjúsás-féléket (lat. *Eriophorum*), vidrafű-félék (lat. *Menyanthes*) és a tőzegeper (lat. *Potentilla palustris*) gyökerét, valamint nyírfák (lat. *Betula*), nyárfák (lat. *Populus*) és égerfák (lat. *Alnus*) rügyeit fogyasztják. A rének hasznot hajtanak azzal, hogy mintegy „feltúrják” a talajt, ezzel elősegítik a fák magvainak meggyökerezését.

Nyáron a legelők bővelkednek füvekben és más lágyszárú növényekben (lpN *rahttä*). A rének nyári étlapja a legbőségebb: ilyenkor a már említett vidrafűn, sáson, tőzegeperen kívül találnak füzike-féléket (lat. *Epilobium*), zsurlókat (lat. *Equisetaceae*), perjefüveket (lat. *Poa*) és más pázsitfű-féléket (lat. *Poaceae*), keserűfű-féléket (lat. *Persicaria*), aranyvesszőt (lat. *Solidago virgaurea*). Friss táplálékot jelentenek a lombos fák és bokrok, mint – a fentebb említett nyír, éger és nyár mellett – a fűz (lat. *Salix*), valamint a berkenye (lat. *Sorbus*) és a törpenyír (lat. *Betula nana*), illetve az áfonyák (fekete és vörös áfonya) levelei, a nyírfák barkái. Nyáron lehetőség szerint nem terelik a réneket zuzmómezőkre, hogy ne tapossák le azokat. A tengerparton algák, moszatok is táplálékkul szolgálhatnak a rének számára.

Az ősz a gombák ideje (lpN *vistta*). Augusztus végétől, kedvelt és igen tápláló csemegéjük megjelenésétől körülbelül októberig nem is törődnek egyéb táplálékokkal, hanem a gombák felkutatására indulnak (lpN *vistit*). A gomba-időszakban szétszélednek, nehéz szemmel tartani őket. A rének igen kedvelik a galambgombákat (lat. *Russula*), a tejelőgombákat (lat. *Lactarius*) és a tinóru-féléket (lat. *Boletaceae*). Nem csupán a talajon, hanem a fákon (elsősorban nyírfán) növő gomba is tápláléka lehet a réneknek. Emellett még elérhető számukra a fentebb említett fűfélék és levelek többsége, valamint a fekete és a vörös áfonya is, és előszeretettel dézsmálják a házak körüli szénakazlakat is.

Amikor a legelő elfonnyad (lpN *hilbi*), s az erdőhatáron alul is esni kezd a hó, megkezdődik a visszavonulás a zuzmó-vidékekre, és a rénszarvas legkésőbb a szigorú tél beálltával ismét a fenyvesekben tanyázik, mivel ott lazább a hó, mint a szeles pusztaságon. Egy-egy vándorút akár több száz kilométeres is lehet. (A lapp mitológia szerint a – gyakran lapáttal a kezében ábrázolt – szélisten, Bieggagállis [’szélapó’ vagy Bieggaoimmái ’szélember’] mutatja a jó legelő felé vezető utat; PENTIKÄINEN 1995: 238–239.)

Az igás állatoknak olykor keverék takarmányt (fű, széna, zsurló, vidrafű, gombák) is adnak. A herélt hímek kenyeret is kaphatnak, esetleg sózva, hogy nagyobb kedvvel maradjanak a ház, az ember közelében. Sok rén kedveli az emberi vizeletet (szintén sótartalma miatt) (lpN *cissa/bánni*, *goččar*, *gužža/boazu*, *gužža/borri*).³⁴ A sózott halnak

³⁴ Ha egy tehénnek megvan ez a tulajdonsága, nagy valószínűséggel a borja is hasonló lesz (ITKONEN, T. I. 1948: II. 86).

szintén sikere lehet a rének körében. Són kívül zsírt is szívesen nyalogatnak. Elrágcsálják a lehullott agancsokat vagy akár a földből kikapart csontokat is. Nyár végén, amikor fához dörgölve próbálnak megszabadulni az új agancsukat fedő bőrtől, előfordul, hogy egy-egy bőrdarabot meg is esznek. Patáikkal képesek agyontaposni vagy a hó alól kiásni a lemmingeket; azokat is megeszik.³⁵

A réneknek szükségük és igényük van tiszta ivóvízre. Telente havat esznek, nyaranta a patakok és a tenger vizét isszák (ITKONEN, T. I. 1948: II. 86). Ez utóbbi, kissé talán meglepő tény magyarázata az lehet, hogy az Északi-tenger vize kevésbé sós, mint a kontinentális-mediterrán éghajlat tengereié (ezt bizonyítja az is, hogy az Északi-tenger vizében édes vízi halfajok is élnek). Az Északi-tenger vizének sótartalma tehát nem annyira magas, hogy élettanilag káros legyen az állatok (rének) szervezetére, épp ellenkezőleg: alkalmas, sőt olykor nélkülözhetetlen forrása a rének fiziológiai sószükségletének – elsősorban az egészséges csontrendszer érdekében történő – kielégítésére. A rének számára elérhető természetes sóforrások száma csekély, a táplálékul szolgáló növényekben, gombákban ki is merül. Éppen ezért alkalmas eszköze a rének "szelídítésének", emberhez szoktatásának a sózott kenyér, a szintén sós, hiszen azzal tartósított szárított hal, valamint az emberi veríték és vizelet (ITKONEN, T. I. 1948: II. 85–86).

A rének ősszel és tél elején a legkövérebbek (lpN *adđamiin*, *buoiddat*, *jáhnet*, *jolli*), majd a hórétteg vastagodásával fogyni kezdenek. Rossz minőségű vagy nem elegendő táplálék esetén tavaszra a rének igen rossz állapotba kerülhetnek, alaposan lesóványodhatnak, bár képesek a tápanyagok kummulálására is. Hűvös, esős nyarakon a rének meghízhatnak, hiszen ilyenkor nem kell folytonosan szaladgálniuk, hogy távol tartsák maguktól a szúnyogokat és egyéb rovarokat (bővebben ld. a 49–50. lapon).

A hím rének jóval nagyobb termetűek, mint a nőstények. Tíz éves koruktól a rének fokozatosan veszítenek súlyukból. Egy hím rén vágósúlya 50–80 kg, egy nőstényé 30–40 kg. Ebből 2–6 kg zsír, szalonna, az állat súlyától függően (ITKONEN, T. I. 1948: II. 77). A rének zsírrétege kettős szerepet játszik: egyrészt óvja az állatokat a hidegtől, másrészt tartalék táplálékként szolgál. A tél közepi fagyok idején szemmel látható a külső zsírréteg (lpN *binda*) vékonyodása, a belső zsírtartalékok azonban tovább megmaradnak.

Általában naponta négyszer tartanak pihenőt (lpN *liva/áigi*, *livva*, *livva/bodda*), amikor lefeksznek és kérődznek. Márciustól augusztusig van egy ún. hajnali pihenő, egy nappali, egy esti és egy éjszakai pihenő. Nyaranta a pihenőidő rövidebb, mint télen, kivéve a hűvös

³⁵ Vélhetőleg a vadréneknek is megvan ez a tulajdonságuk, hiszen a lemming északi lapp neve *godde/sáhpán*, azaz 'vadren-egér'; vö. ITKONEN, T. I. 1948: II. 86.

napokat, amikor a szúnyogok nem zavarják a réneket. Szeptember-októberben a rének naponta kétszer pihennek le, novembertől februárig pedig háromszor.

A rének tehát hagyományosan más-más területeket használtak az év különböző szakaszaiban: minden tavasszal a Jeges-tenger partvidékére húzódtak, s csak a tél beköszöntével tértek vissza a belsőbb területekre, a túlevelű erdők zuzmómezőire. Ma – kisebb mértékben – a szövetkezetek határain belül tapasztalhatunk hasonlót, például Näätamö és Muddasjärvi téli legelői erdeifenyő-erdőkben, míg a nyári legelői a szélfűtta, s így a szúnyogokat könnyebben elviselhetővé tevő hegyekben vannak.

1.7.2. Őszi összetétel

Amikor az idő hidegebbre fordul, leggyakrabban szeptember második felében, a gazdák – és nélkülözhetetlen segítőitársaik, a kutyák – a rének keresésére indulnak. Szárazabb őszökön az állatok összetételése (lpN *mastadit*) csúszhat néhány hetet: érdemes megvárni az esőzést, hogy az összeteretelt nyáját ne gyötörje szomjúság. Az is előfordulhat azonban, hogy a párzási időszakot megelőző összetétel már Jakab-nap (júl. 25.) körül kezdetét veszi.

A gazdák egyesével vagy párban, esetleg néhány fős csoportokban járják körül területeiket. Segítségükre lehetnek a nyugodt természetű, kötélén vezethető rének is, amelyeknek kolomp vagy csengő van a nyakukban (lpN *biello/boazu*, *skilan*), és egyúttal teherhordásra is alkalmasak. A kolomp hangját szívesen követi a többi rén. Az összetételést az is elősegíti, hogy közeleg a párzási időszak. A csordák egyre nagyobbra duzzadnak, a pásztoroktól egyre több és szervezettebb munkát követelve.

1.7.3. A rének szétválogatása és megjelölése

Az ősz egyik legfontosabb feladata az állatok szétválogatása (lpN *geahčadit*, *rátkit*, *rátka*) – hisz a más-más gazda tulajdonát képező állatok (lpN *áittar/boazu*, *bigohas/siida*, *geahččo/boazu*) nyáron könnyen keveredhetnek (lpN *bieđganit*) egymással – és megjelölése (lpN *merket*), azaz füljelekkel (lpN *beallje/mearka*) való ellátása. Ezt legkésőbb szeptember és október fordulóján végzik el. Ha sok rén van, és korán kezdik a keresésüket, szükség lehet egy második összetételésre is,³⁶ helyenként viszont csak télen (akár márciusban) végzik el az állatok efféle számbavételét.

³⁶ Egyes helyeken nyár közepén ismét egy helyre gyűjtik az állatokat, hogy az adott év tavaszán született borjakat füljelekkel lássák el. Erre sor kerülhet a téli válogatáson is, vagy – ha a tehének a ház körül, kipányvázva ellenek – rögtön a születésük után (SANDSTRÖM et al. 2000: 78).

A rendezendő keveréknyáját először két részre osztják, majd az állatok fülének – néhol „szó”-nak nevezett! – bevágásai (lpN *biehkki, bihttä, ceahkes, huhppa, rievdadus, sátni, skivdnji*) alapján egyetlen röpke pillantással megállapítják, melyik állat kié. Ezt általában éjszakánként teszik, amikor a rosszabb látási viszonyokat ellensúlyozza a rének hideggel járó viszonylagos nyugalma: ilyenkor ugyanis a szúnyogok kevésbé kínozzák őket. A gazdák tehát szétválogatják az állatokat: a csordát kör alakú karámba³⁷ (lpN *áidi, gárdi*) terelik, amelyből több rekeszték, kisebb oldalkarám (lpN *kántuvra, kontor*) nyílik. A kb. 1,5 m magas karámok kőből is épülhetnek. Mikor a csorda benne van, rendszerint magától körbe kezd ügetni. Egy-egy gazda, ha tulajdonába tartozó állatot lát maga felé közeledni, kifogja azt, és bevonszolja a maga rekesztékébe. E munkához fizikai erőre, és – a rének eredendő féltékenységét ellensúlyozandó – némi furfangra is szükség van. Ez utóbbit kitűnően egészíti ki egy-egy terelőkutya. Minden rénpásztornak megvan a maga kutyája, amely követi őt mindenhová, és már-már családtagnak számít.

A szétválasztás legfőbb célja tehát az idegen réneknek (lpN *vierro/boazu, vierui/boazu*) a saját állományból való eltávolítása, ám – mint már említettük – a karámokban egyúttal megjelölik a még jelöletlen borjakat.³⁸ Helyenként ez rögtön a születésük után néhány nappal megtörténik – ez a pásztorok által felügyelt ellés egyik fő előnye –, vagy csak később, amikor a szúnyogok és böglyök elleni védekezésül a rének maguktól csordákba verődnek és együtt maradnak. A fülsébek ugyanis gyorsabban gyógyulnak, míg hűvös van és kevesebb a rovar.

Az elárvult borjakat (lpN *oarbbes/boazu*), valamint az öregebb jelöletlen réneket (lpN *goddi, geażet/beallji, geażot/beallji, godde/beallji*) elárverezik; a gazdával rendelkező, de elbitangolt, idegen réneket (lpN *dihito/boazu*) vagy a másik réntartó szövetkezet képviselőjének, vagy pedig egyenesen eredeti tulajdonosának szolgáltatják vissza.³⁹

Összetereléskor meg is számlálják az állatokat. Egykor a rének számbavételének és nyilvántartásának fontos eszköze volt az a négy élű fapálca, amely mintegy „számlakönyvként” (ITKONEN, T. I. 1948: II. 127) is szolgált a gazdák és a fizetett pásztorok között: a rének számát e fadarabba vésett jelek segítségével tartották nyilván.

³⁷ A karámok első említése 1765-ből datálható, amikor Sodankylä lakói megegyeztek abban, hogy minden ősszel Orajärvi vidékére terelik a rénjeiket, ahol a gazdáknak módjukban van kiválogatni saját állataikat (ITKONEN, T. I. 1948: II. 118).

³⁸ Régen szokás volt a ki- vagy levágott füldarabokat egy madzagra fűzve gyűjteni (ITKONEN, T. I. 1948: II. 130).

³⁹ A réntartás korai fejlettségi szintjén, amikor is egy-egy családnak mindössze néhány rénje volt, nemigen volt szükség a jelölésre, hiszen a kevés állatot anélkül is könnyedén fel tudták ismerni gazdáik. Valószínű, hogy a füljelölés szokása később, a szomszédos népektől – akik pl. juhok esetén már addig is használták – átvéve terjedt el (ITKONEN, T. I. 1948: II. 74).

T. I. Itkonen leírásából tudjuk, hogy az inari lappok (Muddusjärvi, Paadar, Paatsjoki, Ivalo, Kyrö településen) ősszel két-három válogatást is tartottak (ITKONEN, T. I. 1948: II. 133–138). A szomszédos gazdák, akik nyaranta többé-kevésbé ugyanazon a területeken legeltettek, szövetkeztek és megegyeztek, hogy egy-két hetente megbeszélte helyre terelik össze az ez idő alatt általuk talált réneket. Ki-ki kiválasztotta saját állatait, majd újabb találkozási időpontot jelöltek ki.

Az állomány számba vételekor vágóállatokat (lpN *nieste/boazu*, *njuovvan/boazu*) is áruba bocsátanak, s vágnak is. A saját szükségletek kielégítésén túlmenően is nyernek így húst, amit szárítva vagy kissé megfőzve fogyasztanak (sütni elsősorban a nyelvet szokás, vö. ITKONEN, T. I. 1981: 9–14). A vért egykor tisztított, hűtött bendőben tárolták, és hurkának vagy liszttel kevert gombócnak készítették el. A rén lábszárcsontjából nyert velő igazi csemegének számított. A prém, bőr, csont (illetve az abból nyert anyagok), inak: mind-mind értékes alapanyag, melynek feldolgozása külön szakértelmet igényel. A megtisztított gyomorból, bendőből, belekből szütyőket, tárolásra alkalmas zacskókat készítettek. Varráshoz az inakból nyertek cérnát, fonalat; csónakok, szánok léceinek rögzítéséhez is ezeket – vagy növények gyökereit – használták. A rének csontjából, agancsából késnyelek, nyílhegyek, kanalak, szalagszövő keretek készülhettek, s a csontból főzött enyvet is fel tudták használni. Hasonlóan sokoldalúan hasznosítható a levágott állatok bőre, illetve prémje: a ruházat (bunda, lábszárvédő, lábbeli, nadrág) és egyéb használati tárgyak (pl. késtok) nélkülözhetetlen alapanyaga, emellett derékaljként, takaróként használható, és a sátrak téli borítására is alkalmas. A lappok kezdetleges szánféléje ugyancsak itt említendő: a lenyúzott bőrt kiterítették, megpakolták, a rakomány szélein a bőrt felhajtották, összekötötték, s már indulhatott is a menet.

Vágni télen a legjobb, hiszen tavasztól kezdődően a rovarok (szúnyogok, böglyök) lárvái már támadják a réneket és károsítják a bőrüket, prémüket, a hús pedig már könnyen megromolhat. A fő vágási időszak tehát a párzás befejezésétől (október eleje) körülbelül áprilisig tart.

1.7.4. Kasztrálás

Az állatok szétválogatása és megjelölése után – illetve azzal párhuzamosan – kerül sor a hímek kasztrálására is.

A hímeket általában három-négy éves korukban, ősszel, a párzás előtt herélik, tkp. harapják (lpN *gáskit*), amikor jó fizikai állapotban vannak. Jó igásállat (lpN *vuoján*) a harmadik (lpN *vuobis*, *vuobirs*, *vuorsu*) vagy negyedik életévében (lpN *gottas*, *gottodas*)

kasztrált rénekből válik. Ha kétévesen (lpN *varit*) kerül sor a kasztrálásra, akkor ez a lesoványodásuk megelőzését szolgálja, hogy kora tavasszal levághassák őket; ezek – ha mégsem vágják le őket – fürgék lesznek ugyan, de meglehetősen apró termetűek maradnak. Az ősszel herélt hím (lpN *gáskit*) már a következő télen igavonóvá válhat.

Csak a rendkívül nagy termetű és erős hímeket nem herélik ki 5–6 éves korukig, amely kor után erejük fogyatkozni kezd. A legszebb sötét (lpN *muzet*) és fehér (lpN *čeaskkut*, *gabba*, *jievja*) réneket nem kasztrálják. A legjobb újhold idején végezni a kasztrálást. Ezt a műveletet két ember végzi. Ha lasszóval (lpN *suohpan*) fogják be az állatot, azt az agancsánál fogva lassan, de határozottan magukhoz vonják, majd az oldalára fektetik. Az egyik ember lefogja, a másik végzi a tulajdonképpeni kasztrálást. A heréket a szájába veszi és megrágja, így összezúzva azokat. Ezután az ujjaival szétmorzsolja és szétnyomkodja a bőr alatt, hogy majd felszívódjon a kötőszövetekben. Amennyiben a kasztrálandó állat feldühödik, akkor legcélravezetőbb, ha fél kézzel az agancsát, fél kézzel az alsó állkapcsát a metsző- és a zápfogak között megragadva viszik földre. Olykor késsel is heréltek (lpN *gáldet*), különösen akkor, ha harapáskor a herezacskó szétpukkad. Azonban úgy tartották, hogy az ilyen módon kasztrált állatok fejletlenek, gyengék, rossz étvágyúak lesznek. A frissen herélt állat kasztrálás után magától lábra áll, és néhány napra magányos, nyugodt helyre húzódik. Egy hónap elteltével szinte teljesen kiheveri a kasztrálást. Herélés után néhány héttel elhullajtja az agancsát, és a következő nyárig nem is kezd újat növeszteni. Úgy tartják, hogy ha szokatlanul alaposan herélik a rént, akkor az az újonnan növekvő agancsáról soha nem dörzsöli le a bőrt (ITKONEN, T. I. 1948: II. 131–132).

1.7.5. A párzási időszak

A párzási időszak (lpN *ragat*, *ragat/áigi*) körülbelül szeptember 23. és október 15. közé esik, azaz Szent Mihály napja előtt egy héttel kezdődik – a hegyi réneknél és a kisebb hímeknél valamivel később –, és két-három hétig tart. Ha ilyenkor a rének szabadon vannak (lpN *veaiddalis*), a fiatal, erejük teljében lévő hímek – melyeknek nyaka ilyenkor jelentősen megvastagodik (lpN *báđđan/čeabet*) – 30–50, olykor akár 100 nőtényből álló csordát, valóságos „háremet” gyűjtenek maguk köré. Egy kb. 2000 állatból álló nyájban 5–10 nagy bika van (ITKONEN, T. I. 1948: II. 79). Ezek mintegy felosztják maguk között a nyáját, s óvják, felügyelik a magukénak tekintett állatokat. Párzás idején a bikák meglehetősen elvadulnak, olykor még az embert is megtámadják. A párosodásnál az erősebb joga érvényesül, így megesik, hogy egy csoporton belül a legerősebb bika egyeduralomra tesz szert

(lpN *áidna/váldu*, *áidna/vál//sarvvis*).⁴⁰ A vezérbikák a párzási időszakban tulajdonképpen segítségére vannak a pásztoroknak, hiszen a maguk módján egybetartják a nyáját. A bikák és nőtényeik erdőhatárra, sík nyíresekbe, fás térségekbe, köves félszigetekre vagy más, vízzel körülvett, viszonylag szűk területre vonulnak, amelyet legalább az egyik irányból valamiféle természeti akadály határol, gátolva a nőtények esetleges elszökését. Ilyen helyeken a féltékeny hímek vigyázhatják saját nőténycsordáikat, amelyeknek nincs módjuk túlságosan eltávolodni tőlük, csupán annyira, hogy táplálékhoz jussanak.

Ebben az időszakban a bikák alig esznek, nem alszanak, se éjjel, se nappal, ráadásul időről időre meg kell küzdeniük (lpN *doarrut*) a párharcot provokáló vetélytársakkal is. Akár végzetes is lehet, ha két bika agancsa összeakad, s a pásztorok nem áll módjában szétválasztani őket. Ha a betolakodó bizonyul erősebbnek, az azt jelenti, hogy az egész nőténycsapatot is megszerezte magának. A fiatalabb, kisebb termetű hímek a nyáj szélén maradva igyekeznek hasznot húzni a vezérbikák gyakori viszálykodásából, s akkor párzanak, amikor a vezérbikák látókörén kívülre kerülnek. A rosszul herélt hímek (lpN *biehte/heargi*) szintén erre törekednek (lpN *čuodđit*). Ezeket lehetőség szerint újra herélik.

A párzási időszakban a bikák jelentős fizikai terhelés alatt állnak, ezért lefognak, legyengülnek. Könnyen ragadozók áldozataivá válhatnak, azonban a párzáson átesett hímek jellegzetes fanyar búze elriasztja és távol tartja az ellenségeket. Egyedül a medve jelenthet valós veszélyt. A bikák aztán a párzási időszak befejeztével fokozatosan visszanyerik erejüket, lassan hízásnak indulnak.

Párzás után a nőtények szabadon elvonulhatnak, a kimerült bikák viszont szívesebben pihenek ki fáradalmaikat félrevonulva, magányosan. Novemberben elhullajtják az agancsaikat – az öregebbek már korábban –, de továbbra is igyekeznek távol maradni a nyajtól és a nőtényektől. Ez a fajta remeteélet hozzávetőlegesen egy hónapig tart (ITKONEN, T. I. 1948: II. 79).

A szigorú tél aránylag nyugalmas időszak a réntartó számára. A mély hó miatt az állatok nem tudnak a kellenél messzebb elkalandozni, s ha a rének könnyen hozzájutnak a zuzmóhoz, akkor a pásztor teendője abban merül ki, hogy napjában néhányszor körüljárja a nyáját, és vigyáz, hogy az állatok együtt maradjanak. Nyugodt körülmények között az elcsatangolt rének rendszerint maguk visszatérnek a vezérbika kolompja után, ha azonban ragadozó pusztít a környéken, akkor éjjel-nappal felügyelni, terelni kell. Amennyiben például

⁴⁰ Minthogy ilyenformán elég kevés bikára van szükség, számos hímet – mint láttuk – kiherélnak, a hagyományos mód szerint harapással. A kasztrált állatokból válnak a legjobb igavonók, teherhordók.

farkas vagy rozsomák férkőzik a nyáj közé, a rének vadul menekülnek a szélrózsa minden irányába.

Decemberben a fagy fokozódásával elérnek a következő állomáshelyükre, a túlevelű erdőkbe, ahol úgy egy hónapig tartózkodnak. Itt ismét vágnak le réneket, táplálék gyanánt és eladásra egyaránt.⁴¹ Ha a föld zuzmóban bővelkedik, nem kell túl mélyen bemenni az erdőbe, míg ellenkező esetben további hosszú vándorlás vár az éhes állatokra – és pásztoraikra.

Áprilisban megindul a kéregképződés a hóréteg tetején, ami a rén számára lehetetlenné teszi az alóla való zuzmószerzést, az embert azonban ez a kéreg megbírja: a nyáj útnak ered.

1.7.6. Költözés

A költözések (lpN *johtit*), a szálláshelyek változtatása, illetve az azok között tett vándorutak alkalmával a menet élén egy vezérrén halad, amit általában egy sítalpas, esetleg rénszánon – manapság motoros szánon – ülő ember irányít.⁴² A rendszerint csengővel, kolomppal (lpN *biellu*) is felszerelt vezérrént a megfelelő irányba vezetik, miközben a rénpásztor oldalról és hátulról igyekszik haladásra bírni a nyáját. Az állatok legtöbbször egy- vagy kétsoros, meglehetősen hosszú oszlopba rendeződnek. A vezérbika általában be van tanítva arra, hogy költözéskor kötélén, szíjon vezessék a menet élén (lpN *láidestan/heargi*). Hogy a rén ne rágja el a kötelet, kátránnyal kenik be. A kísérő rén a nyáj ”szárnysegédje” (lpN *giedalat/heargi*); a vezérbikát követi, utána pedig kezes állatok válogatott csapata menetel. Ez utóbbiak az élbikák és éltehenek. Az élcsapat (lpN *njunuš*) után jön az egyre kiszélesedő derékhad, úgyhogy a menet egy egyenlőszárú háromszög alakját ölti. A félénkebb rének haladnak a menet élén, középen a herélt hímek, a tehenek a borjaikkal és az apró termetű, fáradékonyabb rének, míg hátul (lpN *maņuš*) a nyugodt tehenek és a vizelettel emberhez szoktatott állatok, valamint az öreg, illetve fáradt, párzástól kimerült bikák (lpN *golggot*). Két szélén elbitangolt rének haladnak, néhányan a nyáj mögött kissé lemaradva (lpN *čoanohas*) követik a többi állatot. Minél közelebb vagyunk a menet végéhez, annál nagyobb a meg nem szelídített vagy makrancos rének száma: ezeket csak a külső fegyelem és a társas ösztön együttes ereje tartja a csordában. Végül egy csoport lemaradt állat következik. Ezeket a pásztorok, kutyák, motoros szánok utóhada tereli tovább nagy ügyel-bajjal. Általában két motoros szán hat-nyolc sítalpas pásztorral dolgozik együtt. Ha a nyáj rendezetten mozog, és nincs probléma a sor vagy sorok megtartásával, a motoros szán a csorda mögött marad. Olykor előreküldik, hogy

⁴¹ Az Európai Unióban – így Finnországban 1995 óta – ez szigorúan csak vágóhídon történhet.

⁴² Egy ezer állatot számláló nyáj négy – farkas-veszély esetén több – pásztort igényel, akik párban váltják egymást (ITKONEN, T. I. 1948: II. 128).

kijelölje a nyomvonalat az állatok számára, akik szívesen követik azt, amikor csak módjukban áll. Sőt, egy lelkiismeretesen kidolgozott, jó terelési stratégia figyelembe is veszi a rének előző nyomvonalát. Amennyiben a vezérrént motoros szánal vezetik, a nyomvonal kijelölése automatikusan történik. Nehéz terepen, ahol a motoros szán nem bírja vezetni a nyáját, arra lehet használni, hogy a sítalpas pásztorokat a nyáj oldalára vagy mögé szállítsa. Még akkor is igen praktikus tehát, amikor nincs közvetlen kapcsolatban az állatokkal. Előfordul, hogy a nyáját vezérrén nélkül terelik. Ilyenkor a réneket bekerítve kényszerítik azokat a megfelelő irányba, s amikor a rén rossz felé fordul, a motoros szán közbelép, a pásztortól meglehetősen ügyes manőverezést és leleményességet kívánva.

A motoros szánt nem csupán a vándorlások alkalmával használják: manapság a rénpásztorkodás mindennapjainak szinte nélkülözhetetlen segédeszköze (vö. ISOTALO 1994: 83–84). Használata abból áll, hogy – amint a hóviszonyok engedik – a réntartó körzet legkülönbözőbb részeire szállít embereket, akik a rének kis csordáit egy nagyobb nyájba igyekeznek összerelni, egészen addig, míg az összes állatot össze nem gyűjtik egy vagy két csoportba. Kedvezőtlen körülmények között ez mintegy öt hétig is eltarthat. Amennyiben a hó- és a legeltetési viszonyok jók, néhány szánvezető ember is elegendő, hogy felügyeljen a nyáj körül, míg el nem érkezik az idő, hogy elhajtsák az állatokat a következő szálláshelyre. Sziklás, erdős terepen a motoros szánok mindenképpen sítalpas emberekkel és kutyákkal együttműködve látják el feladatukat. A szánokat – általában csak egyet vagy kettőt – elküldik a gyűjtőponttól legtávolabbra elcsatangolt kisebb csordák (lpN *erin/čora*) nyomába, miközben a sítalpas pásztorok kutyáikkal a közelebbi területeken dolgoznak. Köröznak a nyáj körül, a kijelölt irányba terelve azt. Mivel a rén – valamitől megrémülve, vagy akár a szúnyogoktól gyötörtetve – szívesen halad széllel szemben, a gyűjtőpontot igen körültekintően kell kiválasztani. Amikor legalább néhány száz rén összegyűlt, egy vezető rénnel az élén elindulhat a menet az újabb szállás- vagy legeltetési helyre. Télen, ha a hóviszonyok engedték, minden holmijukat jellegzetes, félcsónak alakú szánjaikon (lpN *gieres*) szállították a lappok, míg hagyományos szánkaravánjukba is be nem férközött a motoros szán.

Egy költöző csapat rendszerint két karavánból (lpN *ráidu*) állt. Az első élén általában a gazda siklott sítalpakon, s ő vezette a már említett módon, szíjon az első szánba fogott rént. A második szánt vonó rén az első szánhoz volt kötve, a harmadik szánt húzó a másodikhoz és így tovább. A leghátsó szánhoz olykor tartalék rén volt kötve, hogy fékezzen a lejtőkön. A gazda karavánját a feleségéé követte, élén magával az asszonnyal. A legtöbb szánrakománya szerint külön elnevezése volt. A lebontott sátrakat mindig az utolsó szánon szállították. Ha nem volt hó, akkor felmálházták az állatokat. A teherhordó rén általában kb.

50 kg súlyt vitt, nyári útviszonyok között. Kisgyerekek fel is ülhetnek a teherhordó rének hátára, ellentétben a nagyobbakkal és a felnőttekkel.

A legtöbb vidéken a tavaszi költözést nem egyfolytában hajtják végre, közben megállnak a nyírfa-övezetben: itt van a tavaszi (és egyben az őszi) szálláshelyük.

1.7.7. Az ellési időszak

A fiatal rének 18–30 hónapos korukban válnak ivaréretté. A nőtények vemhessége 33 héten (228 nap) át tart. Átlagos körülmények között a nőtények minden évben ellenek⁴³ – ellésenként jobbra egy utód születik –, így egy szerencsés évben a nyáj szaporulata akár 40–50% is lehet.

Amikor közeleg a tavasz közepén esedékes borjazás ideje (lpN *guottet*), a hímek ösztönösen igyekeznek félrehúzódní az ilyenkor még agancsot viselő⁴⁴ nőtényektől. Április végén a vemhes tehenek (lpN *čavjjet*) keresni kezdik (lpN *bahtit*) a számukra legmegfelelőbb ellési helyet (lpN *guottet/báiki*),⁴⁵ ahol maguk is születtek. A gazdák legkésőbb május elején külön, egymástól 1–3 km távolságra tartott csordákba választják szét a hímeket (lpN *luovas/čora*, *luovas/eallu*) és a nőtényeket (lpN *čavjjet/eallu*). Borjazás után a kisebb csordák újra egyesülnek.

A pásztorok gyakran körülkerülik az ellési helyeket, hogy megakadályozzák a nőtények esetleges szétszóródását, illetve hogy távol tartsák a ragadozókat.⁴⁶ A borjazás május elseje után kezdődik, május derekán csúcsosodik, és kb. négy héten át tart. Néhány nőtény csak Szent Iván napja körül vagy még később ellik, esetenként augusztusban.

Ha borjazás idején téliesre fordul az időjárás, nehéz dolga van az újszülött borjúnak. Az anyja ilyenkor védelmezőn mellé fekszik, testével, sőt fejével oltalmazza. Mégis előfordul, hogy egy-egy borjú halálra fagy, éppen ezért az ősszel született borjakat (lpN *čavčcat*) általában levágják, mivel nem vészelnék át a tél viszontagságait. Rossz előjelnek tekintik, ha az első borjú hóra hullik, jóllehet ellés idején igen gyakran még hó borítja a talajt. Az sem szerencsés, ha hideg eső hullik. A félénkebb természetű nőtények az ellés előtt kb. egy nappal félreeső, nyugalmas, lehetőség szerint hómentes helyre húzódnak. Ha ki van pányvázva, idegesen kezd keringeni a fa vagy a pózna körül, ezért a kötélnek kellő hosszúságúnak kell lennie, hogy elég mozgásteret biztosítson a nyugtalan állatnak. A

⁴³ A nőtények kb. tízéves korukig ellenek (ITKONEN, T. I. 1948: II. 96).

⁴⁴ A tehenek majd csak ellés után vesztik el agancsukat (ITKONEN, T. I. 1948: II. 98).

⁴⁵ Az erdei réneknek nem szükséges külön ellési helyet keresni.

⁴⁶ Az erdős vidékeken a vemhes nőtényeket kipányvazzák, ám ez a hegyi réntartók esetén már a nyájak nagysága miatt sem lehetséges.

nőstények ilyenkor alig esznek és keveset fekszenek. Ha kevés vagy nehezen hozzáférhető a zuzmó, mohával benőtt erdeifenyő-ágakat (lpN *lahppu*) adnak nekik. Ez ugyan nem ér fel a zuzmóval, de valamennyi táplálékot biztosít az állatok számára, vészhelyzet esetén segítséget jelenthet. A rének táplálékául három lombosmoha-fajta (lat. *Bryophyta*) felel meg, melyek közül az erdei fenyőn növekvő értékesebb, mint ami a lucfenyőn található.

A tehenek este vagy éjszaka ellenek, s magzatukat azonnal szárazra nyalogatják. Az 5–11 kg-os újszülött rénborjú (lpN *njuorat/miessi*) alig egy órával megszületése után már lábra áll és követi anyját, néhány napon belül pedig már csaknem ugyanolyan gyorsan tud szaladni, mint a kifejlett állatok: akár 60–80 km-es óránkénti sebességgel. A borjak születésüktől fogva, májustól az októberi párzási időszakig szopnak, naponta legalább tíz alkalommal, egy hónapos koruktól valamivel ritkábban. A nyár elejétől fűvet is legelnek, de a párzási időszakot követően már be kell érniük a zuzmóval. Mikor a borjak kellőképpen megerősödnek (lpN *čálggat/miessi*), újra összeeresztik őket a nyájjal. Körülbelül tíz hónapon át követik anyjukat, hacsak annak teje el nem apad idő előtt.

Fiatal nőstényeknél – különösen első ellésnél – megesik, hogy magukra hagyják borjaikat.⁴⁷ Ilyenkor a gazdának közbe kell lépnie és kényszerítenie kell az anyaállatot, hogy szoptasson. Ha ez nem történik meg vagy nem sikerül, a borjú elpusztul vagy levágják. Ha a nőstény a következő évek során sem változik, le kell vágni. Amennyiben egy nőstény azért hagyja el újszülött borját, mert a korábbiakat jobbnak tartja, az anyaállatot és a korábbi, immár egy éves borjút külön fához kötik egy időre. Előfordul (500-ból egy-két esetben), hogy ikerborjak születnek, vagy hogy egy-egy tehén idegen borjakat is a sajátjának tekint. Ilyenkor az anyaállat rendszerint elhagyja az egyik borjat, ezt ilyenkor le kell vágni. A fiatalabb, két-három éves tehenek borjai gyakrabban szakadnak el anyjuktól, így mintegy árvává válnak (lpN *oarbbes/boazu*), és idegen teheneket próbálnak szopni, a legtöbb esetben sikerrel (ITKONEN, T. I. 1948: II. 81).

Jellemzően novemberben, de legkésőbb decemberben a tehenek teje elapad, és befejezik a tavasszal született borjaik szoptatását, február–március környékén magukra is hagyják őket. Azok a nőstények, amelyek az adott évben nem termékenyültek meg (lpN *rotnu*), egész télen át szoptatnak, olykor még a következő tavasszal is. A nőstényeknek körülbelül a negyede meddő. Ez leggyakrabban a két-három éves nőstények (lpN *vuonjal/áldu*) körében fordul elő. Azt is megfigyelték, hogy a nőstények nehezebben válnak vemhessé, ha a pázás ideje száraz, csapadékmentes.

⁴⁷ Úgy tartják, hogy az anyaállat elhagyja újszülött borját, ha emberi kéz érintését érzi rajta (ITKONEN, T. I. 1948: II. 81).

A nőtények között vannak örökre meddők (lpN *stáinnat*). Ezek nagyobbak, mint egy átlagos nőtény, és igen gyors igavonók. Párzás idején hajlamosak „meghágni” más nőtényeket, de a hímek közeledését is jól tűrik.

Ha a kisborjú idegen tehénhez szegődik, az olykor agyon is taposhatja, patájával eltiporhatja. Az ellési időszakban a nőtények egymásra is rátámadhatnak. Előfordul, hogy egy idegen tehén támadása láttán egy-egy borjú magát halottnak tetteve a földre vetődik, majd amikor a támadó távozik, virgoncan lábra áll. Az anyaállatok az agancsaikkal védelmezik borjaikat – ezért nem hullajtották el már ősszel, miként a hímek. Ha ragadozó közeleg, az anyaállat rejtett helyre fekszik, így figyelmeztetve borját a veszélyre.

1.7.8. A tehenek fejése

Bár már a nyári napforduló idején kezdeni lehet a tehenek fejését, általában körülbelül Jakab napjától az első hó megérkeztéig teszik. A legkedvezőbb időszak Szent Mihály napjától néhány héten át tart. Ősszel több tejet adnak a tehenek, mivel ekkorra a borjak agancsa annyira megnő, hogy már bántóan böki a szoptató anyaállat hasát, ezért az nem tűri a hosszadalmas etetést. Vannak olyan nőtények (lpN *náhppe/rokkan, spara*), amelyeket természetüknél fogva nehéz fejni (lpN *bohčit*). A legideálisabb esetben egy tehén alkalmanként közel fél liter tejet ad, de általában ennél kevesebbet, kb. egy kávéscsészényit.⁴⁸ A tejet nagy űrtartalmú, 12–13 literes tömlőkbe gyűjtik, majd tejszínként, sajtként, néha vajként, forralva (vízzel keverve) vagy szárítva (télen kávéhoz) fogyasztják, szükség esetén anyatej pótlására is használják (ITKONEN, T. I. 1981: 50–57).

Az enontekiői, inari és utsjoki réntartóknál a fejési időszak Jakab napja körül kezdődik, napi egy alkalommal (10–12 óra körül, ami előtt a borjak még nem sokat szoptak),⁴⁹ és egészen november második feléig tart. A teheneket ilyenkor lasszóval kell befogni, hiszen egyébként szabadon tartják őket. A fejés sok esetben külön e célra épült, kisebb méretű (kb. 50 x 60 méteres) karámokban történik.

A paistunturi gazdák a borjazás után szabadon engedik a nyájaikat, s pár hétre a tavakon halásznak. Június végén ismét összegyűjtik állataikat, hogy a borjakat megjelöljék, de július végén megint szélnek eresztik őket, egész augusztusban halásznak. Újabb összeterelésre csak szeptember elején kerül sor.

⁴⁸ T. I. Itkonen szerint egykor a tehenek emlőit már a párzási időszakban juhok friss ürülékével kengették, hogy a borjak majd ne szopjanak túl sokat, míg Turi leírása szerint – ugyanebből a célból – rönürülékkel kenték be a szoptató tehén emlőit (TURI 1983: 38).

⁴⁹ ITKONEN, T. I. 1948: II. 142. Máshol napjában kétszer (hajnalban és sötétedés előtt) kerül sor fejésre, a legjobb tejadók esetén akár háromszor is.

Helyenként, így például Enontekiöben, június elején a nyári legelőkre engedik a réneket, ezek azonban Szent Iván napjától csordákban menekülnek a minél magasabb hegyekbe a szúnyogok elöl.⁵⁰ Itt a gazdák – kutyaikkal – várják és összetereleik őket. Meleg időben a rének mindenképpen felmennek a hegyekbe, ha pedig hűvös van, levonulnak a völgyekbe.

1.7.9. Szúnyogok és bagócsok

Nyár közepén, a szúnyogoktól és más rovaroktól gyötörve együtt legelnek. A réntartó gazdáknak ekképpen hasznuk is van a kellemetlen rovarokból: valamelyest együtt tartják a nyáját vagy csordát. A rének időről időre sűrű bokrok közé vagy dús lombú fák alá húzódnak, esetleg nagyobb kövek, sziklák védelmébe menekülnek, vagy pedig vízpartra, szigetekre, szélfúttá, nyílt mocsarakra vagy tarhegyekre. Az erdei rének elsősorban mocsaras vidékeken és csatornák, árkok mentén legelnek (lpN *bálgat*). Az állandó mozgással, folytonos helyváltoztatással, futkározással csupán átmenetileg szabadulhatnak a szúnyogoktól. A nappali pihenésük idején egymás közelébe igyekeznek feküdni, a belőlük áradó pára ugyanis valamelyest távol tartja a rovarokat. A koltták a szelídebb, az ember közelségéhez jobban szokott rének számára ilyenkor gyakran farönkökből építettek „óvóhelyet”. A rovaroktól gyötört állatok ezekbe tömörültek, s kipárolgásuk valamelyest távol tartotta a rovarokat. A gazdák füstöléssel is igyekeznek elűzni a szúnyogokat. E célra megfelel egy korhadt fatönk vagy gyökér is.

A szúnyog-időszak (lpN *čuoika*) általában Szent Iván napjától július végéig tart. Ezt követően jelennek meg az úgynevezett púposszúnyogok, majd augusztus második felében az apróbb szúnyogfajták. Július végén a szúnyogok megfogyatkoznak, ám ekkor jön el a böglyök (lpN *boaru*) ideje.

A böglyölyárvák (lpN *gurbmá*) – amelyek a bőrük alatt és az orrüregükben, torkukban egyaránt megtelepedhetnek – miatt már tavasszal szenvednek a rének. A rénböglyölynek, más néven bagócsnak⁵¹ két fajtája van (ITKONEN, T. I. 1948: II. 86–87).

A *Hypoderma tarandi* egy kisebb dongóra emlékeztető, szőrös böglyölyfajta (lpN *gurbma/loddi*). Jakab napja (júl. 25.) környékén rakja le petéit a rének lábszárán, hasán, tomporán, ahonnan azok lárvává fejlődve – az időjárástól, hőmérséklettől függően, általában

⁵⁰ Vö. Lüderwaldt által gyűjtött jójka (Lüderwaldt 1976): „Čuoi'ka-nieida, dan sábmelažža biiga čäk'kestii aello vel. Vuoi, dan čuoi'ka-nieida vuoddjala. De dan čuoi'ka-nieida nágadeddje ja biegg'ga-bár'dni lái'desta.” ('Szúnyog-lányka, a lappok szolgálólánya összegyűjti a rényáját. Oh, ez a szúnyog-lányka tovább tereli kicsit a nyáját. Ez a szúnyog-lányka vége már [a szúnyogok ideje lejár], és a szél-fiú vezeti a nyáját.')

⁵¹ A bagócsoknak megközelítőleg 200 faja ismert. Ezeket három alcsaládba soroljuk: garatbagócsok (lat. *Cephenomyiinae*), orrbagócsok (lat. *Oestrinae*) és bőrbagócsok (lat. *Hypodermatinae*).

egy hét elteltével – befúrják magukat a rének bőre alá és megtelepszene, jellemzően a hátukon. Egy-egy állat bőre alatt akár száz lárva is meghúzhatja magát (lpN *gurbma/boazu, gurbmin*), a rén bőre súlyosabb esetben oszlásnak is indulhat. Ezeket az állatokat levágják. A fiatalabb állatok bőre alól esetenként ujjhegygel csipkedték ki a lárvákat. A böglyök a legfiatalabb borjakat sem kímélik, ezek gyakran el is pusztulnak. Különösen a teljesen fehér és fehér pofájú, világosabb szürke réneket gyötrik, mivel a világos szőrű állatokat jobban látják, könnyebben észreveszik. (A gazdák sokszor fehér színű prémet terítettek a karámra vagy a földre, s amikor a böglyök azokra letelepedtek, lombos gallyakkal vagy lapátokkal agyoncsapkodták őket.) A lárvák júniusban aztán betokosodnak, majd bebábozódva kihullanak az állatokból, vagy kifúrják magukat annak bőrén keresztül és böggölyé fejlődnek – esetleg az ürülékkel kerülnek ki az emésztőcsatornából. A rének bőrén keletkezett lyukak augusztus végére begyógyulnak.

A veszélyesebb böggölyfajta, a *Cephenemyia trompe* (lat.) – szintén tavasszal – a rének orrlyukaiba rakja petéit (lpN *njunne/boaru* 'orrbagócslégy'). A lárvák egy része az orrüregben marad, egy része viszont lehúzódik a rének torkába. Télre fájdalmas csomókat okozhatnak. A rén márciustól–áprilistól fogva köhög, prüszköl, mivel a lárvák gyulladást és váladékozást idéznek elő. Ilyenkor ösztönösen keresi a mocsaras vidékeken, árkokban növényvidrafüvet (ld. a 36–37. lapon), mivel ennek fanyar, csípős gyökere állítólag elűzi a lárvákat. Több tucat vagy akár több száz lárva halálos kimenetelű elgennyesedéshez is vezethet. A garatböglyök által gyötört rének szájába régen alkoholt, sós vizet vagy dohányoldatot öntöttek, ezektől ugyanis elpusztultak a lárvák.

Az orrböglyök ellen az segített, ha közvetlenül a rén orrlyukaiba dohányfüstöt fújtak, hiszen ettől az állat prüszkölni kezdett, és a lárvák egy részét kiköhögte. Szent Iván napjáig a böglyök távoznak a rének torkából. Amikor nagyobb tömegben repdesnek a levegőben, a rének – már messziről meghallva a neszezésüket, zümmögésüket – minden igyekezetükkel menedéket keresnek, vízbe mennek, szigetekre úsznak át, vagy kimerülten a földhöz nyomják az orrukat.

1.7.10. A rének szőrzete, prémje

A kifejlett, felnőtt rének szőrméje (lpN *guolga*) igen meleg, de merev és nehezen kezelhető. Évente vedlenek: a szőrváltás augusztus közepére lezajlik (lpN *borgi*) – borjaknál augusztus végére –, addigra tehát a régi szőr teljesen kihullik, s helyére új, rövid szőrű bunda nő (lpN *bilssa/miessi, borge/miessi*). Az új bunda november végére éri el végleges formáját. A rének szőre télen jellemzően sűrűbb, tömöttebb és hosszabb, mint az év egyéb szakaszaiban.

A rénborjúnak élete első hat hetében általában vörösesbarna bundája van (lpN *rukses/miessi*). Az ilyen „vörösborjú” szőrméjéből varrnak bundát a kisgyerekek számára (lpN *beaska/nát/miessi*). Augusztusra a borjú levedlik, új szőrt növeszt (lpN *muovjádít*). Friss bundája barna, eleinte rövid, egyenletes, selymes tapintású. Októberre teljesen kifejlődik az új prém, ekkor már elsőrendű szőrme-állat.

1.7.11. A rének agancsa

A füljelek mellett az agancs (lpN *áksán, čoarvvuš*) a rén legfontosabb ismertetőjele. Egy réntartó gazda egy-egy agancs láttán még messzebről felismeri az állatát, mint annak füljele alapján.

A rénszarvasnak nem szarva, hanem agancsa van. A magyar nyelv csupán a nyelvújítás óta különbözteti meg a szarvat és az agancsot. Az 1845-től adatolható *agancs* szavunk az *ág* főnév *-ancs* névszóképzős származéka. A korábbi *ágas szarv* kifejezést kiszorította a használatból, a *szarv* azonban sokak számára továbbra is szinonimája maradt. A már korábban is idézett Értelmező szótár + szerint a szarv ‘páros szaruképződmény’, az agancs pedig ‘hím szarvasok fején található többágú szarvféle’ (EÖRY 2007: 1445). Ez utóbbi definíció éppen a rénszarvast hagyja figyelmen kívül, hiszen ez az egyetlen szarvasfaj, melynek nőstényei is növesztenek agancsot. Ugyanezzel a hibával szembesülünk a Magyar értelmező kéziszótár definíciójában (‘szarvasfélék hímjének fején évenként újra kinövő szarvszerű, többágú csontos képződmény’, ÉKsz²: 8). Legpontosabban a Nagyszótár szócikke fogalmaz: ‘szarvasfélék (hímjének) fején növő, többágú csontos képződmény’ (Nszt II: 127).

Igaz, a szarv és az agancs között nem az az egyetlen különbség, hogy ez utóbbi ágasbogas; a lényegi eltérés abban van, hogy míg a szarv szaru-, addig az agancs csontalapú képződmény – ennek számos következményével együtt. Az üreges szarv a koponyával összenőtt szarvcsapból és az azt körülölelő szaruhüvelyből áll, mely alapjánál folyamatosan nő. Ezzel szemben a tömör agancsot a szarvasfélék, így a rének is évente, különböző tényezők függvényében az ősztől tavaszig terjedő időszakban levetik, majd – normál körülmények között – a nyár folyamán újránövesztik (ITKONEN, T. I. 1948: II. 97).

A hímeknél (lpN *varis*) már februárban vagy márciusban, a herélt hímeknél (lpN *heargi*) márciusban vagy áprilisban, a terméketlen nőstényeknél (lpN *stáinnat*) március végén, míg a termékeny nősténynél (lpN *áldu*) csak június végén kezd dudorodni a rózsató, melyből aztán az új agancs kifejlődik (ITKONEN, T. I. 1948: II. 97). Az agancs kezdetben csak egy csontcsap. Azt a homlokcsapot, amelyről az agancs nő ki, rózsatónek (lpN *bákji, čoarve/mátta*), míg az agancsnak a rózsatóvön ülő tüskés részét rózsának nevezzük. Az

újonnan növä agancs puha, gyenge (lpN *njuorra*), s egy dúsan erezett bőrréteg fedi (ez az ún. háncs, lpN *námmi*); ezen keresztül jutnak a tápanyagok az agancs csúcsába, ahol a tulajdonképpeni növekedés történik. A rén hátsó lábán mirigyek találhatóak, ezek váladékával áprilistól június közepéig keneteti a növésben lévő agancsát (ITKONEN, T. I. 1948: II. 97). Egyes megfigyelések szerint ha a rén egyik lába sérült és nem tudja az agancsához emelni, akkor az azonos oldali agancsa kisebbre nő, mint az egészséges lába oldalán lévő. A növekedés alatt az agancsok érzékenyek, vérrel teltek, ebből adódóan a szúnyogok és egyéb vérszívók kedvelt csemegéi. Ha az agancs megsérül, le- vagy eltörik, a rén annyi vért veszíthet, hogy akár el is pusztulhat. Ilyen esetekben egykor jól bevált gyógymód volt, ha a törött agancságra rénszőrt tömködtek, vagy ha kátrányos ronggyal tekerték körbe.

Egy fél–egyéves rének (lpN *čearpmat*) általában még nincs agancsa, ha mégis van, akkor az egyágú, pálcikaszerű. Egy 1½–2 éves rének már hosszabb, kétágú agancsa nő: ekkor már megjelennek a főágakból lefelé növä szemágak is. Egy nősténynek 3½–4 éves koráig, egy hímnak 4½–5 éves koráig évről évre egyre nagyobb és több elágazású agancsa nő,⁵² ezután viszont már nem nő nagyobbra: az agancsa minden évben egyforma méretű és formájú lesz. A rén 13. életévétől viszont egyre kisebb agancsot növeszt. Egyes példányok eredendően kis agancsúak, még ha egyébként egészségesek is. Ugyanakkor a gyenge, csenevész (illetve – ahogyan már említettük – az igen öreg) rének agancsai általában kisméretűek. Az eredendően agancs nélküli rén ritka; ez szinte kizárólag a nőstények körében fordul elő (lpN *goalla*, *jol'li*, *noalta*). Az agancs nélküli hím szerencsétlenséget hoz a gazdájának.

Az új agancs augusztusra éri el végleges méretét, a nőstényeké valamivel később, mint a hímeké. Ekkor az agancsot fedő bőr elszárad. A hímek szeptember elejéig le is dörzsölik agancsukról a bőrt, majd ezt követően néhány hét alatt – fák törzséhez dörzsölve – tovább „fényesítik” (lpN *čallat*) fejküket, hogy a párzás idején teljes díszben pompázhassanak. A nőstények valamivel később szabadulnak meg az agancsukat borító bőrtől, a herélt hímek pedig csak októberben vagy annál is később. Előfordul, hogy még tavasszal is bőrdarabok lógnak egy-egy rén agancsáról (ld. a 38. lapon).

Az agancsok minden évben bizonyos időben lehullanak (lpN *nulpet*). Ilyenkor az agancs tövéénél egyfajta váladék termelődik, ami az agancsot mintegy átáztatja, fokozatosan megpuhítja, a leválási helynél lebomlik a csontállomány, így az könnyen leválik. Egy négy

⁵² Súlya hímek esetén 15–20 kg is lehet. Az agancs részeinek rajzát ld. NIELSEN–NESHEIM 1956: 97 és WILDSTRAND 1964: 336 (vö. 66. lap ábrája). A különböző korú rének agancsának rajzát ld. Nielsen–Nesheim 1956: 98 és ITKONEN, T. I. 1948: II. 99; az eltérő méretű és alakú agancsok rajzokkal illusztrált leírását ld. NIELSEN–NESHEIM 1956: 100–105 és WILDSTRAND 1964: 337–354.

éves vagy annál idősebb hím már párzás után, novemberben vagy december elején, egy herélt hím általában február–március körül, a terméketlen nőtények legkésőbb áprilisban, míg a termékenyek csupán a borjazás után 5–7 nappal, májusban hullajtják el agancsaikat (ITKONEN, T. I. 1948: II. 98). Néhány nap múlva a rózsatőn újra megjelenik a bőr, és elkezd nőni az új agancs.⁵³ A magas életkort elérő rén agancsa általában kicsi, pálcikaszerű, és már nem dörzsöli le. A legelésben, illetve a zuzmó hó alatt való elérésében a rént akadályozó szemágakat le szokták vágni a gazdák. A rosszul herélt, ezért agresszív hímek, valamint a párzás idején gyakran megvaduló, egymásra és az emberekre is veszélyt jelentő bikák agancsát szintén lefűrészelik.

A rén agancsának két fő ága (lpN *ies/čoarvi*) van, egy jobb és egy bal oldali. Az agancs ágai közül a legalsók, általában lefelé tekintők a szemágak (lpN *ovda/giehta*), a fölfelé tekintők a villaágak, a középsők pedig az úgynevezett középágak. A rénszarvas – s hasonlóképpen a dámszarvas – agancsainak csúcsa általában már a harmadik évben lapulni kezd, s évről évre mind laposabb lesz, míg végre lapátformát ölt, hátsó szegélyén különböző számú és állású ágakkal.⁵⁴

A rénszarvas agancsa nemcsak azért különleges, mert a tehenek is viselnek ilyen fejéket, hanem azért is, mert igen változatos, érdekes alakú lehet. Sok rénszarvasnál előfordul például, hogy az agancs egyik ága, a szemág lapátszerűen előremered (lpN *liedbmi, spoadda*). Az is gyakori, hogy a koronát alkotó ágak alatt az agancs hosszú szakaszon nem ágazik el, így a korona egyfajta nyélen ül. Az agancsok természetesen lehetnek rendkívüli méretűek is (lpN *čoarvai, riepmar*). Ha például egy hím a szokásosnál később herélnék (ezt – mint láttuk – általában a rén harmadik, negyedik életévében teszik), akkor annak nagy, díszes agancskoronája nő. Egy-egy korona szélessége 85 cm is lehet, az ágak száma pedig egy főágon elérheti a 14-et is.

Svédország északi területeinek lapp falvaiban annyiban tér el az eddigiektől a réntartás, hogy a rének, velük született ösztönből vagy megszokásból, amikor lehetett, Norvégiába vonultak a tengerpartra, ahol kevesebb szúnyog van, ám sok a lédús fű. (Nincs kizárva, hogy a hegyi vadrén éves vándorlásai során már azelőtt a partvidékre csalogatta a lappokat, hogy azok a fejlődésükben elérték volna a nomád pásztorkodás szintjét.) Általában május és június fordulóján érkeztek a partokra, fjordok és szigetek vidékére, és viszonylag szabadon, csupán a letelepültek szántóira, kaszálóira ügyelve legeltettek.

⁵³ Úgy tartják, hogy ha egy tehén ellés előtt elhullajtja az agancsát, akkor a borja halva születik (ITKONEN, T. I. 1948: II. 98).

⁵⁴ Más szarvasfajok, illetve az őzek agancsai hengeresek, és legfeljebb háromágúakká nőnek, vö. http://www.kislexikon.hu/agancs_a.html#ixzz2Hqdk1IRH.

2. A RÉNTARTÁS TERMINOLÓGIÁJÁNAK NYELVÉSZETI VIZSGÁLATA

Három szakaszból álló nyelvészeti vizsgálatom során a réntartás északi lapp szókincsét sorolom jelentéstani csoportokba, megvizsgálom a rén elnevezéseinek alaktani jellemzőit, és ismertetem az északi lapp réntartási terminológia etimológiai rétegződését. Végül a három alfejezet főbb megfigyeléseit, következtetéseit, eredményeit az *Összegzésben* rendszerezem.

2.1. SZEMANTIKAI VIZSGÁLAT

2.1.1. Elemzési módszerek alkalmazhatósága a réntartás terminológiájának szemantikai vizsgálatában

Felmerülhet a kérdés: alkalmazhatók-e a szószemantika ismert elemzési módszerei (vö. KIEFER 2000) a réntartás szakszókincsének jelentéstani vizsgálata során? Véleményem szerint erre a kérdésre a legtöbb módszert illetően nemleges választ kell adnunk.

Kivétel lehet az úgynevezett komponenses elemzés. Ennek kiindulásául az a megállapítás szolgál, hogy a szemantikailag rokon értelmű, azonos szemantikai mezőhöz tartozó szavak jelentése közötti kapcsolat, illetve a jelentések közötti különbség leírható szemantikai jegyekkel. Az általánosan elfogadott álláspont szerint azonban az úgynevezett természetes kategóriák, tehát az állat- és növénynevek nem, vagy csak bizonyos fókig, a jelentés alapvető szintjeire vonatkozóan írhatók le ilyen – a fonológiai megkülönböztető jegyek mintájára bináris (+ / – értékű) – szemantikai komponensekkel: könnyű belátni, hogy ehhez zavaróan sok, egyre bonyolultabb, aprólékosabb és önkényesebb jegyre lenne szükség (KIEFER 2000: 68). A rénbika és a réntehén egy-egy elnevezésében – ha erre szükség és szándék van – benne foglaltatik az állat korára és/vagy színére és/vagy testalkatára és/vagy agancsára vonatkozó információ is. Egy harmadik életévében lévő, két ágú agancsot csupán fejének egyik oldalán viselő réntehén például rendelkezhet az átlagosnál hosszabb lábakkal, melyek közül az egyik csüdig fehér színű, míg a többi lába, miként az egész állat, lehet szürkésfehér stb. Az apró részletek szemantikai jegyekkel való leírása nem segítené, sőt kifejezetten ellehetetlenítené a rendszerszerű összefüggések megvilágítását vagy ábrázolását.

A jelentésfelbontás (szemantikai dekompozíció) mint a komponenses elemzés egyfajta továbbfejlesztése elsősorban az úgynevezett relációs jelentésű szavak leírására alkalmas, kétargumentumú predikátumokkal. A rének elnevezései csupán néhány esetben fejeznek ki viszonyt (például ‘idegen tehén által szoptatott borjú’, ‘idegen csordába tévedt rén’). A

réntartás szakszavainak szemantikai vizsgálatára a jelentés egyargumentumú, tulajdonságot jelölő predikátumokra való felbontása sem alkalmas, ennek okait láttuk a komponenses elemzés kapcsán.

A prototípuselmélet szerint egy szó jelentése az ember kategorizálási képességén alapul. A természetes kategóriák mindegyike prototipikus példányok körül, a fokozatosság és a centralitás elve alapján szerveződik. A rénelnevezések kapcsán azonban lehetetlen “tipikalitási feltételeket” meghatározni; a prototípuselmélet sem alkalmazható tehát egy olyan szócsoporthoz, amely a precizitásáról és részletességéről nevezetes.

Az úgynevezett kétszintű (alap- és levezetett) szemantika fő célterülete a poliszémia és a homonímia. Mivel azonban a réntartás szakszókincsére sem a több jelentésű, sem az azonos alakú szavak nem jellemzőek, ez a módszer sem alkalmas annak vizsgálatára.

2.1.2. A lexikográfiai feldolgozás nehézségeiről

A réntartás szakszókincsének legtöbb eleméről elmondható, hogy nincsenek szinonimái, és elfogadott definícióval rendelkeznek: optimális műszók. Lexikográfiai feldolgozásuk nem kevés problémát vet fel. Egy terminus lexikográfiai megadása ugyanis három részből áll (FÓRIS 2006):

- a) a terminus jele (egy szó vagy többszavas lexéma),
- b) a jelölt fogalom meghatározó jegyeit megadó definíció,
- c) a fogalom pontos megismeréséhez szükséges értelmezés, mely kiegészítéseket tartalmaz a definícióhoz.

Sok esetben az a) pontban megkívánt jel hiányzik a magyar nyelvből, hiszen – a magyarázatot a végletekig leegyszerűsítve – beszélői nem tartanak rént. A fogalmak nyelvi jelölőinek, a terminusoknak a rendszere kultúra- és nyelvfüggő, a különböző kultúrák kialakult fogalmi rendszereiben eltérések mutatkoz(hat)nak. Kultúrspecifikus jeltárgyak esetén (melyekben kifejeződik az adott kultúrközösség sajátos élmény- és ismeretanyaga, tehát melyek az egyik nyelvben léteznek, a másikban nem) úgynevezett nyelvi reáliákkal, más néven lefordíthatatlan elemekkel (nonekvivalens lexémákkal) találjuk szemben magunkat (LENDVAI 2005: 68). Ha referens híján hiányzik a célnyelvi terminus, a lexikográfus lehetőségei optimális esetben is a b) és a c) pontban leírtakra korlátozódnak.

Magam – sem zoológus, sem anatómiai, etológiai ismeretekkel bíró állattartó szakember nem lévén – számos nehézséggel találkoztam a réntartás terminusai magyar nyelvű definícióinak, azok értelmezésének megfogalmazása során. A következőkben egyetlen szót

kiválasztva röviden vázoló, milyen akadályokba ütközne az, aki a definíciók célnyelvi körülírását az ismert lapp meghatározások fordításának vélné csupán.

A réneknek az agancs formája, nagysága alapján való elnevezései között találjuk a *lieđbme/čoarvi* szót:⁵⁵ 'boazu mas leat govddit čoarvvit go *suhkkesoaivvis*, ja suorggit hui lahkala; sulastahtá *govdačoarvvi*, muhto govdačoarvvis eai go moadde suorggi', azaz 'rén, amelynek szélesebb az agancsa, mint egy *suhkkes/oaivi*-nak, az agancs ágai egymáshoz közel helyezkednek el (hasonlít a *govda/čoarvi*-ra, ez utóbbinak azonban kevesebb – általában egy-két – elágazása van)'. Ebben a definícióban szerepel két olyan szó, amely maga is szakszónak minősül s így önállóan is szerepel a rénelnevezések ugyanezen csoportjában. A réntartók szakszókincsének más elemeihez való viszonyítást tartalmazó meghatározás van tehát a birtokunkban.

Adódik a következő lépés, a viszonyításul szolgáló fogalmak értelmezését hívjuk segítségül. Az egyik ezek közül a *govda/čoarvi*: 'govdat badjin dahje geažis, muhto eai nu ollu suorggit go *lieđmečoarvvis*, eai suorggit go okta guokte', azaz 'az agancs ágainak csúcsa vagy felső része széles, azonban nincs olyan sok (legfeljebb egy-két) elágazása, mint egy *lieđbme/čoarvi* esetén'.

A másik hivatkozott szó a *suhkkes/oaivi*: 'mas leat ollu suorggit (muhto eai nu guhkit go *bierffis* ja eai nu govdat go *lieđbmánis*)', azaz 'agancs sok elágazással (ám ezek nem olyan hosszúak, mint egy *bierfi* esetén, és nem olyan szélesek, mint egy *lieđbme/čoarvi* esetén)'. Ebben egy újabb elem, egy újabb viszonyítási lehetőség fogalmazódik meg, a *bierfi* értelmezése: 'boazu mas leat suorgás čoarvvit, ja surggiin velá suorggit', azaz 'rén ágas-bogas agancssal, az ágak hosszúak és egyenesek'.

A négy szó (*lieđbme/čoarvi*, *govda/čoarvi*, *suhkkes/oaivi*, *bierfi*) jelentéstartalmában közös az agancs ágainak számára és szélességére való utalás, egy nem anyanyelvi beszélő számára azonban kevés a definíciók hiteles és pontos megfogalmazásához szükséges információ. Vajon miben látnánk (ha látnánk) köztük különbséget, ha a négy elnevezés egy-egy képviselőjét egymás mellé állítanánk? Egy agancs ágának hosszúsága tekintetében mi az a mérték, amely alatt az állat még *suhkkes/oaivi*, fölötte viszont már *bierfi*? Hány elágazással kell rendelkeznie egy agancsnak ahhoz, hogy viselőjét ne *lieđbme/čoarvi*-nak, hanem *bierfi*-nek nevezhessük?

⁵⁵ Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy a *-čoarvi* 'agancs', *-oaivi* 'fej' utótagú metonimikus összetételek az agancsra és az azt viselő rénre egyaránt vonatkoznak.

2.1.3. A megoldás: onomasziológia

A definíciók megfogalmazása során praktikus módon olyan taxonómiát érdemes alkalmazni, amely lehetőséget nyújt a szóanyag egyfajta csoportosítására és áttekinthetőbbé tételére. Lexikológiai vizsgálati módszerként ilyen esetekben az onomasziológia, azaz a jelölés tan kínálgatik. Az onomasziológia a megnevezés mikéntjét, a fogalmak nyelvi kifejezési módját kutatja úgy, hogy „a jelölőből indul ki, és innen ér el a jelölőhöz” (ZSEMLYEI 2009). Egy onomasziológiai szótár nem ábécé sorrendben, hanem fogalmi csoportokra bontva tárgyalja a szókincset, hiszen célja annak bemutatása, hogy egy adott nyelvben hogyan, milyen szempontok alapján neveztek el bizonyos dolgokat, jelenségeket.

A lapp réntartó gazdák spontán névalkotása sok esetben precízebbnek és szemléletesebbnek bizonyul, mint egy-egy tudományos szakszó. A precizitásnak nyilvánvalóan elsősorban gyakorlati okai vannak, míg a legszemléletesebb nevek létrejöttében érzelmi indíttatás is lehet. Például a *varit/čoarve//dahkki* háromszoros összetétel olyan egyéves hím rént jelöl, amely már a másfél éves réntre jellemző agancsát növeszti, jóllehet életkora ezt nem indokolja (*varit* 'második életévében lévő (1½–2 éves) hím rént', *čoarvi* 'agancs', *dahkki* 'csinál'). Ebben az egyetlen szóalakban használói utalnak a szó jelöltjének korára, nemére, agancsának tulajdonságaira.

Érzelmi kötődés kifejeződését is tetten érhetjük például abban, hogy a még meg nem született rént – a réntartó gazda legfőbb vagyonát, boldogulásának zálogát – egy nem réntartó lapp beszélő nevezheti a „rént magzatá”-nak (*bohcco ohki: boazu* 'réntszarvas', *ohki* 'magzat'), a réntartók mégis úgy nevezik: *sis/miessi*, azaz 'belső borjú' (*sis-* 'belső', *miessi* 'réntborjú'). A réntehén méhét (*álddu heagga: áldu* 'réntehén', *heagga* 'méh') pedig úgy hívják: *miese/goahti*, azaz 'borjúsátor, a borjú sátra' (*goahti* 'lapp sátor').

Igen sok esetben hasonlóság motiválja a névadást. A *snugg/oaivi* elnevezés például olyan agancsot jelöl, amelynek ágai rendkívül előre hajlanak: az összetétel előtagja a *snuggat* 'szimatol; lop, csen' ige, utótagja az *oaivi* 'fej' főnév; a szintén metaforikus *skierre/oaivi* főnév alacsony, rövid ágú agancsot, illetve az ilyen agancsot viselő rént jelöli: az agancs formája, mérete a lapp flóra egyik jellegzetességére, a törpenyírre (*skierri*, lat. *Betula nana*) emlékezteti a névadó réntartókat.

A réntartás terminológiájának magját alkotó informatív réntelnevezések tehát a velük jelölt állatról a névadó közösség, a nomadizáló állattartók számára fontos információkat nyújtanak. Ezek az információk azonban, mint fentebb láthattuk, a neveket nem használó kultúrák képviselőinek – tapasztalatok, szakismeret, viszonyítási alap hiányában – nem feltétlen teszik lehetővé a terminusok adekvát definiálását. A nevekben rejlő implicit

információk ugyanakkor módot adnak arra, hogy a terminológia elemeit fogalmi-szemantikai csoportokba soroljuk. Bár e csoportok határai nem minden esetben húzhatók meg egyértelműen, a névadás szemléletét és motivációját tükrözik.

2.1.4. A réntartás északi lapp terminológiájának fogalmi csoportosítása

A következőkben a réntartásnak a forrásaim⁵⁶ alapján, a réntartás északi lapp terminológiájából összeállított *Szójegyzék* (ld. 146–211. l.) elemeit sorolom jelentéstani csoportokba. Nils Isak Eira részletesen taglalja a réntartás különböző munkafázisait, az egyes évszakokra jellemző talaj-, legelő- és hóviszonyokat, magukat a réneket pedig három fejezetben, három szempont szerint – szőrzetük, agancsuk, valamint koruk és nemük alapján – mutatja be. Az ő munkája azonban, mint a *Bevezető*ben (a 8. lapon) említettem, nem nyelvészeti jellegű, amiből értelemszerűen következik, hogy szemantikai csoportosítást sem közöl. Ebből a szempontból Szofia Onyina munkáját kell kiemelnem, aki a réntartás osztják terminológiáját dolgozta fel (ONYINA 2003). Jóllehet tanulságos és kétségkívül segítségemre volt, célom nem az, hogy Onyina disszertációját adaptáljam a réntartás északi lapp terminológiájára. Onyina két alfejezetre bontva ismerteti a réntartás osztják szókincsének szemantikai csoportjait: külön tárgyalja a rének bizonyos szempontok – kor és nem, illetve külső tulajdonságok – szerinti elnevezéseit, és külön a rénnel kapcsolatos lexikát. Onyina tagolásában az utóbbi alfejezetben kapnak helyet például a rénbetegségek, a különböző szállítóeszközök, a rénpásztorok elnevezései vagy a rének jellemző cselekvéseit jelölő terminusok.

Magam arra törekedtem, hogy a lapp népköltészet sajátos műfaja, a jojka fő motívumainak (rén – rénpásztor – táj) hármassága tükröződjön csoportosításomban. Ennek megfelelően három fő csoportot állítottam fel. Az elsőbe az állatra vonatkozó terminusokat soroltam. A rénnel a nem, kor, agancs (és annak részei), szőrzet, fizikai adottság vagy állapot, füljel és tulajdonviszonyok, továbbá viselkedés szerinti elnevezései, tulajdonságai mellett a rének bizonyos csoportjainak az elnevezései (gyűjtőnevek), valamint a rének jellemző cselekvései kaptak itt helyet. Ugyancsak az első fő csoportban szerepelnek az állat funkciójára utaló szavak. Egy réntartó gazda állatállományában, egy-egy csordában, nyájban óhatatlanul kialakulnak bizonyos szerepek, amelyek önálló terminusokat motiválhatnak. Ezek a szerepek – más szóval funkciók – egyrészt természetadta, biológiai szerepek, másrészt a gazdálkodás igényei, szokásai alakítják őket. Biológiai szerepre utal például a *čoavjjet* 'vemhes réntehén'

⁵⁶ EIRA 1984 és 1994, valamint LAGERCRANTZ 1939, ITKONEN, T. I. 1948, SKES, KORHONEN 1981, UEW, LEHTIRANTA 1989, SSA, KORTESALMI 1996, SAMMALLAHTI 1998, AIKIO 2006, 2007

(tkp. 'hasas', < *čoaſji* 'has') vagy a *čoaſččis* 'elvetélt, borját elveszített réntehén' elnevezés. Azt pedig, hogy a 'kolompos rén'-t (*skilan* < *skillat* 'csenget') saját terminussal különböztessék meg a többi állattól, vagy hogy a 'karavánban az utolsó helyen haladó, lejtőkön fékező (tartalék)rén' önálló nevet (*čoaſnohas*) kapjon, már az állattartás hatékonyságára való törekvés kívánja meg. Az ekképp értelmezett funkció motiválta terminusokat egyrészt tehát az adott állatnak a csordában elfoglalt sajátos hely(zet)e vagy az ezt meghatározó, befolyásoló biológiai állapota indokolja, másrészt az, hogy a velük jelölt egyed betölt(het)-e valamilyen speciális szerepet, miként például a 'bundakészítés céljából levágott, finom szőrzetű rénbörjű' (*beaska|nát|miessi*) vagy a még 'tanítatlan, szelídítetlen rén' (*uďámat*). A második fő csoport az emberre vonatkozó szavakat tartalmazza: a rénpásztor elnevezéseit és tevékenységeit. A harmadik fő csoport a környezetet hivatott lefedni. A réntartás körülményeire, jellemző vagy fontos helyszíneire, időszakaira, eszközeire, valamint a rén táplálkozására vonatkozó szavakat, illetve az e tényezők által motivált rénelnevezéseket soroltam ide két alcsoportra osztva aszerint, hogy az adott szó a természeti környezetre vagy a mesterséges környezetre utal-e. A természeti környezetre utaló terminusokat a hely–időszak–táplálék hármasság felállításával tovább osztályoztam. A csoportosítás a következőképpen foglalható össze:

I. állat

1. külső, fizikai tulajdonság

1.1. nem

1.1.1. nőstény

1.1.2. hím

1.1.2.1. nem kasztrált

1.1.2.2. kasztrált

1.2. kor

1.3. kor és nem

1.3.1. nőstény

1.3.2. hím

1.4. agancs

1.4.1. agancs részei

1.4.2. a rén agancs szerinti elnevezései

1.4.2.1. agancs meglétére vagy hiányára utaló elnevezések

1.4.2.2. az agancs nagyságára, az agancsot alkotó ágak méretére, mennyiségére, formájára, állapotára utaló elnevezések

1.5. szőrzet

1.5.1. szőrzet minősége

1.5.2. szőrzet színe

1.5.2.1. egyszínű

1.5.2.1.1. világos (fehér)

1.5.2.1.2. deres (szürke)

1.5.2.1.3. sötét (barna, fekete)

1.5.2.2. tarka, foltos

1.5.2.2.1. fej (orr, nyak, szem környéke, áll, homlok)

1.5.2.2.2. törzs (hát, oldal, has)

1.5.2.2.3. láb

1.6. testi adottságok, fizikai állapot

1.7. füljel és tulajdonviszonyok

1.7.1. füljel vagy annak része

1.7.2. füljel szerinti elnevezések

1.7.3. tulajdonviszonyok szerinti elnevezések

2. belső tulajdonságok, viselkedés

3. funkció

4. rének bizonyos csoportjai (gyűjtőnevek)

5. rének cselekvései

II. ember

1. rénpásztor

2. rénpásztor tevékenysége

III. környezet

1. természeti környezet

1.1. hely

1.1.1. helyszínek

1.1.2. legelő, legeltetési viszonyok

1.2. időszakok

1.2.1. pázás

1.2.2. ellés

1.2.3. szőrzet

1.2.4. táplálékszerzés

1.2.5. pihenő

1.3. táplálék

2. anyagi környezet (eszközök, tárgyak)

Egy-egy alcsoporton belül alfabetikus rendbe soroltam az elemeket. Vannak olyan rénelnevezések, amelyek több kategóriába is besorolhatók. Például a *sárg/oaivi* terminus olyan rénborjút takar, amelynek az agancsán már van elágazás. Ez a definíció az állat korára és agancsára vonatkozó információt egyaránt tartalmaz, tehát mindkét csoportba indokolt

felvenni. Ilyen esetekben a szó definíciója után zárójelben, nyíllal utalok arra az esetleges másik csoportra, amelybe az adott elnevezés besorolható.

I. állat (*boazu* 'rén')⁵⁷

1. külső, fizikai tulajdonság

1.1. nem

1.1.1. nőtény (*áldu*, *njijnyelas*)⁵⁸

asttahas/čoarvi 'nőtény, amelynek az agancsa magasan, egyetlen helyen ágazik el'

(→ agancs)

áldu 'réntehén, amelyet újszülött borja még követ' (→ funkció)

ápmil 'félagancsú (vagy agancs nélküli) réntehén' (→ agancs)

biipo/čoarvi 'rén(tehén) elágazás nélküli agancssal' (→ agancs)

čakča/čoaščis 'borját összel elveszített réntehén' (→ funkció)

čearpmat/eadni 'réntehén, amely újszülött borját elveszítette, de korábbi borja még követi'

(→ funkció)

čoaščis 'elvetélt, borját elveszített réntehén' (→ funkció)

čoaščjet 'vemhes réntehén' (→ funkció)

fakkaš, fáhkaš, fáhkka/čoarvi, fáhkka/mohkat 'nőtény rén horgas ágú agancssal'

(→ agancs)

gáicca/čoarvi 'réntehén különösen hátrahajló (kecske szarvára emlékeztető) agancssal'

(→ agancs)

geasse/čoaščis 'borját nyáron elveszített réntehén' (→ funkció)

gidda/čoaščis 'borját tavasszal elveszített réntehén' (→ funkció)

goalla, jol'li, noalta 'agancs nélküli réntehén' (→ agancs)

hunca, hunce, hunci 'nőtény, amely fejés közben nem áll nyugodtan' (→ viselkedés)

juvdu 'borjával nem törődő réntehén (vö. *suohppá*); anyjához nem ragaszkodó borjú'

(→ viselkedés)

leamši 'tömzsi, alacsony nőtény' (→ fiz. tulajdonság)

⁵⁷ Dolgozatomban a magyar „rén” elnevezés a szelídített (értsd: nem vad) rén- avagy taráncszarvast jelenti. Az északi lapp nyelvben külön (tő)szó használatos a vad (lpN *goddi*) és a szelídített (lpN *boazu*) rénre. (A finn nyelvben szintén megvan ez a kettősség: fi. *peura* 'vadrén', fi. *poro* 'szelídített v. háziastított rén'.)

⁵⁸ Az *áldu* főnév kizárólag a réntehenet jelenti, a *njijnyelas* szó bármely állatfaj nőtényének jelölésére alkalmas (SAMMALLAHTI 1993: 21, 151).

- liehppe//čoar/ápmil, luovos//čoar/ápmil** 'félagancsú réntehén, amelynek egyik oldali agancsa ép, a másikat azonban csupán inak tartják' (→ agancs)
- livva/sai//oahci, livva/sai//vuodđu** 'szelíd nőtény, amely elsőként fekszik le, ezzel a többi rént is megnyugtatta és pihenésre készítette' (→ viselkedés)
- lojáš** 'rendkívül szelíd réntehén' (→ viselkedés)
- luohpet** 'egyéves korában ellett nőtény' (→ funkció)
- miesse/áldu** 'réntehén újszülött borjúval' (→ funkció)
- moggaraš** 'nőtény, amely ügyesen bújik ki a hurokból vagy a lasszóból' (→ viselkedés)
- nábar/čoarvi** 'agancs csavart végű ágakkal (általában nőtényé)'
(→ agancs)
- náhppe/rokkan, rabon** 'réntehén, amely fejés közben hajlamos feldönteni az edényt'
(→ viselkedés)
- nárri** 'kötélen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő nőtény' (→ viselkedés)
- njirru** 'teljesen kifejlett nőtény, amelynek az anyja is ismert; kötélen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő nőtény' (→ viselkedés)
- noalta** 'agancs nélküli réntehén' (→ agancs)
- rotnu** '(átmenetileg) meddő nőtény' (→ fiz. állapot, → funkció)
- ruobba, ruobbá** 'nőtény heges csecsbimbóval' (→ fiz. tulajdonság)
- sarat/áldu** 'nőtény, amely párzás és megtermékenyülés után is keresi a hímek társaságát'
(→ viselkedés)
- skohtal** 'csúnya agancsú réntehén' (→ agancs)
- skuiba** 'nőtény, amelynek az egyik oldali agancsa előre, a másik oldali hátrafelé hajlik'
(→ agancs)
- skuita** 'csúnya, hátrahajló agancsú réntehén' (→ agancs)
- skuogga** 'nőtény, amely szívesebben tartózkodik emberek vagy emberi lakóhely közelében, mint a többi rént között' (→ viselkedés)
- snuogga** 'nőtény, amely nem kedveli a többi rént társaságát, inkább emberi lakóhelyek közelében szaglászik' (→ viselkedés)
- spara** 'fejés közben reszkető réntehén' (→ viselkedés)
- stáinnat** '(örökre) meddő nőtény' (→ fiz. állapot)
- suohppá** 'borját magára hagyó réntehén' (→ viselkedés)

1.1.2. hím

1.1.2.1. nem kasztrált (*sarvvis*, *varis*)⁵⁹

áidna/váldu, *áidna/vál//sarvvis* 'vezérbika párzás idején, a csorda legerősebb bikája'

(→ funkció)

báddan/čeabet 'párzás előtt megvastagodott nyakú rénbika' (→ fiz. állapot)

busat 'rén nagy herével (vagy herékkel)' (→ fiz. tulajdonság)

čuoddat 'levágott (vagy lefűrészelt) agancsú hím rén, amely párzási időszakban a nyáj szélén keres maga számára nőtényt' (→ agancs, → viselkedés)

garit 'fiatal hím, amelynek nyakáról lekopott a szőrzet' (→ fiz. tulajdonság)

garran/čeabet 'hím rén, amelynek nyakáról tavasszal kihullott a szőr' (→ fiz. állapot)

goaisu 'hím rén, amely egész nyáron magában legel, és őszre meglehetősen meghízik' (→ fiz. állapot)

goasohas 'ötödik életévében lévő (4½–5 éves) hím rén' (→ kor)

goasohas/čoarve//dahkki 'hím rén a negyedik életévében, amikor már az ötéves rénre jellemző

agancsát növeszti' (→ agancs, → kor)

golggot 'párástól kimerült hím' (→ fiz. állapot)

gottas, *gottodas* 'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) hím rén' (→ kor)

gottas/čoarve//dahkki, *gottodas/čoarve//dahkki* 'hím rén a harmadik életévében, amikor már a négyéves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ agancs, → kor)

jáhnet 'nagy termetű, kövér állat; nagy termetű, kövér hím rén' (→ fiz. tulajdonság)

máhkan 'hatodik életévében lévő (5½–6 éves) hím rén' (→ kor)

namma/láhpát 'hetedik életévében lévő vagy idősebb hím rén' (→ kor)

reandi 'hím rén hosszú, egyenes ágú agancsossal' (→ agancs)

riepmar 'hím rén szokatlanul nagy agancsossal' (→ agancs)

varit 'második életévében lévő (1½–2 éves) hím rén' (→ kor)

varit/čoarve//dahkki 'egyéves hím rén, amikor már a másfél éves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ agancs, → kor)

vuobis, *vuobirs*, *vuorsu* 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) hím rén' (→ kor)

vuobis/čoarve//dahkki 'hím rén a második évében, amikor már a hároméves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ agancs, → kor)

⁵⁹ A *sarvvis* főnév kizárólag a rénbikát jelenti, a *varis* szó bármely állatfaj hímjének jelölésére alkalmas (SAMMALLAHTI 1993:177, 201).

1.1.2.2. kasztrált (*heargi*)

báillat, spáillit ‘az előző évben, késsel kasztrált, (de még) tanítatlan hím’ (→ fiz. tulajdonság, → funkció)

biehte/heargi ‘rosszul kasztrált, párzásra kész rénökör’ (→ viselkedés)

biettek ‘rénökör’

dárse/čoarvi, dárse/oaivi ‘(öreg) rénökör megvastagodott rózsatóvel és megrövidült agancságakkal’ (→ agancs)

gáskkit ‘harapással frissen kasztrált rénökör’ (→ fiz. tulajdonság)

geasse/gáskkit ‘nyáron, majdnem közvetlenül a párzási időszak előtt (hánccsal az agancsán), harapással kasztrált rénökör’

hearge/guhkor ‘kis termetű, gyenge rénökör’ (→ fiz. állapot)

heargi ‘kasztrált és betanított rénökör, igavonó’ (→ funkció)

livat ‘fáradt, kimerülésig hajtott igavonó, rénökör’ (→ funkció, → fiz. állapot)

lojat ‘nyugodt természetű, lusta rénökör’ (→ viselkedés)

šloaŋgi, šloaŋgu ‘lusta, nagy termetű rénökör’ (→ fiz. tulajdonság, → viselkedés)

šluppar ‘lusta és félnk rénökör, igavonó’ (→ viselkedés, → funkció)

1.2. kor

beaska/nát/miessi ‘bundakészítés céljából levágott, finom szőrzetű rénbörjű’
(→ funkció)

bilssa/miessi, borge/miessi ‘új szőrzetét növesztő borjú’ (→ szőrzet)

boatka/čearpmat ‘a nyájtól lemaradt (nem újszülött) borjú’

boatka/miessi ‘magára hagyott, anyját követni képtelen borjú’

čađa/nábat/miessi ‘nyitott köldökű borjú’ (→ fiz. tulajdonság)

čavččat ‘ősszel született borjú’

čálggat/miessi ‘kb. kéthetes borjú, amely egy újszülött borjúnál fürgébben, könnyebben követi anyját’ (→ fiz. tulajdonság)

čearpmat ‘rénbörjű életének első telétől a következő év ősziéig’

duottar/miessi ‘életének első szakaszát a hegyekben töltött borjú’ (→ hely)

gálbi ‘rénbörjű, amelynek túl rövid az állkapcsa ahhoz, hogy szopni tudjon, s ezért elpusztul’
(→ fiz. tulajdonság)

geaset, geasse/miessi ‘nyáron született borjú’

goasohas/čoarve//dahkki ‘hím rén a negyedik életévében, amikor már az ötéves rénre jellemző agancsát növeszti’ (→ agancs, → nem)

gottas/čoarve//dahkki, *gottodas/čoarve//dahkki* 'hím rén a harmadik életévében, amikor már a négyéves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ agancs, → nem)

guolmma/miessi 'szőrzetét növesztő, még nem teljesen kinőtt szőrzetű borjú' (→ szőrzet)
miessi 'rénborjú (születésétől az első télíg)'

muovja/miessi 'rénborjú az első szőrváltás idején' (→ szőrzet)

njabbi 'rénborjú (vagy nőtény rén) hátrahajló, homlokág nélküli agancsossal' (→ agancs)

njuorat/miessi 'még gyenge, fejletlen, anyját követni nem bíró borjú' (→ fiz. állapot)

oarbbes/boazu 'árván maradt rénborjú'

reabbi 'rénborjú (vagy bárány) aránytalanul nagy hassal' (→ fiz. tulajdonság)

rivzi, *rizza* 'gyenge rénborjú (vagy bárány) nagy hassal' (→ fiz. tulajdonság)

rukses/miessi 'újszülött, vörösesbarna szőrzetű rénborjú, még az első vedlés előtt'
 (→ szőrzet)

sárg/oaivi 'elágazó agancsú rénborjú' (→ agancs)

varit/čoarve//dahkki 'egyéves hím rén, amikor már a másfél éves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ agancs, → nem)

vuobis/čoarve//dahkki 'hím rén a második életévében, amikor már a hároméves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ agancs, → nem)

vuopme/miessi 'életének első szakaszát folyóvölgyben töltött borjú' (→ hely)

1.3. kor és nem

1.3.1. nőtény

čovaje/čearpmat 'fiatal nőtény, amely már az első őszön megfog, vemhes lesz'

gottodas/áldu 'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) nőtény rén' (→ funkció)

† *váđut* 'harmadik életévében lévő nőtény rén'

váža 'ismert nőtény utóda; fiatal nőtény rén, amelynek már született borja'

vuonjal 'második életévében lévő (1½–2 éves) nőtény rén'

vuonjal/áldu 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) nőtény rén' (→ funkció)

vuonjal/rotnu 'harmadik életévében lévő, (átmenetileg) meddő réntehén' (→ fiz. állapot, → funkció)

1.3.2. hím

goasohas 'ötödik életévében lévő (4½–5 éves) hím rén'

gottodas 'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) hím rén'

máhkkan 'hatodik életévében lévő (5½–6 éves) hím rén'

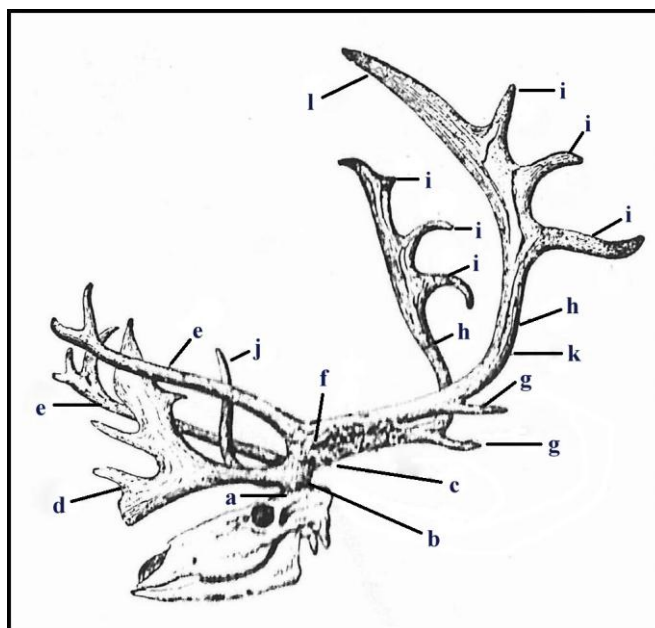
namma/láhpát 'hetedik életévében lévő vagy idősebb hím rén'

varit 'második életévében lévő (1½–2 éves) hím rén'

vuobis, vuobirs, vuorsu 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) hím rén'

1.4. agancs (*áksán, čoarvvuš*)⁶⁰

1.4.1. agancs részei⁶¹

- a) *áksi* 'homlokcsont (amely az agancsokat tartja)'
- b) *bákje/mátta, láhpa* 'a homlokcsap alsó része, töve'
- c) *bákji, čoarve/mátta* 'homlokcsap, rózsató (csontcsap, amelyből az agancs kinő); az agancs töve, legvastagabb része'
- d) *galba* 'agancs homlokága (a homlok fölé hajló, kiszélesedő része)'
- e) *ovda/giehta* 'agancs szemága (az agancs legalsó, általában lefelé tekintő ága)'
- f) *vuolle/mátta* 'az agancsnek a homlokcsont és a homlokág közötti szakasza, "törzse"'
- g) *ales/gahcin, mohkke/suorgi* 'agancs hátsó, hátrafelé meredő, rövidebb ága'
- h) *badje/mátta, čoarve/geaš/mátta* 'az agancsnek a hátsó ágai feletti szakasza, "szára"'
- i) *suorgi* 'elágazás, agancs rövid ága'
- j) *čohka/galba* 'az agancs homlokágából elágazó vékonyabb, éles ág'
- k) *čoarve/mohkki* 'az agancsnek az a pontja, ahol mintegy megtörve előre hajlik'
- l) *čoarve/geahči* 'az agancs csúcsa, hegye'

⁶⁰ A *IpN čoarvvuš* szó az *áksán* terminus köznyelvi szinonimája, jelentése 'agancsozat, agancskorona'.

⁶¹ Az ábra NIELSEN–NESHEIM 1956: 97 és WILDSTRAND 1964: 336 alapján készült.

čuossi 'rén agancsai közötti bőr'

guhkes||ales|gahcimat 'agancs szokatlanul hosszú hátsó ágai'

ieš|čoarvi 'agancs (jobb, illetve bal oldali) főága'

latnja||ales|gahcin 'agancs két hátsó ága egymás fölött'

liedbmi, spoadda 'az agancs ágainak kiszélesedő csúcsa'

námmi 'háncs, a rén agancsát fedő szőrös bőr'

sieksa, suossa 'az agancs puha, szivacsos belső része'

1.4.2. a rén agancs szerinti elnevezései

1.4.2.1. agancs meglétére vagy hiányára utaló elnevezések

ápmil 'félagancsú (vagy agancs nélküli) réntehén' (→ nem)

čoarvet|bealli 'rén, amelynek az egyik oldali agancsa ép, a másik leesett'

čuodđat 'levágott (vagy lefűrészelt) agancsú hím rén, amely párzási időszakban a nyáj szélén keres maga számára nőtényt' (→ nem, → viselkedés)

goalla, jol'li, noalta 'agancs nélküli réntehén' (→ nem)

nálat 'rén, amelynek agancsát levágták (vagy lefűrészelték)'

noalta 'agancs nélküli réntehén' (→ nem)

nulpu 'agancsát elhullajtott, agancs nélküli rén (elsősorban a párzás után agancsát veszített hím)'

1.4.2.2. az agancs nagyságára, az agancsot alkotó ágak méretére, mennyiségére, formájára, állapotára utaló elnevezések

alla|čoarvi 'rén hosszú, felfelé álló ágú agancssal'

asttihat|čoarvi 'nőtény, amelynek az agancsa magasan, egyetlen helyen ágazik el' (→ nem)

ástan|čoarvi 'rén, amelynek nincs teljesen kifejlődött agancsa, és nem is dörzsölte le egészen [tkp. sorvadtt agancsú]'

bađa|čoarvi 'rén barnás színű agancssal'

barfi, bierfi '(főleg hím) rén ágas-bogas agancssal, az ágak hosszúak és egyenesek'

biika|čoar|sággi, biika|čoarvi, biika|sággi 'rén elágazás nélküli agancssal'

biipo|čoarvi 'rén(tehén) elágazás nélküli agancssal' (→ nem)

bonjo|čoarvi, bonju|čoarvi 'rén, erősen meggömbült agancssal'

buiko|sággi '(fiatal rének) elágazás és szemág nélküli, egyenesen felfelé meredő agancsa'

ceakko|čoarvi, ceakko|oaivi 'rén, melynek agancsa egyenesen felfelé meredő ágakból áll'

čal/oaivi 'rén fényesre dörzsölt aganccsal'

čoarvai 'feltűnően nagy agancsú rén'

čoarve/lahkki 'félagancsú rén'

čoarvveheapmi 'különösen kis agancsú rén [tkp. agancs nélküli]'

čohka/čoarvi, čohka/oaivi 'kevéssé rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli) agancs'

dárse/čoarvi, dárse/oaivi '(öreg) rénkör megvastagodott rózsatóvel és megrövidült agancságakkal' (→ nem)

dársi 'kövékés rén rövid ágú aganccsal' (→ fiz. tulajdonság)

duolba/čoarvi, duolba/oaivi 'rén alacsony aganccsal, melynek ágai rövidek és erősen előre hajlanak'

fakkaš, fáhkaš, fáhkka/čoarvi, fáhkka/mohkat 'nöstény rén horgas ágú aganccsal'

(→ nem)

gavvaris/čoarvi 'görbe, kunkorodó agancsú rén'

gáicca/čoarvi 'réntehén különösen hátrahajló (kecske szarvára emlékeztető) aganccsal'

(→ nem)

geardo/čoarvi, geardo/čoarvi 'rén (jellemzően öreg rénkör, ritkán nöstény), amelynek az agancsa előtt vagy mögött többletagancsa is fejlődik'

giellan/oaivi 'olyan rén, melynek agancsának ágai egymás felé hajlanak, majdnem összeérnek'

goasohas/čoarve//dahkki 'hím rén a negyedik életévében, amikor már az ötéves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ kor, → nem)

gobmaras/čoarvi, gobmaras/oaivi 'rén előre és valamelyest lefelé hajló aganccsal'

gottas/čoarve//dahkki, gottodas/čoarve//dahkki 'hím rén a harmadik életévében, amikor már a négyéves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ kor, → nem)

govda/čoarvi 'agancs felül kiszélesedő ágakkal (kevéssé széles ágakkal, mint a *liedbmečoarvi* esetén)'

govda/galba 'agancs szokatlanul nagy és széles homlokágakkal'

guhkes/čoarvi 'agancs rendkívül hosszú ágakkal'

guhkes//ovda/giedat 'olyan rén, amely agancsának szemágai rendkívül hosszúak'

latnja/čoarvi 'dupla agancsú rén'

latnja/galba 'rén, amelynek mindkét oldali agancsán van homlokág'

latnja//ovda/giehta 'rén, amelynek homlok- és szemága egyaránt van; rénbörjű két szemággal'

latnja/sárgu 'terebélyes agancs rendkívül sok elágazással'

ládjo/čoarvi 'agancs előre konyuló ágakkal'

- láibme/čoarvi* 'rén ki- és lefelé növény ágancssal'
- leanzi* 'ágancs kétfelé, oldalra hajló ágakkal'
- liedbme/čoarvi, spoađđo/čoarvi* 'ágancs lapátszerűen kiszélesedő, egymáshoz közel növény ágakkal (vö. *govdačoarvi*)'
- liehppe//čoar/ápmil, luovos//čoar/ápmil* 'félágancsú réntehén, amelynek egyik oldali ágancsa ép, a másikat azonban csupán inak tartják' (→ nem)
- liehppe/čoarvi, liehppe/oaivi* 'rén, amelynek az ágancsát csupán inak tartják'
- mieska/oaivi, stohkke/oaivi* 'gyenge és érzékeny, szőrrel fedett régi ágancs (tavasszal kasztrált rének esetén)'
- moalke/čoarvi, modjon/čoarvi* 'rén, amelynek az ágancsa a növekedés közben megnyomódhatott és meggömbülhetett'
- nábar/čoarvi* 'ágancs csavart végű ágakkal (általában nőstényé)' (→ nem)
- námme/čoarvi* 'ágancs, amelyről a rén még nem dörzsölte le a bőrt'
- njabbi* 'rénborjú (vagy nőstény rén) hátrahajló, homlokág nélküli ágancssal' (→ kor)
- njakči* 'fel-, majd hátrafelé hajló ágancs (az ágak csúcsai azonban már előre merednek)'
- njáide* 'rén olyan ágancssal, amelynek (rövid) ágai hátrafelé hajlanak, majdnem a háta mentén'
- njárbes/oaivi* 'ritkás ágancsú rén'
- norki* 'rén, amelynek mindkét oldali ágancsa törött'
- nurso/galba* 'rén korongszerű homlokággal'
- oakse/čoarvi* 'ágancs, amelynek az ágai rézsútosan előre merednek'
- ovdat/bealli* 'rén fél szemágú ágancssal'
- reandi* 'hím rén hosszú, egyenes ágú ágancssal' (→ nem)
- reanzi, reanž/oaivi* 'rén, melynek ágancsa rövid, oldalra meredő ágakból áll'
- riekkes/čoarvi* 'ágancs ívesen előre hajló ágakkal'
- riepmar* 'hím rén szokatlanul nagy ágancssal' (→ nem)
- roahkke//ovda/giedat* 'olyan rén, amely ágancsának szemágai hurokszerűek'
- rož/oaivi* 'olyan rén, melynek ágancsának ágai igen közel állnak egymáshoz'
- ruobbe/oaivi* 'rén, amelynek csökevényes (kb. ujjnyi hosszú) maradt az ágancsa'
- ruossa/čoarvi* 'rén olyan ágancssal, amelynek az ágai egymást keresztezik'
- ruossa/galba* 'rén kereszt alakú homlokággal'
- sarvva/čoarvi* 'rén többé-kevésbé egy szintben vagy szorosan egymás fölött lévő, előre meredő szemágakkal'
- ságge/čoarvi, sággi* 'kevés rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli) ágancs'

- sárg/oaivi* 'elágazó agancsú rénborjú' (→ kor)
- skierre/oaivi* 'alacsony, rövid ágú agancs'
- skohtal* 'csúnya agancsú réntehén' (→ nem)
- skuiba* 'nőstény, amelynek az egyik oldali agancsa előre, a másik oldali hátrafelé hajlik'
(→ nem)
- skuíta* 'csúnya, hátrahajló agancsú rén(tehén)' (→ nem)
- snarre/čoarvi* 'agancs, melynek ágai egyenesen felfelé merednek, majd élesen előre hajlanak'
- snog/oaivi, snohkke/čoarvi, snohkke/oaivi* 'rén előre hajló agancsal'
- snugg/oaivi* 'agancs rendkívül előre hajló (jobban, mint a *snogoivi* esetén) ágakkal'
- snuiba/čoarvi, snuiba/oaivi* 'agancs előre hajló ágakkal'
- snuvri* 'agancs előre és lefelé hajló ágakkal'
- spahči* 'agancs egyenes, hosszú ágakkal'
- stáipe/čoarvi, stáipi* 'agancs egyenesen felfelé meredő, hosszú ágakkal'
- suhkkes/oaivi* 'agancs sok elágazással'
- varit/čoarve//dahkki* 'egyéves hím rén, amikor már a másfél éves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ kor, → nem)
- veaidne/čoarvi* 'az agancs egyik ága annyira ráhajlik egy másik ágára, hogy akár fel is sértheti azt'
- vinjo/čoarvi, vinju/čoarvi (finjo/čoarvi, finju/čoarvi)* 'agancs, aminek az egyik ága előre, a másik hátrafelé hajlik'
- vuobis/čoarve//dahkki* 'hím rén a második évében, amikor már a hároméves rénre jellemző agancsát növeszti' (→ kor, → nem)

1.5. szörzet (*guolga*)

1.5.1. szörzet minősége

- bilssa/miessi, borge/miessi* 'új szörzetét növesztő borjú' (→ kor)
- borgi* 'rénborjú új, rövid szőrű prémje (összel); vedlési időszak' (→ időszakok)
- buođga* 'ritka, a bőrt is látni engedő szörzet a (mellső vagy hátsó) lábak tövénél'
- čeahp/borgi* 'bozontos, még nem egyenletes (első) szörzet'
- gassa/borgi* 'sűrű növésű, egyenletesen vastag (első) szörzet'
- guolmma/miessi* 'szörzetét növesztő, még nem teljesen kinőtt szörzetű borjú' (→ kor)
- muovja/miessi* 'rénborjú az első szőrváltás idején' (→ kor)
- njavgat* 'egyenletes, fényes, ápoltság keltő (szörzet)'
- njárbe* 'rövid, finom (tapintású szőr); rövidszőrű rén'

njávvi 'hosszabb szőr a rén nyaka alatt'

suohkulan//čeahp/borgi 'hosszabb és bozontosabb (első) szőrzet'

šnjilža, šnjilži 'rövid szőrű rén (szőrváltás után)'

uvja/čielgi 'rén, hátán finom, selymes, hosszú szőrzettel'

uvja/siudu 'rén, oldalán finom, selymes, hosszú szőrzettel'

1.5.2. szőrzet színe

1.5.2.1. egyszínű

1.5.2.1.1. világos (fehér)

čeaskkut 'egészen világos, hófehér rén'

českes/jievja 'nagyon világos, de nem tisztán fehér rén'

gabba 'hófehér rén'

hilla/gabba 'teljesen fehér, albínó rén'

jievja 'piszkosfehér (nem albínó) rén'

mosat/jievja 'szürkébe hajló piszkosfehér rén'

rišša/gabba 'albínó rén fehér szemekkel és vöröses aganccsal'

ruošša/gabba 'nem vakítóan fehér, de albínó rén'

ruošša/jievja 'piszkos- vagy sárgásfehér rén (szőrszálainak a vége jellemzően barnás)'

ruškes//ruošša/jievja 'barnába hajló piszkosfehér rén'

vielggut 'fakó, szürkésfehér rén'

1.5.2.1.2. deres (szürke)

bihce/guolga, bizat 'rén zúzmarásnak ható szőrzettel (a szőrszálak helyenként hosszabbak, végük világosabb)'

čuoivvat 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos (gyakran fehér pofával)'

duolva/čuoivvat 'piszkosszürke rén'

ránat 'szürke rén'

ruošša/čuoivvat 'az átlagosnál hosszabb szőrzetű, szürkés árnyalatú rén'

šelges/čuoivvat 'fényes világosszürke rén'

1.5.2.1.3. sötét (barna, fekete)

čáhpmat 'sötét árnyalatú rén szőrzetében fekete, az alapszíntől nem élesen elkülönülő részekkel'

čáhput 'sima, finom, fényes fekete szőrű rén'

garja/muzet, smurta/muset, spirta/muzet 'sötét árnyalatú (általában sötétbarna) rén, csüdjén és a patája fölött is sötét szőrzettel'

guvges/muzet 'fakó barna rén'

guzat 'fekete rén (szőrszálainak vége gyakran világosabb)'

guzat/muzet 'barnásfekete rén (a szőrszálak vége barna)'

ládde/čáhput 'fényes fekete rén'

mosat/muzet 'fényesebb vagy szürkésebb sötétbarna rén'

muzet 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel)'

rukses/miessi 'újszülött, vörösesbarna szőrzetű rénborjú, még az első vedlés előtt'

(→ kor)

ruošša/muzet 'világosabb, fakóbb barna rén'

ruškkut 'rén barna vagy sötét foltokkal'

sevdnjes//muzet/čuoivvat 'szürkésbarna (inkább barna) rén'

1.5.2.2. tarka, foltos

girjjat 'foltos (rén)'

lámsko/girjjat 'rén (elsősorban *avohas*, ld. az 1.5.2.2.2. pontban) sötét vagy fekete foltokkal'

muorje/girjjat 'tarka rén apró foltokkal'

muzet/girjjat 'sötétbarna hasú foltos rén'

1.5.2.2.1. fej (orr, nyak, szem környéke, áll, homlok)

boatka//gálbbe/njunni 'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú, két részre osztott folttal'

cokkke/niski 'rén, fehér szőrcomóval a nyakszirtjén vagy az agancsai között'

duorše//gálbbe/njunni 'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú, széles sávval'

gabba/oaivi, liidne/oaivi 'fehér fejű rén'

gáida/njunni 'rén, fején ék alakú fehér mintázattal'

gálbbe/njunni, gálbos 'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú (általában fehér) szőrzettel'

gierddo/čalbmi, gierdo/čalbmi, rieggalas 'rén, szeme körül az alapszínétől eltérő árnyalatú szőrzettel'

girje/njunni 'foltos orrú rén'

girje/oaivi 'foltos fejű rén'

jáfo/gáibi 'rén fehér állkapoccsal'

jáfo/njunni 'fehér orrú rén'

náste/gállu 'rén, homlokán az alapszínétől eltérő árnyalatú szőrzettel'

siekŋa/njunni 'rén, amelynek az orra hegye fehér (nem olyan széles sávban, mint a *gálbbenjunni* esetén)'

1.5.2.2.2. törzs (hát, oldal, has, far)

avohas, havohas, oghas 'szürkés vagy világosabb árnyalatú rén, amelynek hátán abroncsszerű, sötét csík vagy sáv húzódik; a rén hámjának az állat hátán futó (gyakran díszes) szíja' (→ eszközök)

beaive/luosttat 'rén sok fehér csikkal az oldalán'

birra/bađat//beaive/luosttat 'rén sok fehér csikkal az oldalán, a farán is körülfutó fehér sávval'

birra/bađat//luosttat 'rén, oldalán és farán is körülfutó fehér sávval'

čáhppes/dielko//siidu 'világos rén, oldalán sötét foltokkal'

čuovgi/gáhtto//sealgi, šelges/gáhtto//sealgi 'ragyogó, világos gerincű rén'

dávllat 'rén, oldalán világos foltokkal'

duokŋas/gabba 'fehér rén foltokkal'

duokŋas/siidu 'foltos oldalú rén'

gáhtto/sealgi 'rén, melynek gerince mentén kettős fehér sáv húzódik'

girje/bahta 'rén, farán kisebb foltokkal'

guzat/luosttat 'rén, oldalán rövid világos sávokkal'

luosttat 'fehér oldalú rén'

luosttat/čuoiivvat 'szürkés rén, oldalán világosabb deres szőrzettel'

luosttat/jievja 'piszkosfehér rén, amelynek az oldala világosabb'

luosttat/muzet 'sötétbarna rén, amelynek az oldala világosabb'

muzet/čuoiivvat 'szürkés rén sötétbarna hassal (gyakran foltokkal)'

muzet/jievja 'piszkosfehér rén sötétbarna hassal'

ránat/čuoiivvat 'szürke rén világosabb árnyalatú hassal'

ránat/jievja '(elsősorban a gerince mentén) szürke rén piszkosfehér hassal'

silba/siidu 'fényes, ezüstösen ragyogó oldalú rén'

1.5.2.2.3. láb

biddo/juolgi 'rén az alapszínétől eltérő árnyalatú lábbal'

čáhppes/juolgi 'rén sötét színű lábbal vagy lábakkal'

čeavže/vielgadas 'rén, csüdjenek belső oldalán világosabb vagy fehér szőrzettel'

čuoiivvat/gabba 'fehér rén fehér lábakkal, a törzsén szürkés árnyalattal'

gáirán, gáireljuolgi 'szürkébe hajló fekete lábú rén'

seahkkoljuolgi 'rén, amelynek a hátsó patái fölött hosszabb és világosabb a szőrzete'

sukkaljuolgi '(elsősorban szürkés) rén fehér lábbal vagy lábakkal'

1.6. testi adottságok, fizikai állapot

aða (boazu lea ađđamiin) 'velő; velőscsont; a kövérség bizonyos foka'

baggi 'kis termetű rén nagy hassal'

báđđan/čeabet 'párzás előtt megvastagodott nyakú rénbika' (→ nem)

báillat, spáillit 'az előző évben, késsel kasztrált, (de még) tanítatlan hím' (→ nem, → funkció)

beavrrit 'hosszú lábú rén'

buica 'kis termetű rén'

buoiddat 'kövér rén'

busat 'rén nagy herével (vagy herékkel)' (→ nem)

čáđa/nábat/miessi 'nyitott köldökű borjú' (→ kor)

čálggat/miessi 'kb. kéthetes borjú, amely egy újszülött borjúnál fürgébben, könnyebben követi anyját' (→ kor)

čeagji 'rövid lábú rén (vagy egyéb állat)'

čilli 'nagy hasú rén (vagy egyéb állat)'

čoavje/bakkol 'rén aránytalanul nagy hassal'

dársi 'kövérkés rén rövid ágú aganccsal' (→ agancs)

fajki 'hosszú nyakú rén (vagy egyéb állat)'

gahkka/čeabet, gahkkon/niski 'rén nyakán kopott szőrzettel (gyakran olyan aganccsal, amelynek a hátsó ágai olyan hosszúak, hogy szinte hozzáérnek az állat nyakához)'

garit 'fiatal hím, amelynek nyakáról lekopott a szőrzet' (→ nem)

garran/čeabet 'hím rén, amelynek nyakáról tavasszal kihullott a szőr' (→ nem)

gálbi 'rénborjú, amelynek túl rövid az állkapcsa ahhoz, hogy szopni tudjon, s ezért elpusztul' (→ kor)

gáskkit 'harapással frissen kasztrált rénökör' (→ nem)

gielis/jolli 'kétes, megtévesztő mértékben kövér vagy zsíros rén'

gisor 'apró termetű, gyakran kissé félénk rénökör, igavonó' (→ funkció)

goaisu 'hím rén, amely egész nyáron magában legel, és ősze meglehetősen meghízik' (→ nem)

golggot 'párzástól kimerült hím' (→ nem)

- guoggaraš** 'olyan nőstény rén, amely nagyon hajlottan tartja a törzsét'
- guoggi** 'görbe, hajlott rén (vagy egyéb állat)'
- gurbma/boazu, gurbmin** 'rén, amelynek bőre alatt sok lárva van'
- hearge/guhkor** 'kis termetű, gyenge rénökör' (→ nem)
- jáhnet** 'nagy termetű, kövér állat; nagy termetű, kövér hím rén' (→ nem)
- jolli** 'jó kondícióban lévő, kövér rén; rén (bizonyos fokú) kövérsége'
- labmi** 'teljes kimerültségig hajtott igavonó, rénökör'
- leamši** 'törmzsi, alacsony nőstény' (→ nem)
- livat** 'fáradt, kimerülésig hajtott igavonó, rénökör' (→ funkció, → nem)
- niibe/šipmar/jolli** '(tőr fokához hasonlatosan) széles, hízott rén'
- njuorat/miessi** 'még gyenge, fejletlen, anyját követni nem bíró borjú' (→ kor)
- ránči** 'hosszú lábú, sovány rén (vagy egyéb állat)'
- rávnnot, rávnnot/heargi** 'jó állapotban lévő, pihent igavonó' (→ funkció)
- rávža** 'beteges, erőtlen rén'
- reabbi** 'rénborjú (vagy bérány) aránytalanul nagy hassal' (→ kor)
- rivzi, rizza** 'gyenge rénborjú (vagy bérány) nagy hassal' (→ kor)
- roaibu** 'csontsovány rén'
- roaisku** 'csontvázszerűen sovány rén'
- roaivi** 'magas növésű, sovány rén'
- roašku** 'nagy termetű, sovány rén'
- rotnu** '(átmenetileg) meddő nőstény' (→ nem, → funkció)
- ruobba, ruobbá** 'nőstény heges csecsbimbóval' (→ nem)
- silan, silar** 'fáradékony, sovány rén'
- skirdni, skirri, širri** 'félénk természetű vagy vékony, apró termetű rén' (→ viselkedés)
- skivže** 'igavonó, annyira elernyedve, hogy inog, tántorog' (→ funkció)
- skoaldu** 'rén szokatlanul nagy fejjel és hosszú pofával'
- stáinnat** '(örökre) meddő nőstény' (→ nem)
- suorbma/jolli** 'vágásra szánt rén, egy-két ujjnyi vastag szalonnával a keresztcsontja felett'
- šloaŋgi, šloaŋgu** 'lusta, nagy termetű rénökör' (→ nem, → viselkedés)

1.7. füljel és tulajdonviszonyok

1.7.1. füljel vagy annak része⁶²

beallje/mearka 'füljel'

bužor/mearka, bužur/mearka, hubat/mearka 'túl rövidre vágott füljel'

huhppa, huhppa/skivdnji 'túl mélyen vágott rézsútos (gyakran utólagos) bevágás'

rievdadus 'az alapjelet kiegészítő, pótlólagos bevágás a füljelben'

sátni 'bevágás (rén füljelében)'

1.7.2. füljel szerinti elnevezések

beallje/bealli 'rén, túl sok bevágással a fülén'

beallje/lahkki 'túl ferdén vágott fülű rén'

čogadat/beallji 'pálcikaszerűen keskenyre vágott fülű rén'

čohka/beallji 'rén olyan füllel, amelynek a hegyét mindkét oldalon levágták'

gahččan/beallji 'túl mélyen bevágott és ezért lógó fülű rén'

geaiggo/beallji 'rén álló, egyenes füljellel'

geažet/beallji, geažot/beallji, godde/beallji 'füljel nélküli rén'

hoavda 'feltűnően rövid (gyakran rablók által újrajelölt) fülű rén'

huhpa/beallji 'rén, amelynek a fülét túl rövidre vágták'

liekče/beallji, luddestat/beallji, moarron/beallji, moarrun/beallji, morron/beallji 'rén, amelynek a füle hegye összegöngyölödött'

meargji 'nem egyforma hosszúra (homorúra) vágott fülű rén'

moarran '(túl alacsony hőmérsékleten megjelölt) rén, amelynek a füle összezsugorodott'

njavke/beallji 'rén, amelynek a fülében dupla rézsútos bevágás van'

ráidalas/beallji 'olyan rén, amelynek fülébe több jelet vágtak egymás fölé'

1.7.3. tulajdonviszonyok szerinti elnevezések

áittar/boazu 'más gazda által felügyelt rén'

čielga/mearkkat 'egyértelműen vágott, a tulajdonos kiléte felől kétséget nem hagyó füljellel ellátott rén'

dihto/boazu 'felügyelet nélküli, de ismert tulajdonosú rén'

geahččo/boazu 'olyan rén, amely más gazda felügyelete alá keveredett'

goddi 'vadrén; jelöletlen, gazdátlan rén'

⁶² Különböző füljelek rajzát és magyarázatát ld. ITKONEN, T. I. 1948: II. 286–287; NIELSEN–NESHEIM 1956: 342–343; TIESMAA 1965: 72–73.

veaittalas 'nem felügyelt (rén)'

vierro|boazu, vierui|boazu 'idegen, nem a nyájhoz tartozó rén'

2. belső tulajdonságok, viselkedés

ballalas 'félénk, valamitől félő (rén)'

bádde|bahá 'kötélen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő (rén)'

bádde|lodji 'a kipányvázást, kötélen tartást jól viselő (rén)'

biehte|heargi 'rosszul kasztrált, párzásra kész rénökör' (→ nem)

biltu 'rén, amely nem tér ki a lasszó vagy a lasszóvető elől'

bonjadahkes 'kötelekbe gyakran belegabalyodó (rén)'

čuodđat 'levágott (vagy lefűrészelt) agancsú hím rén, amely párzási időszakban a nyáj szélén

keres maga számára nőtényt' (→ nem, → agancs)

čuovvu 'rén, amely bátran követi az őt kötélen vezető embert'

dean̄ka, menodahkes 'a lasszót vagy lasszót hajító pásztort elkerülni igyekvő (rén)'

doalli 'csökönnyös, kötélen nem vagy csak nehezen vezethető rén'

doaraheaddji 'igavonó rén, amely kezdetben gyorsan fut, ám amikor elfárad, ellenségessé válik'

eaidanas 'félrehúzódó, magányt kedvelő rén'

erin|boazu 'hosszú időt a csordától elszakadva töltött rén'

gilgon 'igavonó, amelynek irányításához elegendő egy kötélen' (→ funkció)

girddan 'gyors futású igavonó' (→ funkció)

goččar = cissa|bánni, gužža|boazu, gužža|borri, šilljo|boazu 'vizeletet kedvelő rén'

gohrat 'rosszul betanított vagy szelídített rén'

golgu 'a többi állat közelségét vagy társaságát nem kedvelő rén'

gulca 'engedelmes, mégsem könnyen kezelhető vagy foglalkoztatható rén'

guovddat 'olyan rén, amely mindig a nyáj közepén (nem a szélén) akar lenni'

gurbma|boran 'lárvákat mohón faló rén'

heavdni 'lomha, lassú mozgású rén'

hilbbot 'nagy mozgásigényű, szilaj rén'

hunca, hunce, hunci 'nőtény, amely fejés közben nem áll nyugodtan' (→ nem)

juvdu 'borjával nem törődő réntehén; anyjához nem ragaszkodó borjú'

(→ nem)

láiddas 'szelíd, kötélen könnyen vezethető (rén); a költöző csorda előtt kötélen vezetett rén'

(→ funkció)

lávže|ballalas 'lasszótól, kötélből félő (rén)'

lávže|lodji 'kötélből nem félő, lasszóvetéskor nyugodt (rén)'

livva|sai|oahci, livva|sai|vuodđu 'szelíd nőtény, amely elsőként fekszik le, ezzel a többi rént is megnyugtatva és pihenésre készítve' (→ nem)

lojat 'nyugodt természetű, lusta rénökör' (→ nem)

lojáš 'rendkívül szelíd réntehén' (→ nem)

luovddat 'igavonó, amely gyakran igyekszik kibújni a munka alól' (→ funkció)

moggaraš 'nőtény, amely ügyesen bújik ki a hurokból vagy a lasszóból' (→ nem)

náhppe|rokkán, rabon 'réntehén, amely fejés közben hajlamos feldönteni az edényt' (→ nem)

nárri 'kötelen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő nőtény' (→ nem)

njirru 'teljesen kifejtett nőtény, amelynek az anyja is ismert; kötelen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő nőtény' (→ nem)

njunuš|boazu 'mindig a vonuló nyáj élén haladó rént' (→ funkció)

oaivugas 'mindig az élen járó, lendületes rént, amely mintegy vezeti a többi állatot' (→ funkció)

oppas|rievttat 'érintetlen hómezőn is könnyen, egyenesen haladó igavonó' (→ funkció)

ovda|mannálas 'mély hóban, utat mutatva a többi állatnak, pásztor vezetése nélkül is ügyesen és fürgén gázoló (rén)' (→ funkció)

ravda|boazu, ravddat 'rént, amely szívesebben tartózkodik a csorda szélén, mint közepén'

ravži, ravžžas 'félénk, ijedős (elsősorban igavonó rént)'

rámški 'problematikus teherhordó rént' (→ funkció)

reahka|balan, reahka|balli 'igavonó, amely fél a szántól, ezért lejtőkön szinte ész nélkül rohan le' (→ funkció)

rievttat 'egyenesen haladó, nem csapongó igavonó' (→ funkció)

rojat 'problematikus, sok vesződést igénylő rént (vagy egyéb állat)'

ruohhti 'rént, amely a karámba tereléskor kiválik a nyájból, nem követi a többi állatot a karámba'

sarat|áldu 'nőtény, amely párzás és megtermékenyülés után is keresi a hímek társaságát' (→ nem)

seahpe|riidalas 'a mellső lábai táján kötelet nem tűrő (igavonó rént)' (→ funkció)

seahpe|vuoján 'igavonó rént, amely jól irányítható a mellső lábai táján átvett kötéllal' (→ funkció)

skirdni, skirri, širri 'félénk természetű vagy vékony, apró termetű rént' (→ fiz. tulajdonság)

skuogga 'nőstény, amely szívesebben tartózkodik emberek vagy emberi lakóhely közelében, mint a többi rén között' (→ nem)

skuorga 'rén (vagy egyéb háziállat), amely szénaboglyákat túr fel'

snuogga 'nőstény, amely nem kedveli a többi rén társaságát, inkább emberi lakóhelyek közelében szaglászik' (→ nem)

spara 'fejés közben reszkető réntehén' (→ nem)

stuovak 'emberi lakóhely közelében szívesen tartózkodó rén'

suohpahas, suohpahus 'csökönös, problematikus rén'

suohppá 'borját magára hagyó réntehén' (→ nem)

suoidnan 'szénakazlakat előszeretettel dézsmáló rén'

šloagga 'szelíd természetű igavonó, amely akkor is nyugodt tempóban halad, ha rácsapnak, ösztökélik' (→ funkció)

šloaŋgi, šloaŋgu 'lusta, nagy termetű rénökör' (→ nem, → fiz. tulajdonság)

šlohtur 'lusta rén, amely a lábát sem igen hajlandó mozdítani vagy megemelni'

šluppar 'lusta és félénk rénökör, igavonó' (→ nem, → funkció)

urbmi, urdni 'nehezen kezelhető rén'

visttan 'gombát kereső rén'

3. funkció

áidna/váldu, áidna/vál//sarvvis 'vezérbika párzás idején, a csorda legerősebb bikája' (→ nem)

áldu 'réntehén, amelyet újszülött borja még követ' (→ nem)

báillat, spáillit 'az előző évben, késsel kasztrált, (de még) tanítatlan hím' (→ nem, → fiz. tulajdonság)

beaska/nát/miessi 'bundakészítés céljából levágott, finom szőrzetű rénborjú' (→ kor)

biello/boazu, skilan 'kolompos rén'

čakča/čoaŋččis 'borját őszel elveszített réntehén' (→ nem)

čearpmat/eadni 'réntehén, amely újszülött borját elveszítette, de korábbi borja még követi' (→ nem)

čoanohas 'karavánban az utolsó helyen haladó, lejtőkön fékező (tartalék)rén'

čoavččis 'elvetélt, borját elveszített réntehén' (→ nem)

čoavjjet 'vemhes réntehén' (→ nem)

dálu/noagar, goahte/noagar 'gyakran dolgoztatott, kimerült igavonó'

gávlo/vuoján 'igavonó, amelynek hajtás során a bal oldalán húzódik a kötél'

- geasse/čöavččis* 'borját nyáron elveszített réntehén' (→ nem)
- gidda/čöavččis* 'borját tavasszal elveszített réntehén' (→ nem)
- gieđalat/heargi* 'a karavánban a második helyen haladó rén'
- gilgon* 'igavonó, amelynek irányításához elegendő egy kötél' (→ viselkedés)
- girddan* 'gyors futású igavonó' (→ viselkedés)
- gisor* 'apró termetű, gyakran kissé félénk rénökör, igavonó' (→ fiz. tulajdonság)
- gottodas/áldu* 'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) nöstény rén' (→ kor és nem)
- guđoldat/boazu* 'a többi réntől vagy a csordától elszakadt, lemaradt rén'
- heargi* 'kasztrált és betanított rénökör, igavonó' (→ nem)
- joraldat/heargi* 'rövid, kanyargós utakra befogott igavonó'
- láiddas* 'szelíd, kötélén könnyen vezethető (rén); a költöző csorda előtt kötélén vezetett rén'
(→ viselkedés)
- láidestan/heargi* 'kötélén a nyáj előtt vezetett rén'
- livat* 'fáradt, kimerülésig hajtott igavonó, rénökör' (→ nem, → fiz. állapot)
- luohpet* 'egyéves korában ellett nöstény' (→ nem)
- luoikkas* 'betanítás céljából más gazdának kölcsönadott, még szelídítetlen rén'
- luovddat* 'igavonó, amely gyakran igyekszik kibújni a munka alól' (→ viselkedés)
- miesse/áldu* 'réntehén újszülött borjúval' (→ nem)
- nieste/boazu, njuovvan/boazu* 'vágásra alkalmas rén'
- njunuš/boazu* 'mindig a vonuló nyáj élén haladó rén' (→ viselkedés)
- noagar, noahrán* 'mindig foglalkoztatott, a kimerülésig dolgoztatott rénökör'
- oaivugas* 'mindig az élen járó, lendületes rén, amely mintegy vezeti a többi állatot'
(→ viselkedés)
- oppas/rievttat* 'érintetlen hómezőn is könnyen, egyenesen haladó igavonó'
(→ viselkedés)
- ovda/mannálas* 'mély hóban, utat mutatva a többi állatnak, pásztor vezetése nélkül is ügyesen és fürgén gázoló (rén)' (→ viselkedés)
- rámški* 'problematikus teherhordó rén' (→ viselkedés)
- rávnnot, rávnnot/heargi* 'jó állapotban lévő, pihent igavonó' (→ fiz. állapot)
- reakka/balan, reahka/balli* 'igavonó, amely fél a szántól, ezért lejtőkön szinte ész nélkül rohan le' (→ viselkedés)
- rievttat* 'egyenesen haladó, nem csapongó igavonó' (→ viselkedés)
- rotnu* 'harmadik életévében lévő, (átmenetileg) meddő réntehén' (→ nem, → fiz. állapot)
- seahpe/riidalas* 'a mellső lábai táján kötelet nem tűró (igavonó rén)' (→ viselkedés)

seahpe/vuoján 'igavonó rén, amely jól irányítható a mellső lábai táján átvett kötéllal'

(→ viselkedés)

skivže 'igavonó, annyira elernyedve, hogy inog, tántorog' (→ fiz. állapot)

šloagga 'szelíd természetű igavonó, amely akkor is nyugodt tempóban halad, ha rácsapnak, ösztökélik' (→ viselkedés)

šluppar 'lusta és félénk rénökör, igavonó' (→ nem, → viselkedés)

uđámat 'tanítatlan, szelídítetlen rén'

vuoján 'igavonó, szánhúzó rén'

vuonjal/áldu 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) nőtény rén' (→ kor és nem)

vuonjal/rotnu 'harmadik életévében lévő, (átmenetileg) meddő réntehén' (→ kor és nem → fiz. állapot)

vuonjis 'pihent, nem dolgoztatott (rén vagy egyéb állat)'

4. rének bizonyos csoportjai (gyűjtőnevek)

áldo/eallu 'réntehenek csoportja, amelytől a hímeket és a borjatlan nőtényeket elkülönítették'

báhcan/bihhta 'nyáj, amelynek a szétválogatása még nem fejeződött be'

bigohas/siida 'adott gazda nyája, amelyben mások elcsavargott állatai is hosszasan időznek'

boazo/bárta 'egy nőtény és egy hím alkotta (gyakran eladásra szánt) pár'

čielga/čora 'csorda, amelyben nincsenek idegen rének'

čoakkahas/bohccot 'innen-onnan összeszedett rének'

čoavjjet/eallu 'vemhes réntehenek csoportja, amelyet ellés idejére elkülönítenek a hímeiktől'

čora '(kisebb, 10–100 fős) réncsorda'

čuoldda/bihhta, čuoldda/binna 'olyan kisebb csorda, amelyet nem karámban, hanem a rének pihenőhelyén választottak el a többi állattól'

doahkki '(emberek, madarak, rének) csoportja, csapata'

eallo/bihtá, eallo/bihhta 'a nyáj nagyobb, a többi állattól különvált része'

eallo/ravda 'a nyáj szélén tartózkodó rének csoportja'

eallu '(nagyobb, több száz vagy ezer fős) rénnnyáj'

erin/čora 'a csordától különvált vagy lemaradt rének csoportja'

luovas/čora, luovas/eallu, luovvasat 'hímek csoportja, amelyet ellés idejére elkülönítenek a vemhes nőtényektől'

manuš 'a vonuló nyáj vége, illetve a hátul haladó rének csoportja'

njunuš 'a vonuló nyáj eleje, illetve az élen haladó rének csoportja'

riika/eallu, riikka/eallu 'több gazda közös tulajdonát képező nyáj'

siida 'rénnyáj (adott gazda tulajdona)'

smávas 'apróbb termetű rének külön legeltetett csoportja'

smoaldarat 'a nyáj kis termetű állatai (borjak, fiatalabb nőstények és hímek)'

váillit 'szabadon vagy a csorda legszélén kószáló rének'

5. rének cselekvései

bahtit 'félrehúzódik (vemhes réntehén ellés előtt)'

bálgat 'ide-oda szaladgál szúnyogoktól gyötörve; nyáron legel'

biedganit 'rén elkóborol és idegen csordába vagy nyájba keveredik'

borgadit 'vedlik; rénborjú az új, rövid szőrű prémjét növeszti (összel)'

čallat 'agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl'

čuodđit 'párzik, párzani akar (frissen kasztrált, gyenge rén)'

čuvddagit 'szúrós szagot áraszt (rénbika párzási időszakban)' (< *čuvdda* 'a rénbikák jellegzetes, szúrós szaga párzás idején')

doarrut 'verekedik, csatázik (pl. rén az agancsával)'

dorostahttit 'igavonó rén szembefordul a szánnal és belegabalyodik a kötelekbe'

fatnalit 'a vonuló nyáj széthúzódik, egyre hosszabb lesz (az élcsapat és a lemaradottak közötti távolság növekedésével)'

giemssirdit, gimssordit, gimssurdit, giŋgudit, ruohtadit '(kötélen vezetett rén) ide-oda szaladgál'

goddiluvvat '(az embertől elszokott rén) félénkké válik, elvadul'

golgat 'igyekszik elkülönülni a többi réntől, vagy nem bírja követni őket (pl. fáradt rénborjú)'

guohtut 'legel'

gurgalit, ruvgalit 'nyáj útnak ered, rének sorokba fejlődve elindulnak'

heargut '(kasztrált hím) elveszíti nemzőképességét és párzási vágyát'

jávkat 'rén elvész, elpusztul, vagy a rént ellopják'

johit 'mozgásban van, halad, réncsordával vándorol' (→ rénpásztor tevékenysége)

lávdat 'nyáj legelés közben széles területen szétszóródik'

livvadit, livvat '(rén) pihen, lefekszik'

livvudit 'igavonó annyira elfárad, hogy hosszabb utakra alkalmatlanná válik'

luddat 'fáradt igavonó nem húz tovább'

luoitalit 'rénökrök külön csoportot alkotnak (a nyáj pihenőhelyre érkezésekor)'

mastat 'összekeveredik (két csorda vagy nyáj)'

muovjádít 'rénborjú első alkalommal vedlik'

njáikkagit ' (a nyáj szélső tagjai) egyfajta nyúlványt alkotnak'

nullošit ' frissen herélt rénökör néhány napra félrevonul, hogy nyugalomban lábadozzon'

nulpet ' agancsát elhullajtja'

ohkoladdat ' réntehén keresi elveszített borját'

olgudit ' világra jön (magzat vagy halott borjú)'

rahkat ' üzekedik, pázrik (rén)'

reitot ' (réntehén) elvetél'

ruovgat ' hangot ad, hangjával jelez (rénborjú az anyjának vagy réntehén a borjának)'

skudđot, skuddut ' fel-alá járkál (a pihenést vagy a fekvést nem kedvelő, türelmetlen, mozgékony rén)'

skuljodit ' (viszálykodó bikák agancsa) összeakad'

spiehkastit ' igavonó hirtelen oldalra szökken, letér az útról'

suhppet ' nőtény rén az újszülött borját elhagyja, s inkább az előző évben született borjával törődik'

váibohallat ' igavonó rén annyira elfárad, hogy szinte mozdulni sem bír'

várgahuvvat ' (rénnyáj) megijed, megriad'

vielladit ' igyekszik a többi állat körébe kerülni vagy követni azokat'

vistit ' (rén) gomba után kutat'

II. ember

1. rénpásztor

boazo/vázzi ' rénpásztor'

eallo/goahkka ' a nyáját legeltető pásztor'

gehččon ' olyan réntartó gazda, aki egész évben felügyeli a nyáját, sosem ereszti szét az állatait'

láidesteaddji ' rént kötélen vezető ember'

luovos/vuoji ' szán nélkül, a karavántól elválva hajtó pásztor'

2. rénpásztor tevékenysége

bardit, bordit ' rakásba gyűjt, halomba rak (pl. zuzmót)'

bohčit ' (réntehenet) fej'

čanadit ' más nyájakból visszaszerzi a saját rénjeit'

čuoččuhit ' egy helyen (pl. a karámban) tartja a nyáját'

dápmat ' (rént) szelídít'

gaskalit 'két lasszóvető közé terelik a rént, hogy mindketten elhajíthassák a hurkot'
gáldet 'kasztrál (késsel)'
gálihit 'vastag, friss, érintetlen hóréteggel borított helyre vezeti a réneket'
gáskit 'kasztrál (foggal, harapással)'
geahčadit 'bejárja a nyáját és felméri, keletkezett-e hiány, illetve van-e idegen rén az állatok között'
geahčcat, guodohit 'felügyel, pásztorkodik'
giellat 'lasszó hurkát érintetlen hóra fekteti, s a belelépett rén lába köré szorítja'
goalgjat 'nyugodtan, óvatosan tereli a nyáját'
goččastahttit 'megállítja az igavonót annyi időre, hogy az vizelhessen'
guolgamerket 'késsel a rén oldalába névjegyvet, tulajdonjelet vág'
háikit '„háí-hái” kiáltásokkal megállítja vagy irányváltoztatásra készíti a nyáját'
huhpat 'rén fülét túl rövidre vágja'
johit 'mozgásban van, halad, réncsordával vándorol' (→ rén tevékenysége)
láidestit 'rént kötélre vezet a nyáj előtt'
mastadit 'csordákat össze- vagy egybeterel'
neaskit 'bőrt kikészít, lenyúzott bőrt tisztára kapar'
njunuhit 'hámot a (nehezen vezethető) rén pofájára köt'
oččodit 'rénökörre lasszót vet'
rajuhit 'igavonót könnyebben járható nyomvonalra kényszerít'
ravget 'rént hámból kiszabadít, karámból kienged'
rátkit 'szétválogat (réneket)'
rievdadit 'rén füljelét (önkényesen, tisztességtelen szándékkal) megváltoztatja'
sparbit, spárbet 'nyugtalan réneket kutyával összeterel vagy együtt tart'
speadjat 'rént lop vagy leöl, elpusztít'
suhpodit 'teherhordó rént megszabadít a rakománytól'
sulladallat 'a rének közelében marad és figyel a nyáját'
veaddit 'kipányvázva, kötélre tart'

III. környezet

1. természeti környezet

1.1. hely

1.1.1. helyszínek

duottar/miessi 'életének első szakaszát a hegyekben töltött borjú' (→ kor)

guottet/báiki 'ellési hely (lehetőleg hómentes)'

livva/sadji 'rének pihenőhelye'

vuopme/miessi 'életének első szakaszát folyóvölgyben töltött borjú' (→ kor)

1.1.2. legelő, legeltetési viszonyok

áinnehis/oppas 'érintetlen (nem felásott vagy letaposott), hófödte legelőhely'

ájas/kohppi 'tavaszi legelőhely patakok partján, rének által kiásott szélesebb gödör'

bálgan/báiki 'nyári legelőhely, ahol a rének nyugalomban vannak, a rovarok kevésbé gyötrik őket'

bálges, bálggus 'legeltetési körzet vagy terület'

bálggahat 'letaposott nyári legelő'

čelohat 'rének által feldúlt téli legelőhely; friss hómező, ahol rének ugrándoztak'

čiegar 'rének téli (fagyott, kemény, letaposott) legelőhelye'

čilvi 'rének nyári legelője'

čuohki 'fagyott legelőhely'

fieski 'frissen feltúrt vagy felásott téli, havas legelőhely'

goaivves/guohtun 'rének által egészen a talajig kiásott, hóba vájt gödör'

guohtun 'rének (téli) legelőhelye'

oppas 'hófödte, még érintetlen téli legelőhely'

suovdnji 'rének által hóba ásott mélyedés, gödör'

1.2. időszakok

1.2.1. párzás

gihppo/ragat 'a párzási időszak befejező szakasza, amikor a bikák csapatokban követik a még meg nem termékenyített nőstényeket'

loahppa/ragat, vuorjjes/ragat 'a párzási időszak vége, kisebb intenzitású szakasza'

miesse/ragat 'a párzási időszak befejező szakasza, amikor a bikák a párzani már nem hajlandó felnőtt tehenek helyett a nőstény borjakat igyekeznek meghágni'

ragat 'párzási időszak'

váldo/ragat 'a párzási időszak legintenzívebb szakasza'

1.2.2. ellés

guottet 'ellési időszak'

1.2.3. szőrzet

borgi 'vedlési időszak; rénborjú új, rövid szőrű prémje (ősszel)' (→ szőrzet)

suohkulan/borgi 'az első szőrzet növekedésének az a szakasza, amikor az még bozontos, nem egyenletes'

1.2.4. táplálékszerzés

hilbi 'a pásztor számára talán legnehezebb időszak ősszel, amikor a rének gombák keresésére indulva nehezen kezelhetővé, a korábbinál mozgékonyabbá válnak'

vistta 'gombakeresés és -evés időszaka'

1.2.5. pihenő

čuoika 'szűnyog-időszak (kb. Szent Iván napjától július végéig)'

liva/láigi, livva 'rének pihenője, pihenőideje'

livva/bodda 'az az időszak, amikor a nyáj pihen'

1.3. táplálék

gatna 'köveken, sziklákon, fatörzseken növény zuzmó'

jeagil 'zuzmó'

lahppu '(luc- és erdei fenyő ágain növény) szakállas zuzmó'

limpu 'kb. 40–50 cm átmérőjű, hengeres alakú, lapos zuzmórakás'

rahttu 'friss, zöld növény vagy hajtás'

2. mesterséges környezet (eszközök, tárgyak)

avohas, havohas, oghas 'a rén hámfjának az állat hátán futó (gyakran díszes) szíja; szürkés vagy világosabb árnyalatú rén, amelynek hátán abroncsszerű, sötét csík vagy sáv húzódik' (→ szőrzet)

báddi 'kötél'

biellu 'rénkolomp'

bággi 'kötőfék (réné)'

gárdi 'rének szétválogatására és megjelölésére használt karám'

gieres 'félcsónak alakú szán, szállítóeszköz'

gihlar 'kisméretű, gyenge hangú csengő, kolomp'

kántuvra, kontor 'kör alakú karámból nyíló rekeszték, kisebb oldalkarám'

lávži 'kötél'

leanggat 'kötél, hám'

oarra '(vékony) kötél'

ráidu 'rénkaraván (szánokkal)'

roahpi 'négyzögletes, erőteljes hangú vaskolomp'

roavis 'bot vagy falemez, amelyet a rénborjú szájába kötnek, hogy az ne tudjon többé szopni'

ronge 'nagy méretű vaskolomp'

sárja 'szán léce(i)'

suite 'igavonó rén jobb oldalán lévő, jobbra forduláskor meghúzható kötél'

suohpan 'lasszó'

vuopman 'karámba vezető, mindkét végén zárható, folyosó jellegű kerítésrendszer'

2.1.5. A nyelvi ökonómia szempontjai

A nyelvi ökonómia alapja, hogy minél több tárgy kap külön szavas kifejezést, önálló terminust, annál inkább megterheli a beszélő szómemóriáját, ugyanakkor annál egyszerűbb a mondat szerkesztése, a beszéd. Ezzel szemben minél több a többszavas lexéma, annál kevesebb külön morféma van a morfématárban, ám annál hosszabb, nehezebb a beszéd. Ily módon az egyes nyelvek akár elhelyezhetők egy képzeletbeli skálán, melynek végpontjain a fent jellemzett szintetikus és analitikus eljárás áll. A réntartás északi lapp terminológiáját illetően – a nyelvi gazdaságosság szempontjait is figyelembe véve – látni fogjuk, hogy a lapp szókészlet ezen szegmense, a réntartás szakszókincse mindkét eljárásra bőségesen szolgáltat példákat.

A következőkben felidézem Károly Sándor klasszikus, a szintetikus vagy analitikus eljárás és a nyelvi ökonómia viszonyát szemléltető gondolatait (KÁROLY 1970: 262–263), a számos lehetséges lapp nyelvű példa közül egyetlen egyet kiragadva.

Károly Sándor szintén egy állatot (a lovat) hív segítségül. Károly szerint a legszintetikusabb az a nyelv, amely egy faj általános megnevezésén (*ló*) túl külön szóval jelöli annak hím (*csődör*) és nőstény (*kanca*) tagját, azaz amelyben a *ló*, a *csődör* és a *kanca* mint három külön, önálló lexéma, A, B és C elem ismeretes. Ugyan a memóriát ez terheli a leginkább, a beszéd szempontjából ez a legökonómikusabb. Beszédben kevésbé gazdaságos az a (izolációs) nyelv, amelyben a *ló* mellett a *hím ló*, illetve a *nőstény ló* használatos a különböző nemű egyedek megnevezésére, azaz az A (*ló*) mellett B és C elem helyett „csupán” XA (*hím ló*) és YA (*nőstény ló*) létezik. Ez az eljárás kevésbé terheli a szótári memóriát, hiszen X ('hím') és Y ('nőstény') például más állatfajok esetén is alkalmazható.

Károly Sándor szerint a leginkább analitikus megoldás az lenne, amely a *ló* (A) mellett *A+affixum1* és *A+affixum2* elemeket használna a hím, illetve a nőstény ló megjelölésére. Történeti fejlődés szempontjából ez a legfejlettebb eljárás.

A lappok életében a rénszarvas a központi szerepet betöltő állat, indokolt tehát a rének különböző szempontok szerinti elnevezéseinek sokrétűsége. A hím rének például hét éves korukig évente más-más nevet viselnek (a nőstények csupán négy éves korukig). A rén nem és kor szerinti elnevezéseit, tehát azon terminusokat, amelyek az állat nemét és korát egyaránt kifejezik, a következő táblázatban foglalhatjuk össze:

KOR (ÉLETÉV)	NEM	
	HÍM (<i>sarvvis, varis</i>)	NŐSTÉNY (<i>áldu, njiŋgelas</i>)
2	varit 'második életévében lévő (1½–2 éves) hím rén'	vuonjal 'második életévében lévő (1½–2 éves) nőstény rén'
3	vuobis 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) hím rén'	vuonjal áldu 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) nőstény rén'
4	gottodas 'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) hím rén'	gottodas áldu 'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) nőstény rén'
5	goasohas 'ötödik életévében lévő (4½–5 éves) hím rén'	
6	máhkán 'hatodik életévében lévő (5½–6 éves) hím rén'	
7	nammaláhpát 'hetedik életévében lévő vagy idősebb hím rén'	

A második életévében lévő rént, ha annak neme az adott közlés alkalmával irreleváns, a lpN *čearpmat* szóval nevezi meg egy lapp beszélő (különösen egy réntartó gazda). Amennyiben az állat nemét is ki kívánja fejezni, vagy a *varit* 'második életévében lévő (1½–2 éves) hím rén', vagy a *vuonjal* 'második életévében lévő nőstény rén' terminust használja. A lapp tehát a fentebb vázolt szintetikus, izolációs és analitikus eljárás közül a szintetikusra –

a beszéd szempontjából a leggazdaságosabb, ugyanakkor a nyelvhasználók memóriáját leginkább terhelő nyelvtípusra – kiváló példa.⁶³

A terminusok között található derivátumok ugyancsak a nyelvi gazdaságosság igényét bizonyítják. A táblázatban foglalt elnevezések közül például a második életévében lévő (1½–2 éves) hím rént jelölő lpN *varit* a *varis* 'hím' szó *-t* denominális nomenképzővel létrehozott származéka (a képzőről bővebben ld. LAKÓ 1986: 67; NICKEL 1990: 337); a *gottodas* (*goddas*) 'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) hím rén' a *goddi* 'vadrén; jelöletlen, gazdátlan rén' főnévre vezethető vissza (LpWsch 2508; UEW 206; YS 450; SSA 1: 438; PVP 342); a *máhkan* 'hatodik életévében lévő (5½–6 éves) hím rén' terminus a *máhkot* 'fárad, elfárad' ige *-n* deverbális képzővel létrehozott – az adott cselekvéssel állandó kapcsolatban lévő élőlényt jelölő – származéka (a képzőről bővebben ld. LAKÓ 1986: 68; NICKEL 1990: 321).

A szaknyelv precizitásának az állattartás hatékonysága érdekében megkívánt igen magas foka azonban sok esetben alaktanilag összetett szavak megalkotását eredményezi, s ez nem feltétlenül segíti elő a nyelvi gazdaságosságra való törekvést. A fenti táblázatban szereplő terminusok között három összetételt találunk. Kettő nőtényt jelöl. A harmadik életévében lévő (2½–3 éves) nőtény rén elnevezése (*vuonjal|áldu*) a 'második életévében lévő nőtény rén' és a 'nőtény rén, réntehén' jelentésű tagokból áll. Ez az összetétel mára kiszorította a használatból az azonos jelentésű, ősi, talán a finnugor korig visszavezethető, kihalt *váđut* tőszót (UEW 563: FRIIS *vađok* 'juvenca tertium aetatis suae annum ingrediens'). Ennek ismeretében, ezzel összevetve különösen izgalmas, de egyelőre megválaszolatlan kérdést vet fel a negyedik életévében lévő nőtény rén elnevezése (*gottodas|áldu*), hiszen ennek előtagja, mint az imént láthattuk, önálló terminusként azonos korú (negyedik életévében lévő), de hím rént jelöl. A táblázat egyetlen, hímre vonatkozó összetétele a hetedik életévében lévő vagy idősebb hím rént jelölő *namma|láhpát* elnevezés. Jelentése tkp. 'nevevesztett', hiszen előtagja a *namma* 'név' főnév, utótagja pedig a *láhppit* 'elveszít' ige származéka.

A képzett és összetett rénelnevezések elemzése természetesen már a morfológia tárgykörébe tartozik. Ám az előző sorokban megfogalmazott észrevételek alapján megfogalmazódik a kérdés: vajon milyen összefüggés van a terminusok jelentése és alaktani megformáltsága között? Előfeltevésem szerint minél fontosabb, hasznosabb és részletesebb

⁶³ Csupán összevetésképpen: a lpN *čearpmat*, *varit*, *vuonjal* terminusok finn nyelvi megfelelői szintén a szintetikusság legmagasabb fokán állnak (fi. *kermikkä* 'második életévében lévő rén', *urakka* 'második életévében lévő hím rén', *vuongeli* (*vuonelo*, *vuonilo*) 'második életévében lévő nőtény rén'. Mindhárom szó északi lapp átvétel (SSA 1: 346, SSA 3: 375, SSA 3: 474).

információt hordoz egy szó a használói számára, annál strukturáltabb. Ahhoz azonban, hogy megalapozottan vonhassuk le ezt a következtetést, meg kell vizsgálnunk a szemantikai és a morfológiai sajátosságok korrelációját. Erre a következő, morfológiai alfejezetben kerül sor.

2.2. MORFOLÓGIAI VIZSGÁLAT

Míg a terminológia pontosságának okaira a szemantikai vizsgálat derít fényt, addig annak következményeit a morfológiai sajátosságok tükrözik.

Az általam összeállított szóanyag 604 szócikket foglal magában, ezekben 419 szóalak a rén kor, nem, agancs, szőrzet, testi adottságok, füljel, tulajdonviszonyok, viselkedés és funkció szerinti elnevezése (ezeket – valamint a rén általános elnevezését (*boazu*) – a *Szójegyzékben* szürke háttérrel jelöltem). Az itt következő, formai szempontú morfológiai vizsgálat során a terminusok e kiemelt csoportjában fellelhető képzőtlen tőszavakról szólok, a jelentésbővülés kapcsán kitérek a metaforára és a metonímiára, majd bemutatom a képzett terminusok leggyakrabban előforduló képzőelemeit, illetve az alaktanilag összetett rénelnevezések főbb típusait.⁶⁴

2.2.1. Képzőtlen tőszavak

A terminusok között természetesen találunk tőszavakat is.

A réntartás terminológiája jelentéstani csoportjainak szerkezetét áttekintve⁶⁵ azt látjuk, hogy az állatra vonatkozó elemek élén a *boazu* 'szelídített (értsd: nem vad) rénszarvas' főnév áll (ld. a 61. lapon). A hierarchia csúcsán álló általános megnevezés egy a finnugor, esetleg az uráli korig visszavezethető (UEW 387) tőszó.

A névadás alapvető, elsődleges szempontja az állat kora és/vagy neme, ennek megfelelően számos (ösi) tőszót találunk ebben a jelentéstani csoportban. Tőszó például a rénborjút – májusi születésétől az első télig – megnevező *miessi* főnév. Ugyancsak képzőtlen tőszó a *váza* 'fiatal nőtény rén, amelynek már született borja', az *áldu* 'réntehén (amelyet újszülött borja még követ)' vagy a *rotnu* '(átmenetileg) meddő réntehén'. Szintén tőszó a *vuobis* 'harmadik életévében lévő hím rén' vagy a finnből átvett, végső soron talán balti eredetű (SSA 1: 210) *heargi* '(kasztrált és betanított) rénökör, igavonó' terminus.

⁶⁴ A szavak motiváltsága – a szócsaládok létrehozásának alapja – lehet morfológiai, vagy lehet figuratív (AUGUST 2002: 681). Az előbbi a (többszörösen) képzett, illetve összetett szavaknál, az utóbbi a metafora, illetve metonímia alapján keletkezett szavaknál érhető tetten.

⁶⁵ A jelentéstani csoportok összefoglaló táblázatát ld. az 59–60. lapon.

Természetesen a többi jelentéstani csoportban is találunk tőszavakat. A rén agancsa által motivált terminusok közül ilyen például a ‘félagancsú (vagy agancs nélküli) réntehén’ jelentésű *ápmil*, vagy az ‘agancs nélküli (elsősorban nöstény) rén’-t jelölő, skandináv eredetű *goalla* főnév (vö. norv. nyj. *kolla* ‘szarv nélküli nöstény állat, tehén’, SSA 1: 391). A szőrzet valamely jellegzetessége szerinti rénelnevezések között találjuk a *gabba* ‘hófehér rén’ és a *jievja* ‘piszkosfehér (nem albinó) rén’ főnevet: mindkettő tőszó. Az állat testi sajátossága (fizikai tulajdonsága) motiválta a szintén képzőtlen *gálbi* ‘rénborjú, amelynek túl rövid az állkapcsa ahhoz, hogy szopni tudjon, s ezért elpusztul’, illetve a ‘hosszú lábú rén’-t jelölő *beavrrit* terminust. Egyedi viselkedése miatt kapta a ‘lomha, lassú mozgású rén’ a *heavdni* nevet, a *čoaščis* ‘elvetélt, borját elveszített réntehén’ pedig speciális funkciót tölt be az állományban vagy csordában. A füljelek alapján született rénelnevezések döntő többsége (82%-a) ugyan összetett szó, néhány tőszót ebben a csoportban is találunk, például: *goddi* ‘vadrén; jelöletlen, gazdátlan rén’. A tulajdonviszonyok által motivált terminusok azonban – az általam vizsgált szóanyagban – kivétel nélkül alaktanilag összetettek (utótagjuk minden esetben a *boazu* ‘rén’ főnév).

A tőszavak százalékos aránya szemantikai csoportonként különböző. Az értékeket kerekítve, csökkenő sorrendben a következőképpen foglalhatjuk táblázatba:⁶⁶

jentéstani csoport	összesen	tőszó	arány (%)
nem és/vagy kor	29	12	41
testi adottságok, fizikai állapot	54	22	41
belső tulajdonságok, viselkedés	77	20	26
funkció	34	6	18
agancs	108	19	17,5
füljel	22	3	14
szőrzet	91	5	5,5
tulajdonviszonyok	4	0	0
ÖSSZESEN	419	87	21

⁶⁶ A statisztika készítése során a több jelentéstani csoportba is besorolható terminusokat természetesen csupán egyszer számoltam.

A tőszavaknak az aránya a rének nem és/vagy kor szerinti elnevezései között a legmagasabb (a pontos érték 41,3%), és hasonlóan nagy arányban találunk tőszavakat a testi adottság, illetve fizikai állapot motiválta terminusok körében is (40,7%). Kevesebb a tőszó a rének viselkedése, belső tulajdonságai (26%), illetve a rének funkciója (18%), valamint agancsa (17,5%) szerinti elnevezések között, s csaknem ilyen arányt mutatnak a füljelek motiválta terminusok (14%) is. Ennél lényegesen kevesebb tőszót találunk a szőrzet szerinti elnevezések körében (5,5%), a réneknek a tulajdonviszonyok szerinti elnevezései között pedig egyetlen tőszó sincs (0%).

A képzőtlen tőszavakat érintően érdemes kitérni a metaforára és a metonímiára, a névátvitel e típusaira ugyanis szép számmal akad példa a terminusok között. (Értekezésem szemantikai fejezetében, a névadás lehetséges motívumairól szólva már említettem néhány, alaktanilag összetett példát, ld. az 57. lapon.)

Metafora esetén két különálló jelöltet ugyanazon névvel látunk el, azaz ugyanazon hangsor alá rendelünk két fogalmat. A névadás alapja itt hasonlóság vagy egyezés. Például a *gálbi* főnév finn jelentése Sammallahti szótára szerint '(lehmän) vasikka', azaz 'borjú (szarvasmarháé)' (SAMMALLAHTI 1993: 87), amely jelentés a réntartók terminológiájában – a külső, testi hasonlóság alapján – 'rénborjú, amelynek túl rövid az állkapcsa ahhoz, hogy szopni tudjon, s ezért elpusztul', specializálódott jelentésben használatos. A 'lomha, lassú mozgású rén' a pókra emlékeztette a névadókat, hiszen a *heavdni* főnév tulajdonképeni jelentése 'pók' (SAMMALLAHTI 1993: 108). Hasonló módon került be a terminológiába a *goddi* főnév is (SAMMALLAHTI 1993: 97), amely a köznyelvben a 'vadrén'-t jelöli, szaknyelvi jelentése viszont 'jelöletlen, gazdátlan rén': azaz amelynek a vadrénhez hasonlóan nincs füljele.

A metonímia a jelentésbővülés érintkezésen alapuló formája: egy nevet egy olyan másik fogalomra viszünk át, amely gondolatársításos módon, azaz tapasztalatunk szerint kapcsolódik egy másik jelölthöz, tehát tudatunkban érintkezik azzal. Ilyen például a *dársi* 'kövérkés rén rövid ágú agancssal', amelyhez a lapp réntartó a 'telt, természetes' jelentésű jelzöt (*dársi*) kapcsolja. A *sággi* 'pálca, rudacska' (SAMMALLAHTI 1993: 178) főnév ilyenfajta névátvitellel a kevés, rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli) agancsot viselő rén jelölőjévé vált, míg a 'fedél, takaró' jelentéssel bíró *biltu* főnévvel (SAMMALLAHTI 1993: 37) azt a rént nevezik meg, amelyik nem tér ki a lasszó vagy a lasszóvető elől.

2.2.2. Képzett szavak

Az alábbiakban két fő csoportra, 1) deverbális és 2) denominális képzőkre osztva, szinkrón szempontból bemutatott elemek között vannak főnév- és melléknévképzők egyaránt. Az utóbbiakkal képzett származékok a réntartás terminológiájában kettős szófajúaknak tekinthetők: ezek főnévként (is) használatos melléknevek, melyek jelzett szava (a *boazu* 'rénszarvas' főnév) elliptálódott. Például a *čoarvi* 'agancs' főnév fosztóképzővel létrehozott származéka, a *čoarvveheapmi* terminus jelenthet olyan rént, amelynek különösen kis agancsa van, bár tulajdonképpeni jelentése 'agancs nélküli'.

Az egyes képzők funkcióját, jelentését a következő források alapján határoztam meg: LAKÓ 1986: 66–69, 72–75; NICKEL 1990: 297–362; SAMMALLAHTI 1998: 89–91.

2.2.2.1. Deverbális képzők (-n; -u, -i, -(a)t; -las, -nas, -ahkes; -eaddji; -a)

Az *-n* képzővel – két szótagú ige gyenge fokú, vagy ritkábban összevont igék rövidebb tövéhez járulva – létrehozott származék az adott cselekvéssel állandó kapcsolatban lévő élőlényt jelöli. A lapp morfofonetikai szabályok alapján az alapigék tőmagánhangzója a következők szerint változik: *-i* > *-á* (*-a*), *-o* > *-a*, *-u* > *-o*. Például:

girddan 'gyors futású igavonó' < *girdit* 'rohan, repül';

máhkkan 'hatéves hím rén' < *máhkkot* 'fárad, elfárad';

rabon 'réntehén, amely fejés közben hajlamos feldönteni az edényt' < *ráhput* 'összekapkod, összeszed; kapar';

silan 'fáradékony, sovány rén' < *sillot* 'kimerül';

skilan 'kolompos rén' < *skillat* 'csenget';

visttan 'gombát kereső rén' < *vistit* '(rén) gomba után kutat';

vuoján 'igavonó, szánhúzó rén' < *vuodjit* : *vuojá-* 'hajt'.

Képzett utótagú összetételekben is gyakran előfordul (az előtagokat ld. a 113–114. lapon):

gurbma|boran 'lárvákat mohón faló rén' (*borrat* 'eszik, harap');

reahka|balan 'igavonó, amely fél a szántól, ezért lejtőkön szinte ész nélkül rohan le' (< *ballat* 'fél valamitől'), vö. 94. lapon: *reahka|balli* 'ua.', az előtagot ld. a 114. lapon.

Valószínűleg ide sorolható a *moarran* '(túl alacsony hőmérsékleten megjelölt) rén, amelynek a füle összezsugorodott' terminus is. Ennek a morfológiai szabályok – az *-n* főnévképző, szemben az azonos alakú befejezett melléknévi igenévképzővel, az ige gyenge

fokú tövéhez járul – alapján feltételezett előtagja a *moar'rat* ige *-n* képzővel létrehozott származéka, az ige jelentését azonban nem sikerült tisztáznom.

Az *-u*, *-i* és *-(a)t* képzős származékok egyaránt az alapszóval kifejezett cselekvést végző vagy a cselekvés eredményével jellemezhető élőlényt jelölik. Közülük az *-u* és az *-i* képző összetett szavak utótagjában is felfedezhető. Például:

-u:

nulpu 'agancsát elhullajtott, agancs nélküli rén' < *nulpet* 'agancsát elhullajtja';
šloaŋgu 'lusta, nagy termetű rénökör' < *šloaŋgát* 'lustálkodik, tétlenkedik';
latnja|sárgu 'terebélyes agancs rendkívül sok elágazással' (< *sárgut* 'rajzol; karcól').

-i:

doalli 'csökönös, kötélén nem vagy csak nehezen vezethető rén' < *doallat* 'tart';
rámški 'problematikus teherhordó rén' < *rámškut* 'ingadozik, inog';
ruohtti 'rén, amely a karámba tereléskor kiválik a nyájból, nem követi a többi állatot a karámba' < *ruohttat* 'nyargal, fut';
šloaŋgi 'lusta, nagy termetű rénökör' < *šloaŋgát* 'lustálkodik, tétlenkedik';
šnjilži 'rövid szőrű rén (szőrváltás után)' < *šnjilžut* 'rövid szőrűvé válik (rén ősz elején)';
reahka|balli 'igavonó, amely fél a szántól, ezért lejtőkön szinte ész nélkül rohan le' (< *ballat* 'fél valamitől'), vö. 93. lapon: *reahka|balan* 'ua.', az előtagot ld. a 114. lapon.

-(a)t:

bizat 'rén zúzmarásnak ható szőrzettel (a szőrszálak helyenként hosszabbak, végük világosabb)' < *bihcut* : *bizu-* 'deresedik, zúzmarássá válik';
čuođdat 'levágott (vagy lefűrészelt) agancsú hím rén, amely párzási időszakban a nyáj szélén keres maga számára nőtényt' < *čuođdit* 'párzik, párzani akar (frissen kasztrált, gyenge rén)';
gáskkit 'harapással frissen kasztrált rénökör' < *gáskit* 'kasztrál (foggal, harapással)';
livat 'fáradt, kimerülésig hajtott igavonó, rénökör' < *livvat* '(rén) fekszik, pihen';
nálat 'rén, amelynek agancsát levágták (vagy lefűrészték)' < *nállat* 'levág, letör (agancsot)'.

Az **-a** képzővel létrehozott származék a cselekvés eredményét vagy az azzal jellemezhető egyedet fejezi ki. Például:

ruobba, ruobbá 'nőstény heges csecsbimbóval' < **ruobbut** 'varasodik';
suohppá 'borját magára hagyó réntehén' < **suohpput** 'eldob, hajít'.

A **-las, -nas** és az **-ahkes** képző valamire való hajlamot fejez ki. A **-las** és a **-nas** képző páros szótagszámú igék erős fokú tövéhez, az **-ahkes** képző pedig páratlan szótagszámú igetövekhez járul. Például:

ballalas 'félénk, valamitől féltő rén' < **ballat** : **bala-** 'fél vmitől';
eaيدanas 'félrehúzó, magányt kedvelő rén' < **eaيدat** : **eaidda-** 'menekül, elhúzódik';
bonjadahkes 'kötelekbe gyakran belegabalyodó (rén)' < **bonjadit** '(rén) kötelekbe gabalyodik';
menodahkes 'olyan rén, amely menekül a lasszó elől' < **menodit** 'félénkké válik'.

Az **-eaddji** képzővel – páratlan szótagszámú igékből – létrehozott származék a cselekvőt fejezi ki. Például:

doaraheadji 'igavonó rén, amely kezdetben gyorsan fut, ám amikor elfárad, ellenségessé válik' < **doarahit** 'verekedik'.

2.2.2. Denominális képzők

2.2.2.1. Főnevekhez kapcsolható képzők (**-i, -heapmi, -t, -las**)

Az **-i** képző – kétszótagú főnév erős fokú tövéhez járulva – az alapszóval jelölt dologban való bővelkedést fejezi ki. A tő végén **-i > -a** hangzováltozás történik. Például:

čoarvai 'feltűnően nagy agancsú (rén)' < **čoarvi** : **čoarvvi-** 'agancs'.

A **-heapmi** fosztóképző az alapszóval jelölt dolog hiányát vagy annak kis mennyiségét fejezi ki. Leggyakrabban két szótagú főnév gyenge fokú tövéhez járul, például:

čoarvveheapmi 'különösen kis agancsú rén [tkp. agancs nélküli]' < **čoarvi** : **čoarvvi-** 'agancs'.

A **-t** képző – kétszótagú főnév gyenge fokú tövéhez járulva – kifejezhet:

a) valamivel való ellátottságot. Például:

buoiddat 'kövér rén' < *buoidi* : *buoiddi* 'szalonna, háj, zsír';

busat 'rén nagy herével (vagy herékkel)' < *busse* : *buse-* 'zacskó' (→ 'herezacskó');

čoavjjet 'vemhes réntehén' < *čoavji* : *čoavjji-* 'has';

dávllat 'rén, oldalán világos foltokkal' < *dávli* : *dávlli-* 'folt, petty';

girjjat 'foltos (rén)' < *girji* : *girjji-* 'folt';

luosttat 'fehér oldalú rén' < *luosti* : *luostti-* 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán'.

b) az alapszóval jelölt fogalommal való sajátos kapcsolatot. Például:

čavččat 'ősszel született borjú' < *čakča* : *čavčča-* 'ősz';

geaset 'nyáron született borjú' < *geassi* : *geasi-* 'nyár';

guovddat 'olyan rén, amely mindig a nyáj közepén (nem a szélén) akar lenni' (vö. *guovdu* 'vmi közepén');

ravddat 'rén, amely szívesebben tartózkodik a csorda szélén, mint közepén' < *ravda* :

ravdda- 'perem, szél'.

Ugyancsak ellátottságot fejez ki a **-las** képző, ha főnévi alapszóhoz járul. Például:

rieggalas 'rén, szeme körül az alapszínétől eltérő árnyalatú szőrzzettel' < *riekkis* : *rieggá-* 'kör, karima'.

Hasonló jelentéstartalmú az **-s** és az **-r** képző:

gálbos 'sötét fejű rén, orra alatt világos szőrzzettel' < *gálbi* 'szarvasmarha borja';

goččar 'vizeletet kedvelő rén' < *gožža* : *gočča-* 'vizelet'.

2.2.2.2.2. Melléknevekhez⁶⁷ kapcsolható képzők

A **-t** ((-a)t, -(u)t) és az **-š** képző az adott tulajdonsággal jellemezhető egyedet jelöli.

Például:

-t ((-a)t, -(u)t)

čáhput 'sima, finom, fényes fekete szőrű rén' < *čáhppat* # *čáhppes* 'fekete';

čeaskkut 'egészen világos, hófehér rén' < *čeaskat* # *českes* 'hófehér';

⁶⁷ A mellékneveknek a lappban két – predikatív és attributív – alakjuk van. Ezeket Sammallahti (SAMMALLAHTI 1993) gyakorlatát követve # jellel tagolva közlöm.

garit 'fiatal hím, amelynek nyakáról lekopott a szőrzet' < *garas* : -rr- # *garra* 'kemény';
hilbbot 'nagy mozgásigényű, szilaj rén' < *hilbat* : -d- # *hilbbes* 'rakoncátlan'
lojat 'nyugodt természetű, lusta rénökör' < *lodji* # *lojes*, *lojis* 'nyugodt, szelíd';
ránat 'szürke rén' < *ránis* # *ránés* 'szürke';
vielggut 'fakó, szürkésfehér rén' < *vielgat* : -d- # *vilges* 'fehér; világos'.

-š

fáhkaš 'nöstény rén horgas ágú aganccsal' < *fáhkkat* # *fáhkkes* 'hirtelen, éles (pl. kanyar)';
lojáš 'rendkívül szelíd réntehén' < *lodji* # *lojes*, *lojis* 'nyugodt, szelíd'.

Az -š képző a réntartás terminológiájának itt vizsgált elemei közül kizárólag nöstény rénekre vonatkozó származékokban jelenik meg, a tágabb szóanyagban azonban találunk nem nem-specifikus szavakat is, pl. *maješ* 'hátsó láb (lenyúzott) bőre' < *maņje-* 'hátsó'.

Ugyancsak melléknévből származó, ám ritkábban előforduló képzőt tartalmazó rénelnevezések például:

guoggaraš 'olyan nöstény rén, amely nagyon hajlottan tartja a törzsét' < *guokkas* # *guogge* 'hajlott' (vö. *guoggi* 'görbe, hajlott rén');
roaibu 'csontsovány rén' < *roaibbas* # *roaibi* 'beteges, gyenge'.

Szemantikai csoportonként eltérő a derivátumok százalékos aránya. A kerekített értékeket csökkenő sorrendben a következő táblázat mutatja.⁶⁸

jelentéstani csoport	összesen	képzett szó	arány (%)
belső tulajdonságok, viselkedés	77	35	45,5
funkció	34	11	32
testi adottságok, fizikai állapot	54	17	31,5
szőrzet	91	16	17,5
nem és/vagy kor	29	5	17
füljel	22	1	4,5
aganccs	108	4	4
tulajdonviszonyok	4	0	0
ÖSSZESEN	419	89	21

⁶⁸ E statisztika készítése során is csak egyszer számoltam a több jelentéstani csoportba is besorolható terminusokat.

Látható, hogy a képzett szavaknak az aránya a rének belső tulajdonságai, viselkedése (45,5%) szerinti elnevezései között a legmagasabb. A funkció, illetve a testi adottságok, fizikai állapot motiválta rénelnevezéseknek mintegy a harmada (32, ill. 31,5%) származékszó. Kevesebb a képzett szó a rének szörzet szerinti elnevezései között (17,5%), és csaknem ugyanilyen arányban (17%) találunk derivátumokat a nem és/vagy kor szerinti rénelnevezések között. Ennél jóval kevesebb származékszót találunk a füljelek, valamint az agancs motiválta terminusok között (4,5 ill. 4%). A rén tulajdonviszonyok szerinti elnevezései között egyetlen képzett szó sincs (0%).

2.2.3. Összetett szavak

Az összetett szavak alaptagja lehet főnév vagy melléknév. A kéttagú összetételeket e szempont – tehát az alaptagjuk – alapján két nagy csoportban mutatom be. Elsőként a főnévi alaptagú összetételeket tárgyalom alaptagjaik lehetséges típusai, illetve meghatározó tagjaik szerint, ezt követően a melléknévi alaptagú összetételeket mutatom be hasonló tagolásban. Az alcsoportok kialakítását részben morfológiai, részben viszont jelentéstani szempontokra alapozom, mivel célom a szemantikai vizsgálat végén (a 89–90. lapon) megfogalmazott feltevés igazolása, a jelentéstani és az alaktani sajátosságok korrelációjának kimutatása. A kettőnél több – három-, egy esetben négy- – tagú összetételeket külön mutatom be. A többszörös összetételek szegmentálásából kiviláglik, hogy ezeknek vagy az előtagjuk, vagy az utótagjuk maga is összetett szó. Az alcsoportokat e szempont alapján alakítottam ki.

A lapp morfofonetikai szabályok alapján összetett szavak létrejöttékor az előtag végi magánhangzók megváltozhatnak, bizonyos vokálisok a következők szerint megrövidülnek: *-i* > *-e* (pl. *beaive/luosttat* 'rén sok fehér csíkkal az oldalán': *beaivi* 'nap' + *luosttat* 'fehér oldalú rén'); *-u* > *-o* (pl. *biddo/juolgi* 'rén az alapszínétől eltérő árnyalatú lábbal': *biddu* 'lábszárvédő' + *juolgi* 'láb'); *-á* > *-a* (pl. *gáida|njunni* 'rén, fején ék alakú fehér mintázattal': *gáidá* 'betoldás, ék' + *njunni* 'orr'). A hasonló helyzetben, tehát összetételi előtag végén lévő *-a*, *-e* és *-o* változatlan marad, pl. *fáhkka|čoarvi* 'nőstény rén horgas ágú agancs' (*fáhkka* 'hirtelen, váratlanul' + *čoarvi* 'agancs'), *lied̄bme|čoarvi* 'agancs lapátszerűen kiszélesedő, egymáshoz közel növekvő ágakkal' (*lied̄bme* 'az agancs ágainak kiszélesedő csúcsa'), *ceakko|čoarvi* 'rén, melynek agancsa egyenesen felfelé meredő ágakból áll' (*ceakko* 'álló, meredek, függőleges').

2.2.3.1. Kéttagú összetételek

2.2.3.1.1. Főnévi alaptagú összetételek

2.2.3.1.1.1. Főnévi alaptagú összetételek: alaptag szerinti típusok

A) A főnévi alaptagú összetételek alaptagja meghatározhatja azt a tágabb kategóriát, amelybe az összetétellel jelölt példány besorolható.

► Nem meglepő, hogy a rén általános elnevezésével, a **boazu** főnévvel gyakran találkozunk összetételek utótagjaként.

a) Például az állatok tulajdonviszonyok szerinti – kivétel nélkül alaktanilag összetett – elnevezéseinek az utótagja minden esetben a **boazu** 'rén' főnév:

áittar|boazu 'más gazda által felügyelt rén' (*áittar|dit* 'gondoz');

dihto|boazu 'felügyelet nélküli, de ismert tulajdonosú rén' (*dihto-* 'egy bizonyos, ismert' < *diehtit* 'tud, ismer');

erin|boazu 'hosszú időt a csordától elszakadva töltött rén' (*erin* 'távol, külön');

geahččo|boazu 'olyan rén, amely más gazda felügyelete alá keveredett' (*geahčču* 'pásztorkodás, gondoskodás, felügyelet');

guđoldat|boazu 'a többi réntől vagy a csordától elszakadt, lemaradt rén' (*guđoldat* 'hátrahagyott egyed' < *guođđit* 'hagy');

vierro|boazu 'idegen, nem a nyájhoz tartozó rén' (*vieris* : *vierrá-* 'idegen' [mn]).

b) Egy-egy csordán vagy nyájon belül is indokolt lehet a valamely szempontból sajátos helyzetben lévő, egyedi szerepet betöltő vagy sajátos hajlamokkal bíró példányok önálló terminussal való elnevezése. Így például az árván maradt rénbörjű az **oarbbes|boazu** összetétellel (*oarbbis* # *oarbbes* 'árva') jelölhető, a vágásra szánt rének pedig a **nieste|boazu**, **njuovvan|boazu** elnevezést kapják (*niesti* 'eleség, élelem', *njuovvat* '(állatot) levág'). Vannak olyan példányok, amelyek szívesebben tartózkodnak a csorda szélén, mint a közepén (**ravda|boazu**: *ravda* : -*vdd-* 'perem, szél'; vö. *ravddat* 'ua.', ld. a 96. lapon), s vannak olyanok, amelyek mindig a vonuló nyáj élén haladnak (**njunuš|boazu**: *njunuš* 'a vonuló nyáj eleje, illetve az élen haladó rének csoportja'). Kiemelt jelentőségű a kolompos rén (**biello|boazu**: *biellu* 'kolomp'), s kitűnik társai közül az a rén, amelynek bőre alatt rendkívül sok lárva van (**gurbma|boazu**: *gurbmá* 'bögölylárva'), csakúgy, mint a sajátos viselkedésű, a vizeletet kedvelő állat (**gužža|boazu**: *gužža* 'vizelet').

► Hasonlóképpen tág fogalom s ennél fogva összetett rénelnevezések gyakori utótagja a 'rénborjú' jelentésű főnév. A réntartó gazdák vagyonának gyarapodása egyenes arányban áll a nyáj szaporulatával, érthető tehát, hogy a szókincs is tükrözi a fiatal állatok fontosságát.

A borjak megnevezésére két szót ismer az északi lapp terminológia. Mintegy másfél éves korukig (májusi születésüktől a következő év teléig) tekintik őket borjúnak, megnevezésük attól függ, hány hónapos az állat: születésétől az első télig a neve *miessi*, életének első telétől a következő év őszéig pedig *čearpmat*.

a) Fontos, az újszülött állat életben maradása szempontjából is lényeges információ, hogy hol, nyílt hegyvidéken (*duottar* 'tarhegy'), vagy védettebb völgyekben (*vuopmi* 'folyóvölgy') jött-e a világra. Neve is ettől függ: az élete első szakaszát a hegyekben töltött borjú jelölésére a *duottar/miessi* összetétel használatos, míg „szerencsésebb” kortársai a *vuopme/miessi* nevet kapják.

Nem kevésbé lényeges szempont, hogy mikor, a megszokott időben (tavasszal), vagy késve (nyáron) született-e az állat. A nyáron – vagy ősszel – született borjak ugyanis nem minden esetben erősödnek meg kellőképpen a (korai) tél beköszöntéig, s a réneket kínzó rovarok (böglyök, bagócsok) számára is könnyebb prédát jelentenek a vékony, sérülékenyebb, könnyebben áthatolható bőrű borjak. E tényezők indokolják például a *geasse/miessi* 'nyáron született borjú' terminust (*geassi* 'nyár').⁶⁹

b) A gyenge újszülöttek sok törődést igényelnek, fizikai állapotuk, esetleges fogyatékoságuk kiemelt figyelmet kap (ld. például a háromtagú összetételek között a későbbiekben elemzett *čađa/nábat/miessi* 'nyitott köldökkel született rénborjú' terminust). Természetesen az egészséges példányok között is lehetnek önálló elnevezést indokoltá tevő különbségek: külön névvel illetik a még gyenge, fejletlen, anyját követni nem bíró borjút (*njuorat/miessi*: *njuorat* 'újszülött' < *njuorra* 'gyenge, erőtlen'), míg az a kb. kéthetes borjú, amely egy újszülött borjúnál fűrgébben, könnyebben követi anyját, a *čálggat/miessi* nevet kapja (*čálggat* < *čálga* 'fejlett, erős').

c) Az a borjú, amelyiket az anyja elhagyja, s nem talál magának „pótanyát”, komoly veszélynek van kitéve. Ez motiválja a *boatka* 'elszakadás, megszakítás' előtaggal létrejött, a

⁶⁹ Azonos jelentésű a *geaset* képzett főnév < *geassi* 'nyár'; vö. *čavčcat* 'ősszel született rénborjú' < *čakča* 'ősz'.

magára hagyott, anyját követni képtelen, vagy – már valamivel idősebb korában – a nyájtól lemaradt (nem újszülött) borjút jelölő *boatka|miessi*, *boatka|čearpmat* elnevezéseket.

d) A fiatal állatok prémje sokoldalúan felhasználható (például bundák, lábbelik készítésére), ezért indokoltak a következő elnevezések:

borge|miessi 'új szőrzetét éppen kinövesztett borjú' (*borgi* 'a rénborjú első szőrzete');

guolmma|miessi 'szőrzetét növesztő, még nem teljesen kinőtt szőrzetű borjú' (*guolbmá* 'szőrzet növesztése');

muovja|miessi 'rénborjú az első szőrváltás idején' (az előtag a *muovjádít* 'rénborjú első alkalommal vedlik' igéből jöhetett létre elvonással);

rukkes|miessi 'újszülött, vörösesbarna szőrzetű rénborjú, még az első vedlés előtt' (*rukkes* 'vörös').

e) Különösen értékes a már fiatalon utódot hátrahagyó rén:

čoaŋje|čearpmat 'fiatal nőtény, amely már az első őszön megfog, vemhes lesz' (*čoaŋji* 'has'; vö. > *čoaŋjet* 'vemhes réntehén').

A réntehén és borja viszonyára utalnak azok az elnevezések, melyek előtagja azt az évszakot jelöli, amikor a réntehén elvetélt. Ha például ez ősszel történt, az állat a *čakča|čoaŋččis* 'borját ősszel elveszített réntehén' nevet kapja (*čakča* 'ősz' + *čoaŋččis* 'elvetélt, borját elveszített réntehén'). Hasonló összetételek jelölik a tavasszal (*gidđa* 'tavasz'), illetve a nyáron (*geassi* 'nyár') elvetélt teheneket: *gidđa|čoaŋččis*, *geasse|čoaŋččis*. Ezek a terminusok ugyan nem a 'borjú' jelentésű utótaggal jöttek létre, mégis itt említem őket, mivel átvezetnek a következő olyan (tágabb) kategóriába, amely jellemző mint összetett terminusok utótagja.

► Az eddig tárgyalt *boazu* 'rén' és *miessi*, illetve *čearpmat* 'rénborjú' főnevekkel szemben az *áldu* terminus már az e kategóriába tartozó állatok nemére vonatkozó információt is hordoz: a nőtény rének, réntehenek közös elnevezése, s mint ilyen, lehetséges összetételi utótag. Például a 'réntehén újszülött borjúval' jelentésű *miesse|áldu* összetétel előtagja az imént taglalt *miessi* 'rénborjú (születésétől az első télig)'. (Összevetésképpen megjegyzem: az a réntehén, amely újszülött borját ugyan elveszítette, de korábbi borja még követi, a *čearpmat* 'rénborjú (életének első telétől a következő ősziig)' és az *eadni* 'nőtény, anya' szavak összetételével kapja nevét: *čearpma|eadni* / *čearpmat|eadni*.) A harmadik, illetve a negyedik

életében lévő nőstény rént jelölő (*vuonjal|áldu*, illetve *gottodas|áldu*) összetételeket korábban (a 89. lapon) bemutatam. Ugyancsak önálló elnevezést igényel az a nőstény, amely párzás és megtermékenyülés után is keresi a hímek társaságát (*sarat|áldu*: *sarat* 'a párzási időszak vége').

- ▶ A kasztrált és betanított rénökröt, igavonót jelölő *heargi* főnév szintén lehet utótag, például: *biehte|heargi* 'rosszul kasztrált, párzásra kész rénökör' (vö. *biehttalit* 'ellenszegül, kérdésessé tesz');
láidestan|heargi 'kötélen a nyáj előtt vezetett rén' (*láidestit* 'rént kötélen vezet a nyáj előtt').

B) A főnévi alaptagú összetételek alaptagja jelölheti a rén valamely (test)részét – agancsát (vagy annak valamely részét), fejét, fülét, nyakát, orrát, lábát, farát, hátát, oldalát stb. –, amelynek az előtagban megfogalmazott sajátossága elegendő motivációt jelent egy önálló lexéma létrejöttéhez.

- ▶ Számos terminusnak a *čoarvi* 'agancs' vagy az *oaivi* 'fej' főnév az alaptagja. Ezek a többségükben metonimikus összetételek az agancsra és az azt viselő rénre egyaránt vonatkoznak.⁷⁰ Gyakran mindkét említett utótag kapcsolható ugyanazon előtaghoz, tehát az azonos előtagú, de eltérő (*čoarvi* vagy *oaivi*) utótagú terminusok között nincs jelentésbeli különbség: például a *duolba|čoarvi* és a *duolba|oaivi* összetétel egyaránt olyan rént jelöl, melynek az agancsa alacsony, ágai rövidek és erősen előre hajlanak (*duolba* 'lapos, sík').

A *čoarvi* 'agancs' vagy az *oaivi* 'fej' utótaggal keletkezett összetételeket ezért együtt kezelem, de három pontba rendezem.

- a) Elsőként néhány olyan terminust mutatok be, amelyekben az *oaivi* főnév nem 'agancs', hanem valóban 'fej' mint testrész jelentésben értendő:

gabba|oaivi, *liidne|oaivi* 'fehér fejű rén' (*gabba* 'hófehér rén', *liidni* 'kendő, fejkendő');
girje|oaivi 'foltos fejű rén' (*girji* 'folt').

- b) A második alcsoportba olyan *oaivi* 'fej' utótagú összetételeket gyűjtöttem, amelyek metonimikus összetételek, azaz utótagjuk tulajdonképpen jelentése a fejnek a rének esetén talán legdominánsabb része, az 'agancs':

⁷⁰ Ezek a *-čoarvi* 'agancs', *-oaivi* 'fej', illetve *-beallji* 'fül' utótagú terminusok az egyes testrészek elnevezéseit terjesztik ki az egész állatra, azaz esetükben jelentéskiterjesztésről van szó.

- ceakko|oaivi** 'rén, melynek agancsa egyenesen felfelé meredő ágakból áll' (*ceakko-* 'álló, meredek, függőleges');
- čal|oaivi** 'rén fényesre dörzsölt aganccsal' (*čal|lat* : *čala-* 'agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl');
- duolba|oaivi** 'rén alacsony aganccsal, melynek ágai rövidek és erősen előre hajlanak' (*duolba* 'lapos, sík');
- giellan|oaivi** 'olyan rén, melynek agancsának ágai egymás felé hajlanak, majdnem összeérnek' (*giellan* 'csapda, hurok');
- gobmaras|oaivi** 'rén előre és valamelyest lefelé hajló aganccsal' (az előtag tisztázatlan, valószínűleg a *gopmirdit* 'meghajlik' ige származéka);
- mieska|oaivi, stohkke|oaivi** 'gyenge és érzékeny, szőrrel fedett régi agancs (tavasszal kasztrált rének esetén)' (*mieskkas* : *-sk-* # *mieska* 'korhad, odvas', *stohkki* 'korhad, odvas fa');
- njárbes|oaivi** 'ritkás agancsú rén' (*njárbes* 'ritkás, gyér');
- rož|oaivi** 'agancs egymáshoz igen közel álló ágakkal' (*rož-* < *rohči* 'szűk hely, szoros [fn]');
- ruobbe|oaivi** 'rén, amelynek csökevényes (kb. ujjnyi hosszú) maradt az agancsa' (*ruobbi* 'var, heg');
- sárg|oaivi** 'elágazó agancsú rénbörjű' (*sárg-* < *sárggis* 'vonal, vonás');
- snugg|oaivi** 'agancs rendkívül előre hajló ágakkal' (*snuggat* 'szimatol; lop, csen').

c) Végül a harmadik alcsoportba sorolom a *čoarvi* 'agancs' utótagú összetételeket. Ezeket értelemszerűen az állat agancsának valamely jellegzetessége motiválja. A kívülálló számára azonban meglepő lehet, hogy ezek egy része – általában – nőtényt jelöl: ez csupán tapasztalat révén tudható. Néhány példa:

- asttaha|čoarvi** 'nőtény, amelynek az agancsa magasan, egyetlen helyen ágazik el' (*asttaha* 'ösztoke, bot');
- biipo|čoarvi** 'rén(tehén) elágazás nélküli aganccsal' (*biipu* 'cső');
- fáhka|čoarvi** 'nőtény rén horgas ágú aganccsal' (*fáhka* 'hirtelen, váratlanul');
- gáicca|čoarvi** 'réntehén különösen hátrahajló (kecske szarvára emlékeztető) aganccsal' (*gáicca* 'kecske');
- nábar|čoarvi** 'agancs csavart végű ágakkal (általában nőtényé)' (*nábar* 'csavar [fn]).

Kasztrált rén elnevezése a **dárse|čoarvi** (= *dárse|oaivi*) összetétel, mégpedig olyan rénköré, amely megvastagodott rózsatővel és megrövidült agancságakkal rendelkezik (*dársi*

'telt, természetes'). Az olyan rént (jellemzően öreg rénökröt, ritkán nöstényt), amelynek az agancsa előtt vagy mögött többletagancsa is fejlődik, a *gearddo|čoarvi*, *geardo|čoarvi* névvel illetik (*gearddo*, *geardo* < *geardut* 'ismétel'). Hasonló jelentésű ('dupla agancsú rén') a *latnja|čoarvi* terminus, amely azonban az állat nemére vonatkozó információt nem hordoz (*latnja* 'dupla' + *čoarvi*). – Megjegyzem: az azonos előtagú *latnja|sárgu* 'tребéлыес agancs rendkívül sok elágazással' elnevezés szintén nem enged következtetni az állat nemére (az utótaghoz vö. *sárgut* 'rajzol; karcól', *sárggis* : -*rgá*- 'vonás, karcolás').

Számos esetben az összetétel előtagja az a melléknév, amely az agancs legszembeötlőbb tulajdonságát fejezi ki, például:

alla|čoarvi 'rén hosszú, felfelé álló ágú aganccsal' (*alla* 'magas');

bonjo|čoarvi, *bonju|čoarvi* 'rén, erősen meggömbült aganccsal' (*bonju* 'görbe, ferde');

ceakko|čoarvi (= *ceakko|oaivi*) 'rén, melynek agancsa egyenesen felfelé meredő ágakból áll' (*ceakko*- 'álló, meredek, függőleges');

gavvaris|čoarvi 'görbe, kunkorodó agancsú rén' (*gavvaris* 'görbe, kunkorodó');

govda|čoarvi 'agancs felül kiszélesedő ágakkal' (*govda* 'széles');

guhkes|čoarvi 'agancs rendkívül hosszú ágakkal' (*guhkes* 'hosszú');

vinjo|čoarvi, *vinju|čoarvi* (*finjo|čoarvi*, *finju|čoarvi*) 'agancs, aminek az egyik ága előre, a másik hátrafelé hajlik' (*vinju* ~ *finju* 'ferde, rézsútos').

A *čoarvi* és *oaivi* utótagú összetételek között számos metaforikus, hasonlóság motiválta névvel találkozunk. Ezek előtagja egy konkrét tárgy, eszköz stb. jelölője, amelyre az agancs hasonlít:

biika|čoarvi 'rén elágazás nélküli aganccsal' (*biika* 'tüske, fog');

oakse|čoarvi 'agancs, amelynek az ágai rézsútosan előre merednek' (*oaksi* 'ág');

riekkes|čoarvi 'agancs ívesen előre hajló ágakkal' (*riekkis* 'kör, karika');

ruossa|čoarvi 'rén olyan aganccsal, amelynek az ágai egymást keresztezik' (*ruossa* 'kereszt');

spoađđo|čoarvi 'agancs lapátszerűen kiszélesedő, egymáshoz közel növvő ágakkal' (*spoađđu* '(kisebb méretű) lapát') – ezzel azonos jelentésű a *liedbme|čoarvi* összetétel (*liedbme* 'az agancs ágainak kiszélesedő csúcsa');

giellan|oaivi 'olyan rén, melynek agancsának ágai egymás felé hajlanak, majdnem összeérnek' (*giellan* 'csapda, hurok');

rož|oaivi 'agancs egymáshoz igen közel álló ágakkal' (*rož*- < *rohči* 'szűk hely, szoros [fn]');

sárg|oaivi 'elágazó agancsú rénborjú' (*sárg-* < *sárggis* 'vonal, vonás').

Több képzelőerő és vizualitás szükségeltetik azon összetételek elemzéséhez, amelyek előtagja olyan tevékenységet kifejező ige (vagy annak főnévi származéka), amire az elnevezéseket megalkotó réngazdák egyes állataik láttán asszociálnak. A már többször említett 'szimatoló' rén (*snugg|oaivi*, ld. a 70. és a 103. lapon) mellett például ismeretes a *ládjo|čoarvi* is, melynek agancsa jellegzetesen előre konyuló, talán sarlóra vagy kaszára, vagy magára a tevékenységre emlékeztető ágakból áll, a *ládju* előtag jelentése ugyanis 'szénagyűjtés, -kaszálás'.

A *gobmaras|čoarvi* (= *gobmaras|oaivi*) 'rén előre és valamelyest lefelé hajló aganccsal' összetétel előtagja szintén igei származék (< *gopmirdit* 'meghajlik'). Az a rén, amely többé-kevésbé egy szintben vagy szorosan egymás fölött lévő, előre meredő szemágakkal (az agancs legalsó, általában lefelé tekintő ága) rendelkezik, a *sarvva|čoarvi* nevet kapja (*sarvvis* : *sarvá-* 'hím rén, rénbika').

Az agancs ágainak növekedési iránya számos más, morfológiailag azonban nem tisztázott terminus tanúsága szerint is alapvető szempont az állatok megkülönböztetésében s így elnevezésében:

láibme|čoarvi 'rén ki- és lefelé növvő aganccsal';

snarre|čoarvi 'agancs, melynek ágai egyenesen felfelé merednek, majd élesen előre hajlanak' *snohkke|čoarvi* 'rén előre hajló aganccsal';

stáipe|čoarvi 'agancs egyenesen felfelé meredő, hosszú ágakkal';

reanž|oaivi 'rén, melynek agancsa rövid, oldalra meredő ágakból áll';

snog|oaivi, *snohkke|oaivi* 'rén előre hajló aganccsal'.

A rének újonnan növvő agancsa puha, gyenge, s egy dúsan erezett bőrréteg fedi (ez az ún. háncs); ezen keresztül jutnak a tápanyagok az agancs csúcsába, ahol a tulajdonképpeni növekedés történik. A rén hátsó lábán mirigyek találhatóak, ezek váladékával áprilistól június közepéig kenegeti a növésben lévő agancsát, később azonban fényesre dörzsöli a már kifejlett agancsot. E két fázisra utal a *námme|čoarvi* 'agancs, amelyről a rén még nem dörzsölte le a bőrt' (*námmi* 'háncs, a rén agancsát fedő szőrös bőr') elnevezés, valamint a korábban már bemutatott *čal|oaivi* 'rén fényesre dörzsölt aganccsal' (*čal|lat* : *čala-* 'agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl') összetétel.

A tavasszal kasztrált rének esetén előfordul, hogy gyenge és érzékeny, szőrrel fedett régi agancsukat viselik. Az ilyen állatok elnevezése a *mieska|oaivi* vagy a *stohkke|oaivi* – egyaránt összetett – terminus (*mieskkas* : *-sk-* # *mieska* 'korhadat, odvas', *stohkki* 'korhadat, odvas fa'). Az agancs állapota motiválta a *modjon|čoarvi* 'rén, melynek az agancsa a

növekedés közben megnyomódhatott és meggömbülhetett' (*modjon* < *moadjut* 'megtörik, meghajlik') terminust is.

► Négy szót az agancs egy részének, a homlokágának⁷¹ (lpN *galba*) valamely sajátossága motivált:

govda|galba 'agancs szokatlanul nagy és széles homlokágakkal' (*govda* 'széles');

latnja|galba 'rén, amelynek mindkét oldali agancsán van homlokág' (*latnja* 'dupla');

nurso|galba 'rén korongszerű homlokággal' (a *nurso*- előtagot ez idáig nem sikerült tisztáznom; az összetételek határán szabályszerűen bekövetkező magánhangzó-változást figyelembe véve alapalakja minden bizonnyal **nursu* vagy **nuorsu*, jelentését azonban nem ismerem);

ruossa|galba 'rén kereszt alakú homlokággal' (*ruossa* 'kereszt').

► Az agancs szemágainak⁷² száma teszi egyedivé azt az állatot, amelynek csupán egy szemága van: *ovdat|bealli* (vö. *ovda*- 'elülső, elő-' << *okta* 'egy' [szn] + *bealli* 'fél, fele valaminek').

► Összetételi utótag nem csupán az agancs valamely része vagy maga az 'agancs' lehet, hanem valamilyen típusú, például 'kevés rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli)' agancs, a *sággi* is (< *sággi* 'pálca, rudacska'):

biika|sággi (= *biika|čoarvi*) 'rén elágazás nélküli aganccsal' (*biika* 'tüske, fog');

buiko|sággi '(fiatal rének) elágazás és szemág nélküli, egyenesen felfelé meredő agancsa' (*buiku* 'pálcika').

► A rén füle motiválta, alaktanilag összetett elnevezéseknek az utótagja legtöbb esetben – nem meglepő módon – a 'fül' jelentésű *beallji* főnév.

A rének megjelölése, azaz füljelekkel való ellátása az ősz egyik legfontosabb feladata a réntartók számára, ugyanis a füljel az állatok felismerhetőségének, beazonosíthatóságának elengedhetetlen feltétele:

čogadat|beallji 'pálcikaszerűen keskenyre vágott fülű rén' (az előtaghoz vö. *čogas* : -hk- # *čohka* 'éles, hegyes');

čohka|beallji 'rén olyan füllel, amelynek a hegyét mindkét oldalon levágták' (*čohka* 'éles,

⁷¹ lpN *galba* 'homlokág': az agancsnak a homlok fölé hajló, kiszélesedő része (ld. a 66. lapon)

⁷² lpN *ovdagiehta* 'szemág': az agancs legalsó, általában lefelé tekintő ága (ld. a 66. lapon)

hegyes’);

gahččan|beallji ’túl mélyen bevágott és ezért lógó fülű rén’ (*gahččan*: Part. Perf. < *gahččat* ’leesik, hullik’);

geaiggo|beallji ’rén álló, egyenes füljellel’ (*geaiggo-* ’egyenes, kiegyenesített’);

godde|beallji ’füljel nélküli rén’ (*goddi* ’vadrén; jelöletlen, gazdátlan rén’);

huhpa|beallji ’rén, amelynek a fülét túl rövidre vágták’ (*huhpat* ’rén fülét túl rövidre vágja’);

luddestat|beallji ’rén, amelynek a füle hegye összegöngyölödött’ (*luddestat* ’hasíték’ < *luddestit* ’hasít’);

njavke|beallji ’rén, amelynek a fülében dupla rézsútos bevágás van’ (*njavki* ’dupla rézsútos bevágás’);

ráidalas|beallji ’olyan rén, amelynek fülébe több jelet vágtak egymás fölé’ (*ráidalas* ’létra’ < *ráidi* ’sor’).

► Az alaktanilag összetett rénelnevezések utótagja lehet az állat egyéb testrészét, például a nyakát (**čeabet**, **niski**), az orrát (**njunni**), a szemét (**čalbmi**), az állát (**gáibi**), a homlokát (**gállu**), a farát (**bahta**), a hátát (**sealgi**, **čielgi**), az oldalát (**süidu**) vagy a lábát (**juolgi**) jelölő főnév is.

Ismert tény, hogy párzás előtt a rénbikák nyaka megvastagszik. Ez a jelenség motiválja a **báddan|čeabet** terminust, melynek előtagja a *báddat* ’megvastagodik’ ige Part. alakja, utótagja pedig a *čeabet* ’nyak’ főnév.

Ugyancsak testi sajátosságot tükröz a **garran|čeabet** elnevezés, mely azt a hím rént illeti, amelynek nyakáról tavasszal kihullott a szőr (*garran*: Part. Perf. < *garrat* ’megkeményedik’).

Ha a rén agancsának a hátsó ágai olyan hosszúak, hogy szinte hozzáérnek az állat nyakához, s ott kikopik a szőrzete, akkor a **gahkka|čeabet**, **gahkkon|niski** összetétellel jelölhető (*gahkka-*, *gahkkon*, vö. *gahkit* ’mardos, nyom’). A *niski* utótaggal találkozunk a **cohkke|niski** ’rén, fehér szőrcsomóval a nyakszirtjén vagy az agancsai között’ elnevezésben is (*cohki* ’szív’ [fn] + *niski* ’nyakszirt, tarkó’).

Az ’orr’ jelentésű *njunni* főnév az utótagja a következő összetételeknek:

gáida|njunni ’rén, fején ék alakú fehér mintázattal’ (*gáida* ’betoldás, ék’);

gálbbe|njunni ’rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú (általában fehér) szőrzettel’ (*gálbi* ’szarvasmarha borja’);

girje|njunni ’foltos orrú rén’ (*girji* ’folt’);

jáfo|njunni 'fehér orrú rén' (**jáffu** 'liszt').

'Szem', 'áll' [fn], 'homlok', 'far' jelentésű utótaggal keletkeztek az alábbi rénelnevezések:

gierddo|čalbmi, gierdo|čalbmi 'rén, szeme körül az alapszínétől eltérő árnyalatú szőrzettel'⁷³ (**gierdu** 'kör, karika' + **čalbmi** 'szem');

jáfo|gáibi 'rén fehér állkapoccsal' (**jáffu** 'liszt' + **gáibi** 'áll' [fn]);

náste|gállu 'rén, homlokán az alapszínétől eltérő árnyalatú szőrzettel' (**násti** 'csillag' + **gállu** 'homlok; rén fejbőre');

girje|bahta 'rén, farán kisebb foltokkal' (**girji** 'folt' + **bahta** 'far').

A rén hátának (*sealgi, čielgi*) sajátosságára utal például a **gáhttö|sealgi** 'rén, melynek gerince mentén kettős fehér sáv húzódik' (**gáhttö** 'tető') és az **uvja|čielgi** 'rén, hátán finom, selymes, hosszú szőrzettel' (**uvja** 'pehely, pihe') terminus, míg a

duokjas|siidu 'foltos oldalú rén' (**duokjas** 'folt');

silba|siidu 'fényes, ezüstösen ragyogó oldalú rén' (**silba** 'ezüst');

uvja|siidu 'rén, oldalán finom, selymes, hosszú szőrzettel' (**uvja** 'pehely, pihe')

elnevezések utótagja a *siidu* 'oldal' főnév.

Az általam vizsgált terminológiában *juolgi* 'láb' utótagú összetételek például:

biddo|juolgi 'rén az alapszínétől eltérő árnyalatú lábbal [tkp. harisnyaláb]' (**biddu** 'lábszárvédő, harisnya');

čáhppes|juolgi 'rén sötét színű lábbal vagy lábakkal' (**čáhppes** 'fekete');

sukka|juolgi '(elsősorban szürkés) rén fehér lábbal vagy lábakkal'.

Az utóbbi összetétel előtagja valószínűleg a skandináv eredetű *suohkku* 'zokni' főnév variánsa; erre utalnak a finn réntartási terminológiában a fehér lábú rén megnevezésére használt, hasonló szerkezetű *sukka|jalka, sehkku|jalka* összetételek, jóllehet a már említett hangtani szabály – a morfémahatáron, az előtag végén *-á > -a* hangváltozás történik – alapján a *sukká* 'hinta, bölcső' főnévre is gondolhatnánk, az elemző képzelőerejének függvényében.

Ide tartozik a **gáire|juolgi** 'szürkébe hajló fekete lábú rén' és a **seahkko|juolgi** 'rén, amelynek a hátsó patái fölött hosszabb és világosabb a szőrzete' terminus is, ezek előtagja azonban tisztázatlan. Az utóbbi név talán összefügghet a *seahkka* 'zacskó, zsák' főnévvel –

⁷³ Azonos jelentésű a *rieggalas* terminus, amely azonban képzett szó (< *riekkis* : *rieggá-* 'kör, karima', ld. a 96. lapon).

hasonlóság alapján –, bár az összetétel-határon bekövetkező magánhangzó-változás szabályai (-o < -u) szerint **seahkku* '??' alakot várnánk.

C) A főnévi alaptagú összetételek alaptagja lehet önállóan is használatos, speciális jelentéssel bíró főnév, mely azonban adott helyzetben további specifikációt igényel.

► Például az egyszínű, fehér rének összetett elnevezéseinek utótagja vagy a *gabba* 'hófehér rén', vagy a *jievja* 'piszkosfehér (nem albínó) rén' jelentésű terminus:

čuoivvat|gabba 'fehér rén fehér lábakkal, a törzsén szürkés árnyalattal' (*čuoivvat* 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos');

duokņas|gabba 'fehér rén foltokkal' (*duokņas* 'folt');

hilla|gabba 'teljesen fehér, albínó rén' (*hilla* 'ragyogó');

českes|jievja 'nagyon világos, de nem tisztán fehér rén' (az előtaghoz vö. *českkodit* 'világosodik');

luosttat|jievja 'piszkosfehér rén, amelynek az oldala világosabb' (*luosttat* 'fehér oldalú rén');

muzet|jievja 'piszkosfehér rén sötétbarna hassal' (*muzet* 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel)' + *jievja* 'piszkosfehér (nem albínó) rén');

ránat|jievja '(elsősorban a gerince mentén) szürke rén piszkosfehér hassal' (*ránat* 'szürke rén').

A 'szürkébe hajló piszkosfehér rén'-t jelölő *mosat|jievja* összetétel előtagját nem sikerült tisztáznom, a *rišša|gabba* 'albínó rén, fehér szemekkel és vöröses aganccsal' előtagjának a *rišša(t)* 'gyufa' – többes számú – főnévvel való összefüggése pedig bizonytalan, jóllehet a színek megengednék, hogy metaforikus elnevezésnek tekintsük, amely tehát a gyufaszálhoz, pontosabban annak színeihez hasonlítja a fehér és piros színekben „pompázó” rént. Tehát például:

ruošša|gabba 'nem vakítóan fehér, de albínó rén' (*ruošša* 'orosz');

ruošša|jievja 'piszkos- vagy sárgásfehér rén (szőrszálainak a vége jellemzően barnás)'.

A *ruošša* előtaggal még számos alkalommal, több szín – a fehér mellett a szürke és a barna – esetén találkozunk (*ruošša|čuoivvat* 'az átlagosnál hosszabb szőrzetű, szürkés árnyalatú rén': *čuoivvat* 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos'; *ruošša|muzet* 'világosabb, fakóbb barna rén (helyenként szürkés, hosszú szőrrel)': *muzet* 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel)', ld. a

következő pontban). Ezért talán nem érdektelen megjegyezni, hogy köznyelvi jelentése 'orosz', azonban az ezt az elemet tartalmazó réntartási terminusokat sorra véve megállapítható, hogy ezekben a *ruošša* előtag a szőrzet fakóságát és/vagy egyenetlenségét látszik kifejezni.

► A (sötét)barna rének összetett neveinek utótagja az önálló terminusként 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel)' jelentésben használatos *muzet*:

garja|muzet, smurta|muset, spirta|muzet 'sötét árnyalatú (általában sötétbarna) rén, csüdjén és a patája fölött is sötét szőrzettel' (*garjá* 'holló'; a *smurta* és a *spirta* előtagok jelentését nem sikerült tisztáznom);

guvges|muzet 'fakó barna rén' (vö. *guvvgodit* 'fakul, halványodik');

guzat|muzet 'barnásfekete rén (a szőrszálak vége barna)' (az előtagot önálló terminusként 'fekete rén' jelentésben használják);

luosttat|muzet 'sötétbarna rén, amelynek az oldala világosabb' (*luosttat* 'fehér oldalú rén' < *luosti* : *luostti*- 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán');

ruošša|muzet 'világosabb, fakóbb barna rén' (*ruošša* 'orosz').

Ide tartozik a *mosat|muzet* 'fényesebb vagy szürkésebb sötétbarna rén' összetétel is. Előtagjával a 'szürkébe hajló piszkosfehér rén'-t jelölő *mosat|jievja* elnevezésnél találkozhatunk (*jievja* 'piszkosfehér (nem albínó) rén'), a két szó jelentését összevetve pedig valószínűsíthetjük, hogy a tisztázatlan jelentésű előtag az alapvetően más – sötétbarna, illetve piszkosfehér – alapszínű állat szürkés árnyalatára utal.

► A szürke réneket jelölő összetételek utótagja a *čuoivvat* 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos' szó, például:

duolva|čuoivvat 'piszkosszürke rén' (*duolva* 'koszos, sáros, piszkos');

luosttat|čuoivvat 'szürkés rén, oldalán világosabb deres szőrzettel' (*luosttat* 'fehér oldalú rén');

ruošša|čuoivvat 'az átlagosnál hosszabb szőrzetű, szürkés árnyalatú rén' (*ruošša* 'orosz');

šelges|čuoivvat 'fényes világosszürke rén' (*šelges* 'ragyogó, fényes').

► Az összetételek utótagjaként használatos, önálló terminusként is ismert elemek természetesen nemcsak az állat színére utalhatnak, hanem például fizikai állapotára vagy

valamely testi adottságára is. Így összetételi utótag lehet például a *noagar* 'kimerültségig dolgoztatott rénökör' vagy a *rotnu* '(átmenetileg) meddő nöstény' főnév is:

dálu|noagar, goahte|noagar 'kimerült «ezért a ház/sátor közelében pihentetett» igavonó' (*dállu* 'ház', *goahti* '[lapp] sátor');

vuonjal|rotnu 'harmadik életévében lévő, (átmenetileg) meddő réntehén' (*vuonjal* 'második életévében lévő nöstény rén').

A jó kondícióban lévő, kövér rén neve *jolli*. Ez az ősi, a finnugor korig visszavezethető tószó (UEW 107) több összetételben is előfordul. Például a kétes, megtévesztő mértékben kövér vagy zsíros rén nevének (*gielis|jolli*) előtagja azt jelenti: 'hamis, valótlan'. Ha a vágásra szánt állat keresztcsontja felett egy-két ujjnyi vastag szalonna van, a *suorbma|jolli* névvel illetik (*suorbma* 'ujj'). – Az aránytalanul nagy hasú rént a *čoaŋje|bakkol* összetétel jelöli (*čoaŋji* 'has' + *bakkol*, vö. *bakkolaš* 'kényszerű').

D) A főnévi alaptagú összetételek alaptagja lehet képzett főnév is.

Igei szárazék az utótagja például a bőre alatt betokosodott, majd onnan kihullott bögölylárvaikat mohón faló rén elnevezésének (*gurbma|boran*: *gurbmá* 'bögölylárva' + *boran* < *borrat* 'eszik, harap'), éppúgy, mint a vizeletet kedvelő rént jelölő összetételnek (*gužža|borri*: *gužža* 'vizelet' + *borri* < *borrat* 'eszik'), vagy a *náhppe|rokkán* 'réntehén, amely fejés közben hajlamos feldönteni az edényt' összetett terminusnak (*náhppi* 'fejőedény' + *roggat* 'turkál, vájkál'). Az, hogy mennyire kiszámítható egy állat viselkedése, hogyan viszonyul az emberhez, bizonyos eszközökhöz, mindenekelőtt az igavonó – az egyik legfontosabb funkciót betöltő – rének esetén lényeges. Értékes állat például az érintetlen hómezőn is könnyen, egyenesen haladó igavonó: *oppas|rievttat* (*oppas* 'még nem felásott, érintetlen téli legelőhely' < *obba* : *oppa*- 'tömör, zárt' + *rievttat* 'egyenesen haladó, nem csapongó igavonó' < *riekta* 'helyes').

A hímeket általában 3-4 éves korukban – az állatok szétválogatása és megjelölése után – ősszel, a párzás előtt harapják, azaz herélik, amikor jó fizikai állapotban vannak. A kasztrálásnak ezt a hagyományos eljárását⁷⁴ jelölő *gáskit* ige származéka a *gáskkit* főnév, mely az ily módon, frissen herélt ökör (amely már a következő télen igavonóvá válhat) megnevezésére használatos. A szokásostól korábban, nyáron kasztrált rénökröt külön terminus, a *geasse|gáskkit* összetétel jelöli (*geassi* 'nyár').

⁷⁴ Olykor késsel is heréltek (lpN *gáldet*) (ITKONEN, T. I. 1948: II. 131), bővebben ld. a 42. lapon.

Szintén képzett szó az utótagja a hetedik életévben lévő vagy idősebb hím rén elnevezésének: *namma|láhpát* elnevezés. Jelentése tkp. 'nevevesztett', hiszen előtagja a *namma* 'név' főnév, utótagja pedig a *láhppit* 'elveszít' ige származéka.

A 'sima, finom, fényes fekete szőrű rén' jelentésű *čáhput* főnév, a *čáhppat* # *čáhppes* 'fekete' melléknév származéka is szerepelhet összetételi utótagként:

láđđe|čáhput 'fényes fekete rén' (*láđđi* 'posztó').

E) Sajátos csoportot alkotnak azok az összetételek, amelyeknek az alaptagja a *bealli* 'fél, fele vminek' főnév.

Ezek azt az ősi szemléletet tükrözik, amely szerint a finnugor nyelvek a páros testrészek egyikét a 'fél' jelentésű szóval fejezik ki (BERECZKI G. 2003: 96), mégpedig összetételek utótagjaként, például: lpN *čalbmet|bealli* 'félszemű' (*čalbmi* 'szem') ~ fi. *silmä|puoli* 'ua.' (*silmä* 'szem' + *puoli* 'fél, fele vminek'), lpN *juolget|bealli* 'féllábú' (*juolgi* 'láb') ~ fi. *jalka|puoli* 'ua.' (*jalka* 'láb'). Az indogermán nyelvekben az 'egy' számnevet találjuk ugyanebben a funkcióban, vö. ném. *ein/äugig* 'tkp. egyszemű', *ein/füssig* 'tkp. egy lábú'.

A réntartás itt vizsgált északi lapp terminológiájában három ilyen típusú összetétel szerepel:

beallje|bealli 'rén, túl sok bevágással a fülén [tkp. félfülű]' (*beallji* 'fűl');

čoarvet|bealli 'rén, amelynek az egyik oldali agancsa ép, a másik leesett [tkp. félagancsú]' (*čoarvi* 'agancs');

ovdat|bealli 'rén fél szemágú agancsú [tkp. fél szemágú]' (*ovda-* 'elülső, elő-' << *okta* 'egy' [szn]).

2.2.3.1.1.2. Főnévi alaptagú összetételek: meghatározó tag szerinti típusok

A) A főnévi alaptagú összetételek meghatározó tagja lehet főnév (nominatívuszban vagy akkuzatívusz-genitívuszban): általában tőszó, ritkábban származékszó.

Például:

beaive|luosttat 'rén sok fehér csíkkal az oldalán' (*beaivi* 'nap' + *luosttat* 'fehér oldalú rén' < *luosti* : *luostti-* 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán') (vö. *birra|bađat||luosttat*, *birra|bađat||beaive|luosttat*);

beallje|lahkki 'túl ferdén vágott fülű rén' (*beallji* 'fűl' + *lahkki* 'rész, részlet, darab');

- biddu|juolgi** 'rén az alapszínétől eltérő árnyalatú lábbal [tkp. harisnyaláb]' (*biddu* 'lábszárvédő, harisnya' + *juolgi* 'láb');
- bihce|guolga** 'rén zúzmarásnak ható szőrzettel (a szőrszálak helyenként hosszabbak, végük világosabb)' (*bihci* 'dér, zúzmara' + *guolga* 'szőr, szőrzet, prém');
- biika|sággi** 'rén elágazás nélküli agancsal' (*biika* 'tüske, fog' + *sággi* 'rén kevés elágazású (vagy elágazás nélküli) agancsal' < *sággi* 'pálca, rudacska');
- borge|miessi** 'új szőrzetét növesztő borjú' (*borgi* 'a rénborjú első szőrzete' + *miessi* 'rénborjú «születésétől az első télig»');
- boatka|miessi** 'magára hagyott, anyját követni képtelen borjú' (*boatka* 'elszakadás, megszakítás' + *miessi* 'rénborjú «születésétől az első télig»');
- čearpmat|eadni** 'réntehén, amely újszülött borját elveszítette, de korábbi borja még követi' (*čearpmat* 'rénborjú életének első telétől a következő év ősziéig' + *eadni* 'anya');
- čeavže|vielgadas** 'rén, csüdjének belső oldalán világosabb vagy fehér szőrzettel' (*čeavži* 'csüdcson, sarok' + *vielgadas* < *vielgat* 'fehér, világos');
- čoavje|čearpmat** 'fiatal nőtény, amely már az első őszön vemhes lesz' (*čoavji* 'has' + *čearpmat* 'rénborjú «életének első telétől a következő ősziéig»');
- čuoivvat|gabba** 'fehér rén fehér lábakkal, a törzsén szürkés árnyalattal' (*čuoivvat* 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos' + *gabba* 'fehér rén');
- diehtu|boazu** 'felügyelet nélküli, de ismert tulajdonosú rén' (*diehtu* 'ismeret, adat' + *boazu* 'rénszarvas');
- duottar|miessi** 'életének első szakaszát a hegyekben töltött borjú' (*duottar* 'tarhegy' + *miessi* 'rénborjú «születésétől az első télig»');
- garja|muzet** 'sötét árnyalatú (általában sötétbarna) rén, csüdjén és a patája fölött is sötét szőrzettel' (*garjá* 'holló' + *muzet* 'sötét árnyalatú rén, esetleg lábszárán és a patája fölött világosabb szőrzettel');
- gáida|njunni** 'rén, fején ék alakú fehér mintázattal' (*gáida* 'betoldás, ék' + *njunni* 'orr');
- geahččo|boazu** 'olyan rén, amely más gazda felügyelete alá keveredett' (*geahčču* 'pásztorkodás, gondoskodás, felügyelet' + *boazu* 'rénszarvas');
- giellan|oaivi** 'olyan rén, melynek agancsának ágai egymás felé hajlanak, majdnem összeérnek' (*giellan* 'csapda, hurok' + *oaivi* 'fej');
- guđoldat|boazu** 'a többi réntől vagy a csordától elszakadt, lemaradt rén' (*guđoldat* 'hátrahagyott egyed' + *boazu* 'rénszarvas');
- gurbma|boazu** 'rén, amelynek bőre alatt sok lárva van' (*gurbmá* 'bögölylárva' + *boazu* 'rénszarvas');

gužža|boazu 'vizeletet kedvelő rén' (*gužža* 'vizelet' + *boazu* 'rénszarvas');

luosttat|muzet 'sötétbarna rén, amelynek az oldala világosabb' (*luosttat* 'fehér oldalú rén' < *luosti* 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán' + *muzet* 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén, esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel');

njuorat|miessi 'még gyenge, fejletlen, anyját követni nem bíró borjú' (*njuorat* 'újszülött' < *njuorra* 'törékeny, gyenge' + *miessi* 'rénborjú «születésétől az első télig»');

reahka|balan, reahka|balli 'igavonó, amely fél a szántól, ezért lejtőkön szinte ész nélkül rohan le' (*reahka* 'szán' + *balan*; *balli* < *ballat* 'fél valamitől');

seahpe|vuoján 'igavonó rén, amely jól irányítható a mellső lábai táján átvetett kötéllel' (*seahpi* 'mellső láb' + *vuoján* 'igavonó, szánhúzó rén' < *vuodjit* : *vuojá-* 'hajt');

skierre|oaivi 'rén alacsony, rövid ágú aganccsal' (*skierri* 'törpenyír' + *oaivi* 'fej');

vuopme|miessi 'életének első szakaszát folyóvölgyben töltött borjú' (*vuopmi* 'folyóvölgy' + *miessi* 'rénborjú «születésétől az első télig»').

A főnévi alaptagú összetételek meghatározó tagjaként szolgáló főnév akkuzatívusz genitívuszban is állhat, erre azonban kevesebb példát találunk:

dálu|noagar 'gyakran dolgoztatott, kimerült igavonó' (*dállu* 'ház': Akk-Gen. *dálu* + *noagar* 'mindig foglalkoztatott, a kimerülésig dolgoztatott rénökör');

gáicca|čoarvi 'réntehén különösen hátrahajló (kecske szarvára emlékeztető) aganccsal' (*gáicca* 'kecske': Akk-Gen. *gáicca* + *čoarvi* 'agancs').

B) A főnévi alaptagú összetételek meghatározó tagja lehet melléknév (a melléknév attributív alakja), például:

alla|čoarvi 'rén hosszú, felfelé álló ágú aganccsal' (*alla* 'magas' + *čoarvi* 'agancs');

áidna|váldu 'vezérbika párzás idején, a csorda legerősebb bikája' (*áidna* 'egyetlen, egyedüli' + *váldu* 'hatalom');

bonjo|čoarvi, bonju|čoarvi 'rén, erősen meggömbült aganccsal' (*bonju-* 'görbe, ferde' + *čoarvi* 'agancs');

ceakko|čoarvi 'rén, melynek agancsa egyenesen felfelé meredő ágakból áll' (*ceakko-* 'álló, meredek, függőleges' + *čoarvi* 'agancs');

čáhppes|juolgi 'rén sötét színű lábbal vagy lábakkal' (*čáhppes* 'fekete' + *juolgi* 'láb');

čielga|mearkkat 'egyértelműen vágott, a tulajdonos kiléte felől kétséget nem hagyó füljellel ellátott rén' (*čielga* 'tisza, világos' + *mearkkat* 'jelölt, tkp. jeles, jellel ellátott');

dárse|čoarvi, dárse|oaivi '(öreg) rénökör megvastagodott rózsatóvel és megrövidült

agancságakkal' (*dársi* 'telt, természetes' + *čoarvi* 'agancs', *oaivi* 'fej');

duolba|čoarvi 'rén alacsony agancssal, melynek ágai rövidek és erősen előre hajlanak' (*duolba* 'lapos, sík' + *čoarvi* 'agancs');

gassa|borgi 'sűrű növéssű, egyenletesen vastag (első) szőrzet' (*gassa* 'vastag, erős, vaskos' + *borgi* 'a rénborjú első szőrzete');

geaiggo|beallji 'rén álló, egyenes füljellel' (*geaiggo-* 'egyenes, kiegyenesített' + *beallji* 'fül');

govda|čoarvi 'rén felül kiszélesedő ágakból álló agancssal' (*govda* 'széles' + *čoarvi* 'agancs');

guhkes|čoarvi 'agancs rendkívül hosszú ágakkal' (*guhkes* 'hosszú' + *čoarvi* 'agancs').

C) A főnévi alaptagú összetételek meghatározó tagja lehet valamilyen igei származék.

Ez gyakran az ige befejezett melléknévi igeneve (az *-n* képző ebben az esetben az ige erős fokú tövéhez járul), vagy pedig redukálódott infinitívuszi alak, például:

áittar|boazu 'más gazda által felügyelt rén' (*áittar|dit* 'gondoz' + *boazu* 'rénszarvas');

ástan|čoarvi 'rén, amelynek nincs teljesen kifejlődött agancsa, és nem is dörzsölte le egészen [tkp. sorvadtt agancsú]' (*ástan*: Part. Perf. < *ástat* 'elsorvad' + *čoarvi* 'agancs');

báddan|čeabet 'párasz előtt megvastagodott nyakú rénbika' (*báddan*: Part. Perf. < *báddat* 'megvastagodik' + *čeabet* 'nyak');

čal|oaivi 'rén fényesre dörzsölt agancssal' (*čal|lat* : *čala-* 'agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl' + *oaivi* 'fej');

gahččan|beallji 'túl mélyen bevágott és ezért lógó fülű rén' (*gahččan*: Part. Perf. < *gahččat* 'leesik, hullik' + *beallji* 'fül');

garran|čeabet 'hím rén, amelynek nyakáról tavasszal kihullott a szőr' (*garran*: Part. Perf. < *garrat* 'megkeményedik' + *čeabet* 'nyak').

D) Végezetül a főnévi alaptagú összetételek meghatározó tagja lehet határozószó.

Erre a típusú összetételre mindössze két példa található az itt vizsgált szóanyagban:

erin|boazu 'hosszú időt a csordától elszakadva töltött rén' (*erin* 'távol, külön' + *boazu* 'rénszarvas');

fáhkka|čoarvi 'nőstény rén horgas ágú agancssal' (*fáhkka* 'hirtelen, váratlanul' < *fáhkkat* # *fáhkkes* 'hirtelen, éles (pl. kanyar)').

2.2.3.1.2. Melléknévi alaptagú összetételek

2.2.3.1.2.1. Melléknévi alaptagú összetételek: alaptag szerinti típusok

A) A melléknévi alaptagú összetett szavak tartalmazhatják a melléknevek predikatív (nem attributív) alakját. Például:

bádde|bahá 'kötélen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő (rén)' (*báddi* 'kötél' + *bahá* 'mérge');

bádde|lodji 'a kipányvázást, kötélen tartást jól viselő (rén)' (*báddi* 'kötél' + *lodji* 'nyugodt, szelíd');

lávže|lodji 'kötéltől nem félő, lasszóvetéskor nyugodt (rén)' (*lávži* 'kötél, lasszó').

B) A melléknévi alaptagú összetett szavak utótagja természetesen valamilyen képzőelemet tartalmazó melléknév is lehet, például: *girjjat* 'tarka, foltos' < *girji* 'folt'; *luosttat* 'csíkos' < *luosti* : *luostti*- 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán'. Az ilyen, képzőkkel létrehozott melléknévi származékok sajátossága, hogy nincs külön predikatív és attributív alakjuk, és – jelzett szavuk elliptálódása révén – főnévként is használatosak (pl. *girjjat* 'foltos rén', *luosttat* 'fehér oldalú rén'). Ezek gyakran megjelennek – a még több információt nyújtó – összetételek utótagjaként, például:

lámsko|girjjat 'rén sötét vagy fekete foltokkal' (a foltok árnyalatára utaló *lámsku* (> *lámsko*-) előtag jelentése még tisztázandó);

muorje|girjjat 'tarka rén apró foltokkal' (*muorji* 'bogyó');

muzet|girjjat 'sötétbarna hasú foltos rén' (*muzet* 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén, esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel');

beaive|luosttat 'rén sok fehér csíkkal az oldalán [tkp. napcsíkos]' (*beaivi* 'nap');

guzat|luosttat 'rén, oldalán rövid világos sávokkal' (*guzat* 'fekete rén').

Szintén ismert önálló terminusként is a valamire való hajlamot kifejező, deverbális -*las* képzőt tartalmazó *ballalas* 'félénk, valamitől félő (rén)', amellyel ugyancsak találkozunk összetételi utótagként, például:

lávže|ballalas 'lasszótól, kötéltől félő (rén)' (*lávži* 'kötél, lasszó' + *ballalas*).

Ugyanezt a képzőt tartalmazza a következő összetételek utótagja:

ovda|mannálas 'mély hóban, utat mutatva a többi állatnak, pásztor vezetése nélkül is ügyesen és fürgén gázoló (rén)' (*ovda*- 'elő-' + *mannálas* < *mannat* 'megy');

seahpe|riidalas 'a mellső lábai táján kötelet nem tűrő (igavonó rén)' (*seahpi* 'mellső láb' + *riidalas* < *riidalit* 'ellenkezik, vitázik').

2.2.3.1.2.2. Melléknévi alaptagú összetételek: meghatározó tag szerinti típusok

A) A melléknévi alaptagú összetételek meghatározó tagja leggyakrabban főnév (nominatívuszban).

Erre számos példát már láttunk az előző pontban. Előtagok voltak: *muorji* 'bogyó', *muzet* 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel)', *beaivi* 'nap', *guzat* 'fekete rén', *lávži* 'kötél, lasszó', *seahpi* 'mellső láb'.

B) Ritkábban melléknév szerepel melléknévi alaptagú összetétel meghatározó tagjaként (a melléknév attributív alakja). Például:

guhkes|ovdagiedat 'olyan rén, amely agancsának szemágai rendkívül hosszúak' (*guhkes* 'hosszú' + *ovdagiedat* < *ovda|giehta* 'agancs szemága').

C) Végül olyan melléknévi alaptagú összetételt is ismerünk, melynek meghatározó tagja határozószó:

fáhkka|mohkat 'nöstény rén horgas ágú aganccsal' (*fáhkka* 'hirtelen, váratlanul' < *fáhkkat* # *fáhkkes* 'hirtelen, éles (pl. kanyar)' + *mohkat* < *mohkki* 'kanyar, görbület').

2.2.3.2. Többszörös – kettőnél több tagú – összetételek

A vizsgált terminológiában a többszörös összetételek körében a háromtagúak mellett egyetlen négytagú összetett szót találunk. Mivel végső soron a háromtagú összetételek elő- vagy utótagja, a négytagú összetételnek pedig elő- és utótagja egyaránt maga is összetett szó, a sokszoros összetételeket aszerint csoportosítom, hogy azok utó- vagy előtagja (esetleg – a négytagú összetétel esetén – mindkettő) összetett-e. Az alaktanilag elkülöníthető szavak határát egy függőleges vonallal (|) jelölöm, kettős függőleges vonallal (||) pedig az összetett tagot választom el az alaktanilag nem összetett tagtól.

2.2.3.2.1. Háromszoros összetételek, amelyeknek az utótagja összetett szó

(főnév || főnév | főnév)

boatka||gálbbe|njunni 'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú, két részre osztott folttal' (*boatka* 'elszakadás, megszakítás' + *gálbbe|njunni* 'rén, orrán az alapszínétől eltérő

árnyalatú szőrzettel': *gálbi* 'szarvasmarha borja' + *njunni* 'orr');
duorše||gálbbe|njunni 'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú, széles sávval' (vö.
gálbbenjunni) (*duorši* 'pofa' + *gálbbe|njunni* 'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú
szőrzettel': *gálbi* 'szarvasmarha borja' + *njunni* 'orr').

(melléknév || melléknév | főnév)

latnja||ovda|giehta 'rén, amelynek homlok- és szemága egyaránt van; rénborjú két szemággal' (*latnja* 'dupla' + *ovda-* 'első, elülső' + *giehta* 'kéz, kar' [*ovda|giehta* 'agancs szemága']);

ruškes||ruošša|jievja 'barnába hajló piszkosfehér rén' (*ruškes* 'barna' + *ruošša|jievja* 'piszkos- vagy sárgásfehér rén (szőrszálainak a vége jellemzően barnás)': *ruošša* 'orosz' + *jievja* 'piszkosfehér (nem albínó) rén').

(melléknév || összetételből képzett melléknév)

guhkes||ovdagieđat 'olyan rén, amely agancsának szemágai rendkívül hosszúak' (*guhkes* 'hosszú' + *ovdagieđat* < *ovda|giehta* 'agancs szemága': *ovda-* 'első, elülső' + *giehta* 'kéz, kar'; a képzőről bővebben ld. a 96. lapon írottakat).

(főnév || összetételből képzett melléknév)

roahkke||ovdagieđat 'olyan rén, amely agancsának szemágai hurokszerűek' (*roahkki* 'hurok' + *ovdagieđat* < *ovda|giehta* 'agancs szemága': *ovda-* 'első, elülső' + *giehta* 'kéz, kar'; a képzőről bővebben ld. a 96. lapon írottakat).

2.2.3.2.2. Háromszoros összetételek, amelyeknek az előtagja összetett szó

(főnév | főnév || főnév)

beaska|nát||miessi 'bundakészítés céljából levágott, finom szőrzetű rén-borjú' (*beaska* 'bunda' + *nát* < *náhkki* 'bőr, prém', ld. ITKONEN, T. I. 1948: II. 103);

biika|čoar||sággi (= *biika|sággi* 'ua.') (*biika* 'tüske, fog' + *čoar(vi)* 'agancs' + *sággi* 'kevés rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli) agancs' < *sággi* 'pálca, rudacska');

livva|sai||oahci, livva|sai||vuodđu 'szelíd nőtény, amely elsőként fekszik le, ezzel a többi rént is megnyugtatva és pihenésre készítve' (*livva|sadi* 'pihenőhely' [< *livvat* 'fekszik, pihen' + *sai* 'hely'] + *oahci* 'akadály'; *vuodđu* 'alap');

niibe|šipmar||joll 'tőr fokához hasonlatosan széles, hízott rén' (*niibi* 'kés, tőr' + *šimir* : *šipmar*|*a-* 'foka vminek' + *joll* 'jó kondícióban lévő, kövér rén').

(melléknév | főnév || főnév)

áidna|vál||sarvvis (= *áidna|váldu* 'ua.') 'vezérbika párzás idején, a csorda legerősebb bikája' (*áidna* 'egyetlen, egyedüli' + *vál(du)* 'hatalom' + *sarvvis* 'hím rén, rénbika');
čáhppes|dielko||siidu 'világos rén, oldalán sötét foltokkal' (*čáhppes* 'fekete' + *dielku* 'folt' + *siidu* 'oldal');

čuovgi|gáhtto||sealgi, šelges|gáhtto||sealgi 'ragyogó, világos gerincű rén' (*čuovgi* 'fénylő, ragyogó'; *šelges* 'élénk, ragyogó' + *gáhttu* 'tető' + *sealgi* 'hát');

luovos|čoar||ápmil 'félagancsú réntehén, amelynek egyik oldali agancsa ép, a másikat azonban csupán inak tartják' (*luovos-* 'különálló, szabadon levő' + *čoar(vi)* 'agancs' + *ápmil* 'egyagancsú réntehén');

sevdnjes||muzet|čuoivvat 'szürkésbarna (inkább barna) rén' (*sevdnjes* 'sötét' + *muzet* 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel)' + *čuoivvat* 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos').

(határozószó | főnév || főnév)

birra|bađat||luosttat 'rén, oldalán és farán is körülfutó fehér sávval' (*birra* 'körül' + *bađat* 'vmilyen farú egyed' < *bahta* 'far' + *luosttat* 'fehér oldalú rén' < *luosti* : *luosti-* 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán'; a képzőről ld. a 96. lapon írottakat) (vö. *beaive|luosttat*, *birra|bađat||beaive|luosttat*);

čada|nábat||miessi 'nyitott köldökű borjú' (*čada* 'keresztül, át' + *nábat* 'vmilyen köldökű egyed' < *náphi* 'köldök'; a képzőről ld. a 96. lapon írottakat + *miessi* 'rénborjú (születésétől az első télig)').

(főnév | főnév || melléknévi igenév)

A többszörös, háromtagú összetételek között találjuk azokat a szavakat, amelyek létrejöttét a rén agancsa és életkora közötti disszonancia motiválta. Ezek az állat agancsára, nemére és korára vonatkozó információt is nyújtanak:

varit|čoarve||dahkki 'egyéves hím rén, amikor már a másfél éves réntre jellemző agancsát növeszti' (*varit* 'második életévében lévő hím rén' + *čoarvi* + *dahkki* 'csináló': Part. Pres. < *dahkat* 'csinál, készít');

vuobis|čoarve||dahkki 'hím rén a második évében, amikor már a hároméves réntre jellemző agancsát növeszti' (*vuobis* 'harmadik életévében lévő hím rén' + *čoarvi* 'agancs' + *dahkki*

'csináló': Part. Pres. < *dahkat* 'csinál, készít');

gottas|čoarve||dahkki, gottodas|čoarve||dahkki 'hím rén a harmadik életévében, amikor már a négyéves rénre jellemző agancsát növeszti' (*gottas, gottodas* 'negyedik életévében lévő hím rén' + *čoarvi* 'agancs' + *dahkki* 'csináló': Part. Pres. < *dahkat* 'csinál, készít');

goasohas|čoarve||dahkki 'hím rén a negyedik életévében, amikor már az ötéves rénre jellemző agancsát növeszti' (*goasohas* 'ötödik életévében lévő (4½–5 éves) hím rén' + *čoarvi* 'agancs' + *dahkki* 'csináló': Part. Pres. < *dahkat* 'csinál, készít').

2.2.3.2.3. Négyeszeres összetétel, amelynek az előtagja és az utótagja is összetett szó

(határozószó | főnév || főnév | főnév)

birra|bađat||beaive|luosttat 'fehér oldalú rén, a farán is körülfutó fehér sávval' (*birra* 'körül' + *bađat* 'vmilyen farú egyed' < *bahta* 'far' + *beaivi* 'nap' + *luosttat* 'fehér oldalú rén' < *luosti* : *luostti*- 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán'; a képzőről ld. a 96. lapon írottakat) (vö. *beaive|luosttat, birra|bađat||luosttat*).

Az alaktanilag összetett szavak százalékos aránya szemantikai csoportonként szignifikánsan eltérő. Az értékeket kerekítve foglalom táblázatba, csökkenő sorrendben:

jelentéstani csoport	összesen	összetett szó	arány (%)
tulajdonviszonyok	4	4	100
füljel	22	18	82
agancs	108	85	79
szórzet	91	70	77
funkció	34	17	50
nem és/vagy kor	29	12	41
belső tulajdonságok, viselkedés	77	22	28,5
testi adottságok, fizikai állapot	54	15	28
ÖSSZESEN	419	243	58

Mint látható, a terminusoknak az itt vizsgálandó, kiemelt csoportja, azaz a rének bizonyos szempontok szerinti elnevezései körében – miként a terminológia egészében is –

igen magas az összetételek aránya: a 419 rénelnevezés közül 243 – azaz 58%-uk – összetett szó. A réntartás északi lapp terminológiájának ez a sajátossága elengedhetetlenül szükséges a kívülálló számára sokszor szinte definiálhatatlan különbségek megfogalmazása, nyelvi érzékeltetése érdekében. A réneknek a tulajdonviszonyok szerinti elnevezései kivétel nélkül összetettek (100%), és meglehetősen nagy arányban (79%) találunk összetett szavakat a – tulajdonviszonyokat tükröző – füljel alapján alkotott nevek között. Alig kisebb az arány az agancs, illetve a szőrzet motiválta terminusok körében (79 ill. 77%). A rének funkcióját tükröző elnevezéseknek a fele (50%) összetett szó, és valamivel kevesebb összetételt találunk a nem és/vagy kor által motivált terminusok körében (41%). A belső tulajdonságok, viselkedés, illetve a testi adottságok, fizikai állapot szerinti rénelnevezések között találjuk a legkevesebb összetett szót (28,5 ill. 28%).

2.3. ETIMOLÓGIAI VIZSGÁLAT

A lapp nyelv etimológiai vizsgálata meglehetősen nehéz feladat elé állítja az erre vállalkozót: a lapp szavak eredete nagyrészt feltárhatatlan, s igen magas az ismeretlen eredetű szavak aránya;⁷⁵ például a rénbörjút – májusi születésétől az első télig – jelölő *miessi* főnév etimonja sem ismert (SAMMALLAHTI 1998: 254 és KERESZTES – LARSSON 2004: 123). Annak, hogy egy szóról nincs megfelelő számú nyelvi adatunk s így eredetét nem ismerjük, természetesen több oka lehet: elképzelhető, hogy a rokon nyelvekből kivesztek az etimológiai megfelelői; az is előfordulhat, hogy elhomályosult származékról van szó, melynek alapszava már nem deríthető fel; lehetséges, hogy az ismeretlen eredetűnek tekintett szó voltaképpen jövevényszó, azonban az átvett idegen szó (vagy akár maga az átadó nyelv) kiveszett a használatból (GERSTNER 2006: 476).

A lappok többsége által beszélt nyelvjárás, az északi lapp számos nyelvészeti kutatás, leírás tárgyául szolgált – (északi) lapp etimológiai szótár azonban máig nem született.⁷⁶

⁷⁵ Juhani Lehtiranta 1479 szócikket tartalmazó *Yhteissamelainen sanasto* című munkájában 43% az ismeretlen eredetű, etimológia nélkül maradt szavak aránya (LEHTIRANTA 1989: 8). Pekka Sammallahti – tanítványaival – összeállított egy gyakorisági szólistát, a szavak lehetséges eredetének megjelölésével, etimológiai adatokkal (SAMMALLAHTI 1998: 226–268). Az ebben szereplő 845 leggyakoribb északi lapp szónak is mintegy 3%-a ismeretlen eredetű (pl. lpN *dadjat* 'mond', *hállat* 'beszél', *dálki* 'időjárás'), melyek mellett számos olyan is akad, amelynek kizárólag a közlapp alakja rekonstruálható (pl. lpN *uhcci* ≠ *uhca* 'kicsi', *viehkak* 'fut').

⁷⁶ Erkki Itkonen lapp chrestomathíája tartalmaz ugyan egy etimológiai szójegyzéket (ITKONEN, E. 1969: 73–185), ez azonban az ősi szavak esetén nem közli a rekonstruált alapnyelvi alakokat, a jövevényszavak esetén pedig csupán az átadó nyelvet jelöli meg. Magyarországon Keresztes László és Lars-Gunnar Larsson 2004-ben publikálta egy lapp etimológiai szótárra vonatkozó terveit (KERESZTES – LARSSON 2004), az elképzelések azonban mindmáig nem valósultak meg.

E hiány pótlásáig az etimológiai vizsgálódások során elsősorban a lapp nyelv jövevényrétegeiről írt monográfiákra (különösen QVIGSTAD 1893, HANSEGÅRD 1967), Lehtiranta kiemelkedő fontosságú szójegyzékére (LEHTIRANTA 1989, rövidítve YS), valamint szófejtő (UEW, SKES, SSA) és kétnyelvű szótárakra (NIELSEN 1932–38, LAGERCRANTZ 1939) támaszkodhatunk. Segítséget nyújt a Finnországban létrehozott, s folyamatos fejlesztés alatt álló számítógépes adatbázis, az Álgu-tietokanta. Ennek elsődleges célja a lapp nyelvjárások szókincsének eredetére vonatkozó tudásanyag összegyűjtése és rendszerezése, ami később alapjául szolgálhat az egyes nyelvjárások etimológiai szótárainak.

A fejezet két részre tagolódik. Az elsőben a réntartással kapcsolatos szókincs ősi elemeit mutatom be. A réntartás északi lapp terminológiájának eredetét keresve ugyanis a vizsgált szóanyag legősibb rétegét képviselő szavak között találunk az uráli (U) korig visszavezethető szavakat, míg másoknak a finnugor (FU), finn-permi (FP) vagy a finn-volgai (FV) kori alakja rekonstruálható. Ezeket az *Uralisches Etymologisches Wörterbuch* (UEW = RÉDEI 1988–1991) adatait idézve közlöm (az etimológiai megfelelések közül csak a finn tagot adom meg), a megfelelő oldalszámmal, illetve – Lagercrantz és Lehtiranta művei esetén – a felhasznált címszó sorszámával. További etimológiai adatok található Pekka Sammallahti (SAMMALLAHTI 1998, rövidítve SL) és Juhani Korttesalmi (KORTESALMI 1996, rövidítve PVP) egy-egy munkájában. Az ősi eredetű (tehát az uráli, a finnugor, a finn-permi és a finn-volgai alapnyelvre visszavezethető) szavakat két csoportra osztom. Külön mutatom be a közlapp rekonstrukcióval rendelkező szavakat, és külön ismertetem – anélkül, hogy kikövetkeztetnék újabb közlapp alakokat – azt a 11 szót, amelyeket rekonstruáltak ugyan valamely korábbi alapnyelvre, közlapp alakjuk mégsem ismert. Hasonlóan érdekesek azok a szavak, amelyek kizárólag közlapp rekonstrukcióval rendelkeznek: tagolásomban ez a réteg alkotja az ősi elemek harmadik alcsoportját. Az elsősorban Lehtiranta által rekonstruált közlapp (PLp) alakokat a forrásmunkában (LEHTIRANTA 1989) található sorszámmal idézem. Ezen feltételezett alapalakok megállapítására nagyrészt Eliel Lagercrantz szótára (LAGERCRANTZ 1939, rövidítve LpWsch) szolgált alapul. A közlapp alak két esetben az Álgu munkatársa, Ante Aikio nevéhez köthető (AIKIO 2006, 2007). További etimológiai adatok található Mikko Korhonen munkájában (KORHONEN 1981, rövidítve Johd.).

A fejezet második részében a réntartással kapcsolatos szókincs jövevényelemeivel foglalkozom. Külön azokkal, amelyek rendelkeznek közlapp rekonstrukcióval, és külön azokkal, amelyek nem. A közvetlen etimológiai előzményhez viszonyító minősítés elvét

(BENKŐ 1994: 388) figyelembe véve ezek finn, finnségi, balti, skandináv, germán nyelvi átvételeknek tekintendők.

A címszó Sammallahti lapp–finn szótárának (SAMMALLAHTI 1989, rövidítve SSS) írásmódját követi, s amennyiben az adott szó szerepel a szótárban, a címsorban (zárójelben) megadom az oldalszámot is.

2.3.1. A réntartás északi lapp terminológiájának ősi elemei

2.3.1.1. Ősi, közlapp rekonstrukcióval nem rendelkező elemek

Uráli kori elemek

bákji ‘homlokcsap, rózsató (csontcsap, amelyből az agancs kinő); az agancs töve, legvastagabb része’ (SSS 30)

< U **päje* ‘fej, fő’

~ fi. *pää* ‘fej, fő’ (UEW 365)

guohtut ‘legel’ (SSS 198)

< U **katz* ‘legelő; legel, legeltet’ (UEW 131)

> *guođohit* ‘legeltet’ (SL 247)

Finnugor kori elemek

bahit ‘félrehúzódik (vemhes réntehén ellés előtt)’ (SSS 23)

< ? FU **pitä-* ‘tart (valahová)’ (UEW 386; SL 119)

~ ? fi. *pitä-* ‘tart, visszatart, távortart, tartózkodik valamitől’ (SSA 2: 379)

čuoddit ‘párzik, párzani akar (frissen kasztrált, gyenge rén)’ (SSS 91)

< FU, ? U **čađa* ‘futás; gerjedelem (nőstény állaté); fut; gerjed, üzekedik’ (UEW 28)

~ ? fi. *suota* ‘ló üzekedése; állat- (pl. rén-)csorda’ (< germ. **stōða* ‘ménés’) (SSA 3: 218)

jolli ‘jó kondícióban lévő, kövér rén; rén (bizonyos fokú) kövérsége’ (SSS 236)

< FU **jälz* ‘állati zsír’ (UEW 107)

meno- 'rén azon szokása, hogy kitér a lasszó elől; emberi érintéstől való félelem'

< ? FU, ?? U **mänz-* 'megszabadul (valamitől), megmenekül' (UEW 268)

> lpN *meannut, menodit* '(rén) félénkké válik (emberi érintéstől, lasszótól)' (SSS 288)

> lpN *menodahkes* 'a lasszót vagy lasszót hajító pásztort elkerülni igyekvő rén' (SSS 288)

Ez az eredeteztetés bizonytalan. Elképzelhető ugyanis, hogy a lapp szó a lpN *meannu* 'lárma, zaj' főnév származéka, amely a fi. *meno* 'ua.' átvétele (< fi. *mene-* 'megy, zajlik' < U **mene-* 'megy') (UEW 268, 272; SSA 2: 160).

† **váduť** 'harmadik életévében lévő nőtény rén'

(vö. FRIIS *vađok* 'juvenca tertium aetatis suae annum ingrediens', UEW 563)

< ? FU **wälz* (**wädz*) 'valamiféle nagy állat' (UEW 563)

Mára elavultnak tekinthető, azonos jelentésben a *vuonjal/áldu* terminus használatos.

COLLINDER szerint (1960: 399) a lp *vađok* a finn *vaadin* 'réntehén' átvétele, azonban ezt az eredeteztetést a SKES (V/1570) elveti, vö. UEW 564.

Finn-permi kori elem

čeaskkut 'egészen világos, hófehér rén' (SSS 81)

< *čeaskat* 'hófehér' < FP **čäčkä* 'tisztá, fehér; fehérén látszik' (UEW 611; SL 121)

Finn-volgai kori elem

njuorra 'puha, lágy (pl. rén növésben lévő agancsa)' (SSS 322)

< FV **norja* ~ **ńorja* 'hajlékony, puha, lágy' (UEW 709)

~ ? fi. *norja, norea* 'ruganyos, hajlékony' (SSA 2: 231)

2.3.1.2. Ősi, közlapp rekonstrukcióval is rendelkező elemek

Uráli kori elemek

bággi 'kötőfék (réné)' (SSS 28)

< PLp **pāṅkē* 'rén kötőféke' < U **paṅka*¹ 'pánt, fogantyú, nyél' (UEW 354; YS 892)

~ fi. *panka* 'fogantyú, fül; kötőfék' (a 'kötőfék' jelentés valószínűleg lapp hatásra alakult ki) (SSA 2: 307; PVP 346)

čallat 'agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl' (SSS 74)

< PLp, U **čele-* 'agancsot a bőrtől megtisztít' (LpWsch 461; UEW 35; YS 106; SL 123)

lpN > fi. *kelo-* 'ua.' (SSA 1: 341) (vö. lpN *čal/oaivi* 'rén ledörzsölt agancssal' > fi. *kelo, kelokas* 'ua.')

čiegar 'rének téli (fagyott, kemény, letaposott) legelőhelye' (SSS 82)

< PLp **čēķer* < U **čāke(r3)* 'kemény, megkérgeződött hóréteg; lelegett, letaposott terület télen' (LpWsch 608; UEW 31; YS 147)

lpN > fi. *kiekero, kiekerő* 'ua.' (SSA 1: 353; PVP 348)

doarrut 'verekedik, csatázik (pl. rén az agancsával)' (SSS 117)

< PLp **tōrō* 'viszálykodik' < U **tor3* 'viszály, küzdelem; viszálykodik, küzd' (LpWsch 7974; Johd 86; UEW 531; YS 1284; SL 118)

~ fi. *tora* 'veszekedés', *toru-* 'veszekedik' (SSA 3: 311)

johit 'mozgásban van, halad, réncsordával vándorol' (SSS 236)

< PLp **jotē* 'megy, halad' < U **juta-* 'megy, vándorol' (LpWsch 1777; UEW 106; YS 281; SL 250)

lpN > fi. nyj. *judata* : *jutaa-* 'vonul, költözik (réncsordával)' (SSA 1: 244)

navvet, navvit 'kihullik (rén szőre, elsősorban nedvességtől)' (SSS 303)

< PLp **neṽē* < U **niwa-* (**niṽa-*) 'szőrét hullajtja' (LpWsch 4087; UEW 306; YS 706; SL 120)

~ fi. *nivoa* 'hullik (szőr)' (SSA 2: 227)

njiṽelas 'nöstény rén' (SSS 316)

< PLp **niṽēles* < U **niṽä* 'nő, nöstény' (LpWsch 4388; UEW 305; YS 727)

A lpN *-las* képzőelem, amely deverbális és denominális nomenképzőként egyaránt produktív (ld. a 95–96. lapon írottakat).

siida 'rénnyáj (adott gazda tulajdona)' (SSS 395)

< PLp **sijte* 'falu' < U **sijte* ~ **sijta* (**šejte* ~ **šejta*) 'liget, csalit; áldozati hely' (LpWsch 6247; UEW 499; YS 1130; SL 263)

~ fi. ? *hiisi* 'gonosz szellem'

A lpN *siida* szó tágabb jelentése ‘családok közössége’ (BERECZKI A. 2000: 74); a legősibb lapp településfajta jelöli, amely egy ősi, a réntartás kialakulása előtti vadászó-gyűjtögető kultúrából származhat (TAMÁS 2007: 37). A ‘rénnyáj’ jelentés jelentésszűküléssel alakult ki.

Finnugor kori elemek

ada : *addama-* ‘velő; velőscsont; a kövérség bizonyos foka’ (SSS 1)

< PLp **eðem* < FU **wið3(-m3)* ‘csontvelő, (agy)velő’ (LpWsch 12; Johd 199; UEW 572; YS 4; SL 119)

Vö. *addamiin* (Pl. Lok.): *boazu lea addamiin* ‘a rén jó kondícióban, vágásra alkalmas állapotban van, kellő mennyiségű és minőségű velő nyerhető belőle’

~ fi. *ydin* : *ytime-* ‘velő’ (SSA 3: 488)

boazu ‘rénszarvas’ (SSS 51)

< PLp **pōcōj* ‘rénszarvas’ < FU, ? U **poča* ‘rén(borjú)’ (LpWsch 5115; UEW 387; YS 967; SL 232)

~ ? fi. *poro* ‘rénszarvas’ (LHF 505; SSA 2: 399)

čoarvi ‘agancs’ (SSS 87)

> *čoarvai* ‘feltűnően nagy agancsú (rén)’

(Gyakori összetételi tagként ld. még: *čoarve/mohkki*, *čoarvet/bealli*, *gáicca/čoarvi*, *goasohas/čoarve//dahkki*, *guhkes/čoarvi*, *modjon/čoarvi*, *námme/čoarvi* stb.)

< PLp **čōrvē* < FU **šorwa* ‘szarv, agancs’ (LpWsch 689; Johd 110; UEW 486; YS 179; SL 120)

~ fi. *sarvi* ‘szarv, agancs’ (SSA 3: 159)

čora ‘(kisebb, 10–100 fős) réncsorda’ (SSS 89)

< PLp **čorek* ‘kis réncsorda’ < FU **šur3¹* ‘csapat, (rén)csorda’ (UEW 491)

lpN *čora* : *čorraga-* > fi. nyj. *sorakka* ‘ua.’ (LpWsch 653; YS 165)

goddi ‘vadrén; jelöletlen, gazdátlan rén’ (SSS 185)

< PLp **kontē* < FU, ? U **kunta²* ‘vadrén’ (LpWsch 2508; UEW 206; YS 450)

> *gouddudas*, *goddos*, *gottodas* ‘négyéves hím rén’ > fi. *kuntus*, *kunteus* ‘negyedik életévében lévő rén’ (PVP 342; SSA 1: 438)

lávži 'kötél' (SSS 256)

(Összetételi előtagként ld. még: *lávže*/*ballalas*, *lávže*/*lodji*)

< PLp **lāmčē* < ? FU **lāmčä* 'szíj, kötél (pl. lasszó, gyepelő)' (LpWsch 3193; UEW 239; YS 564; SL 123)

~ fi. *lämsä*, *lämsi* 'kötél, gyepelő, lasszó' (SSA 2: 124–125)

sággi 'kevés rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli) agancs' (SSS 384)

< PLp **sāṅkē* 'pálcika' < ? FU **sāṅkz* 'faszeg, ék' (LpWsch 6079; UEW 435; YS 1107) (SL 128 < germ.)

lpN > fi. *saakki* 'egyenes ágakból álló, elágazás nélküli agancs'

varis 'hím rén' (SSS 459)

< PLp **orēs* 'hím' < ? FU **urʒ*¹ 'hím, férfi' (LpWsch 8356; UEW 545; YS 811)

~ fi. *uros* 'hím'

A *varis* szóban az *-s* denominális nomenképző (vö. lpN *oppas* 'még nem felásott, érintetlen téli legelőhely' < *obba* : *oppa*- 'tömör, zárt'; a képzőről bővebben NICKEL 1990: 340–341).

vuodjit : **vuojá-** 'hajt' (SSS 478)

< PLp **vōjē* 'hajt' < FU **aja-* 'hajt, űz' (UEW 4; YS 1423; SL 267)

> lpN *vuoján* 'igavonó, szánhúzó rén'

~ fi. *aja-* 'hajt, vezet' (> fi. *ajokas* 'igavonó, szánhúzó rén') (SSA 1: 62)

Finn-permi kori elemek

gáskit 'kasztrál (foggal, harapással)' (SSS 159)

< PLp **kāckē* < FP **kačka*-² 'harap, rág' (LpWsch 2016; UEW 641; YS 335; SL 121)

lpN > fi. *kaskaa-* 'kasztrál (rénszarvast)' (SSA 1: 323)

geahččat 'felügyel, pásztorkodik' (SSS 163)

< PLp **kēččē* 'néz' < FP **kače-* 'néz, észrevesz'

(vö. lpN < ? germ. **gātja-* 'őríz, legeltet, pásztorkodik') (LpWsch 2230; Johd 91; UEW 640; YS 378; SL 243)

~ fi. *katso-* 'néz' (SSA 1: 328)

jeagil 'zuzmó' (SSS 231)

(Összetételi tagként ld. például: *bohcce/jeagil, nálló/jeagil, oaive/jeagil, roance/jeagil, sarvva/jeagil, smarve/jeagil; jeagil/borddáhat, -čoaltu, -dovohat, -gatna, -giera, -guhpá, -limpu, -leadji.*)

< PLp **jēkēl* < FP **jäkä-lä* 'zuzmó' (LpWsch 1691; UEW 632; YS 260; SL 249)

~ fi. *jäkälä* 'ua.' (SSA 1: 256)

Finn-volgai kori elemek

áldu 'réntehén (amelyet újszülött borja még követ)' (SSS 14)

< PLp **ältō* < FV **ältz* 'réntehén' (LpWsch 198; UEW 609; YS 49; SL 121)

baggi 'kis termetű rén nagy hassal' (SSS 22)

< PLp **pejke* 'zömök' < ? FV **pijka* 'feszes, kemény; feszes állapot' (LpWsch 4621; UEW 731; YS 859; SL 123)

~ fi. *pinka* 'feszültség, feszült helyzet' (SSA 2: 368)

bardit, bordit 'rakásba gyűjt, halomba rak (pl. zuzmót)' (SSS 25, 55)

< PLp **portē* 'tesz, sorba rak' < FV **pirtä-* (**pürtä-*) '(oda)rak, tesz; betakar' (LpWsch 4682; UEW 731; YS 960)

guolga 'szőr, szörzet, prém' (SSS 199)

< PLp **kōlke* 'szőr, szörzet' < FV **kalke'* 'szőr, szörzet; szalmaszál' (LpWsch 2883; UEW 644; YS 512)

~ fi. *kalki* 'szőr; szalmaszál' (SSA 1: 286)

neaskit 'bőrt kikészít, lenyúzott bőrt tisztára kapar' (SSS 306)

< PLp **nēskē* < ? FV **neskä-* 'ua.' (LpWsch 4150; UEW 706; YS 722)

lpN > fi. *neskätä, näskätä* 'ua.' (SSA 2: 255)

suossa 'agancs szivacsos belseje' (SSS 436)

< PLp **sōse* 'agancs belseje; gyenge, vékony jég' (LpWsch 7181; YS 1191)

< FV **sose* (**sase*) 'hókása; szivacsos, porózus (csont, fa)' (UEW 766)

~ fi. *sasu* 'ua.; csontvelő' (SSA 3: 159)

váža 'fiatal nőstény rén, amelynek már született borja' (SSS 466)

< PLp **vācēm* 'réntehén' < ? FV **wača* / **wača*¹ 'fiatal állat (réntehén, csikó)'

(LpWsch 8376; UEW 808; YS 1343)

lpN > fi. *vaadin*, *vaadin*, *vaain*, *vaajin*, *vaami* '(három-, helyenként négyévesnél idősebb) nőstény rén' (SSA 3: 382; PVP 343)

2.3.1.3. Csak közlapp rekonstrukcióval rendelkező elemek

ales- < PLp **elēs* 'agancs hátsó ága' (LpWsch 53; YS 9)

Vö. *ales/gahcin* 'ua.': -*gahcin* < ? PLp **kencēmē* 'nyakszirt, tarkó' (LpWsch 1875; YS 312).

ápmil 'félagancsú (vagy agancs nélküli) réntehén'

< PLp **āmē(lē)* 'agancs nélküli vagy félagancsú rén' (LpWsch 205; YS 50)

bálgat 'ide-oda szaladgál szúnyogoktól gyötörve; nyáron legel' (SSS 30)

< PLp **pālke* 'ua.' (LpWsch 4754; YS 886)

lpN > fi. *palkia* 'legel; nyári legelőn tartózkodik (rén)' (SSA 2: 301; PVP 350)

borgi 'rénborjú új, rövid szórú prémje (összel); vedlési időszak' (SSS 55)

< PLp **porkē* 'ua.' (LpWsch 5077; YS 957; SL 124)

lpN > fi. *purka* 'ua.' (SSA II/436)

čoavčīs 'elvetélt, borját elveszített réntehén' (SSS 87)

< PLp **čōpcēs* 'borjú nélküli réntehén' (LpWsch 682; YS 178)

čuoivvat 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos'' (SSS 92)

(vö. lpLu *tjuoivak* 'ua.') (Coll. 13)

< PLp **čōvje* 'ua.; kék' (LpWsch 753; YS 215)

lpN > fi. *suivakko* 'ua.'

čuoossi 'rén agancsai közötti bőr' (SSS 94)

< PLp **čōsē* 'fehér homlok(ú rén)' (LpWsch 787; YS 210)

doahkki 'emberek, madarak, rének) csoportja, csapata' (SSS 115)

< PLp **tōkkē* 'réncorda' (LpWsch 7952; Johd 39; YS 1274)

lpN > fi. *tokka* 'réncorda' (SSA 3: 306; PVP 351)

goasohas 'ötödik életévében lévő (4½–5 éves) hím rén' (SSS 183)

< PLp **kōsētēs* 'ötéves hím rén' (LpWsch 2681; YS 483)

lpN > fi. *kosotus* 'ua.' (SSA 1: 410; PVP 342)

guobir 'rén patája' (SSS 197)

< PLp **kōpēr(ē)* 'ua.' (LpWsch 2910; YS 526)

lpN > fi. *kopara* 'ua.' (SSA 1: 399)

jievja 'piszkosfehér (nem albínó) rén' (SSS 233)

< PLp **jēvjē* 'ua.' (LpWsch 1748; YS 273)

lávvu 'nyári sátor' (SSS 256)

< PLp **lāvō* 'ua.; fenyőgally; befed' (LpWsch 3316; YS 579)

lpN > fi. *laavu* 'ua.' (Johd 39; SSA 2: 34)

livat : **livaha-** 'kimerült rén' (SSS 263), **livva** 'rének pihenője, pihenőideje' (SSS 264)

< PLp **live* 'rének pihenője; fekszik' (LpWsch 3448; YS 591)

A lpN *livat* a *livvat* '(rén) fekszik, pihen' ige származéka (a képzőről bővebben ld. 94. l.).

lpN *livat* >> fi. *liivikkö, livikkä* 'soványságig hajtott rén' (SSA 2: 85)

luohpet 'egyéves korában ellett nőtény' (SSS 272)

< PLp **lōppē* 'fiatal vemhes réntehén' (LpWsch 3644; YS 626)

luosttat : **luosttaga-** 'fehér oldalú rén' (SSS 274)

< lpN *luosti* 'fehér csík vagy sáv a rén oldalán' < PLp **lōstē* 'ua.' (LpWsch 3650; YS 628; SL 124)

lpN > fi. *luostakka, luostokka* 'ua.' (SSA 2: 109)

námmi 'háncs, a rén agancsát fedő szőrös bőr' (SSS 305)

< PLp **nāmē* 'ua.' (LpWsch 4107; YS 712; SL 124)

lpN > fi. *naama* 'ua.' (SSA 2: 200)

njárbe 'rövid, finom (tapintású szőr); rövidszőrű rén' (SSS 314)

< PLp **nārpē* 'vékony' (LpWsch 4357; YS 767)

lpN > fi. *närpeä* 'rövid, finom (tapintású szőr)' (SSA 2: 254)

noras 'rén (comb)csontja' (SSS 325)

< PLp **noreš* 'végtag legfelső csontja' (LpWsch 4258; YS 736)

lpN > fi. *nurus* 'csont (rén lábában)' (SSA 2: 243)

nulpu 'agancsát elhullajtott, agancs nélküli rén' (SSS 326)

< PLp **nulppō* 'rövid agancsú vagy agancs nélküli rén' (LpWsch 4251; Johd 181; YS 741)

lpN > fi. *nulppo* 'ua.' (SSA 2: 237)

rahkat 'üzekedik, pázrik (rén)' (SSS 351)

< PLp **reke* 'üzekedik (rénökör)' < onomat. (eredeti jelentése 'krákog, köhécsel')

(LpWsch 5474; YS 1005; SL 124)

lpN > fi. *rykiä* 'ua.' (rénre vonatkozó jelentése lapp hatásra alakult ki) (SSA 3: 117)

roggi 'mélyedés, árok' (SSS 371)

< PLp **ronke* 'ás' (LpWsch 5789; YS 1048; SL 261)

lpN > fi. *runka* 'hóba taposott nyom' (SSA 3: 103)

ruovgat 'hangot ad, hangjával jelez (rénborjú az anyjának vagy réntehén a borjának)' (SSS 378)

< PLp **rōvke* 'ua.' < onomat. (LpWsch 5991; YS 1077; SSA 3: 65)

lpN > fi. *roukua* 'ua.'

suohpan 'lasszó' (SSS 433)

< lpN *suohpput* 'dob, hajít, vet' < PLp **sōppō* 'ua.' (LpWsch 7170; YS 1185)

lpN > fi. *suopunki* 'ua.' (SSA 3: 217; PVP 351)

suorgi 'elágazás, agancs rövid ága' (SSS 435)

< PLp **sōrkē* 'ág, elágazás' (LpWsch 7172; YS 1189)

~ fi. *haara* 'ua.'

suovdnji 'rének által hóba ásott mélyedés, gödör' (SSS 436)

< PLp **sōvhē* 'hóba ásott gödör' (LpWsch 7188; YS 1197)

~ fi. *sauna* 'szauna'

varit 'második életévében lévő (1½–2 éves) hím rén' (SSS 459)

< P_{Lp} **orēkkē* 'ua.' (Aikio 2007: 180)

lpN > fi. *uros, urakka* 'második életévében lévő hím rén' (SSA 3: 375; PVP 341)

A *varit* szóban a *-t* denominális nomenképző, alapszava a *varis* 'hím rén' főnév (a képzőről bővebben ld. LAKÓ 1986: 67; NICKEL 1990: 337; vö. a 96. lapon írottakkal).

veaddit 'kipányvázva, kötélén tart' (SSS 466)

< P_{Lp} **vēntē* 'ua.' (LpWsch 8499; YS 1375)

? lpN > fi. *ventää* '(rént) kötélén tart'

veaittalas 'nem felügyelt (rén)' (SSS 468)

<< P_{Lp} **veitte* 'felügyelet nélküli rén' (LpWsch 8510; YS 1370)

? lpN > fi. *veiti* 'szabadon szétszóródva'

vistta 'gombakeresés és -evés időszaka' (SSS 476)

< P_{Lp} **vistē* 'rén tápláléka; gombát eszik' (LpWsch 8650; YS 1391)

vuobers, vuobirs, vuobis 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) hím rén' (SSS 477–478)

< P_{Lp} **vōpērēs* 'harmadik életévében lévő hím rén' (LpWsch 8800; YS 1450)

(SL 126: < ? árja)

lpN > fi. *vuorsa, vuorso* 'ua.' (SSA 3: 475; PVP 341)

2.3.2. Jövevényszavak a réntartás északi lapp szókincsében

2.3.2.1. Közlapp rekonstrukcióval rendelkező, idegen (finn, finnségi, balti, skandináv, germán) eredetű elemek

beavrrit 'hosszú lábú rén' (SSS 39)

< P_{Lp} **pēvrēkkē* 'szelídítetlen vagy hosszú lábú rén' < fi. *peura* 'vadrén' (< ? balti; vö. litván *briedis* 'jávorszarvas') (LpWsch 4889; YS 921; SSA 2: 346)

Azon túl, hogy minél jelöletlenebb egy átvett szó, annál könnyebben integrálódik az átvevő nyelvbe (STANFORTH 2002: 808), gyakori jelenség, hogy amennyiben az átvevő nyelvben az átvett szó valamely központi szerepet betöltő fogalomkörbe tartozik, jelentésszűkülés következik be. Itt is ezt figyelhetjük meg: a valószínűleg balti eredetű főnévnek a réntartást mint alapvető megélhetési módot űző lappok nyelvében egy az átadó

nyelvi jelentésénél specifikusabb, szűkebb jelentése alakult ki ('hosszú lábú rén'). Az eredeti 'vadrén' jelentésben a lpN *goddi* használatos.

dápmat 'rént) szelídít' (SSS 104)

< PLp **tāme* 'ua.' < skand. (vö. norv. *tāmja* 'ua.') (LpWsch 7731; YS 1224; SSA 3: 248)

lpN > fi. *taamo* 'ua.'

galba 'agancs homlokága (a homlok fölé hajló, kiszélesedő része)' (SSS 147)

< PLp **kēlpe* 'ua.'

~ fi. *kilpi* 'ua.; páncél, pajzs' (LpWsch 1905; YS 308; SSA 1: 364; SL 124)

gállu 'homlok; rén fejbőre' (SSS 156)

< PLp **källō* 'ua.' < fi. *kallo* 'koponya' (< skand.; vö. ősnorv. **skalli* 'tar fej', norv. *skalle* 'koponya') (LpWsch 2084; Johd 91; YS 352; SSA 1: 288; SL 129)

heargi 'kasztrált és betanított rénökör, igavonó' (SSS 214)

(vö. lpD *hirkiä* 'ló', ld. Halász Ignác: Déli lapp szótár. Bp. 1891)

< PLp **ērke* 'rénökör' < balti (vö. lett *zirgs* 'ló') (LpWsch 1348; YS 236; SL 248)

lpN < fi. *härkä* 'igavonó rénökör' (< ? balti) (Johd 89; SSA 1: 210; PVP 344)

láiddas 'szelíd, kötélén könnyen vezethető rén; a költöző csorda előtt kötélén vezetett rén'

< PLp **lājđō* 'út; vezet' < skand. (vö. ősnorv. **leiða-*, norv. *leda* 'visz, vezet')

(LpWsch 3229; YS 558; SL 129)

lpN > fi. *laitis* 'ua.'

Vö. lpN *láidestit* 'rént kötélén vezet' (SSS 253) > fi. *laitistaa* 'ua.' (SSA 2: 38)

njávvi 'hosszabb szőr a rén nyaka alatt' (SSS 314)

< PLp **nāvē* 'ua.' (LpWsch 4364; YS 768)

~ ? fi. *naava* 'szakállas zuzmó' < ? germ. **fnawwa* (vö. sv. nyj. *fnugg* 'szőr, pihe, bolyh', SSA 2: 201)

ráidu 'rénkaraván (szánokkal)' (SSS 357)

< PLp **rājītō* 'ua.' < skand. (vö. ósnorv. **reid* 'út, utazás; lovaglás') (LpWsch 5541; Johd 39; YS 1020; SL 261)

lpN > fi. *raito* 'ua.' (SSA 3: 41; PVP 350)

rátkit 'szétválogat (réneket)', **rátkka** 'rének szétválogatása' (SSS 359)

< PLp **rātkē* 'ua.' < fi. *ratkoa*, *ratko(minen)* 'ua.' (LpWsch 4496; Johd 171; YS 1027; SL 130)

rotnu '(átmenetileg) meddő réntehén' (SSS 373)

< PLp **ronō* 'réntehén' < skand. (LpWsch 5802; YS 1047)

> fi. *runo* '(adott évben, átmenetileg) meddő réntehén' (SSA 3: 104)

sarvvis 'hím rén, rénbika' (SSS 382)

< PLp **servēs* 'ua.' < balti **širvas*, vö. ősporosz **sirwis* 'öz' (LpWsch 6055; Johd 30; YS 1092; SL 127)

> fi. *sarvas* 'ua.'⁷⁷ (SSA 1: 167)

2.3.2.2. Közlapp rekonstrukcióval nem rendelkező, idegen (finn,⁷⁸ finnségi, skandináv) eredetű elemek

áidi 'elkerített terület, karám' (SSS 12)

< fi. *aita* 'ua.' (Johd 91; SSA 1: 60)

biettek 'rénökör'

< fi. *piettio*, *piettiö* 'ua.' (SSA 2: 350)

⁷⁷ A finn költői nyelvben '(jávör)szarvas' jelentésben előforduló *sarvas* a magyar *szarvas* szó irodalmi átvétele (SSA 3: 159).

⁷⁸ Réntartással kapcsolatos finn szavakat egyéb lapp nyelvjárások is átvettek, például:

- lpIn *garsan* 'juhkarám' < fi. *karsina* 'disznók, juhok, szarvasmarhák számára elkerített terület; mellék- vagy oldalkarám (elsősorban vágás helyéül szolgáló elkerített terület a karámon belül)' < balti (SSA 1: 317) (vö. lpN *kantuvra*, *kántur* 'mellék- vagy oldalkarám' < norv. *kontor* 'tárolóhelyiség') (SSA 1: 398, SSS 243);
- lpLu (*h*)*armān-tjuoivak* 'szürke rén' < fi. *harmakka* 'ua.' (< fi. *harmaa* 'szürke' < balti) (SSA 1: 143) (vö. lpLu *tjuoivak*, lpN *čuoivvat* 'szürke rén' > fi. *suivakko* 'ua.') (Coll. 13, SSS 92);
- lpIn *keällu* 'rénkolomp' < fi. *kello* 'csengő, kolomp' (> *kellokas* 'kolompos rén') (SSA 1: 340) (vö. lpN *biellu* 'rénkolomp') (SSS 42).

goalla 'agancs nélküli réntehén' (SSS 180)

< skand. (vö. norv. nyj. *kolla* 'szarv nélküli nőstény állat, tehén' < ósnorv. **kollr* 'kopasz, tar')
(SSA 1: 391)

oarra '(vékony) kötél' (SSS 335)

< ? skand. (KLpS 795)

> fi. *orro* 'kötél' (SSA 2: 272)

sárja 'szán léce(i)' (SSS 387)

< fi. *sarja* 'ua.' (SSA 3: 158)

sátni 'bevágás (rén füljelében)' (SSS 387)

< finnégi (Johd 91; SSA 3: 154; SL 262)

A 'szó' alapjelentésű főnév a réntartás terminológiájában speciális jelentést kapott. – A finn réntartók szakszókincsében szintén 'bevágás (rén füljelében)' jelentésben használatos a fi. *sana* főnév (tkp. 'szó') (TIESMAA 1965: 71).

A 82 szó közül tehát 10 szó vezethető vissza biztosan az uráli korig, 14 a finnugor korig (9 biztos, 5 bizonytalan). 4 szónak következtethető ki a finn-permi kori alakja, 6-nak pedig a finn-volgai (3 biztos, 3 bizonytalan) kori alakja ismert. Közlapp rekonstrukcióval 69 szó rendelkezik, ezek közül 11-et az idegen eredetű elemek csoportjában találunk.

eredet / kor			
	összesen	biztos	bizonytalan
I. ősi	65	57	8
U	10	10	Ø
FU	14	9	5
FP	4	4	Ø
FV	6	3	3
PLp	31	31	Ø
II. jövevény	összesen	PLp rek. is	PLp rek. nélkül
	17	11	6

A vizsgált északi lapp szavak között szerepelnek származékok is, amelyeknek csupán az alapszava vezethető vissza valamely alapnyelvre (pl. *čeaskkut* 'egészen világos, hófehér rén' < *čeaskat* 'hófehér' < FP **čäčkä* 'tisztá, fehér; fehérén látszik'; *čoavjjet* 'vemhes réntehén' < *čoavji* 'has' < U **ćowja, ćojwa* 'gyomor, bendő, has').

2.4. ÖSSZEGZÉS

A három részre tagolt nyelvészeti vizsgálat tárgya az értekezésem harmadik fő részében közölt, 604 szócikket magában foglaló *Szójegyzék* (ld. a 146–211. lapon), melynek összeállításakor Nils Isak Eira két munkája (EIRA 1984; 1994) mellett Toivo Itkonen művére (ITKONEN, T. I. 1948: II.), valamint az etimológiai vizsgálat során felhasznált további források (LAGERCRANTZ 1939, SKES, KORHONEN 1981, UEW, LEHTIRANTA 1989, SSA, KORTESALMI 1996, SAMMALLAHTI 1998, AIKIO 2006, 2007) adataira támaszkodtam.

A réntartás szakszókincsének magját alkotó rénelnevezésekben rejlő implicit információk lehetővé teszik, hogy a terminológia elemeit fogalmi-szemantikai csoportokba soroljuk. E csoportok tükrözik a névadás motivációját, jóllehet határaik nem minden esetben húzhatók meg egyértelműen. A szemantikai vizsgálat részeként általam elvégzett csoportosítást áttekintve és összevetve azt Szofia Onyina hasonló tematikájú munkájával (ONYINA 2003), szembeötlő lehet egy különbség. A réntartás északi lapp terminológiájából hiányzik a rénneveknek egy olyan érdekes csoportja, amelyre Onyina művéből az osztják terminológia kapcsán fény derül: az állat színe alapján létrejött lapp rénelnevezések között nem találunk olyanokat, amelyeket a rének valamely más állattal való hasonlósága motivált volna (amelyek tehát például a szürke színt a farkashoz kötnék, a feketét a varjúhoz, a fehéret a sirályhoz). A szín természetesen a lapp terminológiának is az egyik legfontosabb szempontja, ám további izgalmas (feltétlenül terepmunkát igénylő) kognitív szemantikai kutatás tárgya lehetne az, hogy milyen színeket tudnak megkülönböztetni a réntartó lappok. Miként az a 71–74. lapon közölt, színek, árnyalatok szerinti északi lapp rénelnevezésekből kitűnik, igen összetett rendszerről van szó.

A szemantikai motiváltság természetesen a szavak morfológiájában is tükröződik.⁷⁹ A névadás alapvető, elsődleges szempontja az állat kora és/vagy neme, ennek megfelelően számos (ősi) tőszót találunk közöttük (pl. *goasohas* 'ötödik életévében lévő (4½–5 éves) hím rén', *varit* 'második életévében lévő (1½–2 éves) hím rén', *váža* 'fiatal nőtény rén, amelynek már született borja', *vuobers*, *vuobis* 'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) hím rén'). Szintén tőszó például: *áldu* 'réntehén (amelyet újszülött borja még követ)', *čoavččis* 'elvetélt, borját elveszített réntehén', *rotnu* ' (átmenetileg) meddő réntehén' (vö. *stáinnat* '(örökre) meddő nőtény'). A nőtény rének ezen csoportjai – további fontos, megkülönböztető tulajdonságai – összetételek révén strukturálhatók, például:

sarat/áldu 'nőtény, amely párzás és megtermékenyülés után is keresi a hímek társaságát' (*sarat* 'a párzási időszak vége');

čakča-, *geasse-*, *gidđa/čoavččis* 'borját ősszel/nyáron/tavasszal elveszített réntehén' (*čakča* 'ősz', *geassi* 'nyár', *gidđa* 'tavasz');

vuonjal/rotnu 'második életévében lévő, (átmenetileg) meddő réntehén' (*vuonjal* 'második életévében lévő (1½ – 2 éves) nőtény rén'.

A rének szörzetén, színén alapuló elnevezések körében tőszó például az alapárnyalatok közül a *jievja* 'piszkosfehér (nem albinó) rén', ugyanakkor a fekete, valamint a szürke árnyalatú rének elnevezései származékszók. A bennük látható *-t* képző az adott tulajdonsággal jellemezhető egyedet jelöli (ld. a 96–97. lapon írottakat): *čáhput* 'sima, finom, fényes fekete szőrű rén' < *čáhppat* # *čáhppes* 'fekete'; *ránat* 'szürke rén' < *ránis* # *ránés* 'szürke'. A terminusok között található derivátumok szintetikus szaknyelv kialakításának igényére utalnak. Az *-i*, *-las*, *-ahkes* képzőkkel létrehozott, alkalmilag főnevesülő, ám a *Szójegyzékben* melléknévnek tekintett származékok sajátossága, hogy nincs külön predikatív és attributív alakjuk (vö. 67. sz. lj., 96. l.), például:

čoarvai 'feltűnően nagy agancsú (rén)' (< *čoarvi* 'agancs'; vö. SSS 87),

ballalas 'félénk, valamitől féltő (rén)' (< *ballat* 'fél vmitől'; vö. SSS 24),

girjjat 'foltos (rén)' (< *girji* 'folt'; vö. SSS 177),

vagy pedig jelzőként nem használhatók, például:

menodahkes 'a lasszót vagy lasszót hajító pásztort elkerülni igyekvő (rén)' (< *menodit*

'félénkké válik' < *meno-* 'rén azon szokása, hogy kitér a lasszó elől; emberi érintéstől való

⁷⁹ Ha egy állatról egyszerre több (pl. nemre, agancsra és színre vonatkozó) információt kíván közölni a réntartó, akkor terminológiájának elemeiből sokszoros összetélt vagy jelzős szó szerkezetet alkothat. Például: *muzet gavvaris-suhkkesoainjijelas* (*muzet* 'sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjen és a patája fölött világosabb szörzettel)' + *gavvaris/čoarvi* 'görbe, kunkorodó agancsú rén' + *suhkkes/oaivi* 'agancs sok elágazással' + *nijijelas* 'nőtény').

félelem’; vö. SSS 288).

Megfigyelhető, hogy egyetlen köznyelvi alapszónak akár több – természetesen speciális jelentésben használatos – származéka is része lehet ennek a terminológiának. A ’nyugodt, szelíd’ jelentésű *lojes*, *lojis* melléknév például egyaránt alapszavául szolgál a *lojat* ’nyugodt természetű, lusta rénökör’ és a *lojás* ’rendkívül szelíd réntehén’ főnévnek (a képzőkről ld. a 96–97. lapon írottakat). A lustaság vagy élénkség mértékének gyakorlati okokból nyilvánvalóan elsősorban az igavonó, herélt állatok esetén van jelentősége: a *šloangát* ’lustálkodik, tétlenkedik’ igéből két különböző képzővel létrehozott származék jelentése között nincs különbség (*šloangi*, *šloangu* ’lusta, nagy termetű rénökör’ < *šloangát* ’lustálkodik, tétlenkedik’).

A rének színén (szőrzetén) – azaz a felismerésüket, beazonosításukat az agancsuk (és füljeleik) mellett legnagyobb mértékben megkönnyítő jellemzőjükön – alapuló elnevezések 77%-a összetétel. A *čuoivvat* ’szürkés rén, szőrszálainak a vége világos’ főnév például 7 összetételben utótagként, egy terminusban pedig előtagként áll. Ha a gyakran önálló terminusként is használatos összetételi tagok különböző árnyalatait is figyelembe vesszük, akkor a lehetséges kombinációk mennyisége tovább nőhet, a külső – nem lapp anyanyelvű vagy lapp anyanyelvű, de réntartói tapasztalattal nem rendelkező – szemlélő számára befogadhatatlanná válhat:

duolva/čuoivvat ’piszkosszürke rén’ (*duolva* ’koszos, sáros, piszkos’);

luosttat/čuoivvat ’szürkés rén, oldalán világosabb deres szőrzettel’ (*luosttat* [önálló terminusként] ’fehér oldalú rén’ < *luosti* ’fehér csík vagy sáv a rén oldalán’; ld. még: *beaive/luosttat*, *birra/bađat//luosttat*, *birra/bađat//beaive/luosttat*, *guzat/luosttat*; *luosttat/čuoivvat*, *luosttat/jievja*, *luosttat/muzet*);

muzet/čuoivvat ’szürkés rén sötétbarna hassal (gyakran foltokkal)’ (*muzet* [önálló terminusként] ’sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjén és a patája fölött világosabb szőrzettel)’; ld. még: *garja/muzet*, *smurta/muset*, *spirta/muzet*, *guvges/muzet*, *guzat/muzet*, *luosttat/muzet*, *mosat/muzet*, *ruošša/muzet*; *muzet/girjjat*, *muzet/jievja*);

ránat/čuoivvat ’szürke rén világosabb árnyalatú hassal’ (*ránat* [önálló terminusként] ’szürke rén’ < *ránis* # *ránes* ’szürke’);

ruošša/čuoivvat ’az átlagosnál hosszabb szőrzetű, szürkés árnyalatú rén’ (vö.

ruošša/gabba, *ruošša/jievja*, *ruošša/muzet*; *ruškes//ruošša/jievja*);

sevdnjes//muzet/čuoivvat ’szürkésbarna (inkább barna) rén’ (*sevdnjes* ’sötét’);

šelges/čuoivvat ’fényes világosszürke rén’ (*šelges* ’ragyogó, fényes’);

čuoivvat/gabba ’fehér rén fehér lábakkal, a törzsén szürkés árnyalattal’ (*gabba* [önálló

terminusként] 'hófehér rén' (ld. még: *duokņas/gabba*, *hilla/gabba*, *rišša/gabba*, *ruošša/gabba*).

Az összetételek vagy endocentrikusak, vagy exocentrikusak (vö. SAMMALLAHTI 1998: 94). Az előbbieken az alaptag jelöltje egyben az összetétel jelöltje is (pl. *gurbma/boazu* 'rén, amelynek bőre alatt sok lárva van' (*gurbmá* 'bögölylárva' + *boazu* 'rénszarvas'), az utóbbiakban az alaptag része az összetétel jelöltjének (pl. *silba/siidu* 'fényes, ezüstösen ragyogó oldalú rén' (*silba* 'ezüst' + *siidu* 'oldal'). Az olyan kéttagú összetételeket, amelyekben az előtag az utótag egy speciális jellemzőjét fejezi ki, bahuvrihinek nevezzük. Bahuvrihinek tekinthetők például azok a rénelnevezések, amelyeket az állat nyakának (*čeabet*, *niski*), orrának (*njunni*), szemének (*čalbmi*), állának (*gáibi*), homlokának (*gállu*), farának (*bahta*), hátának (*sealgi*, *čielgi*), oldalának (*siidu*) vagy lábának (*juolgi*) valamely sajátossága motivált (ld. a 107–109. lapon).

Az általam vizsgált terminológiában kettőnél több tagú összetételeket is találunk. A többszörös összetételek kapcsán Kiefer Ferenc arra hívja fel a figyelmet, hogy „A szóösszetétel hagyományos fogalma szerint a szóösszetételek során két vagy több szót egyetlen szóvá illesztünk össze. (...) Valójában azonban az összetételnél mindig csak két szó összeillesztéséről van szó, ezek mindegyike lehet azonban már önmagában is összetett” (É. KISS 2003: 257). A három- vagy – egy esetben – négytagú összetételeket ennek figyelembevételével aszerint csoportosítottam, hogy azok utó- vagy előtagja (a négytagú összetétel esetén mindkettő) összetett-e, és az alaktanilag nem összetett tagot kettős virgulával (||) választottam el az önmagában is összetett tagtól.

A transzparens szerkezetű összetételek mellett számos olyan – összetett vagy képzett – terminus van, amelyben semmilyen nyelvi elem vagy eszköz nem utal a hozzá rendelt jelentés valamely alapvető komponensére, például az állat nemére. Az ilyen szavak értelmezését, definiálását csupán a biológiai törvényszerűségek, illetve egyéb háttérismeretek és gyakorlati tapasztalatok vagy nyelvi konvenciók ismerete teszi lehetővé:

busat 'rén nagy herével (vagy herékkel)' (tkp. 'zacskós' < *busse* 'zacskó' → 'herezacskó');

nulpu 'agancsát elhullajtott, agancs nélküli rén' (< *nulpet* 'agancsát elhullajtja');

livva/sai||oahci 'szelíd nöstény, amely elsőként fekszik le, ezzel a többi rént is megnyugtatva és pihenésre készítve' (*livva/sadji* 'pihenőhely' + *oahci* 'akadály');

fáhkka/mohkat 'nöstény rén horgas ágú aganccsal' (*fáhkka* 'hirtelen' + *mohkat* < *mohkki* 'kanyar, görbület').

Miként azt a 118. lapon láthattuk, a hurokszerű szemágakkal rendelkező rén neve *roahkke//ovda/gieđat*. Az imént említett *fáhkka/mohkat* terminus információt rejt ugyan a referens nemére vonatkozóan, ám az illet nem hordozó *roahkke//ovda/gieđat* szóhoz képest az agancs tekintetében kevesebbet nyújt: azt, hogy a *fáhkka/mohkat* agancsának melyik ága hurokszerű, nem tudhatjuk.

A tő-, a képzett és az összetett szavaknak a rénelnevezések egyes jelentéstani csoportjain belül kirajzolódó számbeli arányai a következő táblázatban összegezhetők:

jelentéstani csoport	összesen	tőszó	képzett szó	összetett szó
I. külső, fizikai tulajdonságok				
1. nem és/vagy kor	29	12 (41%)	5 (17%)	12 (41%)
2. agancs	108	19 (17,5%)	4 (4%)	85 (79%)
3. szőrzet	91	5 (5,5%)	16 (17,5%)	70 (77%)
4. testi adottságok, fizikai állapot	54	22 (41%)	17 (31,5%)	15 (28%)
5. füljel	22	3 (14%)	1 (4,5%)	18 (82%)
II. belső tulajdonságok, viselkedés	77	20 (26%)	35 (45,5%)	22 (28,5%)
III. funkció	34	6 (18%)	11 (32%)	17 (50%)
IV. tulajdonviszonyok	4	0	0	4 (100%)
ÖSSZESEN	419	87 (21%)	89 (21%)	243 (58%)

Mindezek alapján levonható az a következtetés, hogy a terminusok jelentése és alaktani megformáltsága között szoros összefüggés van: minél fontosabb, hasznosabb és részletesebb információt hordoz egy szó a használói számára, annál strukturáltabb.

A rénelnevezések itt vizsgált négy fő szemantikai csoportja (I. külső tulajdonságok, II. belső tulajdonságok, III. funkció és IV. tulajdonviszonyok) két tömböt alkot aszerint, hogy az azokba sorolt terminusok milyen viszonyban állnak az emberrel: függetlenek-e tőle, tehát az állat veleszületett adottságaira utalnak, vagy épp az ember hozta létre őket azáltal, hogy birtokolja és használja, funkcióval látja el őket.

Az embertől ily módon független tulajdonságok közül az állat agancsa és színe (szőrzete) a rénelnevezések motivációjaként szolgáló tényezők hierarchiájában magasabb szinten áll, ebben a csoportban az összetételek vannak túlsúlyban (a felsorolás sorrendje az alaktanilag összetett terminusok 79, illetve 77%-os arányát tükrözi). A rén viselkedési

sajátságai és fizikai állapota (testi adottságai) az említett hierarchia alsóbb szintjén állnak, ebben a két jelentéstani csoportban a tö- és képzett szavak dominálnak (az összetételek aránya 22, illetve 15%).

Az emberhez köthető névadási szempontok – az állat funkciója, füljele és a tulajdonviszonyok – körében megfigyelhető magas arány a rénnel a lappok életében betöltött központi szerepét, fontosságát tükrözi (e három csoportban a terminusok 50, 82, illetve 100%-a összetett).

Nem kevésbé izgalmas képet mutat az etimológiai szempontból vizsgált szóanyag. A mai északi lapp jelentés kialakulásában – a tőszók esetén – a jelentésszűkülés játszott meghatározó szerepet. Számos példát láthatunk arra, hogy a korábbi korra rekonstruált szóalak tágabb, általánosabb jelentése a lappban már valamilyen speciális jelentéssel bír:

- Az uráli kori **päŋe* 'fej, fő' szóra visszavezethető lpN *bákŋi* a rén fejének egyetlen, ám nyilvánvalóan kiemelkedően fontos pontját, az ún. homlokcsapot jelöli, míg az állat fejét az – összetételi utótagként érthető módon igen gyakori, és szintén uráli eredetű – *oaivi* főnév (< U **ojwa* 'fej, fő' (UEW 336)).
- A valószínűleg finnugor kori **pitä-* 'tart (valahová)' folytatója a lpN *bahtit* 'félrehúzódik (vemhes réntehén ellés előtt)' ige.
- A lpN *čuodđit* ige 'párzik, párzani akar (frissen kasztrált, gyenge rén)' jelentéssel bír. Az előzményének tekintett finnugor (talán uráli) kori **čada* 'futás; gerjedelem (nőstény állaté); fut; gerjed, üzekedik' nomenverbum jelentésének szűkülése azért is érdekes, mert esetében – amennyiben a korábbi korra feltételezett, az állat nemére vonatkozó megszorítást kellőképpen megalapozottnak tekintjük – egy nőstényekre vonatkozó fogalom (kasztrált) hímek jellemző cselekvésévé vált.
- A lpN *suossa* főnév a 'rén agancsának szivacsos belsejét' jelöli, jöllehet előzménye, a finnvolgai korra rekonstruált **sose* (**sase*) szó még csont vagy fa szivacsos, porózus voltára, illetve a hasonlóan laza szerkezetű hókására vonatkozhatott.

A 10 (biztosan) uráli kori szó között egyetlen olyat sem találunk, amely a szervezett réntartás terminusának tekintendő. Amennyiben az ősi (uráli, finnugor, finn-permi, finnvolgai) szavak jelentése rénnel vonatkozik, az vonatkoztatható vadrénnel, illetve annak életmódjára is (pl. *čallat* 'agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl' < U **čele-* 'agancsot a bőrtől megtisztít'; *čora* '(kisebb, 10–100 fős) réncsorda' < FU **šur3* 'csapat, (rén)csorda'; *jeagil* 'zuzmó' < FP **jäkä-lä* 'ua.'; *áldu* 'réntehén (amelyet újszülött borja még követ)' < FV **ält3* 'réntehén').

A jelentés specifikussá válása az ősi, közlapp rekonstrukcióval is rendelkező elemek számbavétele során még szembetűnőbb, ami azt a korábban is megfogalmazott véleményt látszik alátámasztani, hogy a fejlett réntartás mint gazdasági forma a lappoknak a rokon népektől való elválását követően alakulhatott ki. 31 szónak csak a közlapp alakja rekonstruálható.

Meg kell jegyezni, hogy a Juhani Lehtiranta (YS) által közölt közlapp rekonstrukciók jelentésmegadása szükségszerűen egyszerűsítő. Az egyes lapp nyelvjárási adatok mai jelentésének pontos meghatározását dolgozatomban nem tartottam feladatombnak. Ismét csak egy példára szorítkozva: a 'pálcika' jelentésű közlapp **sāṅkē* (< ? FU **sāṅk3* 'faszeg, ék') szó az északi lappban *sāggi* 'kevés rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli) agancs' jelentésben él, a többi nyelvjárás azonban vegyes képet mutat a szó jelentése szempontjából: az inari lappban megvan a szónak ez a jelentése (lpIn *sāggi*), ugyanakkor például a lulei és a kolтта nyelvjárásban 'pálcika' jelentésben használatos (lpLu *sāgge*, lpKlt *sā'gg*; vö. Álgu). Kizárólag a közlapp és a mai északi lapp alakok jelentése ismeretében – és a lpN > lpIn kölcsönzés lehetőségének tudatában – csupán feltételezhetjük, hogy a sok esetben megfigyelhető jelentésszűkülés nem csak az északi lapp nyelvjárás sajátja.

Az északi lapp terminológia általam vizsgált 17 jövevényeleme között találunk 5 olyan szót, amelynek ismerjük a közlapp alakját is, és a közvetlen átadó nyelv – a felhasznált források szerint – a finn. Láthattuk, hogy a finnek később kezdtek réntartással foglalkozni, mint a lappok, ezért ez az adat némileg meglepő lehet.

- Az öt szó egyike a lpN *beavrrit* 'hosszú lábú rén', amely a fi. *peura* 'vadrén' átvétele.
- A lpN *galba* 'agancs homlokága (a homlok fölé hajló, kiszélesedő része)', melynek forrása a végső soron germán eredetű finn *kilpi*: a köznyelvben 'páncél, pajzs; címer' jelentésben él, a finn réntartók terminológiájában azonban a lapp szóéval azonos jelentésben is ismert. Az agancsnak ez, a formáját tekintve pajzsra emlékeztető része teszi a jellegzetesen kiszélesedő homlokágakban bővelkedő agancsú rént a jávorszarvashoz hasonlatossá (vö. fi. *kilpi/sarvi* és szinonimája, a *hirvi/sarvi*).
- A 'homlok' jelentésű, speciális használatban a 'rén fejbőrét' jelölő lpN *gāllu* a finn *kallo* 'koponya' főnév átvétele. Ennek a skandináv eredetű szónak a lappban kialakult specifikus jelentését az északi finn nyelvjárások később kölcsönözték, átvették: a finn réntartási terminológiában a *kallo* a rén fejbőrét és koponyáját egyaránt jelöli (vö. fi. *kallokas*, *kallokka* 'rén fejbőréből készült lábbeli').
- A rén nyaka alatt lévő hosszabb szőr jelölésére a finn *naava* 'szakállas zuzmó' szó került át a lappba (lpN *njávvi*). A lapp nyelvjárásokban használatos, az északi lappal azonos jelentésű

alakok alapján kikövetkeztethető a közlapp alak is (**nāvē*, YS 768), melynek jelentése azonos a mai északi lapp szó jelentésével. Az átvételek esetén is gyakran bekövetkezett jelentésszűkülés idejére tehát következtethetünk ezekből az adatokból, ám talán azt is érdekes lenne tudni, hogy nevezték a rén nyaka alatti szőrt e finn szó átvétele előtt.

- A lpN *rátkit* 'szétválogat (réneket)' a finn *ratko*- átvétele. A finn ige a köznyelvben 'felszakít, feltép; eldönt, megold' jelentésekkel bír, a réntartási terminológiában ez a jelentés specializálódott. A finn köznyelvi 'szétválaszt, elkülönít' jelentésű *erotta*- ige származékával alkotott *poro/erotus* 'rének szétválogatása' összetétel nem tekinthető szaknyelvi terminusnak (ebben a jelentésben a réntartók a *ratkominen* szót (< *ratko*-) használják; az *erotus* főnév inkább összetételi előtagként fordul elő). Miként az utótag átvétele, a lpN *earuhus* 'szétválasztás, elkülönítés' főnév (SSA 1: 107) sem használatos a lapp réntartók körében, a finn összetétel sem a réntartó gazdák, hanem a kívülálló köznyelvi beszélők szókészletének a része.

Van az északi lappban 3 olyan finn átvétel is, amelyeknek a közlapp alakjuk nem ismert. Ezek is izgalmas kérdéseket vethetnek fel:

- Vajon mi indokolhatja, hogy míg a lpN *gárdi* 'elkerített terület, karám' szó átkerült a finn nyelvbe (fi. *kaarre* 'ua.', vö. SSA 1: 266), addig az azonos jelentésű finn *aita* szót *áidi* alakban átvette a lapp (SSA 1: 60)? Forrásaim az említett két finn szót egymás szinonimájaként kezelik; a lpN *gárdi* és *áidi* között Pekka Sammallahti (SSS 12, 158) egy zárójeles megjegyzéssel próbál különbséget tenni: e szerint a *gárdi* szó elsősorban a rének szétválogatására és megjelölésére használatos karámot jelöli.
- Miért volt szükség a svéd eredetű finn *piettio*, *piettiö* 'rénökör' szó átvételére (> lpN *biettek* 'ua.', vö. svéd *bete* 'kasztrált kos' SSA 2: 350), ha a kasztrált rének jelölésére a balti eredetű, közlapp rekonstruált alakkal is rendelkező *heargi* 'ua.' szó is az északi lapp réntartók rendelkezésére állt?
- A szán léceit jelölő lpN *sárja* szó forrása a finn *sarja* főnév, amelynek a köznyelvi 'sor, sorozat' jelentése mellett – az északi nyelvjárásokban – a fentebb említett speciális jelentése is kialakult. A lappokkal összefüggésbe hozott régészeti leletek ismeretében, illetve a sámándobjaik visszatérő szán-motívumai láttán felmerülhet a kérdés: a finn szó átvétele előtt hogyan nevezték a lappok a vélhetően már korábban is használt szánjaik egyes részeit?

Ezek már olyan kérdések, amelyeknek a tisztázása néprajzi vizsgáldást és helyszíni terepmunkát is igényel.

Végül foglaljuk össze, hogy az etimológiai, az alaktani és a jelentéstani szempontok figyelembevételével eredetük, illetve keletkezésük módja szerint milyen típusokba sorolhatók az északi lapp rénelnevezések. A csoportosítás és a példák azt is megmutatják, hogy a nyelv milyen eszközöket használt fel ahhoz, hogy kialakítsa ennek a fontos szakterületnek a mai gazdag terminológiáját.

Értekezésem alapján a következő csoportok rajzolódnak ki:

1) Tőszavak, amelyek

– az őslapp kornál régebbiek, és eredetileg is a 'rénszarvas' fogalomkörhöz kapcsolódtak, például:

boazu 'rénszarvas [házasított tarándszarvas]' < FU, ? U **poča* 'rén(borjú)',

áldu 'réntehén (amelyet újszülött borja még követ)' < FV **áltz* 'réntehén',

čallat 'agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl' < U **čele-* 'agancsot a bőrtől megtisztít';

– rekonstruálhatók az őslappra, és eredetileg is a 'rénszarvas' fogalomkörhöz kapcsolódtak, például:

čoavččis 'elvetélt, borját elveszített réntehén' < PLp **čōpcēs* 'borjú nélküli réntehén',

jievja 'piszkosfehér rén' < PLp **jēvję* 'ua.',

nulpu 'agancsát elhullajtott, agancs nélküli rén' < PLp **nulppō* 'rövid agancsú vagy agancs nélküli rén';

– jelentésváltozásnak köszönhetik mai jelentésüket, például:

bákji 'homlokcsap, rózsató (csontcsap, amelyből az agancs kinő); az agancs töve, legvastagabb része' < U **päje* 'fej, fő',

jolli 'jó kondícióban lévő, kövér rén; rén (bizonyos fokú) kövérsége' < FU **jälz* 'állati zsír',

njárbe 'rövid, finom (tapintású szőr); rövidszőrű rén' < PLp **nārpē* 'vékony'.

2) Képzett szavak, amelyeket

– meglévő réntartási terminusból képeztek, például:

gáskkit 'harapással frissen kasztrált rénökör' < *gáskit* 'kasztrál (foggal, harapással)',

livat 'fáradt, kimerülésig hajtott igavonó, rénökör' < *livvat* '(rén) fekszik, pihen',

nálat 'rén, amelynek agancsát levágták (vagy lefűrészelték)' < *nállat* 'levág, letör (agancsot)';

– jelentésváltozásnak köszönhetik mai jelentésüket, például:

máhkkan 'hatéves hím rén' < *máhkot* 'fárad, elfárad',

šloaŋgu 'lusta, nagy termetű rénökör' < *šloaŋgát* 'lustálkodik, tétlenkedik',

varis 'hím rén' < ? FU **ur3*¹ 'hím, férfi'.

3) Ellipszissel keletkezett terminusok, például:

geaset 'nyáron született borjú' = *geasse/miessi* 'nyáron született borjú' (*geassi* : *geasi*- 'nyár'),

ravddat 'rén, amely szívesebben tartózkodik a csorda szélén, mint közepén' = *ravda/boazu* 'ua.' (*ravda* : *ravdda*- 'perem, szél').

4) Szóösszetétellel keletkezett terminusok, amelyeknek

– valamelyik vagy mindkét tagja réntartási terminus, például:

borge/miessi 'új szörzetét növesztő borjú' (*borgi* 'a rénborjú első szörzete' + *miessi* 'rénborjú «születésétől az első télig»'),

čuoivvat|gabba 'fehér rén fehér lábakkal, a törzsén szürkés árnyalattal' (*čuoivvat* 'szürkés rén, szőrszálainak a vége világos' + *gabba* 'fehér rén');

– transzparenssek, például:

gurbma|boran 'lárvákat mohón faló rén' (*gurbmá* 'bögyölylárva' + *boran* < *borrat* 'eszik, harap'),

gužža|borri 'vizeletet kedvelő rén' (*gužža* 'vizelet' + *borri* < *borrat* 'eszik');

– metaforikusak, például:

gáicca|čoarvi 'réntehén különösen hátrahajló (kecske szarvára emlékeztető) agancssal' (*gáicca* 'kecske': Akk-Gen. *gáicca* + *čoarvi* 'agancs'),

niibe|šipmar||jolli 'tör fokához hasonlatosan széles, hízott rén' (*niibi* 'kés, tör' + *šimir* : *šipmar|a-* 'foka vminek' + *jolli* 'jó kondícióban lévő, kövér rén');

– metonimikusak, például:

liidne|oaivi 'fehér fejű rén' (*liidni* 'kendő, fejkendő' + *oaivi* 'fej'),

sis/miessi, azaz 'belső borjú' (*sis-* 'belső' + *miessi* 'rénborjú');

– problematikusak, például:

mosat|jievja (*mosat* '?' + *jievja* 'piszkosfehér rén'),

ruošša|gabba 'nem vakítóan fehér, de albínó rén' (? *ruošša* 'orosz' + *gabba* 'fehér rén'),

seahkko|juolgi 'rén, amelynek a hátsó patái fölött hosszabb és világosabb a szörzete' (? + *juolgi* 'láb').

3. A RÉNTARTÁS ÉSZAKI LAPP TERMINUSAI

Szójegyzék

A szójegyzék tartalma, felépítése és hangjelölése

Az általam összeállított északi lapp szójegyzék összesen 604 szócikkből áll. Az ezekben szereplő terminusok közül 419 szót **szürke háttérrel** kiemelek: ezek a rén kor, nem, agancs, szőrzet, testi adottságok, füljel, tulajdonviszonyok, viselkedés és funkció szerinti elnevezései, valamint a rén általános elnevezése (*boazu*). A címszó után {kapcsos zárójelben} lapszám feltüntetésével jelzem, hogy az adott terminust dolgozatom hányadik oldalán említem és/vagy elemzem, illetve [szögletes zárójelben] minden esetben megadom az adott szó szófaji besorolását. A kiemelt szavak körében a főnevek mellett szerepel 23 melléknév⁸⁰ is, valamint 2 kettős szófajú szó. Ez utóbbiak a hímek (*varis*), illetve a nőstények (*njiŋjelas*) összefoglaló neve. A melléknevekben található, máig produktív és a köznyelvben is használatos képzőkkel létrehozott származékok a szótárakban (pl. SAMMALLAHTI 1989, 1993) melléknévi besorolást kapnak. Ezen nem változtattam, mivel azonban Nils Isak Eira forrásomul szolgáló munkái (EIRA 1984; 1994) az ilyen képzőelemet (pl. *-i*, *-las*, *-ahkes*) tartalmazó szóalakok, valamint a *-bahá* 'mérgező', *-lodji* 'nyugodt' utótagú terminusok főnévi használatára is nyújtanak példát, ezeket is a kiemelt szavak közé soroltam. Az Eira munkáiban is fellelhető fogalmak definícióját lappul közlöm és magyarra fordítom, az egyéb forrásokból (LAGERCRANTZ 1939, ITKONEN, T. I. 1948: II., SKES, KORHONEN 1981, UEW, LEHTIRANTA 1989, SSA, KORTESALMI 1996, SAMMALLAHTI 1998, AIKIO 2006, 2007) származó terminusok jelentését csak magyarul adom meg. Megjegyzendő, hogy Eira röviden definiálja ugyan a kötetében ismertetett legfontosabb terminusokat, ám ezek a definíciók sok esetben nem elégségesek ahhoz, hogy – legalábbis egy nem lapp anyanyelvű olvasó – azok alapján világos képet alkothasson az adott fogalomról. Ilyenkor Eira olvasmányos leírásainak szükségesnek ítélt részleteit is beépítettem a terminusok körülírásába, azaz a pontosság mellett az érthetőségre is törekedve a magyar nyelvi definícióba olykor egy-egy kiegészítő információt is beemeltem. Így fordulhat elő például az, hogy a – leegyszerűsítve – 'szürkés rén' jelentésű *čuoivvat* főnév magyar definíciójánál zárójelben megjegyzem: "gyakran fehér pofával" – jöllehet a lapp nyelvű meghatározásban ez nem szerepel (ld. a 159. lapon). Ilyen esetben [...]ben megadom az északi lapp körülírás szó szerinti fordítását is.

⁸⁰ *ballalas*, *bádde|bahá*, *bádde|lodji*, *bonjadahkes*, *čoarvai*, *čoarvveheapmi*, *girjjat*, *guhkes||ovda|giedat*, *lámsko|girjjat*, *lávže|ballalas*, *lávže|lodji*, *menodahkes*, *muorje|girjjat*, *muzet|girjjat*, *njavgat*, *njuorra*, *ovda|mannálas*, *ravžžas*, *rieggalas*, *roahkke||ovda|giedat*, *seahpe|riidalas*, *veaittalas*, *vuonjis*

A szavak között szinonimák is találhatóak, esetükben az alfabetikus sorrendben hátrébb szereplő címszónál nyíllal utalok arra a szóra, amelynél a terminus jelentése, definíciója megtalálható. Ugyancsak nyíllal jelzem, ha az adott szó címszóként szerepel a szójegyzékben.

A nyelvi adatok írásmódja az 1978 nyarán, a svédországi Arjeplogban rendezett XX. Számi Konferencián elfogadott, és a következő évvel hatályba lépett, így Svédországban, Norvégiában és Finnországban is hivatalosnak tekintett ortográfia elveit (DOMOKOS J. 2001) követi. Néhány esetben nagy segítségemre volt ennek az egyszerűsítő írásmódnak Pekka Sammallahti által a tudományos munkákban hasznosnak bizonyuló továbbfejlesztése. Sammallahti mellőzi nagy elődei, Lagercrantz és Nielsen fonetikus jelölésmódjának részletező, számos mellékjelet alkalmazó rendszerét, azonban az ún. túlhosszú fokú geminátákat például jelöli. Tehát míg Eira írásmódja nem tesz különbséget a *jolli* 'jó kondícióban lévő, kövér rén; rén (bizonyos fokú) kövérsége' és a *jolli* 'agancs nélküli hím rén' szóalakok között, addig Sammallahti az utóbbi jelentésű szó geminátáját függőleges vonalkával jelöli (SAMMALLAHTI 1989: 236 *jol'li*).

Itt kell megjegyezni, hogy Sammallahti a szótárai (1989: északi lapp–finn, 1993: északi lapp–finn, finn–északi lapp szótár) összeállításakor fontos forrásként használta Nielsen szótárának három kötetét: saját szóanyagát Nielsen adataival összevetette, illetve azokkal egészítette ki (SAMMALLAHTI 1989: V, IX).

***aða* (boazu lea ađđamiin)** {38, 74, 126} [fn]

'dan mađe buriid álššaid alde ahte dohkke borranboazun (ii fal joliin vuos)'

'velő; velőscsont; a kövérség bizonyos foka (még nem → *jolli*)'

ales/gahcin {66, 129} [fn]

'suorgi čoarvvi maŋábealde aitto mohki bakte'

'agancs hátsó, hátrafelé meredő, rövidebb ága'

(= → *mohkke/suorgi*)

alla|čoarvi {67, 104, 114} [fn]

'guhkes čoarvi mii ceaggá measta njuolga bajás'

'rén hosszú, felfelé álló ágú aganccsal'

asttaha|čoarvi {61, 67, 103} [fn]

'čoarvvehis njiŋnelas mas lea dušše okta suorgi čoarvegeahčen'

'nőstény rén, amelynek az agancsa magasan, egyetlen helyen ágazik el'

avohas {9, 73, 86} [fn]

’hervejuvvon čielgebáddi, muhto maiddái dakkár čuoivvagiid (*avohas|čuoivvat, havohas|čuoivvat*) ja jievjjaid birra main manná čáhpes gierdu badjel čielggi (*avohas|jievja*)
 ‘szürkés vagy világosabb árnyalatú rén, amelynek hátán abroncsszerű, sötét csík vagy sáv húzódik; a rén hámjának az állat hátán futó (gyakran díszes) szíja’
 (= → *havohas*, → *ogohas*)

áidi {40, 134, 143} [fn]

’elkerített terület, karám’

áidna|váldu {43, 63, 79, 114} **áidna|vál|sarvvis** {43, 63, 79, 119} [fn]

’rávveseamos varis ealus ragat vuolde’

’vezérbika párzás idején, a csorda legerősebb bikája’

áinnehis|oppas {85} [fn]

’čavdeoppas, eai fieskkít eaige čiehkarat’ (g.m. → *oppas*)

’érintetlen (nem felásott vagy letaposott), hófödte legelőhely’

áittar|boazu {39, 76, 99, 115} [fn]

’boazu mii lea nuppi olbmo luhtte leamaš’

’más gazda által felügyelt rén’

ájas|kohppi {85} [fn]

’viidábuš gohpi ádjaga birra, gos boazu guohtu nugo ájasámmála’

’tavaszi legelőhely patakok partján, rének által kiásott szélesebb gödör’

áksán {51, 66} [fn]

’čoarvvuš’

’agancs(ozat), agancskorona’

áksi {66} [fn]

’dákta mas čoarvvit leat gitta’

’homlokcsont (amely az agancsokat tartja)’

áldo|eallu {81} [fn]

’eallu mas luovvasat leat botkejuvvon’

’réntehenek csoportja, amelytől a hímeket és a borjatlan nőtényeket elkülönítették’

áldu {51, 61, 79, 88, 90, 128, 137, 141, 144} [fn]

’njinjelas mas miessi čuvvoda’

’réntehén, amelyet újszülött borja még követ’

ápmil {61, 67, 91, 129} [fn]

’njinjelas mii dušše nuppi čoarvvi dahká’

’félagancsú (vagy agancs nélküli) réntehén’

ástan|čoarvi {67, 115} [fn]

’boazu mas eai leat ollesdagus čoarvvit, ja iige leat dievvasit čallan’

’rén, amelynek nincs teljesen kifejlődött agancsa, és nem is dörzsölte le egészen [tkp. sorvadt agancsú]’

badje|mátta {66} [fn]

’čoarvegeašmátta, oassi čoarvvis aitto alesgahcima bajábealde’

‘az agancsnak a hátsó ágai feletti szakasza, “szára”’

bađa|čoarvi {67} [fn]

’čoarvi masa lea ruškes ivnnástat dárvánan’

’rén barnás színű agancssal’

baggi {74, 128} [fn]

’unna stuoračoačvjjat bohccoš’

‘kis termetű rén nagy hassal’

bahtit {46, 82, 123, 141} [ige]

’čoačvjjat ovdalaš go guoddá, dalle go dáhttu sierra vuolgit’

‘félrehúzódik (vemhes réntehén ellés előtt)’

ballalas {77, 95, 116, 137, 146} [mn]

’čeačžeballi, reahkaballi’

’félénk, valamitől félő (rén)’

bardit, bordit {36, 83, 128} [ige]

‘rakásba gyűjt, halomba rak (pl. zuzmót)’

barfi {67} [fn]

’boazu mas leat suorgás čoarvvit, ja surggiin velá suorggit’

’(főleg hím) rén ágas-bogas agancssal, az ágak hosszúak és egyenesek ’

(= → *bierfi*)

bádde|bahá {77, 116, 146} [mn]

’riiskkas, garas báttis’

’kötélen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő (rén)’

bádde|lodji {77, 116, 146} [mn]

’láidas ja lodji báttis’

’a kipányvázást, kötélen tartást jól viselő (rén)’

báddi {36, 86} [fn]

'kötél'

báddan|čeabet {42, 63, 74, 107, 115} [fn]

'sarvvis mas lea čeabet gasson ovdal ragada'

'párvás előtt megvastagodott nyakú rénbika'

bággi {86, 124} [fn]

'kötőfék (réné)'

báhcan|bihitta {81} [fn]

'eallu mii ii leat vuos čilgejuvvon, rátkimiid áiggi'

'nyáj, amelynek a szétválogatása még nem fejeződött be'

báillat {64, 74, 79} [fn]

'gáldejuvvon boazu mii ii leat dábmjuvvon (dan rájis go čoarvvit leat ollesšattus go jagi ovdal lea gáldejuvvon)'

'az előző évben, késsel kasztrált, (de még) tanítatlan hím'

(= → *spáillit*)

bákje|mátta {66} [fn]

'báñi vuolágeahči, čoarvi ruohtas, gohčoduvvo maddái láhpan'

'a homlokcsap alsó része, töve'

(= → *láhpa*)

bákñi {51, 66, 123, 141, 144} [fn]

'gasimus oassi čoarvvis oaivvi lagamusas'

'homlokcsap, rózsató (csontcsap, amelyből az agancs kinő); az agancs töve, legvastagabb része'

(= → *čoarve|mátta*)

bálgan|báiki {85} [fn]

'báiki gos lea muosset bohccuide geasset (omd. gáisá mas leat jasat)'

'nyári legelőhely, ahol a rének nyugalomban vannak, a rovarok kevésbé gyöttrik őket' [olyan hely, ahol nyáron nyugalma van a réneknek, pl. hegy, ahol hófoltok vannak]

bálgat {49, 82, 129} [ige]

'ruohttat duohkot deike divregivssi dihte; guohtut geasset'

'ide-oda szaladgál szúnyogoktól gyötörve; nyáron legel'

bálges, bálggus {25, 85} [fn]

'orohat d. čearru, maddái dat eanan gos lea dan áiggi go bálggaha'

'legeltetési körzet vagy terület'

bálggahat {85} [fn]

'báiki gos boazu lea bálgan geaset, dulbmon eatnama'
'letaposott nyári legelő'

beaive/luosttat {73, 98, 112, 116} [fn]

'earenoamaš luosttat boazu, nu luosttat ahte oažžu čuvges ivnni' (g.m. → *luosttat*; vrd. → *birra|bađat|beaive/luosttat*, → *birra|bađat|luosttat*)

'rén, sok fehér csíkkal az oldalán' [különlegesen csíkos rén; olyan csíkos, hogy világos színűnek hat]

beallje/bealli {76, 112} [fn]

'merkedettiin menddo sakka hojen dahje gišken'

'rén, túl sok bevágással a fülén [tkp. félfülű]'

beallje/lahkki {76, 112} [fn]

'menddo sakka skivdnjen'

'túl ferdén vágott fülű rén'

beallje/mearka {39, 76} [fn]

'fűjel'

beaska|nát|miessi {51, 59, 64, 79, 118} [fn]

'miessi mii njuvvo borggi áiggi beaska-ávnnasin'

'bundakészítés céljából levágott, finom szőrzetű rénbortjú'

beavrrit {74, 91, 132, 142} [fn]

'hui seakka guhkkesjuolggat boazu'

'hosszú lábú rén'

biddo|juolgi {73, 98, 108, 113} [fn]

'sevdjesguolggat boazu mas leat vielgadasat julggiin d. čuvgesguolggat boazu mas fas leat čáhppadasat julggiin' (vrd. → *sukka|juolgi*)

'rén az alapszínétől eltérő árnyalatú lábbal' [sötét szőrű rén, amelynek világosak a lábai, vagy világos szőrű rén, amelynek sötétebbek a lábai]

bieđganit {39, 82} [ige]

'go bohccot mannet iešguđet guvlui ja mastet eará siiddaide'

'rén elkóborol és idegen csordába vagy nyájba keveredik'

biehte/heargi {43, 64, 77, 102} [fn]

'njuikkuha, vaikko lea gáskon, ii leat heargan, rahkkiheargi'

'rosszul kasztrált, pázrásra kész rénökör'

biello/boazu {39, 79, 99} [fn]

'boazu mas lea biellu'
 'kolompos rén'
 (= → *skilan*)

biellu {44, 86} [fn]
 'rénkolomp'

bierfi {56, 67} [fn] → **barfi**

biettek {64, 134, 143} [fn]
 'rénökör'

bigohas/siida {39, 81} [fn]
 'dakkár siida gos earáid bohccot leat jávkalasat'
 'adott gazda nyája, amelyben mások elcsavargott állatai is hosszasan időznek'

bihce/guolga {71, 113} [fn]
 'guolggat dego livčče bihcon go duokkot dáikko soames guolgageažit leat čuovgadeapput ja guhkibut'
 'rén zúzmarásnak ható szőrzettel (a szőrszálak helyenként hosszabbak, végük világosabb)'
 (= → *bizat*)

biika|čoar|sággi {67, 118} **biika|čoarvi** {67, 104} **biika|sággi** {67, 106, 113} [fn]
 'čoarvit main ii leat oktat suorgi, eai ovdagiedat ii galba'
 'rén elágazás nélküli agancsal'

biipo|čoarvi {61, 67, 103} [fn]
 'suorggehis čoarvvat njiŋŋelas'
 'rén(tehén) elágazás nélküli agancsal'

bilssa/miessi {50, 64, 77} [fn]
 'go ruksesguolga lea láhppon, geargan muovjádeamis'
 'új szőrzetét növesztő borjú'
 (= → *borge/miessi*)

biltu {77, 92} [fn]
 'árgi boazu mii ii garvvaš njoarosteadđji' (vrd. → *dean̄ka*, → *menodahkes*)
 'rén, amely nem tér ki a lasszó vagy a lasszóvető elől'

binda {38} [fn]
 'külső, szemmel látható zsírréteg a rénen'

birra|badat|beaive/luosttat {73, 120, 138} [fn]

’earanomáš luosttat, luosti olla velá čoarbbeliidege’ (g.m. → *luosttat*; vrd. → *beaive/luosttat*, → *birra|bađat/luosttat*)

’rén, sok fehér csikkal az oldalán, a farán is körülfutó fehér sávval’

birra|bađat/luosttat {73, 119, 138} [fn]

’boazu mas luosti manna birra čoarbbeliid’ (vrd. → *beaive/luosttat*, → *birra|bađat/|beaive/luosttat*)

’rén, oldalán és farán is körülfutó fehér sávval’

bizat {71, 94} [fn] → **bihce|guolga**

boatka|čearpmat {64, 101} [fn]

’bahcán čearpmat, mii ii nagot oavņņistit’

’a nyájtól lemaradt (nem újszülött) borjú’

boatka/|gálbbe|ņjunni {72, 117} [fn]

’gálbbenjunni, muhto mas vielgadas lea guovtti oasis, namalassii gállus ja njunnegeažis’

(vrd. → *duorše/|gálbbe|ņjunni*, → *gálbbe|ņjunni*, → *girje|ņjunni*)

’rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú, két részre osztott folttal’

boatka|miessi {64, 101, 113} [fn]

’bahcán miessi, dakkár mii ii nagot oavņņistit’

’magára hagyott, anyját követni képtelen borjú’

boazo|bárra {81} [fn]

’ņjijņelas ja sarvvis, dávjá gávppiid oktavuodas’

’egy nőstény és egy hím alkotta (gyakran eladásra szánt) pár’

boazo|vázzi {83} [fn]

’guođoheaddji’

’rénpásztor’

boazu {11, 20, 61, 90, 126, 144} [fn]

’rénszarvas [háziasított tarándszarvas]’

bohčit {48, 83} [ige]

’(réntehenet) fej’

bonjadahkes {36, 77, 95, 146} [mn]

’(boazu) mii leaņņgaid siste dáhttu bonjadit’

’kötelekbe gyakran belegabalyodó (rén)’

bonjo|čoarvi, bonju|čoarvi {67, 104, 114} [fn]

’čoarvi mii lea sakka sodjan, dagadettiin eardáhuvvan’
 ’rén, erősen meggörbült aganccsal’

borgadit {82} [ige]⁸¹

’molsut guolgga, álgá šaddat odđa guolga boares guolgga vuollái ja boares guolga láhppo’
 ’vedlik; rénborjú az új, rövid szőrű prémjét növeszti (összel)’

borge/miessi {50, 64, 70, 101, 113, 145} [fn] → ***bilssa/miessi***

borgi {50, 70, 86, 129} [fn]

’rénborjú új, rövid szőrű prémje (összel); vedlési időszak’

buica {74} [fn]

’uhcca bohccoš’
 ’kis termetű rén’

buiko|sággi {67, 106} [fn]

’suorggehis čoarvvit njuolga bajás, eai ovdagiedat (vuotnjaliid ja varihid birra)’
 ’(fiatal rének) elágazás és szemág nélküli, egyenesen felfelé meredő agancsa’

buođga {70} [fn]

’mañje- dahje ovdajuolmáddagis gokko guolga lea nu njárbat ahte náhkki oidno
 (*mañje|juol||buođga, ovdajuol||buođga*)’
 ’ritkás, a bőrt is látni engedő szőrzet a (mellső vagy hátsó) lábak tövénél’

buoiddat {38, 74, 96} [fn]

’buoiddes boazu’
 ’kövér rén’

busat {63, 74, 96, 139} [fn]

’stuora guolat varis d. dušše nubbi guolla’
 ’rén nagy herével (vagy herékkel)’

bužor|mearka, bužur|mearka {76} [fn]

’bealljemearka go lea beare oanehaččat merkejuvvon’
 ’túl rövidre vágott füljel’
 (= → *hubat|mearka*)

ceakko|čoarvi {67, 98, 104, 114} ***ceakko|oaivi*** {67, 103, 104} [fn]

⁸¹ < *borgi* ’miesi odđa guolga; áigi mañjelaš guolgamolsuma, borgemánu loahpageahčen; rénborjú új, rövid szőrű prémje (összel); vedlési időszak’

’boazu mas čoarvvit leat njuolga bajás, eai maŋos dego njáiddes eaige ovddos dego snogoaiivvis’

’rén, melynek agancsa egyenesen felfelé meredő ágakból áll’ [nem hátrafelé, mint egy → *njáide* esetén, és nem is előre, mint egy → *snog/oaivi* esetén]

cissa|bánni {37} [fn] → *goččar*

cohkke|niski {72, 107} [fn]

’boazu mas lea vilges duhkku juogo čoarvegaskkas dahje niskkis’

’rén, fehér szőrscsomóval a nyakszirtjén vagy az agancsai között’

čáda|nábat|miessi {64, 74, 100, 119} [fn]

’miessi mas lea rabas náhpi’

’nyitott köldökű borjú’

čakča|čoavččis {61, 79, 101, 137} [fn]

’njingelas mii čakčat lea miesis láhppán ja mii ohkoladdá’

’borját ősszel elveszített réntehén’

čallat {52, 82, 124, 141, 144} [ige]

’namiid eretruvven’

’agancsról háncsot, bőrt ledörzsöl’

čal|oaivi {68, 103, 105, 115, 125} [fn]

’boazu mas eai leat námit čorvviin’

’rén fényesre dörzsölt agancsal’

čanadit {83} [ige]

’nuppi siiddas viežžat bohccuid iežas ellui’

’más nyájából visszaszerzi a saját rénjeit’

čavččat {46, 64, 96, 100} [fn]

’čakčat riegádan miessi’ (vrd. → *geaset*)

’ősszel született borjú’

čáhppat {71} [fn]

’boazu mas lea čáhppes oasis, muhto eai nu čáhppadat ja njavgadat go čáhpuhis, eai nu šerres rájit eara guolggaid ektui’

’sötét árnyalatú rén szőrzetében fekete, az alapszíntől nem élesen elkülönülő részekkel’

čáhppes|dielko|siidu {73, 119} [fn]

’jievja boazu mas lea sevdnjes dielku gilggas’

’világos rén, oldalán sötét foltokkal’

čáhppes|juolgi {73, 108, 114} [fn]

'boazu mas lea áibbas sevdnjes guolga juolggis d. julggiin'
'rén sötét színű lábbal vagy lábakkal'

čáhput {71, 96, 112, 137} [fn]

'boazu mas lea šearradit čáhppes guolga go dábálas čáhppadis, guolga snávkkuheabbu, iige nu lurffas'

'sima, finom, fényes fekete szőrű rén' [rén, amelynek világosabb fekete szőre van, mint a közönséges feketének, szőre fényesebb, és nem olyan csomós]

čálggat|miessi {47, 64, 74, 100} [fn]

'miessi mii lea sullii guokte vahku boaris ja mii bures goastá eatnis čuovvut, falit go njuoratmiessi'

'kb. kéthetes borjú, amely egy újszülött borjúnál fűrgébben, könnyebben követi anyját'

čeagji {74} [fn]

'oanehisjuolggat ealli (maiddái bohcco birra)'

'rövid lábú rén (vagy egyéb állat)'

čeahp|borgi {70} [fn]

'mas guolggat lea mañnil borgadeami guhkkon badjel beliin' (g.m. → *gassa/borgi*, vrd. → *suohkulan/čeahp|borgi*)

'bozontos, még nem egyenletes (első) szőrzet'

čearpmat {52, 64, 88, 100} [fn]

'miesi namahus go lea eallán dálváii'

'rénborjú, életének első telétől a következő év ősziéig'

čearpmat|eadni {61, 79, 101, 113} [fn]

'ñjiñjelas mii lea massán miesi, muhto mas čearpmat čuvvoda'

'réntehén, amely újszülött borját elveszítette, de korábbi borja még követi'

čeaskkut {42, 71, 96, 124, 136} [fn]

'áibbas vilges, gabba njealjejuolggat ealli (maiddái bohcco birra)'

'egészen világos, hófehér rén'

čevže|vielgadas {73, 113} [fn]

'čevžžiid siskkobealde vielgadiit guolga ja muđui'

'rén, csüdjenek belső oldalán világosabb vagy fehér szőrzettel'

čelohat {85} [fn]

'sadjj gokko bohccot leat njuikon obbasa'

'rének által feldúlt téli legelőhely; friss hómező, ahol rének ugrándoztak'

českes|jievja {71, 109} [fn]

'hui čuvges jievja, lahkalaža čuoivvatgappain' (g.m. → *jievja*)
'nagyon világos, de nem tisztán fehér rén'

čiegar {36, 85, 125} [fn]

'gudohagat mat leat galbmon ja garran, ii oppas' (g.m. → *oppas*)
'rének téli (fagyott, kemény, letaposott) legelőhelye'

čielga|čora {81} [fn]

'čora mas eai leat vierrobohccot'
'csorda, amelyben nincsenek idegen rének'

čielga|mearkkat {76, 114} [fn]

'nu riehta sánit biddjon ahte ii čága eahpadussii gean lea boazu'
'egyértelműen vágott, a tulajdonos kiléte felől kétséget nem hagyó füljellel ellátott rén'

čilli {74} [fn]

'stuoračoavjjat (maiddái bohcco birra)'
'nagy hasú rén (vagy egyéb állat)'

čilvi {85} [fn]

'bohccuid geaseguohtun'
'rének nyári legelője'

čoakkahas|bohccot {81} [tsz. fn]

'bohccot maid lea duoppil dáppil buktán'
'innen-onnan összeszedett rének'

čoanoahas {44, 59, 79} [fn]

'liigeheargi ráiddus májemusas, dakkár heargi mii luohkáin galgá goahcat, muhto maiddái dakkár maid leŋge jus eará váibá'
'karavánban az utolsó helyen haladó, lejtőkön fékező (tartalék)rén'

čoarvai {53, 68, 95, 137, 146} [mn]

'boazu mas leat stuora čoarvvit, stuoribut go lei vuordit'
'feltűnően nagy agancsú (rén)'

čoarve|geahči {66} [fn]

'az agancs csúcsa, hegye'

čoarve|lahkki {68} [fn]

'boazu mas nubbi čoarvi lea doddjon'
'félagancsú rén'

čoarve|mátta {51, 66} [fn] → *bákji*

čoarve|*mohkki* {66} [fn]

’oassi čoarvvis gos čoarvi gávvasa ovddos’

’az agancsnak az a pontja, ahol mintegy megtörve előre hajlik’

čoarvet|*bealli* {67, 112} [fn]

’boazu mas lea dušše nubbi čoarvi, nuppi nulpen’ (vrd. → *ápmil*)

’rén, amelynek az egyik oldali agancsa ép, a másik leesett [tkp. félagancsú]’

čoarvi {126} [fn]

’agancs’

čoarvveheapmi {68, 93, 95, 146} [mn]

’boazu mas leat unnit čoarvvit go lei vuordit’

’különösen kis agancsú rén [tkp. agancs nélküli]’

čovččis {59, 61, 79, 91, 129, 137, 144} [fn]

’njinjelas mii lea miesi massán ja mii ohkoladdá’

’elvetélt, borját elveszített réntehén’

čovje|*bakkol* {74, 111} [fn]

’boazu mas lea menddo stuora čovji’

’rén aránytalanul nagy hassal’

čovje|*čearpmat* {65, 101, 113} [fn]

’vuosttaš čavčča juo čovjon’

’fiatal nőstény, amely már az első őszön megfog, vemhes lesz’

čovjjet {46, 58–59, 61, 79, 96, 136} [fn]

’njinjelas mii lea čovjjis, mas lea ohki’

’vemhes réntehén [tkp. hasas]’

čovjjet|*eallu* {46, 81} [fn]

’vemhes réntehenek csoportja, amelyet ellés idejére elkülönítenek a hímektől’

čogadat|*beallji* {76, 106} [fn]

’merkejuvvon dakkár sániiguin ahte beallji lea šaddan dego sággin’ (g.m. → *čohka|beallji*)

’pálcikaszerűen keskenyre vágott fülű rén’

čohka|*beallji* {76, 106} [fn]

’bealljegeahči goappatbealde čuhppon’

’rén olyan füllel, amelynek a hegyét mindkét oldalon levágták’

čohka|*čoarvi* {68} [fn]

’boazu, mas leat čorvviin hui unnán suorggit, d. ii oktage suorgi’
 ’kevés rövid ágból álló (vagy elágazás nélküli) agancs’
 (= → *čohka|oaivi*, → *ságge|čoarvi*, → *sággi*)

čohka|galba {66} [fn]

’az agancs homlokágából elágazó vékonyabb, éles ág’

čohka|oaivi {68} [fn] → *čohka|čoarvi*

čora {13, 81, 126, 141} [fn]

’dan mađi bohccot čoahkis ahte gárta čoran, eambo go moadde’ (vrd. → *eallu*)
 ’(kisebb, 10–100 fős) réncsorda’

čuočuhit {83} [ige]

’ovtta sajis ealu cakkadit (omd. gárddis)’
 ’egy helyen (pl. a karámban) tartja a nyáját’

čuođdat {63, 67, 77, 94} [fn]

’nálat mii doaresbeliin ohcá njiŋnelasaid’
 ’levágott (vagy lefűrészelt) agancsú hím rén, amely párzási időszakban a nyáj szélén keres maga számára nőtényt’

čuođdit {43, 82, 123, 141} [ige]

’párzik, párzani akar (frissen kasztrált, gyenge rén)’

čuoški {85} [fn]

’jikŋon guohtuneana’
 ’fagyott legelőhely’

čuoika {49, 86} [fn]

’szúnyog-időszak (kb. Szent Iván napjától július végéig)’

čuoivvat {71, 110, 129, 138, 145, 146} [fn]

’čuvgesguolggat boazu mas čielgi lea ruškadeabbu dahje mat leat čuoivvatvuložat’
 (omd. *šelges-*, *duolva-*, *muzet-*, *ruošša-* d. *luosttat|čuoivvat*)
 ’szürkés rén, szőrszálainak a vége világos (gyakran fehér pofával)’ [világos színű rén,
 amelynek a háta barnább vagy szürkés alapú]

čuoivvat|gabba {73, 109, 113, 138, 145} [fn]

’measta gabba, mahkáš gabba juolggit, muhto gorut eambo guovtti ivnnis’
 ’fehér rén fehér lábakkal, a törzsén szürkés árnyalattal’

čuoldda|bihtta, čuoldda|binna {81} [fn]⁸²

’čuolddačora’

’olyan kisebb csorda, amelyet nem karámban, hanem a rének pihenőhelyén választottak el a többi állattól’

čuossi {67, 129} [fn]

’rén agancsai közötti bőr’

čuovgi|gáhtto|sealgi {73, 119} [fn]

’boazu mas čielgečorru lea vielgat dahje šealgat’ (g.m. → *gáhtto|sealgi*)

’ragyogó, világos gerincű rén’

(= → *šelkes|gáhtto|sealgi*)

čuovvu {77} [fn]

’boazu mii roahkkadit boahdá láidsteaddji maŋis’

’rén, amely bátran követi az őt kötélén vezető embert’

čuvddagit {82} [ige]⁸³

’šaddat sarváhádja ragatáiggi’

’szúrós szagot áraszt (rénbika párzási időszakban)’

dálu|noagar {79, 111, 114} [fn]

’bargoheargi maid davjá barggaha ja lea livahin’ (g.m. → *noagar*)

’gyakran dolgoztatott, kimerült igavonó’

(= → *goahte|noagar*)

dápmat {23, 83, 133} [ige]

’(rént) szelídít’

dárse|čoarvi, dárse|oaivi {64, 68, 103, 114–115} [fn]

’(boares) herggiin go dain lea čoarvemátta gasson ja čoarvvit otnon guhkkon’

’(öreg) rénökör megvastagodott rózsatóvel és megrövidült agancsággal’

dársi {68, 74, 92} [fn]

’gassa boazu mas leat oanehis čoarvvit’

’kövérkés rén rövid ágú agancssal’

dávllat {73, 96} [fn]

’luosttaga lahka, vilges sázut gilggain dego erttedávttit dovdoše čađa náhki’

’rén, oldalán világos foltokkal’

⁸² *čuoldda*- < *čuoldit* ’rátkit, muhto ii gárddis, muhto luovoslivvasajis váccahallat bohccuid; réneket szétválaszt, de nem karámban, hanem a rének pihenőhelyén’

⁸³ < *čuvdda* ’gárkkes čivrris hádja sarváin čakčat ragatáiggi; a rénbikák jellegzetes, szúrós szaga párzás idején’

dean̄ka {77} [fn]

’boazu mii báhtara suohpana ovddas’ (vrd. → *biltu*)

’a lasszót vagy lasszót hajító pásztort elkerülni igyekvő rén’

(= → *menodahkes*)

dihto|boazu {40, 76, 99, 113} [fn]

’boazu mii ii leat eaiggada hálddus, muhto maid diehtá ahte lea dien ja dien ealus’

’felügyelet nélküli, de ismert tulajdonosú rén’

doahkki {81, 130} [fn]

’(emberek, madarak, rének) csoportja, csapata’

doalli {77, 94} [fn]

’mii ii báljo láidehala, ii leat láiddas’

’csökönnyös, kötélén nem vagy csak nehezen vezethető rén’

doaraheaddji {77, 95} [fn]

’vuoján mii álggos ruohtta garrasit, ja go sillo, de dorostahtta’

’igavonó rén, amely kezdetben gyorsan fut, ám amikor elfárad, ellenségessé válik’

doarrut {43, 82, 125} [ige]

’verekedik, csatázik (pl. rén az agancsával)’

dorostahttit {82} [ige]

’go vuoján jorggiha áissaid gaska reaga vuostá, ja bonjada’

’igavonó rén szembefordul a szánnal és belegabalyodik a kötelekbe’

duok̄nas|gabba {73, 109, 139} [fn]

’gabba mas lea dielku mii sulástahtta duoḡnasa’

’fehér rén foltokkal’

duok̄nas|siidu {73, 108} [fn]

’mas lea dielku gilggas’

’foltos oldalú rén’

duolba|čoarvi {68, 102, 114} **duolba|oaivi** {68, 102, 103} [fn]

’oanehis vuollegis čoarvvit, ja mat leat hui olggos sojuid’

’rén alacsony agancsal, melynek ágai rövidek és erősen előre hajlanak’

duolva|čuoivvat {71, 110, 138} [fn]

’lahka muzetčuoivvaga, ollu seavdnjadeabbu go šelgesčuoivvat, dego šelgesčuoivvat mii lea duolvan, ii báljo oidno ahte lea čuoivvat’

'pizkosszürke rén' [majdnem → *muzet|čuoivvat*, sokkal sötétebb, mint egy → *šelges|čuoivvat*; olyan, mint egy piszkos → *šelges|čuoivvat*, nem is igen látszik, hogy → *čuoivvat*]

duorše|gálbbe|njunni {72, 118} [fn]

'gálbbenjunni mas vielgadas lea hui govdat dahje duorššas' (vrd. → *boatka|gálbbe|njunni*, → *gálbbe|njunni*, → *girje|njunni*)

'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú, széles sávval'

duottar|miessi {64, 84, 100, 113} [fn]

'miessi mii vuosttaš aiggiid leamaš duoddaris' (vrd. → *vuopme|miessi*)

'életének első szakaszát a hegyekben töltött borjú'

eaidanas {77, 95} [fn]

'boazu mii akto dáhttu orrut'

'félrehúzódó, magányt kedvelő rén'

eallo|bihtá, eallo|bihtta {81} [fn]

'stuora oassi ealus go dat lea sierra'

'a nyáj nagyobb, a többi állattól különvált része'

eallo|goahkka {83} [fn]

'olmmoš guhte guođoha ealu, guođuheaddji'

'a nyáját legeltető pásztor'

eallo|ravda {81} [fn]

'olggumuš bohccot ealus'

'a nyáj szélén tartózkodó rének csoportja'

eallu {13, 81} [fn]

'ollu bohccot, mihá eambbo go čora' (vrd. → *čora*)

'(nagyobb, több száz vagy ezer fős) rénnnyáj'

erin|boazu {77, 99, 115} [fn]

'boazu mii lea guhká leamaš eret ja ii šat fiellat ellui'

'hosszú időt a csordától elszakadva töltött rén'

erin|čora {45, 81} [fn]

'čora mii lea sierranan ealus'

'a csordától különvált vagy lemaradt rének csoportja'

fakkaš {61, 68} ***fáhkaš*** {61, 68, 97} ***fáhkka|čoarvi*** {61, 68, 98, 103, 115} ***fáhkka|mohkat***

{61, 68, 117, 139, 140} [fn]

'roahkkečoarvvat njiŋŋelas'

’nöstény rén horgas ágú aganccsal’

fanjki {74} [fn]

’boazu (d. ealli) mii doallá oaivvi badjin ja mas lea čeabet guhkki’
 ’hosszú nyakú rén (vagy egyéb állat)’

fatnalit {82} [ige]

’eallu go ruvgala ja njunnoša ja maŋŋoša gaska guhkku’
 ’a vonuló nyáj széthúzódik, egyre hosszabb lesz (az élcsapat és a lemaradottak közötti távolság növekedésével)’

fieski {85} [fn]

’luottat ja guđohagat’
 ’frissen feltúrt vagy felásott téli, havas legelőhely’

finjo|čoarvi, finju|čoarvi {70} [fn] → *vinjo|čoarvi, vinju|čoarvi*

gabba {42, 71, 91, 109, 138–139, 145} [fn]

’boazu mas lea vielgadeamus guolga’ (vrd. → *hilla|gabba*, → *rišša|gabba*)
 ’hófehér rén’

gabba|oaivi {72, 102} [fn]

’boazu mas lea áibbas vilges oaivi’
 ’fehér fejű rén’
 (= → *liidne|oaivi*)

gahččan|beallji {76, 107, 115} [fn]

’menddo čiekŋalis sániiguin merkejuvvon nu ahte beallji lea sojagan vulos’
 ’túl mélyen bevágott és ezért lógó fülű rén’

gahkka|čeabet {74, 107} **gahkkon|niski** {74, 107} [fn]

’guorbančeabet, dávjá dakkár boazu mas alesgahcimat leat nu guhkit ahte guoskadit čeabehii’
 ’rén nyakán kopott szőrzettel (gyakran olyan aganccsal, amelynek a hátsó ágai olyan hosszúak, hogy szinte hozzáérnek az állat nyakához)’

galba {66, 106, 133, 142} [fn]

’duolba govda čoarvi čuollut njuni alde ovdagiedaid gaskkas’
 ’agancs homlokága (a homlok fölé hajló, kiszélesedő része)’

garit {63, 74, 97} [fn]

’nuorra varis mas lea čeabet guorban’
 ’fiatal hím, amelynek nyakáról lekopott a szőrzet’

garja/muzet {72, 110, 113, 138} [fn]

’nu muzet ahte gáirrit ja seahkkoguołggat nai leat seavdnjadat’
 ’sötét árnyalatú (általában sötétbarna) rén, csüdjén és a patája fölött is sötét szőrzettel’
 (= → *smurta/muzet*, → *spirta/muzet*)

garran|čeabet {63, 74, 107, 115} [fn]

’varit dahje vuobis mas lea čeabet guorban gidđat’
 ’hím rén, amelynek nyakáról tavasszal kihullott a szőr’

gaskalit {84} [ige]

’guokte njoaristeaddji go áristeaba bohcco ruohttat iežaska gaskká nu ahte goappašagat beassaba njoarostit’
 ’két lasszóvető közé terelik a rént, hogy mindketten elhajíthassák a hurkot’

gassa/borgi {70, 114} [fn]

’go guolga lea šaddagoahtán suohkat ja jámmis, guhkit guołggat go čeahpborggis’
 ’sűrű növéű, egyenletesen vastag (első) szőrzet’

gatna {86} [fn]

’jeagil mii šaddá muorramáddaga ja geađggi ala’
 ’köveken, sziklákon, fatörzseken növí zuzmó’

gavvaris|čoarvi {68, 104, 137} [fn]

’dakkár čoarvemáalle mii lea snuvrriid ja fáhkkamohkagiid gaskkas’
 ’görbe, kunkorodó agancsú rén’

gáhtto|sealgi {73, 108} [fn]

’čuvges stáibit rastá čielggi dego bussás d. gáhtus’ (vrd. → *čuovgi|gáhtto||sealgi*, → *šelkes|gáhtto||sealgi*)
 ’rén, melynek gerince mentén kettős fehér sáv húzódik’

gáicca|čoarvi {61, 68, 103, 114, 145} [fn]

’njinjelas mas čoarvvit leat earenoamaš maŋos sojuid, measta dego gáiccas leat čoarvvit’
 ’réntehén különösen hátrahajló (kecske szarvára emlékeztető) agancssal’

gáida|njunni {72, 98, 107, 113} [fn]

’oassi oaivvis vielgat, ja neaktá gáidan, vielgadas vuolgá nieras ja gokča oppa „muođu”’
 ’rén, fején ék alakú fehér mintázattal’

gáirán {74} **gáire|juolgi** {74, 108} [fn]

’čáhppes juolggit, muhto čürges guołggat searvvis’
 ’szürkébe hajló fekete lábú rén’

gálbbe|njunni {72, 107} [fn]

'muzehis ja čuoivvágis main lea vielgadas njuni alde, jievjjas fas čáhppadas njunis'
(vrd. → *boatka*||*gálbbe|njunni*, → *duorše*||*gálbbe|njunni*, → *girje|njunni*)
'rén, orrán az alapszínétől eltérő árnyalatú (általában fehér) szőrzettel'
(= → *gálbos*)

gálbi {64, 74, 91, 92} [fn]

'miessi mas gáibi lea nu oanehaš ahte ii sahte njammat, ja danin jápmá'
'rénborjú, amelynek túl rövid az állkapcsa ahhoz, hogy szopni tudjon, s ezért elpusztul'

gálbos {72, 96} [fn] → *gálbbe|njunni*

gáldet {84, 42} [ige]

'niibbiin beaddat guoalid'
'kasztrál (késsel)'

gálihit {84} [ige]

'obbasa vuodjit, dakkár saji hearggi gálihit gokko lea gassa muohta'
'vastag, friss, érintetlen hóréteggel borított helyre vezeti a réneket'

gállu {133, 142} [fn]

'homlok; rén fejbőre'

gárdi {86, 143} [fn]

'rének szétválogatására és megjelölésére használt karám'

gáskit {41, 84, 127, 144} [ige]

'guolaid d. bálluidd cuvket almma náhki ráiggákeahtá'
'kasztrál (foggal, harapással)'

gáskkit

{42, 64, 74, 94, 111, 144} [fn]

'gáskojuvvon boazu vuosttaš dálvvi maŋŋil gáskima' (vrd. → *spáillit*)
'harapással frissen kasztrált rénökör' [kasztrált rén a kasztrálás utáni első télen]

gávlo|vuoján {79} [fn]

'(gávllobeali vuodjit) heargi, vuoján mii lea hárganan ahte lávži galgá gurotbealde'
'igavonó, amelynek hajtás során a bal oldalán húzódik a kötél'

geahčadit {39, 84} [ige]

'vázzit ealu siste vai oaidná makkár bohccot leat ja iskat leago váile dahje maddái ohcat ja oaidnit dihtobohccuid'
'bejárja a nyáját és felméri, keletkezett-e hiány, illetve van-e idegen rén az állatok között'

geahččat {84, 127} [ige]

’leat ealu luhtte ovttu ja cakkadit ealu ruvgaleamis’

‘felügyel, pásztorkodik’

(= → *guođogit*)

geahččo|boazu {39, 76, 99, 113} [fn]

’boazu mii lea nuppi olbmo luhtte omd. dáluolbmuid bohccot mat leat badjesápmelaččaid geahčus’

’olyan rén, amely más gazda felügyelete alá keveredett’

geaiggo|beallji {76, 107, 115} [fn]

’boazu mas lea dakkár mearka ahte bealljegeahči geaigá, ii leat gaskat’

’rén álló, egyenes füljellel’

gearddo|čoarvi, geardo|čoarvi {68, 104} [fn]

’liige sággi juogo maŋábealde dahje ovddabealde albma čoarvvi, sáhttet maŋga sákki, dávjá boares herggiin dahje boares bohccuin, háreve njiŋŋelasain’

’rén (jellemzően öreg rénökör, ritkán nőstény), amelynek az agancsa előtt vagy mögött többletagancsa is fejlődik’

geaset {64, 96, 100, 145} [fn]

’miessi mii easkká geaset lea riegádan’ (vrd. → *čavččat*)

’nyáron született borjú’

(= → *geasse/miessi*)

geasse|čavččis {61, 80, 101, 137} [fn]

’geaset massán miesi’ (g.m. → *čavččis*)

’borját nyáron elveszített réntehén’

geasse|gáskkit {64, 111} [fn]

’mii lea gáskon mihá ovdal ragada (dalle go ledje námit čorvviin)’ (g.m. → *gáskkit*)

’nyáron, majdnem közvetlenül a párzási időszak előtt (hánccsal az agancsán), harapással kasztrált rénökör’

geasse/miessi {64, 100, 145} [fn] → **geaset**

geažet|beallji, geažot|beallji {40, 76} [fn]

’mearkkahis boazu’

’füljel nélküli rén’

(= → *godde|beallji*)

gehččon {83} [fn]

’dakkár gii birrajagi guođoha dahje reainnida, ii goasse veaiddalahte’

’olyan réntartó gazda, aki egész évben felügyeli a nyáját, sosem ereszti szét az állatait’

gidda|čoavččis {61, 80, 101, 137} [fn]

’njinjelas mii lea massán miesi gidđat ja ain ohkoladdá’ (g.m. → *čoavččis*)
 ’borját tavasszal elveszített réntehén’

giedalat|heargi {44, 80} [fn]

’heargi mii lea nubbin ráiddus, vuojána lagamusas’
 ’a karavánban a második helyen haladó rén’

gielis|jolli {74, 111} [fn]

’nu unnán buoidi bierggu alde ahte ii leat diehtu lea eambbu go cuozza, muhto anjke buriin adđamiin’
 ’kétes, megtévesztő mértékben kövér vagy zsíros rén’

giellan|oaivi {68, 103, 104, 113} [fn]

’boazu mas gierragat bohtet oktii dahje hui lahkalaga čoarvegeažit’ (vrd. → *rož|oaivi*)
 ’rén, melynek agancsának ágai egymás felé hajlanak, majdnem összeérnek’

giellat {84} [ige]

’lebbet suohpana muohtaga ala obbasis, ja boazu duolmmasta giela (suohpana) sisa, de čavge ja de lea gitta juolggis’
 ’lasszó hurkát érintetlen óra fekteti, s a belelépett rén lába köré szorítja’

giemssirdit {82} [ige]

’go lea láideme, de muhtun boazu ruohtada guovtteguvlui ja vigga’
 ’(kötélen vezetett rén) ide-oda szaladgál’
 (= → *gimssordit*, *gimssurdit*, → *gingudit*, → *ruohtadit*)

gierddo|čalbmi, gierdo|čalbmi {72, 108} [fn]

’sevdnjesguolggat boazu mas lea vilges riekkis čalmmiid birra d. čuvgesguolggat boazu mas lea čáhppes riekkis čalmmiid birra’
 ’rén, szeme körül az alapszínétől eltérő árnyalatú szőrzettel’ [sötét szőrű rén, szeme körül világos karikával, vagy világos szőrű rén, szeme körül fekete karikával]
 (= → *rieggalas*)

gieres {45, 86} [fn]

’félcsónak alakú szán, szállítóeszköz’

gihlar {86} [fn]

’uhca heajos billoš, gilka’
 ’kisméretű, gyenge hangú csengő, kolomp’

gihppo|ragat {85} [fn]

’loahpparagat goas varihat doahkkin oaguhit ain daid hárve njinjelasaid mat eat leat vel čovjon’

'a párzási időszak befejező szakasza, amikor a bikák csapatokban követik a még meg nem termékenyített nőstényeket'

gilgon {77, 80} [fn]

'vuoján masa ii darbbaš go ovttá lávžži'

'igavonó, amelynek irányításához elegendő egy kötél'

gimssordit, gimssurdit {82} [ige] → **giemssirdit**

gingudit {82} [ige] → **giemssirdit**

girddan {77, 80, 93} [fn]

'vuoján mii sakka ruohtta'

'gyors futású igavonó'

girje/bahta {73, 108} [fn]

'boazu mas čoarbbeliin ja gátnása alde leat girjjit, smávva dilkkožat'

'rén, farán kisebb foltokkal'

girje/njunni {72, 107} [fn]

'dilkkožat njunis' (vrd. → *boatka/|gálbbe|njunni*, → *duorše/|gálbbe|njunni*, → *gálbbe|njunni*)

'foltos orrú rén'

girje/oaivi {72, 102} [fn]

'boazu mas oaivi lea girjjat'

'foltos fejű rén'

girjjat {72, 137, 146} [mn]

'dielkkut ja duogņasat váldoguolggas'

'foltos (rén)'

gisor {74, 80} [fn]

'bargoboazu, unna hearggáš, dávjá veahá riiskkas'

'apró termetű, gyakran kissé félénk rénökör, igavonó'

goahte/noagar {110} [fn] → **dálu/noagar**

goaisu {63, 74} [fn]

'varis boazu mii akto elošta olles geasi ja šaddá hui buoidi čakčii'

'hím rén, amely egész nyáron magában legel, és őszre meglehetősen meghízik'

goaivves/guohtun {85} [fn]

'goaivvis, go boazu beassá goaivumiin bodnái, ii dušše skoavdeguohtun'

'rének által egészen a talajig kiásott, hóba vajt gödör'

goalgñat {84} [ige]

’guođohanteknihkka, várrogasat lávdadit ealu’
 ’nyugodtan, óvatosan tereli a nyáját’

goalla {52, 61, 67, 90, 134} [fn]

’njinñelas boazu mii ii daga čorvviid’
 ’agancs nélküli réntehén’
 (= → *jol’li*, → *noalta*)

goasohas {63, 65, 88, 89, 129, 137} [fn]

’viđajahkásaš varis boazu’
 ’ötödik életévében lévő (4½–5 éves) hím rén’

goasohas|čoarve//dahkki {63, 64, 68, 120} [fn]

’go gottas gidđat álgá čorvviid dahkat, muhto ii leat vuos goasohas, go lea goasohasčorvviid dahkame’
 ’hím rén a negyedik életévében, amikor már az öt éves réntre jellemző agancsát növeszti’

gobmaras|čoarvi {68, 105} **gobmaras|oaivi** {68, 103, 105} [fn]

’čoarvvit ovddosguvlui sojuidd, čoarvegierragat dego vulosguvlui’
 ’rén előre és valamelyest lefelé hajló agancsallal’

goččar {37, 77, 96} [fn]

’boazu mii jorrá godiid birra, ja borrá goččaid; boazu mii njoallu gočča, dávjá hui lodji’
 ’vizeletet kedvelő rén’ [rén, amely a sátrak körül jár és elfogyasztja a vizeletet; rén, amely nyalja a vizeletet, gyakran nagyon szelíd]
 (= → *cissa|bánni*, → *gužža|boazu*, → *gužža|borri*, → *šilljo|boazu*)’

goččastahttit {84} [ige]

’dollet vuojána dan botta ahte beassa gožžat’
 ’megállítja az igavonót annyi időre, hogy az vizelhessen’

godde|beallji {40, 76, 107} [fn] → **geažet|beallji**

goddi {10, 13, 40, 76, 91, 92, 126, 132} [fn]

’”boazu” mii ii lodjuduvvon (iige merkejuvvon), ii leat ovttaskkas olbmuid oapmi’
 ’vadrén; jelöletlen, gazdátlan rén’

goddiluvvat {82} [ige]

’bohcco birra go árgu, ii leat oaidnán guhkes áigái olbmuid ja mainna ii birgestuva’
 ’(az embertől elszokott rén) félénkké válik, elvadul’

gohrat {77} [fn]

’hejot dábmojuvvon boazu’

'rosszul betanított vagy szelídített rén'

golgat {82} [ige]

'viggat earránit, ii šat nagat čuovvut (omd. čearpmat jus lea váibbat)'

'igyekszik elkülönülni a többi réntől, vagy nem bírja követni őket (pl. fáradt rénborjú)'

golggot {44, 63, 74} [fn]

'sarvvis mii lea sotnan maŋŋil ragada'

'párástól kimerült hím'

golgu {77} [fn]

'boazu mii ii leat nu eahccil iežáide'

'a többi állat közelségét vagy társaságát nem kedvelő rén'

gottas {41, 63} [fn]

'njealjejahkásaš varis boazu'

'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) hím rén'

(= → *gottodas*)

gottas|čoarve|dahkki, gottodas|čoarve|dahkki {63, 65, 68, 119} [fn]

'vuobis álgán dahkat daid čorvviid mat leat dan jagi go lea gottas'

'hím rén a harmadik életévében, amikor már a négyéves rénre jellemző agancsát növeszti'

gottodas {41, 63, 65, 88, 89, 126} [fn] → *gottas*

gottodas|áldu {65, 80, 88, 89} [fn]

'3½–4 jahkásaš njiŋŋelas'

'negyedik életévében lévő (3½–4 éves) nőtény rén'

govda|čoarvi {56, 68, 104, 115} [fn]

'govdat badjin dahje geažis, muhto eai nu ollu suorggit go liedmečoarvvis, eai suorggit go okta guokte'

'az agancs ágainak csúcsa vagy felső része széles, azonban nincs olyan sok (legfeljebb egy-két) elágazása, mint egy → *liedbme|čoarvi* esetén'

govda|galba {68, 106} [fn]

'galba hui stuoris ja govdat'

'agancs szokatlanul nagy és széles homlokágakkal'

guđoldat|boazu {80, 99, 113} [fn]

'boazu mii lea guođđán dahje láhppon earáin dahje ealus'

'a többi réntől vagy a csordától elszakadt, lemaradt rén'

guhkes//ales/gahcimat {67} [fn]

'alesgahcimiid birra go dat leat hui guhkit'
'agancs szokatlanul hosszú hátsó ágai'

guhkes|čoarvi {68, 104, 115} [fn]

'boazu man čoarvvit leat earenoamaš guhkit'
'agancs rendkívül hosszú ágakkal'

guhkes//ovdagiedat {68, 117, 118, 146} [mn]

'boazu man ovdagiedat leat earanoamaš guhkit'
'olyan rén, amely agancsának szemágai rendkívül hosszúak'

gulca {77} [fn]

'boazu mii lea vuollegaš, muhto dattege olles šattus'
'engedelmes, mégsem könnyen kezelhető vagy foglalkoztatható rén'

guobir {35, 130} [fn]

'rén patája'

guođohit {} [ige] → **geahččat**

guoggaraš {75, 97} [fn]

'njinjelas mii doallá goruda hui guoggut dahje čoahkis'
'nőstény rén, amely nagyon hajlottan tartja a törzsét'

guoggi {75} [fn]

'maiddái bohcco birra go dat lea hui ovddos njaguid, guokkas'
'görbe, hajlott rén (vagy egyéb állat)'

guohtun {35, 85} [fn]

'báiki gos boazu guohtu, goaivu'
'rének (téli) legelőhelye'

guohtut {82, 123} [ige]

'legel'

guolga {50, 70, 128} [fn]

'szőr, szőrzet, prém'

guolgamerket {84} [ige]

'nama čallit bohcco gilgii niibbiin'
'késsel a rén oldalába névjegyet, tulajdonjelet vág'

guolmma/miessi {65, 70, 101} [fn]

'miessi mas olggumuš guolga ii vuos govčča uvja- dahje ulloguolgga'
'szőrzetét növesztő, még nem teljesen kinőtt szőrzetű borjú'

guottet {46, 85} [fn]

'áigi goas álddut guddet'
'ellési időszak'

guottet|báiki {46, 85} [fn]

'dat eanan gos guotteha, galggašii bievlus ja eaige miessesorpmi'
'ellési hely (lehetőleg hómentes)'

guovddat {32, 77, 96} [fn]

'boazu mii álo dáhttu leat ealu siste'
'olyan rén, amely mindig a nyáj közepén (nem a szélén) akar lenni'

gurbma/boazu {50, 75, 99, 113, 139, 145} [fn]

'boazu mas leat ollu gurpmát'
'rén, amelynek bőre alatt sok lárva van'
(= → *gurbmin*)

gurbma/boran {77, 93, 111} [fn]

'boazu mii borrá ja lea váibmil gurpmáide'
'lárvákat mohón faló rén'

gurbmin {50, 75} [fn] → **gurbma|boazu**

gurgalit {82} [ige]

'eallu go vuolga ja jođánit gáidá'
'nyáj útnak ered, rének sorokba fejlődve elindulnak'
(= → *ruvgalit*)

guvges/muzet {72, 110, 138} [fn]

'muzet, muhto fal ollu guovgadeabbu dahje čuovgadeabbu go mahkáš smurtamuzet, eanas goruda guolga ovttalágan, giehppevuolli ja čeabet vehá-vehá čuovgadeabbu'
'fakó barna rén' [→ *muzet*, de sokkal halványabb vagy világosabb, mint a → *smurta/muzet*, törzsén a szőrzet nagyrészt egységes, álla alatt és nyakán kissé világosabb]

guzat {72} [fn]

'dábálaš čáhpes boazu'
'fekete rén (szőrszálainak vége gyakran világosabb)'

guzat/luosttat {73, 116, 138} [fn]

’luosttaga malle, muhto dušše smávva sázut guhkkodahkii, jus sázut livčče doarrás, livččii dávlesiidu’

’rén, oldalán rövid világos sávokkal’

guzat/muzet {72, 110, 138} [fn]

’mosatjievjjain (muzetjievjjain) lahkálaga, muhto eambo muzega vuloš’

’barnásfekete rén (a szörszálak vége barna)’

gužža|boazu {37, 77, 99, 113} [fn] → *goččar*

gužža|borri {37, 77, 111} [fn] → *goččar*

havohas {73, 86, 145} [fn] → *avohas*

(= → *ogohas*)

háikit {84} [ige]

’čuorvut „hái-hái” vai eallu bisanivččii, maiddái go dáhttu ealu eará guvlui jorgalit’

’„hái-hái” kiáltásokkal megállítja vagy irányváltoztatásra készíti a nyáját’

hearge/guhkor {64, 75} [fn]

’uhca heajos hearggáš’

’kis termetű, gyenge rénökör’

heargi {51, 64, 80, 90, 102, 133, 143} [fn]

’bargoaboazu, gáskojuvvon ja dábmjuvvon’

’kasztrált és betanított rénökör, igavonó’

heargut {82} [ige]

’nu sakka gáldejuvvon ahte ii herešge njiñnelasaid njuikkuhit’

’(kasztrált hím) elveszíti nemzőképességét és párzási vágyát’

heavdni {77, 91, 92} [fn]

’boazu mii lea njoahci ja bázadahkes’

’lomha, lassú mozgású rén’

hilbbot {77, 97} [fn]

’ruhtadahkes ja mannalas’

’nagy mozgásigényű, szilaj rén’

hilbi {37, 86} [fn]

’čakčat go guođheapmi šadda váttisin go bohccot šaddet nu vázzálasat ja mannalasat’

’a pásztor számára talán legnehezebb időszak ősszel, amikor a rének gombák keresésére indulva nehezen kezelhetővé, a korábbinál mozgékonyabbá válnak’

hilla/gabba {71, 109, 139} [fn]

’áibbas vilges guolga’

’teljesen fehér, albínó rén’

hoavda {76} [fn]

’oanehis beallji, dávja rievdaduvvon’

’feltűnően rövid (gyakran rablók által újrjelölt) fülű rén’

hubat/mearka {76} [fn] → **bužor/mearka**

huhpa/beallji {76, 107} [fn]

’boazu man beallji billistuvvon beare oanehažžan’

’rén, amelynek a fülét túl rövidre vágják’

huhpat {84} [ige]

’billitit beallji beare oanehažžan’

’rén fülét túl rövidre vágja’

huhppa, huhppa/skivdnji {40, 76} [fn]

’skivdnji mii lea menddo rájat čuhppojuvvon, dávjá rievdaduvvon’

’túl mélyen vágott rézsútos (gyakran utólagos) bevágás’

hunca, hunce, hunci {61, 77} [fn]

’njinjelas mii ii čuoččo jaska go galgá bohčit’

’nőstény, amely fejés közben nem áll nyugodtan’

ieš|čoarvi {53, 67} [fn]

’agancs (jobb, illetve bal oldali) főága’

jáfo|gáibi {72, 108} [fn]

’boazu mas leat čuvges guolggat gáibbis’

’rén fehér állkapoccsal’

jáfo|njunni {72, 107} [fn]

’vilges dielku njunis’ (vrd. → *siekŋa|njunni*)

’fehér orrú rén’

jáhnet {38, 63, 75} [fn]

’stuora buoiddes ealli, maddái stuora buoiddes varis boazu’

’nagy termetű, kövér állat; nagy termetű, kövér hím rén’

jávkat {82} [ige]

’boazu oalát láhppo, duššá d. suoláduvvo’

’rén elvész, elpusztul, vagy a rént ellopják’

jeagil {35, 86, 127, 141} [fn]

’bohcco borramuš’

’zuzmó’ [rén eledele]

(*bohcce-*, *nállo-*, *oaive-*, *roance-*, *sarvva-*, *smarve|jeagil*)

jievja {42, 71, 91, 109, 130, 137, 144, 145} [fn]

’boazu mas lea hui čuvges vilges guolga, measta juo gabba’ (g.m. → *českes|jievja*, → *muzet|jievja*, → *ránat|jievja*, → *ruošša|jievja*)

’piszkosfehér (nem albínó) rén’

johit {44, 82, 84, 125} [ige]

’mozgásban van, halad, réncsortával vándorol’

jolli {38, 75, 111, 123, 144, 145, 146} [fn]

’boazu mas dovdo buoidi, buoret dilis go dalle go dušše adđamiin’ (vrd. → *ada* (*boazu lea adđamiin*))

’jó kondícióban lévő, kövér rén; rén (bizonyos fokú) kövérsége’

jol’li {52, 61, 67, 146} [fn] → **goalla**

joraldat/heargi {80} [fn]

’dakkár mainna unna mohkážiid vuojaša’

’rövid, kanyargós utakra befogott igavonó’

juvdu {61, 77} [fn]

’áldu mii ii beroš miestistis (vrd. → *suohppá*); miessi mii ii šat eahcestuva eatnis’

’borjával nem törődő réntehén; anyjához nem ragaszkodó borjú’

kántuvra, kontor {40, 86} [fn]

’kör alakú karámból nyíló rekeszték, kisebb oldalkarám’

labmi {75} [fn]

’vuoján mii lea nu váiban ahte ii šat goastta gosage’

’teljes kimerültségig hajtott igavonó, rénökör’

lahppu {47, 86} [fn]

’guhkkessuorat jeagil, beahce- ja guossaovssiin’

’(luc- és erdei fenyő ágain nővő) szakállas zuzmó’

latnja//ales/gahcin {67} [fn]

’guokte alesgahcima badjálaga’

’agancs két hátsó ága egymás fölött’

latnja|čoarvi {68, 104} [fn]

’várra s.g. gearddočoarvi’

’dupla agancsú rén’ [tkp. ua., mint a → gearddo|čoarvi]

latnja|galba {68, 106} [fn]

’goappešiin čorvviin galba’

’rén, amelynek mindkét oldali agancsán van homlokág’

latnja|ovda|giehta {68, 118} [fn]

’boazu mas lea sihke galba ja guokte ovdagieđa, ja maiddái čearpmaha birra mas leat guokte ovdagieđa’

’rén, amelynek homlok- és szemága egyaránt van; rénborjú két szemággal’

latnja|sárgu {68, 94, 104} [fn]

’earenoamáš suhkkesoaiivi’

’terebélyes agancs rendkívül sok elágazással’

ládjo|čoarvi {68, 105} [fn]

’mas čoarvvit leat ovddos sojuidd dego dološ ládjogahpiris’

’agancs előre konyuló ágakkal’

ládde|čáhput {72, 112} [fn]

’hui njavges ja borges čáhput, daškes guolggat, ovttaláganat measta miehta, gilggat maiddái čáhppadat’

’fényes fekete rén’

láhpa {66} [fn] → **bákne|mátta**

láibme|čoarvi {69, 105} [fn]

’čoarvvit mat leat olggusguvlui, ja dego vulos sojuidd’

’rén ki- és lefelé nőző agancssal’

láiddas {77, 80, 133} [fn]

’boazu mii lea lášmat báttis ja ii leat doalli’

’szelíd, kötélén könnyen vezethető rén; a költöző csorda előtt kötélén vezetett rén’

láidestan|heargi {44, 80, 102} [fn]

’boazu mainna láidesta’

’kötélén a nyáj előtt vezetett rén’

láidesteaddji {83} [fn]

’olmmoš guhte vázzá láidestanhearggiin’

’rént kötélén vezető ember’

láidestit {84, 133} [ige]

’mannat ealu ovddas ja boazu báttis, ja čuovuhahttit ealu’
 ’rént kötélén vezet a nyáj előtt’

lámsko|girjjat {72, 116, 146} [mn]

’girjjat mas leat čáhppes duogņasat, ja dávjá avohas’
 ’rén (elsősorban → *avohas*) sötét vagy fekete foltokkal’

lávdat {82} [ige]

’eallu go guođosta ja bohccut viidanit oalle viidat’
 ’nyáj legelés közben széles területen szétszóródik’

lávvu {130} [fn]

’nyári sátor’

lávže|ballalas {78, 116, 126, 146} [mn]

’ii leat riiska báttis’
 ’lasszótól, kötélről félő (rén)’

lávže|lodji {78, 116, 126, 146} [mn]

’lea riiska báttis’
 ’kötélről nem félő, lasszóvetéskor nyugodt (rén)’

lávži {86, 126} [fn]

’kötél’

leamši {62, 75} [fn]

’vuollegis gassa njiŋŋelas’
 ’tömzsi, alacsony nőstény’

leanzi {69} [fn]

’boazu man čoarvvit hui guovtteguvlui’
 ’agancs kétfelé, oldalra hajló ágakkal’

leanggat {36, 87} [fn]

’kötél, hám’

liedbme|čoarvi {56, 69, 98, 104} [fn]

’boazu mas leat govddit čoarvvit go suhkkesoaiivvis, ja suorggit hui lahkalağa (sulastahtta govdačoarvvi, muhto govdačoarvvis eai go moadde suorggi)’
 ’rén, amelynek szélesebb az agancsa, mint egy → *suhkkes/oaivi*-nak, az agancs ágai egymáshoz közel helyezkednek el (hasonlít a → *govda|čoarvi*-ra, ez utóbbinak azonban kevesebb – általában egy-két – elágazása van)’
 (= → *spoadđa|čoarvi*)

liedbmi {53,67} [fn]

’čoarvvi giera govddimus saji’

’az agancs ágainak kiszélesedő csúcsa’

(= → *spoadda*)

liehppe/čoar|ápmil {62, 69} [fn]

’ápmil mas nubbi čoarvi lea albma, muhto nubbi dušše suonaiguin gittá’

’félagancsú réntehén, amelynek egyik oldali agancsa ép, a másikat azonban csupán inak tartják’

(= → *luovos/čoar|ápmil*)

liehppe/čoarvi, liehppe/oaivi {69} [fn]

’boazu mas čoarvi lea láhppome, dušše suonat vel dollet’

’rén, amelynek az agancsát csupán inak tartják’

liekče|beallji {76} [fn]

’goarvvagan bealljegeahči’

’rén, amelynek a füle összegöngyölödött’

(= → *luddestat/beallji*, → *moarron/beallji*, *moarrun/beallji*, → *morron/beallji*)

liidne/oaivi {72, 102,145} [fn] → **gabba/oaivi**

limpu {36, 86} [fn]

’kb. 40–50 cm átmérőjű, hengeres alakú, lapos zuzmórákás’

liva|áigi {38, 86} [fn]

’vuoij̄nastanáigi, bohccuid vuoij̄nastan áigi’

’rének pihenője, pihenőideje’

(= → *livva*)

livat {64, 75, 80, 94, 130, 144} [fn]

’heargi barggahuvvon nu ahte ii dohke šat guhkemátkkiide, measta váibbat, livahin vuddjon (boazu lea livahis)’

’fáradt, kimerülésig hajtott igavonó, rénökör’

livva {38, 86, 130} [fn] → **liva|áigi**

livva|bodda {38, 86} [fn]

’dat áigodat goas eallu livvada’

’az az időszak, amikor a nyáj pihen’

livvadit {82} **livvat** {82, 94, 118, 130, 144} [ige]

’bohccuid birra go vuoij̄nastit’

’(rén) pihen, lefekszik’

livva/sadji {85, 139} [fn]

’báiki gos bohccut vuoiŋnastit’

’rének pihenőhelye’

livva/sai//oahci {62, 78, 118, 139} **livva/sai//vuodđu** {62, 78, 118} [fn]

’lojes njiŋŋelas, sáhtá nuorra njiŋŋelas dahje rotnu, mii livvu vuohččan ja oadjuda eará bohccuidnai livvut’

’szelíd nőstény, amely elsőként fekszik le, ezzel a többi rént is megnyugtatva és pihenésre készítetve’

livvudit {82} [ige]

’bargahit nu sakka ahte ii anit fievrun guhkemátkkide’

’igavonó annyira elfárad, hogy hosszabb utakra alkalmatlanná válik’

loahppa/ragat {85} [fn]

’go váldoragat lea nohkame d. ragat lea vurjon’

’a párzási időszak vége, kisebb intenzitású szakasza’

(= → *vuorjjes/ragat*)

lojat {64, 78, 97, 138} [fn]

’lojes láikkas heargi’

’nyugodt természetű, lusta rénökör’

lojáš {62, 78, 97, 138} [fn]

’hui lojes áldu’

’rendkívül szelíd réntehén’

luddat {82} [ige]

’vuojána birra go dat váibá ja ii šat dáhto geassit’

’fáradt igavonó nem húz tovább’

luddestat/beallji {76, 107} [fn] → *liekče|beallji*

luohpet {62, 80, 130} [fn]

’egyéves korában ellett nőstény’

luoikkas {80} [fn]

’uđámat maid nubbái luoiká vai dat dan dápmá heargin’

’betanítás céljából más gazdának kölcsönadott, még szelídítetlen rén’

luoitalit {82} [ige]

’herggiid birra go olle ráidduiguin bisananbáikái, de luoitala herggiid luovos’

’rénökrök külön csoportot alkotnak (a nyáj pihenőhelyre érkezésekor)’

luosttat {73, 96, 130, 138} [fn]

’boazu mas lea luosti’ (g.m. → *beaive/luosttat*, → *birra|bađat|/luosttat*, → *luosttat|čuoivvat*, → *luosttat/muzet* jnv.)

’fehér oldalú rén’

luosttat|čuoivvat {73, 110, 138} [fn]

’lurfeguolga, veaháš stábit measta dego bihceguolga’

’szürkés rén, oldalán világosabb deres szőrzettel’

luosttat|jievja {73, 109, 138} [fn]

’jievja mas leat luosttatguolggat searvvis (oba hárvve)’

’piszkosfehér rén, amelynek az oldala világosabb (meglehetősen ritka)’

luosttat/muzet {73, 110, 113, 138} [fn]

’boazu mas eai leat muzetguolggat siiddus, muhto dego bihceguolggat (muđui oaivi ja juolggit muzetguolggat, sulástahtta ruoššamuzeha, muhto ruoššamuzehis leat ovttalágan guolggat miehtá goruda)’

’sötétbarna rén, amelynek az oldala világosabb (feje és lábai is barnák, hasonlít a → *ruošša|muzet*-ra, bár annak az egész törzsén egységes a szőrzet)’

luovas|čora, luovas|eallu {46, 81} [fn]

’varrást mat guottetáiggi leat rátkojuvvon sierra’

’hímek csoportja, amelyet ellés idejére elkülönítenek a vemhes nőstényektől’

(= → *luovvasat*)

luovddat {78, 80} [fn]

’vuoján mii dáhttu náđđut vuojidin’

’igavonó, amely gyakran igyekszik kibújni a munka alól’

luovos|/čoar|ápmil {62, 69, 119} [fn] → *liehppe|/čoar|ápmil*

luovos/vuoji {83} [fn]

’heargevuoddji mas ii leat liigereahka’

’szán nélkül, a karavántól elválva hajtó pásztor’

luovvasat {81} [tsz. fn] → *luovas|čora, luovas|eallu*

manjuš {44, 81} [fn]

’johtti ealu manjágeahči’

’a vonuló nyáj vége, illetve a hátul haladó rének csoportja’

mastadit {39, 84} [ige]

’vuojehit ealuid oktii’

’csordákat össze- vagy egybeterel’

mastat {82} [ige]

'seahkanit oktii'

'összekeveredik (két csorda vagy nyáj)'

máhkan {63, 65, 88, 89, 93, 144} [fn]

'varis mii lea 6 jagi boares'

'hatodik életévében lévő (5½–6 éves) hím rén'

meargji {76} [fn]

'go beallji ii leat rievttis jámmis, muhto leat gobažat, ii jeavddas'

'nem egyforma hosszúra (homorúra) vágott fülű rén'

menodahkes {77, 95, 123, 137, 146} [mn] → *deaŋka*

merket {39} [ige]

'rént megjelöl, füljellel ellát'

miese/goahti {57} [fn]

'réntehén méhe [tkp. borjúsátor, a borjú sátra]'

mieska/oaivi {69, 103, 105} [fn]

'boares rašes námmečoarvi'

'gyenge és érzékeny, szőrrel fedett régi agancs (tavasszal kasztrált rének esetén)'

(= → *stohkke/oaivi*)

miesse|áldu {62, 80, 101} [fn]

'njinjelas mas lea miessi'

'réntehén újszülött borjúval'

miesse/ragat {85} [fn]

'ragada loahpas go rávis njinjelasat eai šat vuorde sarváid, de álget njuikkuhit njinjelasmisiid'

'a párzási időszak befejező szakasza, amikor a bikák a párzani már nem hajlandó felnőtt tehének helyett a nőtény borjakat igyekeznek meghágni'

miessi {65, 90, 100, 145} [fn]

'bohccu namahus dan rájis go riegáda ja dassá go šaddá čearpmahin'

'rénborjú (születésétől az első télíg)'

moalke|čoarvi {69} [fn]

'go lea dagadettiin nordadan čoarvvi ja de lea šaddan moalkut ja botnjut'

'rén, amelynek az agancsa a növekedés közben megnyomódhatott és meggörbülhetett'

(= → *modjon|čoarvi*)

moarran {76, 93} [fn]

’bealljit leat goarvvagan go menddo galbma dálkin lea viggan mearket’
 ’(túl alacsony hőmérsékleten megjelölt) rén, amelynek a fűle összezsugorodott’

moarron/beallji, moarrun/beallji {76} [fn] → **liekče|beallji**

(= → *morrone/beallji*)

modjon|čoarvi {69, 105} [fn] → **moalke|čoarvi**

moggaraš {62, 78} [fn]

’njinjelas mii lea hui čeahppi mokiirdit suohpanis dahje mannat čađa giela’
 ’nőstény, amely ügyesen bújik ki a hurokból vagy a lasszóból’

mohkke/suorgi {66} [fn] → **ales|gahcin**

morrone/beallji {76} [fn] → **liekče|beallji**

(= → *moarron/beallji, moarrun/beallji*)

mosat|jievja {71, 109, 110, 145} [fn]

’seavdnjadit guolga bajábealde gorudis’
 ’szürkébe hajló pizkosfehér rén’

mosat|muzet {72, 110, 138} [fn]

’čuovgádit muzet’
 ’fényesebb vagy szürkésebb sötétbarna rén’

muorje|girjjat {72, 116, 146} [mn]

’girjjat mas leat hui smávvát dat dielkkut’
 ’tarka rén apró foltokkal’

muovja|miessi {65, 70, 101} [fn]

’miessi mii lea vuosttaš háve guolgga molsume’
 ’rénborjú az első szőrváltás idején’

muovjádít {51, 82} [ige]

’vuoasttaš gearddi borgádit (dušše misiid birra)’
 ’rénborjú első alkalommal vedlik’

muzet {42, 72, 110, 137, 138} [fn]

’seavdnjadeamus guolga, muhto dábálaš muzehis gal sáhttet gáirrit ja seahkkoguolggat čuovgadeapput’ (vrd. → *garja/muzet*)

’sötét árnyalatú, általában sötétbarna rén (esetleg csüdjen és a patája fölött világosabb szőrzettel)’

muzet|čuoivvat {73, 138} [fn]

’goappašat váldoguolggat seahkanan oktii, muhto dávjá juogo stábit dahje girjjit, dávjá oaiivvis mearkkat’

‘szürkés rén sötétbarna hassal (gyakran foltokkal)’

muzet|girjjat {72, 116, 138, 146} [mn]

’muzetvuloš ja dasa lassin de vel girjjit dego girjjagis’

’sötétbarna hasú foltos rén’

muzet|jievja {73, 109, 138} [fn]

’sulastahtta mosatjievjja; eambo muzet searvvis go ránatjievjjas’ (g.m. → *jievja*)

’piszkosfehér rén sötétbarna hassal’ [hasonlít a → *mosat|jievja*-ra; több barna szőrrel, mint egy → *ránat|jievja* esetén]

namma|láhpát {63, 66, 88, 89, 111} [fn]

’varis boazu mii lea 7 jagi dahje boarrásit’

’hetedik életévében lévő vagy idősebb hím rén’

navvet, navvit {125} [ige]

’kihullik (rén szőre, elsősorban nedvességtől)’

nábar|čoarvi {62, 69, 103} [fn]

’čoarvi mas geažit leat dego giessasan (bonjil) (njinjelas bohcco birra)’

’agancs csavart végű ágakkal (általában nőstényé)’

náhppe|rokkan {48, 62, 78, 111} [fn]

’áldu mii viggá čiakčat náhpi božidettiin’

’réntehén, amely fejés közben hajlamos feldönteni az edényt’

(= → *rabon*)

nálat {67, 94, 144} [fn]

’boazu mas olmmoš lea čorvviid juogo sahen dahje čuollan’

’rén, amelynek agancsát levágták (vagy lefűrészelték)’

námme|čoarvi {69, 105} [fn]

’čoarvi mas ii leat vela guolga ja náhkki faskojuvvon eret’

’agancs, amelyről a rén még nem dörzsölte le a bőrt’

námmi {52, 67, 130} [fn]

’háncs, a rén agancsát fedő szőrös bőr’

nárri {62, 78} [fn]

’báddebahás njinjelas’

’kötelen, kipányvázva nyugtalanul viselkedő nőstény rén’

náste|gállu {73, 108} [fn]

’sevdnjesguolggat boazu, mas lea vilges dielku gállus dahje čuvggesguolggat boazu, mas lea sevdnjes dielku gállus’

’rén, homlokán az alapszínétől eltérő árnyalatú szőrzettel’ [sötét szőrzetű rén, homlokán világos folttal, vagy világos szőrzetű rén, homlokán sötét folttal]

neaskit {84, 128} [ige]

’bőrt kikészít, lenyúzott bőrt tisztára kapar’

nieste|boazu {41, 80, 99} [fn]

’vágásra alkalmas rén’

(= → *njuovvan|boazu*)

niibe|šipmar|jollu {75, 119, 145} [fn]

’buoidi seamma assái go niibešimir’

’(tőr fokához hasonlóan) széles, hízott rén’

njabbi {65, 69} [fn]

’dávjá miesi birra mas leat ovdagiedáhis sággečoarvvit njuolga maŋos’

’rénborjú (vagy nöstény rén) hátrahajló, homlokág nélküli aganccsal’

njakči {69} [fn]

’čorvviid birra, álggos bajás ja sodjasa maŋos, muhto giera fal ovddos’

’fel-, majd hátrafelé hajló agancs (az ágak csúcsai azonban már előre merednek)’

njavgat {70, 146} [mn]

’(guolga) mii ii leat lurffas’

’egyenletes, fényes, ápolt hatást keltő (szőrzet)’

njavke|beallji {76, 107} [fn]

’boazu mas lea ovddal skivdnji, daddjojuvvo maiddái dušše njavkin’

’rén, amelynek a fülében dupla rézsútos bevágás van’

njáide {69} [fn]

’rén olyan aganccsal, amelynek (rövid) ágai hátrafelé hajlanak, majdnem a háta mentén’

njáikkagit {83} [ige]

’ealloravda go rievdá doares guvlui nu ahte šaddá liige mihkki’

’(a nyáj szélső tagjai) egyfajta nyúlványt alkotnak’

njárbe {70, 130, 144} [fn]

’rövid, finom (tapintású szőr); rövidszőrű rén’

njárbes|oaivi {69, 103} [fn]

’unnán suorggit, dušše moadde suorggi alesgahcimiid bajábealde’
 ’ritkás agancsú rén’

njávvi {71, 133, 142} [fn]

’hosszabb szőr a rén nyaka alatt’

njiŋŋelas {61, 125, 137, 146} [fn, mn]

’sohkabeal-namahus’
 ’nőstény’ [a nem megnevezése]

njiŋru {62, 78} [fn]

’rávis njiŋŋelas maid diehtá lea nuppi váža; báddebahás njiŋŋelas; rahkkis njiŋŋelas’(g.m. → váža)

’teljesen kifejlett nőstény, amelynek az anyja is ismert; kötélén, kipányvázva nyugtalanul viselkedő nőstény’

njunuhit {84} [ige]

’garccastit suohpana njuni birra go lea dakkár láiddahis dahje muđui garra boazu’
 ’hámot a (nehezen vezethető) rén pofájára köt’

njunuš {44, 81} [fn]

’ovddemus bohccot ealus’
 ’a vonuló nyáj eleje, illetve az élen haladó rének csoportja’

njunuš|boazu {78, 80, 99} [fn]

’boazu mii lea álo njunnošis’ (g.m. → *ovda|mannálas*)
 ’mindig a vonuló nyáj élén haladó rén’

njuorra {52, 124, 146} [mn]

’puha, lágy (pl. rén növésben lévő agancsa)’

njuorat|miessi {47, 65, 75, 100, 114} [fn]

’unna miesáš mii ii vuos goasttastuva eatnis čuovvut, ii leat vel čálgalan’
 ’még gyenge, fejletlen, anyját követni nem bíró borjú’

njuovvan|boazu {41, 80, 99} [fn] → **nieste|boazu**

noagar, noahrn {80, 110} [fn]

’heargi man ovtto barggaha, vaikko leage juo livahin barggahuvvon’
 (vrd. → *dálu|noagar*, → *goahte|noagar*)
 ’mindig foglalkoztatott, a kimerülésig dolgoztatott rénökör’

noalta {52, 62, 67} [fn] → *goalla*

noras {131} [fn]

’rén (comb)csontja’

norki {69} [fn]

’boazu mas goappešat čoarvvit leat doddjon vuolábealde alesgahcimiid’

’rén, amelynek mindkét oldali agancsa törött’

nullošit {83} [ige]

’skurdnjat, maŋŋil go lea gáldejuvvon, de sarvvis nulloša moadde beaive’

’frissen herélt rénökör néhány napra félrevonul, hogy nyugalomban lábadozzon’

nulpet {52, 83, 139} [ige]

’agancsát elhullajtja’

nulpu {67, 94, 131, 139, 144} [fn]

’boazu mas eai leat čoarvvit, mii lea nulpen, nu go sarvát’

’agancsát elhullajtott, agancs nélküli rén (elsősorban a párzás után agancsát veszített hím)’

nurso/galba {69, 106} [fn]

’oanehis jorba galba’

’rén korongszerű homlokággal’

oaivugas {78, 80} [fn]

’boazu mii lea garas mannat ja lea álo njunnošis ja čuovuha earáid’

’mindig az élen járó, lendületes rén, amely mintegy vezeti a többi állatot’

oakse|čoarvi {69, 104} [fn]

’suorgi njuolga doarrás olggosguvlui’

’agancs, amelynek az ágai rézsútosan előre merednek’

oarbbes/boazu {40, 47, 65, 99} [fn]

’árván maradt rénborjú’

oarra {87, 135} [fn]

’(vékony) kötél’

oččodit {84} [ige]

’herggiid njoarostallat’

’rénökörre lasszót vet’

ogohas {73, 86} [fn] → *avohas*

(= → *havohas*)

ohkoladdat {83} [ige]

’čoavččis mii ohcá easkkamasson miesi’
 ’réntehén keresi elveszített borját’

olgudit {83} [ige]

’boahitit olggos, sismiesi dahje ogi birra, maiddái jápma miesi birra’
 ’világra jön (magzat vagy halott borjú)’

oppas {85} [fn]

’gokko ii leat čiegar iige šalka’
 ’hófödte, még érintetlen téli legelőhely (ahol nincs → *čiegar* (téli legelőhely), sem *šalka* (letaposott hó))’

oppas/rievttat {78, 80, 111} [fn]

’vuoján mainna goastá vaikko ii leat luodda dahje doalli, heive bures láidesteaddjái vuojánin’
 ’érintetlen hómezőn is könnyen, egyenesen haladó igavonó’

ovda|giehta {53, 66, 106} [fn]

’čoarvemáddagis suorgi ovddos’ (g.m. → *latnja//ovda|gieđat*)
 ’agancs szemága (az agancs legelső, általában lefelé tekintő ága)’

ovda|mannálas {78, 80, 116, 146} [mn]

’(boazu) go lea arvvot njunnošis obbasa gállit, dalle goas ii leat láidesteaddji’
 (g.m. → *njunuš|boazu*)
 ’mély hóban, utat mutatva a többi állatnak, pásztor vezetése nélkül is ügyesen és fürgén gázoló (rén)’

ovdat/bealli {69, 106, 112} [fn]

’boazu mas lea dušše nubbi ovdagiehta’
 ’rén fél szemágú agancssal [tkp. fél szemágú]’

rabon {93} [fn] → *náhppe|rokkan*

ragat {42, 85} **ragat|áigi** {42} [fn]

’dat áigi goas sarvát čoavjudit njiŋnelasaid’
 ’párzási időszak’

rahkat {83, 131} [ige]

’üzekedik, párzik (rén)’

rahtá {37, 86} [fn]

’varas, aitto ihtán, ruonas šattut, maid boazu guohtu’
 ’friss, zöld növény vagy hajtás’

rajuhit {84} [ige]

’ražahit herggiid bievlasiiivun nu ahte leaŋggat ja reahka duokkot dákko luoitet’
 ’igavonót könnyebben járható nyomvonalra kényszerít’

ravda/boazu {32, 78, 99, 145} **ravddat** {32, 78, 96, 99, 145} [fn]

’boazu mii ii dáhto ealu siste, muhto viggá álo olggumusas leat, dáhttu leat áivve ravddas’
 ’rén, amely szívesebben tartózkodik a csorda szélén, mint közepén’

ravget {84} [ige]

’luoitit báttis dahje gárddis’
 ’rént hámból kiszabadít, karámból kienged’

ravži, ravžžas {78, 146} [mn]

’árgi ja riiskkas (eanas vuodjenhearggi birra)’
 ’félénk, ijedős (elsősorban igavonó rén)’

ráidalas/beallji {76, 107} [fn]

’beallji mas leat máŋga sáni badjálaga’
 ’olyan rén, amelynek fülébe több jelet vágta egymás fölé’

ráidu {45, 87, 133} [fn]

’rénkaraván (szánokkal)’

rámški {78, 80, 94} [fn]

’dábehis noaddeheargi’
 ’problematikus teherhordó rén’

ránat {71, 97, 137, 138} [fn]

’ránés guolggat boazu’
 ’szürke rén’

ránat|čuoivvat {73, 138} [fn]

’čuoivvaga vuloš, muhto ránésguolggat searvvis’
 ’szürke rén világosabb árnyalatú hassal’

ránat|jievja {73, 109} [fn]

’jievja vuloš, muhto ránés guolggat searvvis, dávjá čielgečorus’ (g.m. → *jievja*)
 ’(elsősorban a gerince mentén) szürke rén piszkosfehér hassal’

ránči {75} [fn]

’guhkesjuolggat guoira ealli (maiddái bohcco birra)’
 ’hosszú lábú, sovány rén (vagy egyéb állat)’

rátkit {39, 84, 133, 143} [ige]
 'szétválogat (réneket)'

rátkka {39, 133} [fn]
 'rének szétválogatása'

rávnnot {75, 80} **rávnnot|heargi** {75, 80} [fn]
 'sullii seamma go vuonjis, muhto lea ovdal barggahuvvon ja de vukŋon'
 'jó állapotban lévő, pihent igavonó' [közel ugyanaz, mint a → *vuonjis*, azonban először dolgoztatták, csak aztán pihen]

rávža {75} [fn]
 'skihpa, fámohis guoira rohttahuvvan ruovttoguolggat boazu'
 'beteges, erőtlen rén'

reabbi {65, 75} [fn]
 'miessi (dahje láppis) mas lea menddo stuora čoavji'
 'rénborjú (vagy bárány) aránytalanul nagy hassal'

reahka|balan, reahka|balli {78, 80, 93, 94, 114} [fn]
 'vuoján mii nu ballá reagás ja miehtalaigain ruohtta dego mielaheapmi'
 'igavonó, amely fél a szántól, ezért lejtőkön szinte ész nélkül rohan le'

reandi {63, 69} [fn]
 'varis boazu mas leat guhkes njuolggo čoarvvit maid gaska jámma stuorru'
 'hím rén hosszú, egyenes ágú aganccsal'

reanzi, reanž|oaivi {69, 105} [fn]
 'boazu mas čoarvvit leat hui olggos sojul'
 'rén, melynek agancsa rövid, oldalra meredő ágakból áll'

reitot {83} [ige]
 'njinŋelas mii soaitá bávččagan ja suhppe sismiesis dahje olguda dan'
 '(réntehén) elvetél'

rieggalas {96, 108, 146} [mn] → **gierddo|čalbmi**

riekkes|čoarvi {69, 104} [fn]
 'boazu mas čoarvvit gavvardit ovddosguvlui dego goahtebealji'
 'agancs ívesen előre hajló ágakkal'

riepmar {63, 69} [fn]
 'earenoamaš čoarvás varis'
 'hím rén szokatlanul nagy aganccsal'

rievdadit {84} [ige]

’mearkabohccos sániid nuppastuhttit’

’rén füljelét (önkényesen, tisztességtelen szándékkal) megváltoztatja’

rievdadus {40, 76} [fn]

’lassi sánit biddjojuvvon vuđđomerkii, mahkáš nu ahte vealaha mánaid oami’

’az alapjelet kiegészítő, pótlólagos bevágás a füljelben’

rievttat {78, 80} [fn]

’vuodjenheargi mii ii spihkot, njulgguhis heargi’

’egyenesen haladó, nem csapongó igavonó’

riika/eallu, riikka/eallu {81} [fn]

’stuora eallu mii gullá eatnat eaiggadiidda, go mángga orohaga ealut leat masttadan’

’több gazda közös tulajdonát képező nyáj’

rišša|gabba {71, 109, 139} [fn]

’áibbas gabba boazu mii dahká rukses čorvviid ja mas leat čalmmit vielgadat, albino’

’albínó rén fehér szemekkel és vöröses agancsal’

rivzi, rizza {65, 75} [fn]

’heajoš miessi (d. láppis) mas lea stuora čoavji’

’gyenge rénborjú (vagy bárány) nagy hassal’

roahkke//ovda|giedat {69, 118, 140, 146} [mn]

’boazu mas leat ovdagiedain geažit dego roahkit bajás’

’rén, amely agancsának szemágai hurokszerűek’

roahpi {87} [fn]

’biellu mii roahpá, njealječieगत stuora ruovdebiellu’ (vrd. → *ronge*)

’négyszögletes, erőteljes hangú vaskolomp’

roaibu {75, 97} [fn]

’boazu mii lea nu guoirras ahte dávttit dovdojit’

’csontsovány rén’

roaisku {75} [fn]

’dákteráidu, stuora boares guoira boazu’

’csontvázszerűen sovány rén’

roaivi {75} [fn]

’boares alla guoira boazu’

’magas növésű, sovány rén’

roašku {75} [fn]

'stuora guoira boazu'

'nagy termetű, sovány rén'

roavis {87} [fn]

'muorra d. soappáš maid čatná miesi njálbmái amas beassat njammat'

'bot vagy falemez, amelyet a rénborjú szájába kötnek, hogy az ne tudjon többé szopni'

rojat {78} [fn]

'váivves boazu (dahje ealli)'

'problematikus, sok vesződést igénylő rén (vagy egyéb állat)'

ronge {87} [fn]

'stuora roahpebiellu' (g.m. → *roahpi*)

'nagy méretű vaskolomp'

rotnu {47, 62, 75, 80, 90, 110, 134, 137} [fn]

'njinjelas mas ii leat miessi, ii čovjon d. reiton d. árrat massán miesis, gohčoduvvo rotnun dassáži go fas guoddá' (vrd. → *stáinnat*)

'(átmenetileg) meddő nöstény rén'

rož|oaivi {69, 103, 104} [fn]

'boazu mas čoarvvit leat hui lahkala, juo máddaga rájis láhkalaga' (vrd. → *giellan/oaivi*)

'rén, melynek agancsának ágai igen közel állnak egymáshoz'

rukses/miessi {51, 65, 72, 101} [fn]

'miessi mas ain lea álgoguołga, ii leat vuos borgádan d. muovjádan'

'újszülött, vörösésbarna szőrzetű rénborjú, még az első vedlés előtt'

ruobba, ruobbá {62, 75, 95} [fn]

'njinjelas mas ruovssit leat skárton'

'nöstény heges csecsbimbóval'

ruobbe|oaivi {69, 103} [fn]

'boazu mas eai leat šaddan albmaládje čoarvvit, dušše suorpmá guhkkosaččat'

'rén, amelynek csökevényes (kb. ujjnyi hosszú) maradt az agancsa'

ruohtadit {82} [ige] → *giemssirdit*

ruohtti {78, 94} [fn]

'boazu mii earrana ealus eret gárdái vuojehettiin, ii čuovo gárdái'

'rén, amely a karámba tereléskor kiválik a nyájból, nem követi a többi állatot a karámba'

ruossa|čoarvi {69, 104} [fn]

'boazu mas alesgahcimiid bakte mannet suorggit ovddosguvlui' (vrd. → *sarvva|čoarvi*)
'rén olyan agancsál, amelynek az ágai egymást keresztezik'

ruossa/galba {69} [fn]

'galba mii sulástahtá ruossa, mas lea ruossa hápmi'
'rén kereszt alakú homlokággal'

ruošša|čuoivvat {71, 109, 110, 138} [fn]

'guhkes guolga, seavdnjadeabbu go ruoššajievja, ii dattege čuoivvat, muhto čuoivvaga vuloš'
'az átlagosnál hosszabb szőrzetű, szürkés árnyalatú rén'

ruošša/gabba {71, 106, 109, 139, 145} [fn]

'suhkadeabbu go dábálaš gabba, iiige jur nu čeaskat'
'nem vakítóan fehér, de albinó rén'

ruošša|jievja {71, 109, 138} [fn]

'jievja mas lea ruoššaguolga, guhkit guolga, measta dego fiskes ivdnái' (g.m. → *jievja*)
'piszkos- vagy sárgásfehér rén (szőrszálainak a vége jellemzően barnás)'

ruošša|muzet {72, 109, 110, 138} [fn]

'suhkkes muzet, iiige nu seavdnjat (čurges guhkes guolggat searvvis)'
'világosabb, fakóbb barna rén (helyenként szürkés, hosszú szőrrel)'

ruovgat {83, 131} [ige]

'hangot ad, hangjával jelez (rénborjú az anyjának vagy réntehén a borjának)'

ruškes|/ruošša|jievja {71, 118, 138} [fn]

'hui ruškes ivnnát ruoššajievja'
'barnába hajló piszkosfehér rén'

ruškkut {72} [fn]

'hui lahkalaga čáhppadiin, muhto de neaktá dego ruškadin'
'rén barna vagy sötét foltokkal'

ruvgalit {82} [ige] → **gurgalit**

sarat|áldu {62, 78, 102, 137} [fn]

'njinjelas mii čuvoda varrásiid guhká maŋŋil go lea guoddán'
'nőstény rén, amely párzás és megtermékenyülés után is keresi a hímek társaságát'

sarvva|čoarvi {69, 105} [fn]

'suorggit ovddabealde dego ovdagieđat badjálaga' (vrd. → *ruossa|čoarvi*)

'rén többé-kevésbé egy szintben vagy szorosan egymás fölött lévő, előre meredő szemágakkal'

sarvvis {63, 134} [fn]

'hím rén, rénbika'

ságge|čoarvi {69} **sággi** {69, 92, 106, 126, 142} [fn] → **čohka|čoarvi, čohka|oaivi**

sárg|oaivi {60, 65, 70, 103, 104} [fn]

'miessi mas lea suorgi čoarvvis'

'elágazó agancsú rénbörjű'

sárja {9, 87, 135, 143} [fn]

'szán léce(i)'

sátni {40, 76, 135} [fn]

'bevágás (rén füljében)'

seahkko|juolgi {74, 108, 145} [fn]

'čevžžiid vuolábealde suohkadeabbu dahje guolgadieppi'

'rén, amelynek a hátsó patái fölött hosszabb és világosabb a szőrzete'

seahpe|riidalas {78, 80, 116, 146} [mn]

'(vuoján) go ii divtte lávžži bálkestuvvot badjel seabi'

'a mellső lábai táján kötelet nem tűrő (igavonó rén)'

seahpe|vuoján {78, 81, 93, 114} [fn]

'heargi man ovttain lávžžiin stivre, dušše lávžži bálkesta badjel seabi'

'igavonó rén, amely jól irányítható a mellső lábai táján átvett kötéllel'

sevdnjes||muzet|čuoivvat {72, 119, 138} [fn]

'muzetčuoivvat mas muzet vuoitá oalát'

'szürkésbarna (inkább barna) rén'

siekŋa|njunni {73} [fn]

'mas njunnegeahči lea vielgat, muhto ii nu viidát go gálbbenjunis'

'rén, amelynek az orra hegye fehér (nem olyan széles sávban, mint a → *gálbbe|njunni* esetén)'

sieksa {67} [fn]

'dipmaseamus oassi čoarvvi siste'

'az agancs puha, szivacsos belső része'

(= → *suossa*)

siida {29, 82, 125} [fn]

’eallu (go ii leat gođiid luhtte)’

’rénnyáj (adott gazda tulajdona)’

silan, silar {75, 93} [fn]

’boazu mii lea silli, ii sávri, bohcco birra mii fargga váibá’

’fáradékony, sovány rén’

silba/siidu {73, 139} [fn]

’šealgádeaddji guolggat gilggas’

’fényes, ezüstösen ragyogó oldalú rén’

sis/miessi {57, 145} [fn]

’bohcco ohki’

’rén magzata’

skierre/oaivi {57, 70, 114} [fn]

’vuollegis suorgás čoarvvit’

’alacsony, rövid ágú agancs’

skilan {39, 59, 79, 93} [fn] → **biello/boazu**

skirdni, skirri {75, 78} [fn]⁸⁴

’árges beallebirgetmeahtun boazu d. asehis uhca bohccoš’

’félénk természetű vagy vékony, apró termetű rén’

(= → *širri*)

skivže {75, 81} [fn]

’go heargi lea nu njuohcan ahte suoibu’

’igavonó, annyira elernyedve, hogy inog, tántorog’

skoaldu {75} [fn]

’boazu mas lea hui stuora oaivi ja guhkes njunni’

’rén szokatlanul nagy fejjel és hosszú pofával’

skohtal {62, 70} [fn]

’romis čoarvvat njiŋŋelas’

’csúnya agancsú réntehén’

skuddot, skuddut {83} [ige]

’bohcco birra mii ii stađa livvadit, muhto vázzá duohkot deike’

’fel-alá járkál (a pihenést vagy a fekvést nem kedvelő, türelmetlen, mozgékony rén)’

⁸⁴ Vö. lpN *skir’ri* ’kuivakka olio’, tkp. ’”száraz” élőlény’ (SAMMALLAHTI 1989: 404)

skuiba {62, 70} [fn]

’njinjelas mas leat goabbátguvlui čoarvvit, ovddos ja maŋos’
 ’nőstény rén, amelynek az egyik oldali agancsa előre, a másik oldali hátrafelé hajlik’

skuita {62, 70} [fn]

’fasttesčoarvvat boazu (dávjá njinjelas) mas čoarvvit leat maŋos’
 ’csúnya, hátrahajló agancsú rén(tehén)’

skuljodit {83} [ige]

’doarostuvvet ja čorvviid spoahkuhit oktii’
 ’(vizálykodó bikák agancsa) összeakad’

skuogga {62, 79} [fn]

’njinjelas mii eahccá olbmuid ja gođiid eambo go eará bohccuid’
 ’nőstény, amely szívesebben tartózkodik emberek vagy emberi lakóhely közelében, mint a többi rén között’

skuorga {79} [fn]

’boazu (dahje šibit) mii stávrráid bilida vai oažžu suoinni’
 ’rén (vagy egyéb háziállat), amely szénaboglyákat túr fel’

smávas {82} [fn]

’smávit bohccuid birra go daid geahččá sierra joavkun, dego omd. varrásat’ (g.m. → *smoaldarat*)
 ’apróbb termetű rének külön legeltetett csoportja’

smoaldarat {82} [tsz. fn]

’smávit bohccut ealus, čearpmagat, vuotnjalat, varihat’ (g.m. → *smávas*)
 ’a nyáj kis termetű állatai (borjak, fiatalabb nőstények és hímek)’

smurta/muzet {72, 110, 138} [fn] → **garja/muzet**

(= → *spirta/muzet*)

snarre|čoarvi {70, 105} [fn]

’álggos ceakkočoarvi ja de fáhkkamohkat ja de hui ovddos čoarvvit’
 ’agancs, melynek ágai egyenesen felfelé merednek, majd élesen előre hajlanak’

snog/oaivi {70, 105} **snohkke|čoarvi** {70, 105} **snohkke/oaivi** {70, 105} [fn]

’čoarvvit ovddosguvlui snohkuť
 ’rén előre hajló agancssal’

snugg/oaivi {57, 70, 103, 105} [fn]

’dakkár mas leat vel eambo ovddos sojuid čoarvvit go snogoivvis’
 ’agancs rendkívül előre hajló (jobban, mint a → *snog/oaivi* esetén) ágakkal’

snuiba|čoarvi {70} **snuiba|oaivi** {70} [fn]

'dakkár mas ovddosguvlui hirrájit čoarvvit'
'agancs előre hajló ágakkal'

snuogga {62, 79} [fn]

'njinjelas mii ii eahce eará bohccuid, muhto vázzá gođiid birra ja snuggá'
'nőstény, amely nem kedveli a többi rén társaságát, inkább emberi lakóhelyek közelében szaglászik'

snuvri {70} [fn]

'hui snohkkut čoarvvit'
'agancs előre és lefelé hajló ágakkal'

spahči {70} [fn]

'alla njulges čoarvvit, guhkes čoarvvit'
'agancs egyenes, hosszú ágakkal'

spara {62, 79} [fn]

'áldu mii doarggista božidettiin'
'fejés közben reszkető réntehén'

spáillit {74, 79} [fn] → **báillat**

sparbit, spárbet {84} [ige]

'beatnagiin višahit ealu čoaikkái dálvet go lea ráfeheapmi, cakkadit čoaHKis'
'nyugtalan réneket kutyával összeterel vagy együtt tart'

speadjat {84} [ige]

'suoladit bohccuid, gottášit bohccuid'
'rént lop vagy leöl, elpusztít'

spiehkastit {83} [ige]

'njuiket doarrás, heargi (vuoján) mii fáhkkestaga njuike doarras ja eret máđijas'
'igavonó hirtelen oldalra szökken, letér az útról'

spirta|muzet {72, 110, 138} [fn] → **garja|muzet**

(= → *smurta|muzet*)

spoadda {53, 67} [fn] → **liedbmi**

spoaddo|čoarvi {69, 104} [fn] → **liedbme|čoarvi**

stáinnat {48, 51, 62, 75, 137} [fn]

'njinjelas mii ii čoavjjo' (vrd. → *rotnu*)

'(örökre) meddő nőstény'

stáipe|čoarvi {70, 105} **stáipi** {70} [fn]

'guhkes čoarvvit mat ceaggajit njuolga bajás'

'agancs egyenesen felfelé meredő, hosszú ágakkal'

stohkke/oaivi {103, 105} [fn] → **mieska/oaivi**

stuovak {79} [fn]

'boazu mii eahccá orohagas'

'emberi lakóhely közelében szívesen tartózkodó rén'

suhkkes/oaivi {56, 70, 137} [fn]

'mas leat ollu suorggit (muhto eai nu guhkit go bierffis ja eai nu govdagat go liedbmánis)'

'agancs sok elágazással (ám ezek nem olyan hosszúak, mint egy → *barfi* (= → *bierfi*) esetén, és nem olyan szélesek, mint egy → *liedbme|čoarvi* esetén)'

suhpodit {84} [ige]

'gálgat nođiid noaddehearggis'

'teherhordó rént megszabadít a rakománytól'

suhppet {83} [ige]

'njinjelas hilgu miesi ja berošta eambbo čearpmahis'

'nőstény rén az újszülött borját elhagyja, s inkább az előző évben született borjával törődik'

suite {87} [fn]

'liigelávži mii lea olgešbealde vuojána ja man čavge go áigu olgeš guvlui'

'igavonó rén jobb oldalán lévő, jobbra fordulásnál meghúzható kötél'

sukkaljuolgi {74, 108} [fn]

'boazu mas juolgi/juolggit leat áibbas gabbat, dego suohkku juolggis, dávjá čuoivvat boazu'(vrd. → *biddo|juolgi*)

'(elsősorban szürkés) rén fehér lábbal vagy lábakkal'

sulladallat {84} [ige]

'leat lahka ealu ja geahčcat maid dat dahká nu ahte dasto máhtta caggat go eallu álgá lihkadishgoahtit'

'a rének közelében marad és figyeli a nyáját'

suohkulan/borgi {86} [fn]

'guolgašaddu čakčamánuš go guolga lea badjel beliin juo guhkkon'

'az első szőrzet növekedésének az a szakasza, amikor az még bozontos, nem egyenletes'

suohkulan|čeahp|borgi {71} [fn]

’guhkit ja suohkadiit guolggat go dalle goas lea čeahpborggiin’ (vrd. → *čeahp|borgi*)
 ’hosszabb és bozontosabb (első) szörzet’

suohpahas, suohpahus {79} [fn]

’dábehis boazu’
 ’csökönyös, problematikus rén’

suohpan {42, 87, 131} [fn]

’lasszó’

suohppá {62, 79, 95} [fn]

’njinjelas mii ii fuola miesis, guoddá miesi’
 ’borját magára hagyó réntehén’

suoidnan {79} [fn]

’boazu mii lea hárganan gámasuinniide dahje suoidnestáhkaide, suviide’
 ’szénakazlakat előszeretettel dézsmáló rén’

suorbma|jollí {75, 111} [fn]

’borranbohcco birra go das lea gátnasa alde buoidi ovttá dahje mángga suorpma mađi’
 ’vágásra szánt rén, egy-két ujjnyi vastag szalonnával a keresztcsontja felett’

suorgi {131} [fn]

’elágazás, agancs rövid ága’

suossa {128, 141} [fn] → *sieksa*

suovdnji {85, 131} [fn]

’guđohat, gokko boazu lea goivon go lea guhton’
 ’rének által hóba ásott mélyedés, gödör’

šelges|čuoivvat {71, 110, 138} [fn]

’čuvges guolggat boazu, šealgadeamus ja čuovgadeamus čuoivvat’
 ’fényes világosszürke rén’

šelges|gáhtto|sealgi {73, 119} [fn] → *čuovgi|gáhtto|sealgi*

šilljo|boazu {77} [fn] → *goččar*

širri {75, 78} [fn] → *skirdni, skirri*

šloagga {79, 81} [fn]

’lojes rávis heargi (vuoján) mii ii beroš vaikko spidde ja rámšu’

’szelíd természetű igavonó, amely akkor is nyugodt tempóban halad, ha rácsapnak, ösztökélik’

šloangi {64, 75, 79, 138} **šloangu** {64, 75, 79, 94, 138} [fn]

’stuora láikkes heargi’

’lusta, nagy termetű rénökör’

šlohtur {79} [fn]

’láikkes boazu mii ii báljo gille loktet julggidis’

’lusta rén, amely a lábát sem igen hajlandó mozdítani vagy megemelni’

šluppar {64, 79, 81} [fn]

’láikkes árgges vuodjenheargi’

’lusta és félénk rénökör, igavonó’

šnjilža, šnjilži {71, 94} [fn]

’boazu, dalle go das lea buot oaneheamos guolga, dalan manjil go lea borgádan’

’rövid szőrű rén (szőrváltás után)’

uđámat {59, 81} [fn]

’boazu mii ii leat vuos dábmjuvvon, ii máhtestuva geassit, ii leat vel lodjon’

’tanítatlan, szelídítetlen rén’

urbmi, urdni {79} [fn]

’váivves boazu, dábehis ealli’

’nehezen kezelhető rén’

uvja|čielgi {71, 108} [fn]

’boazu mas leat guhkes litna fiinna guolggat čielggis’

’rén, hátán finom, selymes, hosszú szőrzettel’

uvja/siidu {71, 108} [fn]

’boazu mas leat guhkes litna fiinna guolggat gilggain’

’rén, oldalán finom, selymes, hosszú szőrzettel’

varis {51, 127, 145, 146} [fn, mn]

’sohkabeal-namahas’

’(nem kasztrált) hím’ [a nem megnevezése]

varit {42, 63, 66, 88, 89, 131, 137} [fn]

’beannot guovtte jahkásaš varis boazu’

’második életévében lévő (1½–2 éves) hím rén’

varit|čoarve||dahkki {57, 63, 65, 70, 119} [fn]

’mii dahká variha čorvviid, čearpmat maŋŋitgiđa guovddášgeasi, ii vuos varit, muhto ii datte šat čearpmatge’

’egyéves hím rén, amikor már a másfél éves rénre jellemző agancsát növeszti’

† **váđut** {65, 124} [fn]

’harmadik életévben lévő nöstény rén’

váibohallat {83} [ige]

’fievrut, hearggit váibet nu ahte ii šat goastta, dahje eallu váibá nu ahte fertte bisánit’

’igavonó rén annyira elfárad, hogy szinte mozdulni sem bír’

váillit {82} [fn]

’bohccot mat eai leat ealus, doaresbeal-bohccot’

’szabadon vagy a csorda legszélén kószáló rének’

váldo|ragat {85} [fn]

’oaláš, alimus ragat’

’a párzási időszak legintenzívebb szakasza’

várgahuvvat {83} [ige]

’ealu birra go suorgana’

’(rénnyáj) megijed, megriad’

váža {65, 90, 128, 137} [fn]

’diehto njiŋnelasa maŋisboahtti; njiŋnelas boazu’ (g.m. → *njirru*)

’ismert nöstény utóda; fiatal nöstény rén, amelynek már született borja’

veaddit {36, 84, 132} [ige]

’lávžžis, čatnagasas atnit’

’kipányvázva, kötélén tart’

veiddalis {42} [hsz]

’ealu birra go eai leat guođoheaddjit luhtte’

’szabadon, felügyelet nélkül’

veidne|čoarvi {70} [fn]

’nubbi čoarvi sojagan nuppi čoarvvi vuostá, soaitá dagadettiin nordahuvvan’

’az agancs egyik ága annyira ráhajlik egy másik ágára, hogy akár fel is sértheti azt’

veittalas {77, 132, 146} [mn]

’nem felügyelt (rén)’

vielggut {71, 97} [fn]

'guvges guolggat boazu'

'fakó, szürkésfehér rén'

vielladit {83} [ige]

'viggat earáid lusa, beassadallat earáid maŋŋai, fiellái'

'igyekszik a többi állat körébe kerülni vagy követni azokat'

vierro/boazu, vierui/boazu {40, 77, 99} [fn]

'ii leat siidda boazu, ii gula siidii d. goahtái, vierui boazu'

'idegen, nem a nyájhoz tartozó rén'

vinjo|čoarvi, vinju|čoarvi {70, 104} [fn]

'doarrás nubbi čoarvi, olggosguvlui'

'agancs, aminek az egyik ága előre, a másik hátrafelé hajlik'

(= → *finjo|čoarvi, finju|čoarvi*)

vistit {37, 83} [ige]

'ohcat guobbariid (bohccuid birra)'

'(rén) gomba után kutat'

vistta {37, 86, 132} [fn]

'dat áigi goas bohccot álget guobbariid maŋis mannat ja biedggistit, vistit'

'gombakeresés és -evés időszaka'

(*guoppar-, muorra-, soahke-, stohke-, sáhpán|vistta*)

visttan {79, 93} [fn]

'vistálás boazu (d. šibit)'

'gombát kereső rén'

vuobers {132, 137} **vuobirs** {41, 63, 66, 132} **vuobis** {41, 63, 66, 88, 89, 90, 132, 137}

vuorsu {41, 63, 66} [fn]

'2½–3 jahkásaš varis boazu'

'harmadik életévében lévő (2½–3 éves) hím rén'

vuobis|čoarve|dahkki {63, 65, 70, 119} [fn]

'varit mii álgá dahkat vuobisa čorvviid'

'hím rén a második évében, amikor már a hároméves rénre jellemző agancsát növeszti'

vuodjit {127} [ige]

'hajt'

vuoján {41, 81, 93, 127} [fn]

'igavonó, szánhúzó rén'

vuolle|mátta {66} [fn]

’dat oassi čoarvvis mii lea gaskal galbba ja ávssi’

’az agancsnak a homlokcsont és a homlokág közötti szakasza, “törzse”’

vuonjal {65, 88, 89} [fn]

’1½–2 jahkasaš njiŋnelas’

’második életévében lévő (1½–2 éves) nőtény rén’

vuonjal|áldu {47, 65, 81, 88, 89, 101, 124} [fn]

’vuonjal mii lea áldun jagi maŋŋil’

’harmadik életévében lévő (2½–3 éves) nőtény rén’

vuonjal|rotnu {65, 81, 111, 137} [fn]

’rotnun jagi maŋŋil go lea vuonjalin leamaš’

’harmadik életévében lévő, (átmenetileg) meddő réntehén’

vuonjis {81, 146} [mn]

’bohcco (dahje ealli) birra go ii leat barggahuvvon’

’pihent, nem dolgoztatott (rén vagy egyéb állat)’

vuopman {87} [fn]

’dat áiddit mat leat guovtte bealde verráha ja maid gaskka buktá ealu gárdái’

’karámba vezető, mindkét végén zárható, folyosó jellegű kerítésrendszer’

vuopme|miessi {65, 85, 100, 114} [fn]

’miessi mii vuosttaš aiggiid leamaš vuomis’ (vrd. → *duottar|miessi*)

’életének első szakaszát folyóvölgyben töltött borjú’

vuorjjes|ragat {85} [fn] → *loahppa|ragat*

Irodalomjegyzék

- AIKIO, Annukka – AIKIO, Samuli 1978
Lentonoidan poika. Saamelaisia satuja. WSOY, Porvoo – Helsinki.
- AIKIO, Ante 2006
On Germanic-Saami contacts and Saami prehistory. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 91. 9–55.
- AIKIO, Ante 2007
 The Study of Saami Substrate Toponyms in Finland. In: PITKÄNEN, Ritva Liisa – SAARIKIVI, Janne (eds.): *Borrowing the Place Names in the Uralian Languages.* Onomastica Uralica 4. Debrecen – Helsinki. 159–197.
- AIKIO, Pekka – HELLE, Timo 1985
 Poronhoito – katsaus Lapinmaan perinteisen elinkeinon historiaan.
 In: *Saamelaisten ja suomalaisten maa. Lappi 4.* Karisto, Hämeenlinna. 189–208.
- ALARUIKKA, Yrjö 1964
Suomen porotalous. Paliskuntain yhdistys, Rovaniemi.
- AUGUST, Gerhard 2002
 Typen von Wortfamilien. In: CRUSE, D. A. – HUNDSNURSCHER, F. – JOB, M. – LUTZEIER, P. R. (Hg.): *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft.* Band 21.1. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 681–688.
- Álgu-tietokanta*
<http://kaino.kotus.fi/algu> Utolsó letöltés ideje: 2013. 01. 18.
- BENKŐ Loránd 1994
 Az etimológiai minősítés a szótárszerkesztésben. *Magyar Nyelv* 90: 385–392.
- BENKŐ Loránd (főszerk.) 1993–1997 (= EWUng)
Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I–III. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- BERECZKI András 2000
 A lappok története. In: NANOVSZKY György (szerk.): *Nyelvrokonaink.* Teleki László Alapítvány, Budapest. 73–76.
- BERECZKI Gábor 2003
A magyar nyelv finnugor alapjai. 3., átdolgozott kiadás. Universitas Könyvkiadó, Budapest.
- BIBOK Károly 1994
Szózsemantika: elméleti kérdések és elemzések. Szeged.
- BOGÁR Edit 1998
 A lappok (számik). In: CSEPREGI Márta (szerk.): *Finnugor kalauz.* Panoráma, Budapest. 209–219.
- BOGÁR Edit 2009
A lapp madárnevek. Nyelvészeti elemzés. [Kézirat.] Debrecen.
- BREHM, Alfred Edmund 2003
Az állatok világa. Könyvmíves Könyvkiadó. Budapest.

BROICHER-SCHMIDT, Reingart 1975

Struktur, Semantik und Dialektographie syrjänischer Tiernamen. Münchener Universitäts-Schriften. Philosophische Fakultät – Finnisch-Ugrische Bibliothek 2., München.

COLLINDER, Björn 1941

A lappok. Ford. Átány István. Helsinki.

COLLINDER, Björn 1949

The Lapps. Princeton University Press, New York.

COLLINDER, Björn 1960

Comparative Grammar of the Uralic Languages. Stockholm.

COLLINDER, Björn 1984

Renkötselsnomenklaturen i Norrkaitum. Med förord av Israel Ruong. In: *Svenska landsmål.* 7–31.

DOMOKOS Johanna 2001

A norvég-lapp nyelv helyesírásának története. In: *Folia Uralica Debreceniensia* 8. Debrecen, 107–120.

DOMOKOS Péter (szerk.) 1984

Finnugor–szamojéd (uráli) regék és mondák I. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
– A hivatkozott idézeteket ford. Kubinyi Kata.

EIRA, Nils Isak 1984

Boazobargi giella. Dieđut Nr. 1. Sámi Instituhtta, Guovdageaidnu.

EIRA, Nils Isak 1994

Bohccuid luhtte – gulahallat ja ollášuhttit siidadoalu. DAT, Guovdageaidnu.

EÖRY Vilma (főszerk.) 2007

Értelmező szótár +. Tinta Könyvkiadó, Budapest.

FALK Nóra 1997

A réntartás terminológiája a norvéglappban – az UEW és egy jolkagyűjtemény alapján. [Kézirat.] Piliscsaba.

FALK Nóra 2003

A finnországi lapp réntartók szókincséről. In: MOLNÁR Zoltán – ZAICZ Gábor (szerk.): *Permistica et Uralica. Ünnepi könyv Csúcs Sándor tiszteletére.* Fenno-Ugrica Pázmániensia I. Piliscsaba. 50–58.

FALK Nóra 2004

Északi lapp rénborjú-elnevezések. In: CSEPREGI Márta – VÁRADY Eszter (szerk.): *Permieks, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára.* Urálistikái Tanulmányok 14. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest. 53–56.

FALK Nóra 2008¹

A réntartás terminológiájának szemantikai vizsgálata és annak korlátai. In: BEREZKI András – CSEPREGI Márta – KLIMA László (szerk.): *Ünnepi írások Havas Ferenc tiszteletére.* Urálistikái Tanulmányok 18. ELTE Finnugor Tanszék – Numi Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest. 179–184.

FALK Nóra 2008²

A rén elnevezései a magyarban. A rén megjelenése magyar szépirodalmi fordításokban. In: BEREZKI András – CSEPREGI Márta – KLIMA László (szerk.):

- Ünnepi írások Bereczki Gábor tiszteletére.* Urálsztikai Tanulmányok 19. ELTE Finnugor Tanszék – Numi Tórem Finnugor Alapítvány, Budapest. 139–142.
- FALK Nóra 2008³
A réntartás terminológiájáról: a rén agancs szerinti elnevezései a norvéglappban és a finnben. *Folia Uralica Debreceniensia* 15. Debrecen. 3–11.
- FALK Nóra 2012
A rénelnevezések hierarchiájának és alaktani megformáltságának lehetséges összefüggéseiről. *Folia Uralica Debreceniensia* 19. Debrecen. 15–44.
- FELLMANN, Jaakko 1980
Poimintoja muistiinpanoista Lapissa. WSOY, Porwo.
- FJELLSTRÖM, Phebe 1972
Saamelaisten kansantaide. In: RÁCZ, István: *Saamelaista kansantaidetta.* Helsinki.
- FODOR István 2000
Az uráli népek őshazája és őstörténete. In: NANOVFSZKY György (szerk.): *Nyelvrokonaink.* Teleki László Alapítvány, Budapest. 19–22.
- FÓRIS Ágota 2006
A magyar terminológia helyzete és fejlesztésének feladatai napjainkban. *Magyar Tudomány*, 2006/6. 737–745.
[<http://www.matud.iif.hu/06jun/15.html> Utolsó letöltés ideje: 2012. 12. 20.]
- FRIIS, Jens Andreas 1887
Ordbog over det lappiske sprog med latinsk og norsk forklaring samt en oversigt over sprogets grammatik. Lexicon lapponicum. Christiania.
- GERSTNER Károly 2006
A magyar nyelv szókészlete. In: KIEFER Ferenc (főszerk.): *Magyar nyelv.* Akadémiai Kiadó, Budapest. 437–480.
- HANSEGÅRD, Nils Erik 1967
Recent Finnish loanwords in Jukkasjärvi Lappish. Uppsala.
- HAUSENBERG, Anu-Reet [ХАУЗЕНБЕРГ, Ану-Рээт] 1972
Названия животных в коми языке. Сравнительно-исторический анализ. Редакционно-издательский совет Академии наук Эстонской ССР. Таллин.
- HÄKKINEN, Kaisa 2004
Linnun nimi. Teos, Helsinki.
- HEIKKINEN, Hannu 2002
Sopeutumisen mallit: poronhoidon adaptaatio jälkitekollisen toimintaympäristöön Suomen läntisellä poronhoitoalueella 1980-2000. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- HELIMSKIJ, Eugen 1996
A szamojéd népek vázlatos története. Budapesti Finnugor Füzetek 1. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest.
- HERMAN Ottó 1914
A magyar pásztorok nyelvkincse. Budapest.

- ISOTALO, Merja 1994
 Suopungista vimpaan, ajoporosta moottorikelkaan. In: KULONEN, Ulla-Maija – PENTIKÄINEN, Juha – SEURUJÄRVI-KARI, Irja (toim.): *Johdatus saamentutkimukseen*. Tietolipas 131. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Pieksämäki. 67–86.
- ITKONEN, Erkki 1963
Lappalaisten kansanrunous. Lapin sivistysseuran julkaisuja 26., Helsinki.
- ITKONEN, Erkki 1969
Lappische Chrestomathie mit grammatikalischem Abriss und Wörterverzeichnis. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- ITKONEN, Erkki – KULONEN, Ulla-Maija (főszerk.) 1992–2000 (= SSA)
Suomen sanojen alkuperä. 1–3. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, Helsinki.
- ITKONEN, Toivo I. 1921
Lappalaisten ruokatalous. Suomalais-ugrilaisen Seuran Toimituksia 51., Helsinki.
- ITKONEN, Toivo I. 1943
Suomen lappalaisten kosinta- ja häätävät. Lapin sivistysseuran julkaisuja 12., Helsinki.
- ITKONEN, Toivo I. 1948
Suomen lappalaiset vuoteen 1945. II. WSOY, Porvoo–Helsinki.
- ITKONEN, Toivo I. 1958 (= KLpS)
Über die skandinavischen Lehnwörter im Kolta- und Kolalappischen. Suomalais-ugrilaisen Seuran Aikakauskirja 60/5., Helsinki. 1–21.
- ITTZÉS Nóra (főszerk.) 2006 (= Nszt)
A magyar nyelv nagyszótára. I. MTA Nyelvtudományi Intézet, Budapest.
- JANKÓ János 2000
Utazás Osztyájköldre. Néprajzi Múzeum, Budapest.
- KÁLMÁN Béla 1938
Obi-ugor állatnevek. Magyar Nyelvtudományi Társaság Kiadványai 43., Budapest.
- KANNISTO, Artturi – SETÄLÄ, Emil Nestor – SIRELIUS, Uuno Taavi – WICHMANN, Yrjö 1928
Suomen suku II. Otava, Helsinki.
- KÁROLY Sándor 1970
Általános és magyar jelentéstan. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- KERESZTES László (szerk.) 1983
Aranylile mondja tavasszal. Lapp költészet. Európa Könyvkiadó, Budapest.
- KERESZTES László – LARSSON, Lars-Gunnar 2004
 Lapp (számi) etimológiai szótár céljai és szerkesztési szempontjai. In: CSEPREGI Márta – VÁRADY Eszter (szerk.): *Permiék, finnek, magyarok. Írások Szij Enikő 60. születésnapjára*. Urálistikai Tanulmányok 14. ELTE Finnugor Tanszék, Budapest. 118–124.
- KEREZSI Ágnes 2009
 Lappok (számik). In: *Az uráli népek néprajza*. Fenno-Ugrica Pázmániensia II. PPKE BTK Finnugor Tanszék, Piliscsaba. 266–285.
- KIEFER Ferenc 2000
Jelentéselmélet. Corvina, Budapest.

KISS Jenő 1984

Magyar madárnevek. Az európai madarak elnevezései. Akadémiai Kiadó, Budapest.

É. KISS Katalin – KIEFER Ferenc – SIPTÁR Péter 2003

Új magyar nyelvtan. Osiris Kiadó, Budapest.

KISS Lajos 1976

Az etimológiai kutatások újabb fejlődése külföldön. In: BENKŐ Loránd – K. SAL Éva (szerk.): *Az etimológia elmélete és módszere.* Nyelvtudományi Értekezések 89. Budapest, 27–47.

KODOLÁNYI János 1965

Az obi-ugor népek állattartása a XIX. században. Különnyomat a Néprajzi Értesítő XLVII. évfolyamából. Budapest.

KODOLÁNYI János 1975

Az észak-eurázsiai vadász-, halász- és réntartó kultúrák. In: HAJDÚ Péter (szerk.): *Uráli népek. Nyelvrokaink kultúrája és hagyományai.* Corvina Kiadó, Budapest. 141–167.

KORHONEN, Mikko 1981 (= Johd.)

Johdatus lapin kielen historiaan. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

KORTESALMI, J. Juhani 1996 (= PVP)

Pohjois-Vienan poronhoito: Talonpoikien poronhoidon alue, ominaislaatu, ikä, alkuperä ja kehityslinjat vuoteen 1922. Kansatieteellinen arkisto 41., Helsinki.

KORTESALMI, J. Juhani 2008

Poronhoidon synty ja kehitys Suomessa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.

LAGERCRANTZ, Eliel 1939 (= LpWsch)

Lappischer Wortschatz I–II. Helsinki.

LAKÓ György 1986

Chrestomathia Lapponica. Tankönyvkiadó, Budapest.

LEHTIRANTA, Juhani 1989 (= YS)

Yhteissamelainen sanasto. MSFOu. 200., Helsinki.

LENDVAI Endre 2005

Reáliafelfogások napjaink magyar fordításelméletében. In: DOBOS Csilla – KIS Ádám – LENGYEL Zsolt – SZÉKELY Gábor – TÓTH Szergej (szerk.): *„Mindent fordítunk és mindenki fordít.” Értékek teremtése és közvetítése a nyelvészetben.* SZAK, Bicske. 67–71. [Idézi: FÓRIS 2006]

LINKOLA, Martti 1985

Saamelaisten poropaimentolaisuuden vaiheet. In: *Saamelaisten ja suomalaisten maa. Lappi 4.* Karisto, Hämeenlinna. 167–187.

LLOYD, Albert L. 2005

Topics of etymological research in past and present: An overview. In: CRUSE, D. A. – HUNDSNURSCHER, F. – JOB, M. – LUTZEIER, P. R. (Hg.): *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft.* Band 21/2. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 1280–1289.

LUKKARI, Heikkiarmas – SOLBAKK, Aage 1982

Sámi lottit. Jár'galæd'dji, Deatnu.

- LÜDERWALDT, Andreas 1976
Joiken aus Norwegen. Veröffentlichungen aus dem Übersee-Museum, Bremen.
- MÁTÉ József 2003
A lapp növénynevek etimológiai rétegei. [Kézirat.] Debrecen.
- MÄGER, Mart 1967
Eesti linnunimetused. Valgus, Tallinn.
- MÄGER, Mart 1969
Linnud rahva keeles ja meeles. Eesti Raamat, Tallinn.
- NAGY Emília 2000
 A lapp nyelv. In: NANOVSZKY György (szerk.): *Nyelvekonaink*. Teleki László Alapítvány, Budapest. 229–233.
- NICKEL, Klaus Peter 1990
Samisk grammatikk. Universitetforlaget, Oslo.
- NICKUL, Karl 1970
Saamelaiset kansana ja kansalaisina. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- NIELSEN, Konrad 1932–38
Lappisk ordbok. I–III. H. Aschehoug & Co. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, Oslo.
- NIELSEN, Konrad – NESHEIM, Asbjørn 1956
Lappisk ordbok. IV. Systematisk del. H. Aschehoug & Co. Instituttet for Sammenlignende Kulturforskning, Oslo.
- ONYINA, Sz. V. [ОНИНА, С. В.] 2003
Отраслевая лексика хантыйского языка: словарный состав, связанный с оленеводством. Йошкар-Ола.
- PAASONEN, Heikki 1917
Beiträge zur finnisch-ugrisch-samojedischen Lautgeschichte. Budapest.
- PENTIKÄINEN, Juha 1995
Saamelaiset. Pohjoisen kansan mytologia. Suomalais-ugrilainen Seura, Helsinki.
- PUSZTAI Ferenc (főszerk.) 2003 (= ÉKsz²)
Magyar értelmező kéziszótár. [Második, átdolgozott kiadás.] Akadémiai Kiadó, Budapest.
- QVIGSTAD, Just Knud 1893
Nordische Lehnwörter im Lappischen. Christiania.
- RAKIN, A. N. [РАКИН, А. Н.] 1995
Краткий коми–русский, русско–коми зоонимический словарь. Сыктывкар.
- RÉDEI, Károly (főszerk.) 1988–1991 (= UEW)
Uralisches Etymologisches Wörterbuch 1–3. Budapest – Wiesbaden.
- RÉDEI Károly 2000
 Néhány gondolat a zürjén rénszarvas származásáról és koráról. *Nyelvtudományi Közlemények* 97: 147–149.
- Saamelainen suurporonhoitokulttuuri 1985
 In: *Saamelaiskulttuuritoimikunnan mietintö*. Komiteamietintö 66. Helsinki.
- SAMMALLAHTI, Pekka 1989 (= SSS)
Sámi–suoma sátnegirji. Jorgaleaddji Oy., Ohcejohka.

- SAMMALLAHTI, Pekka 1993
Sámi–suoma–sámi sátnegirji. Girjegiisá Oy., Ohcejohka.
- SAMMALLAHTI, Pekka 1998 (= SL)
The Saami Languages. An Introduction. Davvi Girji, Kárášjohka.
- SAMMALLAHTI, Pekka 2002
North Saami resource dictionary. Publications of the Giellagas Institute, Vol. 1. Oulun Yliopisto, Oulu.
- SAMMALLAHTI, Pekka – NICKEL, Klaus Peter 2006
Sámi-duiskka sátnegirji / Saamisch-deutsches Wörterbuch. Davvi Girji, Kárášjohka.
- SANDSTRÖM, Olli et al. 2000
Ylä-Lapin luonnonvarasuunnitelma. Metsähallituksen metsätalouden julkaisuja 38. 75–81.
- SCHEFFERUS, Johannes 1673
Laponia. [Első, latin nyelvű kiadás.] Frankfurt. Finn ford. ITKONEN, Tuomo. Lapin tutkimusseura, Rovaniemi. 1963.
- STANFORTH, Anthony W. 2002
 Effects of language contact on the vocabulary: An overview. In: CRUSE, D. A. – HUNDSNURSCHER, F. – JOB, M. – LUTZEIER, P. R. (Hg.): *Handbücher zur Sprach- und Kommunikationswissenschaft*. Band 21.1. Walter de Gruyter, Berlin – New York. 805–813.
- SZÍJ Enikő (szerk.) 1990
Sajnovics naplója. 1768–1769–1770. Bibliotheca Regulyana I., Budapest.
- SZOMJAS-SCHIFFERT György 1996
Lapp sámánok énekes hagyománya. A szövegeket lejegyezte és ford. Kovács Magdolna. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- TAAGEPERA, Rein 2000
A finnugor népek az orosz államban. Osiris, Budapest.
- TAMÁS Ildikó 2007
Tűzön át, jégen át. A sarkvidéki nomád lappok énekhagyománya. Napkút Kiadó, Budapest.
- TIESMAA, Erkki 1965
 Suomalaista poronhoitosanastoa. *Tornionlaakson vuosikirja*. Tornionlaakson kotiseututoimikunta, Tornio.
- TOIVONEN, Y. H. – ITKONEN, Erkki – JOKI, Aulis J. – PELTOLA, Reino 1955–1981 (= SKES)
Suomen kielen etymologinen sanakirja. I–VI. Helsinki.
- TUISKU, Tuula 2005
 Nenetsien poronhoitokylät: kylien ja poronhoidon suhde 2000-luvulla. In: KOKKONEN, Paula (toim.): *Sukukansaohjelman arki. Suomalais-ugrilainen perintö ja arkipäivä*. Castrenianumin toimitteita 64., Helsinki. 223–242.
- TURI, Johan 1983
A lappok élete. Ford. Erdődi József. Gondolat Könyvkiadó, Budapest.
- VALKEAPÄÄ, Nils-Aslak 2004
Nap, Édesapám. Ford. Domokos Johanna. Mentor Kiadó, Marosvásárhely.

VÁSZOLYI Erik 1964

A kanyini zürjének réntartása. *Nyelvtudományi Közlemények* 66: 17–34.

VÁSZOLYI Erik 1999

Mióta szamojéd a zürjén rénszarvas? *Nyelvtudományi Közlemények* 96: 150–157.

VEST-AIKIO, Anja – AIKIO, Jouni – AIKIO, Esko 1997

Lottit luonddus. Oahppa dovdat Sámi lottiid. Davvi Girji, Kárášjohka.

VILKUNA, Kustaa 1964

Kihlakunta ja häävuode. Tutkielma Suomalaisen Yhteiskunnan Järjestymisen Vaiheilta. Otava, Helsinki.

VOIGT Vilmos (szerk.) 1966

A varázsdob és a látó asszonyok. Lapp mesék és mondák. Európa Könyvkiadó, Budapest.

WICHMANN, Yrjö 1902–1903

Samojedisches Lehngut im Syrjänischen. *FUF* 2: 165–183.

WICHMANN, YRJÖ 1942

Syrjänischer Wortschatz nebst Hauptzügen der Formenlehre. Bearbeitet und herausgegeben von. T. E. Uotila. Helsinki.

WICKMAN, Bo 1965 (= LHF)

The Origins of the Lappish Hunting and Fishing terminology. In: HVARFNER, Harald (ed.): *Hunting and Fishing.* Norrbottens Museum, Luleå.

WIDSTRAND, Carl Gösta 1964

Lapp Reindeer Terminology. *Laponica – Studia Ethnographica Upsaliensia* XXI. 331–357.

WIKLUND, Karl Bernhard 1908

De svenska nomadlapparnas flyttningar till Norge i äldre och nyare tid. Almqvist & Wiksell, Uppsala.

ZSEMLYEI János 2009

A mai magyar nyelv szókészlete. I. rész. (Részletek a szerző *A mai magyar nyelv szókészlete és szótárai* című egyetemi jegyzetéből. Erdélyi Tankönyvtanács, Kolozsvár. 2002)

[<http://www.nyeomszsz.org/orszavak/pdf/NyelvmuveloZsemlyei.pdf> Utolsó letöltés ideje: 2012. 12. 18.]

<http://www.fsz.bme.hu/mtsz/barlang/4tinfo/mo/bukk/balla.htm>

Utolsó letöltés ideje: 2012. 12. 11.

http://www.kislexikon.hu/agancs_a.html#ixzz2Hqdk1lRH

Utolsó letöltés ideje: 2012. 11. 10.

<http://www.lyseo.edu.ouka.fi/suvaitsevaisuus/vahemmis/dok/vahdok1.html>

Utolsó letöltés ideje: 2012. 12. 11.

http://www.paliskunnat.fi/PoroNet2/attachments/poro_suomi_web.pdf

Utolsó letöltés ideje: 2013. 01. 06.

Rövidítések

<p>Források:</p> <p>Coll = Collinder, B. 1984</p> <p>Johd = Korhonen, M. 1981</p> <p>KLpS = Itkonen, T. I. 1958</p> <p>LHF = WICKMAN, Bo 1965</p> <p>LpWsch = Lagercrantz, E. 1939</p> <p>PVP = KORTESALMI, J. J. 1996</p> <p>SKES = Toivonen, Y. H. – Itkonen, E. – Joki, A. J. – Peltola, R. 1955–1981</p> <p>SL = Sammallahti, P. 1998</p> <p>SSA = Itkonen, E. – Kulonen, U.-M. 1992–2000</p> <p>SSS = Sammallahti, P. 1989</p> <p>UEW = Rédei, K. 1988–1991</p> <p>YS = Lehtiranta, J. 1989</p>	<p>Nyelvjárások:</p> <p>lpD = déli lapp</p> <p>lpIn = inari lapp</p> <p>lpKld = kildini lapp</p> <p>lpKlt = kolтта lapp</p> <p>lpLu = lulei lapp</p> <p>lpN = északi (norvég) lapp</p>
<p>Szójegyzék:</p> <p>d. = <i>dehe</i> 'vagy'</p> <p>g.m. = <i>gea maid</i> 'lásd még'</p> <p>jnv. = <i>ja nu viidáseappot</i> 'és így tovább'</p> <p>omd. = <i>ovdamearkan</i> 'például'</p> <p>s.g. = <i>seamma go</i> 'ugyanaz (mint)'</p> <p>vrđ. = <i>veardida</i> 'vesd össze'</p>	<p>Etimológia:</p> <p>FP = finn-permi</p> <p>FU = finnugor</p> <p>FV = finn-volgai</p> <p>PLp = közlapp</p> <p>U = uráli</p> <p>nyj. = nyelvjárási</p> <p>onomat. = onomatopoetikus</p> <p>fi. = finn</p> <p>germ. = germán</p> <p>norv. = norvég</p> <p>sv. = svéd</p> <p>fn = főnév</p> <p>hsz = határozószó</p> <p>mn = melléknév</p> <p>szürke háttér = a rěn kor, nem, agancs, szörzet, testi adottságok, füljel, tulajdonviszonyok, viselkedés és funkció szerinti elnevezései</p> <p>→ = utalás a szójegyzékben megtalálható másik címszóra</p>